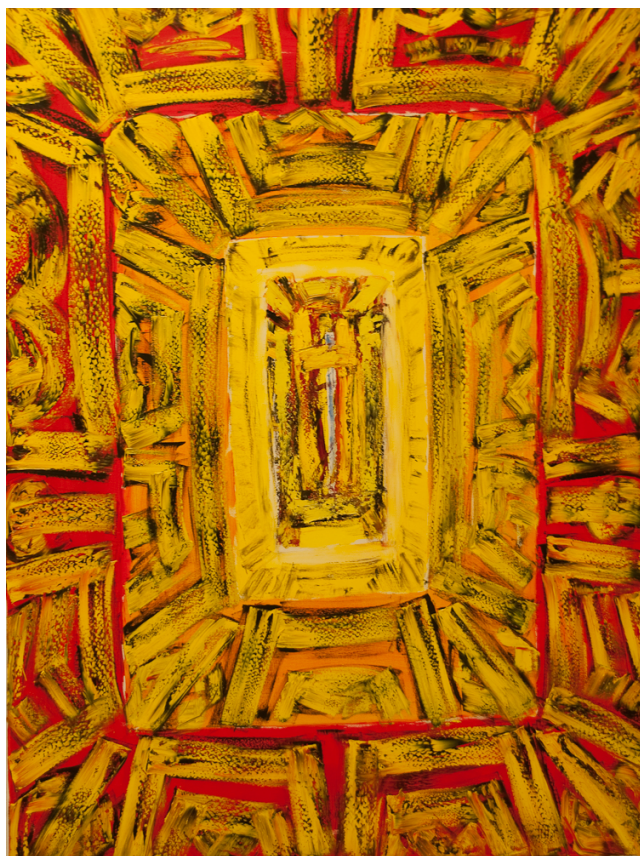

Berit Foss

Ledelse

En bevægelse i ansvar og kærlighed

Berit Foss

Født 1952,
utdannet sykepleier (1974),
spesialutdanning i psykiatrisk sykepleie (1984),
kandidat i sykepleievitenskap (1998).

Har erfaring som sykepleier og som leder (1974 - 1998).
Har etter dette arbeidet som høskolelektor ved
Høgskolen i Oslo (nå Høgskolen i Oslo og Akershus).

Illustrasjon: "Ikon". Maleri av Kjell Pahr-Iversen

LEDELSE

Ledelse

En bevegelse i ansvar og kjærlighet

Berit Foss

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2012

CIP Cataloguing in Publication

Foss, Berit.

Ledelse : en bevægelse i ansvar og
kjærlighet / Berit Foss. - Åbo :

Åbo Akademis förlag, 2012.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-646-7

ISBN 978-951-765-646-7

ISBN 978-951-765-647-4 (digital)

Cortti Print

Pargas 2012

ABSTRAKT

Berit Foss, 2011

Ledelse – en bevegelse i ansvar og kjærlighet.

Veiledere: Professor Katie Eriksson og professor Dagfinn Nåden

Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa

Hensikten med denne avhandlingen er å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse er, samt å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv. Studien har sitt utgangspunkt i den vårdvitenskapelige forskningstradisjonen som er utviklet av Eriksson og hennes kollegaer ved Åbo Akademi i Vasa. Den overgripende metodologiske ansatsen er Gadammers (2004) hermeneutiske filosofi. Den vitenskapelige interesse er i hovedsak teoretisk. Teorimodellen er imidlertid prøvd ut i en klinisk kontekst ved to sykehus. Dette innebar at ledere fikk undervisning om teorimodellen slik den er utviklet på universelt nivå, for så å oversette den til eget språk og gi den mening i klinisk kontekst. Den kliniske del av studien kan betraktes som et moment av applikasjonsforskning i hermeneutisk mening.

Ansvarlig ledelse er i denne avhandlingen fremstilt som en del av menneskets væren, og teorimodellen er ikke knyttet eksplisitt til ledelse i organisasjoner. Det er likevel antatt at teorimodellen har betydning for formelt lederskap i organisasjoner, inklusive ledelse i klinisk kontekst. Teorimodellen kan betraktes som universell, men det universelle har sin begrensning av de rammer som settes av studiens vårdvitenskapelig perspektiv. Den vitenskapelige interesse er i denne avhandling rettet mot det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse.

Studiens sentrale begreper; ledelse, ansvar og danning får begynnende innhold fra ordbøker. Ut fra det vårdvitenskapelige perspektiv og Gadammers hermeneutikk utvikles en preliminær og hypotetisk teorimodell om ansvarlig ledelse. Teorimodellen får ytterligere substansielt innhold i møtet med Levinas' tekster om ansvar og med Gadammers tekster om danning. Ansvarets egenskaper er begjær og mening, frihet og rettferdighet, samt sårbarhet og lidelse. Ansvarets kjernesubstans er adskillelse. Danningens egenskaper er åpenhet og selvdistanse, felles forståelse av samme sak, forståelse som anvendelse, samt kultur. Danningens kjernesubstans er forståelsens bevegelse mellom det partikulære og allmenne. Hermeneutisk lesning er anvendt i forståelsen av tekster.

Studien viser at ledelse er en del av menneskets væren, og dette innebærer å gi den menneskelige substans bevegelse og retning. Ledelse er ansvarlig ledelse ved å påta seg ansvaret for den andre og ved forståelsen av ansvaret som en allmenn sak. Selve bevegelsen og retningen av ansvar og forståelse innebærer danning og gjør at ledelse kan betraktes som ansvarlig ledelse. Ansvarlig ledelse er danning til ansvar på førontologisk og ontologisk nivå. På førontologisk nivå er ansvarlig ledelse å gi eget og andres ansvar bevegelse og retning mot den andre. Dette innebærer danning ved sårbarhet og følsomhet og er danning ved og til etisk ansvar og nestekjærlighet. På ontologisk nivå er ansvarlig ledelse å gi egen og andres forståelse bevegelse og retning mot ansvaret for vårdandets sak. Dette innebærer danning ved forståelse og tilegnelse av ansvaret for vårdandets sak og er danning ved og til indre ansvar og ethos. Nestekjærlighet og ethos forener ansvarlig ledelse på førontologisk og ontologisk nivå,

og bidrar til at den andre aktes og bevarer som unik i forståelsen av ansvaret for vårdandets sak.

Ansvarlig ledelse er å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet. Den andre er den egentlige leder og ledestjerne, og den andre er den som avgjør om ledelse er ansvarlig ledelse. Ansvarlig ledelse som en naturlig del av menneskets væren er å gi vekstvilkår for kjærligheten. Dette innebærer å få frem det gode som allerede er der, eller avdekke det som tilslører kjærligheten til medmennesket. Ansvarlig ledelse innebærer å ta imot ansvaret som en gave, og ved dette ta imot livets muligheter for dannelse til ansvar og kjærlighet.

Nøkkelord: ledelse, ansvar, nestekjærlighet, dannelse, ethics, ethos, caring science, hermeneutikk

ABSTRACT

Berit Foss, 2011

Leadership – a movement in responsibility and love

Advisors: Professor Katie Eriksson and Professor Dagfinn Nåden

Department of Caring Science, Åbo Akademi University, Vasa

The purpose of this thesis is to develop knowledge about what responsible leadership is, as well as develop a theoretical model for responsible leadership in the perspective of caring science. The study takes as its point of departure the research tradition in caring science developed by Eriksson and her colleagues at Åbo Akademi University in Vasa. The overarching methodological approach is Gadamer's (2004) hermeneutic philosophy. The scientific interest is mainly theoretical. The theory model is 'tested' in a clinical context in two hospitals. This implied that leaders were taught about the developed model. Thereafter the leaders 'translated' it into their own language and gave it meaning in their clinical context. The clinical part of the study can be regarded as a moment of application research in the sense of hermeneutic.

Responsible leadership is treated in this thesis as a part of human existence and the model is not explicitly associated with leadership in organizations. Nevertheless it is presumed that the model has importance for leadership in organizations, including leadership in clinical context. The theoretical model can be considered as universal, but this universality is limited by the frameworks set by the study's caring science perspective.

The study's salient terms: leadership, responsibility and formation are given initial content in dictionaries. Proceeding from the caring science perspective and from Gadamer's hermeneutics, a preliminary and hypothetical theoretical model of responsible leadership is developed. The theoretical model is given further substantial content in the encounter with Levinas' texts on responsibility and with Gadamer's texts on formation (bildung). The core substance of responsibility is separation, while the properties of responsibility are desire and meaning, freedom and justice, as well as vulnerability and suffering. The core substance of formation (bildung) elucidated in Gadamer's texts is understanding's movement between the particular and the general. The properties of formation are openness and distancing of the self, common understanding of a common objective, application and culture. Hermeneutic reading is employed in the understanding of texts.

The study shows that leadership is part of human existence and entails giving the human substance movement and direction. Human substance is primarily associated in this thesis with responsibility and formation. Leadership becomes responsible leadership by assuming responsibility for the other and by understanding responsibility for the other as a common objective. Determination of the direction and movement of responsibility and understanding entails formation and enables leadership to be understood as responsible leadership. Responsible leadership is formation for responsibility on the so-called preontological and ontological levels. On the preontological level, responsible leadership entails giving one's own, and others', responsibility movement and direction towards the other. This entails formation in vulnerability and sensitivity and is formation for ethical responsibility and charity. On the ontological level, responsible leadership entails giving one's own, and others'

understanding, movement and direction towards responsibility for caring as the subject matter. This entails formation in understanding and acquisition of the universal and is formation for inner responsibility and ethos. Charity and ethos combine to unite formation on these two levels. Formation on the preontological level provides ethical guidance for the other to be respected and maintained as unique in the understanding of this relationship.

Responsible leadership is to serve on behalf of another and in humbleness. It is the other who is the true leader. The other is the one who decides whether leadership is responsible leadership. Responsible leadership is to provide fertile growth conditions for love. This entails bringing out the goodness that is already present, or uncovering that which veils love for fellow human beings. Responsible leadership entails accepting responsibility as a gift and thereby accepting life's opportunities for formation for responsibility and love.

Key words: leadership, responsibility, charity, formation, bildung, ethics, ethos, caring science, hermeneutics

FORORD

Det er med glede og takknemlighet jeg nå setter et foreløpig punktum etter mange års søken etter dypere forståelse for hva ansvarlig ledelse er. Det har vært en glede å få lov å fordype seg i en ”god sak”. Takknemligheten er rettet mot alle de som har gjort det mulig for meg å ta en doktorgrad. Først av alt vil jeg rette en stor takk til mine veiledere professor Katie Eriksson og professor Dagfinn Nåden. På ulike måter har dere både støttet og utfordret meg, og vært tilgjengelig på en klok og tålmodig måte når jeg selv ikke forstod. Med deres grundige kunnskap om vårdvitenskap, hermeneutikk og ledelse har dere bidratt til at min søken kunne rette seg utover mot det ukjente og usikre, fremfor det opplagte, kjente og nære.

Jeg vil takke Åbo Akademi, Enheten för Vårdvetenskap ved professor Katie Eriksson for at jeg fikk mulighet til å gjennomføre mine forskerstudier i en åpen og engasjerende kultur. Jeg retter også en takk til Åbo Akademi for at jeg ble tildelt rektors stipend for tre måneder. Tusen takk til staben ved institusjonen som alltid har vært vennlige og imøtekommende. Jeg retter videre en stor takk til Høgskolen i Oslo og Akershus som har gitt meg økonomiske midler og lagt forholdene til rette for at jeg kunne ta en doktorgrad.

En stor takk til mine forgranskere professor Kari Martinsen og professor Terese Bondas for verdifull hjelp til bearbeiding av avhandlingen. Deres kommentarer og kloke innspill var svært viktig for meg i slutføringen. En varm takk til HVD Yvonne Näsman og doktorand Astri Melheim for grundig gjennomgang og konstruktive kommentarer på mitt arbeid ved det interne sluttseminariet. Dere gav meg hjelp og oppmuntring i slutfasen.

Jeg har kjent en ydmykhet ved å våge meg inn i lesning og tolkning av krevende filosofiske tekster. I den forbindelse vil jeg varmt takke Arne Jørgensen, som har delt av sin kunnskap om Gadammers hermeneutikk. Jeg vil også takke ledelsen ved de to sykehus som tillot meg å gjøre den kliniske studien hos dem, og tusen takk til lederne som velvillig og engasjerte deltok i min studie. Avhandlingen hadde ikke blitt til uten tilgang på litteratur. Tusen takk for all hjelpsomhet fra bibliotekets personale ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Spesielt vil jeg rette en stor takk til Grete Aasen og til Henning Tyvand. Jeg vil også rette en takk til Monika Foss for datateknisk hjelp i slutfasen.

I alle disse årene har det vært familie og gode venner rundt meg. Dette har betydd alt, så tusen takk til dere alle for omsorg, oppmuntring og støtte. Spesielt vil jeg takke Ingrid og Anne

Sophie for trofast og vedvarende interesse for mitt doktorgradsarbeid. Ingrid og Ruth har tålmodig lest korrektur, så hjertelig takk til dere for denne gode hjelpen i sluttfasen. Jeg vil også takke mine gode kollegaer og studiekamerater Elisabeth, Ruth og Astri for de mange levende diskusjoner som har inneholdt både alvor, glede og humor. Til sist men ikke minst, vil jeg takke min datter Irene, fordi du ved den du er har gitt meg så mye liv, stolthet og kjærighet på veien.

Oslo i mars 2012

Beit Foss

Innhold

1	INNLEDNING	1
	AVHANDLINGENS OPPBYGGING	5
DEL I	STUDIENS UTGANGSHORISONT	7
2	SENTRALE BEGREPER OG UTGANGSTESER	9
	BEGREPENE LEDELSE, ANSVAR OG DANNING SOM DET FREMGÅR AV ORDBØKER	9
	<i>Ledelse</i>	9
	<i>Ansvar</i>	10
	<i>Danning</i>	12
	SAMMENHENGEN MELLOM BEGREPENE	13
	BEGRUNNELSE FOR VALG AV BEGREPER	13
	STUDIENS UTGANGSTESER	17
3	HENSIKT, FORSKNINGSSPØRSMÅL OG DESIGN	19
	HENSIKT	19
	FORSKNINGSSPØRSMÅL	19
	DESIGN	20
4	STUDIENS TEORETISKE PERSPEKTIV	27
	FORSKERPARADIGME	28
	VERDIMESSIGE OVERVEIELSER	29
	ONTOLOGISKE OVERVEIELSER	30
	<i>Mennesket</i>	31
	<i>Vårdande</i>	32
	<i>Helse og lidelse</i>	32
	<i>Verden</i>	32
	EPISTEMOLOGISKE OG METODOLOGISKE OVERVEIELSER	33
5	PRELIMINÆR TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE	37
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED MENNESKETS VÆREN	38
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED ET INDRE ANSVAR	39
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED DANNING	39
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED VÅRDANDET	40
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED HELSE OG LIDELSE	40
	ANSVARLIG LEDELSE ANTAS Å INNEBÆRE EN SAMMENHENG MED EVIDENS	41
	<i>Konklusjon</i>	42
6	LITTERATURGJENNOMGANG	43

EUROPEISK KONTRA AMERIKANSK LEDELSESTRADISJON	44
DEFINISJON AV LEDELSE	45
LEDELSE OG ADMINISTRASJON	46
SENTRALE LEDELSESTEORIER INNENFOR ULIKE TIDSEPOKER	47
RASJONALISME	47
MODERNITET	48
<i>Ledelsesteorier innen modernitets-paradigmet</i>	49
POSTMODERNITET	52
<i>Ledelsesteorier innen det postmoderne paradigmet</i>	53
TEORIER OM LEDELSE INNEN CARING SCIENCE.....	56
<i>Konklusjon</i>	59
LITTERATUROVERSIKT AV ARTIKLER OM LEDELSE OG ANSVAR	60
<i>Gjennomføring</i>	60
<i>Hensikt</i>	61
<i>Forskningsspørsmål</i>	62
<i>Inklusjonskriterier/eksklusjonskriterier</i>	62
<i>Søkestrategier</i>	63
<i>Kategorisering og beskrivelse av data</i>	63
<i>Konklusjon</i>	66
REFLEKSJON OVER LITTERATURGJENNOMGANGEN I LYS AV DEN PRELIMINÆRE TEORIMODELLEN.....	67

DEL II	STUDIENS HERMENEUTISKE METODOLOGI, ETISKE OVERVEIELSER	
OG DATAMATERIALE		71

7	HERMENEUTISK METODOLOGI	73
	HERMENEUTISK SAMTALE MED TEKSTEN	73
	APPLIKASJONSFORSKNING OG HERMENEUTISK METODOLOGI	79
	ABDUKSJON, INDUKSJON OG DEDUKSJON	80
	FILOSOFISKE TEKSTER SOM DATAMATERIALE	81
	<i>Valg av tekster</i>	82
	<i>Lesing av tekster</i>	84
8	ETISKE OVERVEIELSER	89
9	DATAMATERIALE.....	93
	DATAMATERIALE RELATERT TIL STUDIENS KLINISKE KONTEKST	93
	DATAMATERIALE RELATERT TIL ANSVAR HOS LEVINAS	94
	<i>Etikk og ontologi</i>	94
	<i>Nærhet og språk</i>	96
	DATAMATERIALE RELATERT TIL DANNING HOS GADAMER	97

<i>Danning som humanismens overgripende begrep</i>	98
<i>Autoritet og tradisjon</i>	100
DEL III	
HORISONTSAMMENSMELTNING	101
10 MOT ANSVARLIG LEDELSE	103
LEDELSE	103
<i>Ledelse i et etisk perspektiv</i>	105
<i>Ledelse i et ontologisk perspektiv</i>	106
<i>Konturer av en teorimodell om ansvarlig ledelse</i>	108
ANSVAR	109
ANSVARETS EGENSKAPER	110
<i>Ansvar er begjær og mening</i>	110
<i>Ansvar er frihet og rettferdighet</i>	110
<i>Ansvar er sårbarhet og lidelse</i>	111
<i>Tolkning av ansvarets egenskaper</i>	112
ANSVARETS KJERNESUBSTANS	113
<i>Ansvar er adskillelse</i>	114
<i>Tolkning av ansvarets kjernesubstans</i>	115
DANNING	117
DANNINGENS EGENSKAPER	117
<i>Danning er åpenhet og selvdistanse</i>	118
<i>Danning er felles forståelse av samme sak</i>	118
<i>Danning er anvendelse av forståelsen</i>	119
<i>Danning er kultur</i>	120
<i>Tolkning av danningens egenskaper</i>	120
DANNINGENS KJERNESUBSTANS	122
<i>Danning er forståelsens bevegelse og retning mellom det partikulære og allmenne</i>	122
<i>Tolkning av danningens kjernesubstans</i>	123
TESER OM ANSVARLIG LEDELSE	125
<i>Ansvarlig ledelse er en naturlig del av menneskets væren</i>	125
<i>Ansvarlig ledelse er danning til ansvar</i>	125
<i>Ansvarlig ledelse er nestekjærlighet og ethos</i>	126
<i>Ansvarlig ledelse er et tjenende i stedfortredelse og ydmykhet</i>	126
<i>Ansvarlig ledelse er sårbarhet og lidelse ved andres lidelse</i>	126
<i>Ansvarlig ledelse er kraft og vilje</i>	127
<i>Ansvarlig ledelse er relasjon og nærhet</i>	127
<i>Ansvarlig ledelse er danning av ansvar i kulturen</i>	127
11 ANSVARLIG LEDELSE I EN VÅRD- VITENSKAPELIG MENINGSSAMMENHENG	129

ANSVARLIG LEDELSE ER VERDIGHET	129
ANSVARLIG LEDELSE HAR SIN GRUNN I NESTEKJÆRLIGHET	130
ANSVARLIG LEDELSE ER VÅRDANDE	132
ANSVARLIG LEDELSE ER ANSVAR FOR VÅRDANDETS SAK	134
ANSVARLIG LEDELSE ER VORDEN I HELSE OG LIDELSE.....	136
ANSVARLIG LEDELSE ER DANNING AV EN VÅRDANDE KULTUR	140
12 ANSVARLIG LEDELSE I EN KLINISK KONTEKST	145
PRAKTISK GJENNOMFØRING	146
UNDERVISNING	147
FOKUSGRUPPER.....	152
TOLKNING.....	153
SPOR AV EN TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE	155
<i>Å vise respekt for pasienten</i>	155
<i>Å få frem potensialet for å hjelpe andre</i>	157
<i>Å ha pasienten i fokus</i>	159
<i>Engasjement for saken</i>	160
<i>Å skape en god kultur sammen</i>	162
<i>Utvikling gjennom erfaring</i>	164
TOLKNING I LYS AV DEN UNIVERSELLE TEORIMODELLEN OM ANSVARLIG LEDELSE	165
GA DEN KLINISKE KONTEKSTEN EVIDENS TIL TEORIMODELLEN?.....	169
<i>Ontologisk evidens</i>	170
<i>King's Evidence</i>	173
DEN UNIVERSELLE TEORIMODELLENS BEGRENSNINGER OG MULIGHETER FOR UTVIKLING I KLINISK KONTEKST	174
13 EN UNIVERSELL TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE	177
ANSVARLIG LEDELSE ER DANNING TIL ANSVAR – KJERNEINNHOLDET I TEORIMODELLEN	177
EN UNIVERSELL TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE – SAMMENFATTEDE TOLKNINGSFORSLAG.....	181
DEL IV MOT NYE HORIZONTER	183
14 GRANSKNING AV STUDIENS GYLDIGHET	185
KVALITET I FREMSTILLINGEN SOM HELHET	186
<i>Perspektivbevissthet</i>	186
<i>Intern logikk i studien som helhet</i>	187
<i>Etisk verdi</i>	190
KVALITET I RESULTATENE	191
<i>Meningsinnhold</i>	191
<i>Struktur</i>	192

<i>Teoritilskudd</i>	192
GYLDIGHETSKRITERIER	193
<i>Heuristisk verdi</i>	193
<i>Empirisk forankring</i>	195
PRAGMATISK VERDI	196
15 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	199
<i>Universell og kontekstuell betydning</i>	199
<i>Ansvarlig ledelse som etikk og ontologi</i>	201
<i>Studiens betydning for vårdvitenskap</i>	203
SUMMARY	205
LITTERATUR	215
<i>Ordbøker</i>	240
 FIGURER	
Figur 1. Forsknings design.....	25
Figur 2. Konturer av en teori om ansvarlig ledelse.....	107
 VEDLEGG	
Vedlegg 1. Tabell med vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar	
Vedlegg 2. Emmanuel Levinas og Hans Georg Gadamer – kort oversikt over liv og virke	
Vedlegg 3. Kvittering på melding om behandling av personopplysninger	
Vedlegg 4. Søknad til direktør med spørsmål om gjennomføring av prosjekt i sykehus	
Vedlegg 5. Svar på søknad fra psykiatrisk sykehus	
Vedlegg 6. Svar på søknad fra somatisk sykehus	
Vedlegg 7. Informasjonsbrev til informantene/lederne med vedlagt formular for skriftlig samtykke	
Vedlegg 8. Dataguide	

1 INNLEDNING

Det finnes flere vårdvitenskapelige¹ perspektiv, men denne avhandlingen har sin grunn i Erikssons caritative vårdteori og det vårdvitenskapelige perspektiv som er utviklet av Eriksson og hennes kollegaer ved Åbo Akademi i Vasa.²

Det valgte vårdvitenskapelige perspektivet er etisk i sin natur, og i denne avhandlingen vil ledelse og etikk være spesielt vektlagt. Ansvar er en av de etiske grunnkategoriene som fremstår som mest grunnleggende i vårdandets³ og vårdarbeidets etikk,⁴ og derfor rettes oppmerksomheten mot ledelse og etisk ansvar. Ansvarets etiske dimensjoner ses som forankret i et ethos som står for det ontologiske og gjennomsyrrer hele menneskets væren.⁵ Ethos⁶ som caritas⁷ utgjør vårdandets og vårdvitenskapens grunnmotiv, og vårdandet får sin mening og blir et virkelig fellesskap gjennom caritas, kjærlighet og barmhjertighetstanken.⁸ I et vårdvitenskapelig perspektiv vil ansvarlig ledelse være knyttet til kjærlighetstanken og ethos, og dette perspektivet på ledelse kan antas å gi andre og nye føringer for forståelsen av ledelse enn det som er rådende ut fra gjeldende ledelseslitteratur.

¹ Vårdvitenskap som akademisk disiplin er ved Åbo Akademi i Finland knyttet til tema "vård" og ikke til en enkelt profesjon slik sykepleievitenskap er i Norge. Forskerens bruk av begrepene vård og vårdvitenskap skal forstås i samsvar med følgende presisering: I Norge finnes ikke ordet "vård" slik dette anvendes i Finland. Det nærmeste norske ordet for "vård" er "omsorg". Det vil likevel være meningsforskjeller mellom "vård" og "omsorg" som kan oppleves uklare og diffuse. Det engelske ordet "caring" synes mer dekkende for "vård". I norsk språk og kultur er omsorg et naturlig og forståelig begrep, men omsorgsvitenskap er ingen egen akademisk disiplin i Norge. Når termen "vårdvitenskap" anvendes er det i mening av den vårdvitenskap som er utviklet ved Åbo Akademi i Vasa. I denne avhandlingen er det valgt å anvende begrepene vård og vårdvitenskap når det er naturlig, og når det vises til finske og svenske kilder. Når det vises til norske kilder anvendes begrepet omsorg.

² Den caritative vårdteorien er publisert av Lindström, Lindholm & Zetterlund (2006, 191), hvor Eriksson fremholdes som en av pionerene innen vårdvitenskap i Norden (ibid.). Den caritative vårdteorien har blitt prøvd og utviklet gjennom enhetens doktorgrader (Eriksson & Lindström 2009, 12).

³ I avhandlingen anvendes begrepet "vårdande". Det er vanskelig å oversette dette til norsk, men det kan betraktes som den virksomme kjerne i omsorgen, det som er det virkelige omsorgsfulle ved omsorgen eller vården. I denne avhandlingen vil både begrepet vårdande og omsorg anvendes. Når det vises til svenske kilder, anvendes begrepet 'vårdande', og når det vises til norske kilder anvendes det norske begrepet 'omsorg'. Det er derfor valgt å la sammenhengen avgjøre hvilke begrep som anvendes.

⁴ Eriksson, 1995b, 25

⁵ Jfr Eriksson, 2003, 23

⁶ Ethos og etikk hører sammen. Ethos avspeiler den rådende verdirangordningen og en etikk som utvikles uten forankring i et ethos, og fremstår som en mer formell etikk uten dypere verdigrunn (Eriksson 2003, 21ff).

⁷ Det engelske "care" og "caring" stammer fra det latinske "caritas" som betyr kjærlighet (Eriksson 1991, 38).

⁸ Eriksson 2003, 22. Ifølge Nygren (1966, 16) kan et grunnmotiv bare avgjøres ut fra sin egen naturlige sammenheng (ibid.). Kjærlighetstanken har vært til stede i vårdvitenskapens ontologiske grunnantagelser allerede fra 1987 (Eriksson 2001b, 14).

Den vitenskapelige interesse er ikke rettet mot å studere ledelse som eget forskningsområde. Som akademisk disiplin krever vårdvitenskapen klar stillingstaken til vitenskapsteoretiske spørsmål, mens forskning fra et forskningsområde bygger på ulike teoretiske perspektiv.⁹ Det vårdvitenskapelige forskningsprogrammet ved Åbo Akademi viser at forskning relatert til administrasjon og ledelse har sitt utgangspunkt i vårdvitenskapens teorikjerne, og er knyttet mot forutsetningene for tilegnelse og virkeliggjørelse av vårdvitenskapens kjernesubstans.¹⁰ Den vitenskapelige interesse i denne avhandlingen går utover forutsetningene for tilegnelse og virkeliggjøring av vårdvitenskapens kjernesubstans, da oppmerksomheten rettes mot å studere hva ledelse er. Dermed hører denne forskningen inn under grunnforskning¹¹ eller systematisk forskning.¹² I en vårdvitenskapelig tradisjon vil oppmerksomheten i forskningen rettes direkte mot saken.¹³ Vårdandets og vårdvitenskapens sak er å lindre lidelse og fremme liv og helse i en ånd av kjærlighet, samt å verne om menneskets verdighet.¹⁴ I det nevnte forskningsprogrammet relatert til administrasjon og lederskap fremheves betydningen av å tjene vårdandets sak.¹⁵ Vårdvitenskapens sak er knyttet til menneskets ontologi, og derfor rettes oppmerksomheten mot å studere ansvarlig ledelse i forhold til menneskets væren. Eriksson hevder at en vitenskaplig disiplins iboende potensial for å generere ny og original kunnskap, finnes i disiplinens ontologiske kjerne. Ved å vektlegge ontologien tydeliggjøres vårdandets bærende idé, noe som gir muligheter for mer gjennomgripende vitenskapelige fremskritt.¹⁶ Det er derfor den ontologiske analysen av vårdandet som kan betraktes som konstituerende dimensjon ved teorigenereringen.¹⁷

Denne studien har sin grunn i en uro over markedsverdiens innflytelse i samfunnet generelt og i helsevesenet spesielt. Det er en fare for at dette fører til at vårdandet og vårdandets sak får dårlige kår, og at ledere legger mer vekt på å forsvare sine budsjetter enn å forsvare pasientene. For helsesektoren har introduksjonen av markedstenkning i ledelse bidratt til å

⁹ Eriksson, 2001b, 21; Eriksson, Bondas, Kasèn, Lindström, Lindholm & Matilainen, 2002, 308; Eriksson, Lindström, Lindholm, Matilainen & Kasèn, 2004, 283; Eriksson & Lindström 2009, 10

¹⁰ Eriksson, Lindström & Matilainen, 2004, 2; Eriksson et al., 2004, 284

¹¹ Grunnforskning har siden institusjonen ble dannet i 1987 vært rettet mot utvikling av vårdvitenskapen som autonom akademisk disiplin (Eriksson, 2006a, 297)

¹² Den systematiske vårdvitenskapens oppgave er å utvikle de grunnleggende vårdvitenskapelige begreper og den grunnleggende teori som er forankret i en dyptgående ontologisk refleksjon, samt en analyse av vårdandet fra et historisk og idéanalytisk perspektiv (Eriksson, 2001b, 29)

¹³ Eriksson & Lindström, 2009, 10

¹⁴ Eriksson & Lindström, 2009, 9; Eriksson, Lindström, Kasèn, Lindholm & Matilainen, 2006, 296

¹⁵ Bondas, (2003, 250) hevder at administrasjon er til for å tjene pasienten. Eriksson et al., (2002, 313) viser til Bondas-Salonen (1995) som fremhever at å tjene pasienten utgjør administrasjonens grunnmotiv

¹⁶ Eriksson, 2001b, 30

¹⁷ Eriksson, 2001b, 30; 2002a, 64

flytte fokus fra ”å tjene pasientene” til ”å tjene penger på pasientene”.¹⁸ Den dominerende rasjonalitet i helsevesenet i dag er den strategiske og økonomiske, hvor alle må vise sin verdi i effektivitetens og økonomiens navn.¹⁹ I de siste tiårene har helsevesenet og offentlig sektor vært influert av New Public Management²⁰ som er en ideologi utviklet for å nå økonomiske mål, redusere kostnader og effektivisere offentlig sektor. Faren med en slik ideologi er at den gir føringer på tenkning rundt ledelse, hvor lederens ansvar vil være mer rettet mot økonomiske resultater enn mot det ansvar lederen har for at pasientene skal få god omsorg.

Økonomiske organisasjonsmodeller er utviklet for det private næringsliv, hvor organisasjonens mål er å tjene penger. I offentlige organisasjoner og i helsevesenet spesielt vil målene være flertydige og vanskelige å tallfeste. Rashotte hevder at instrumentelle og økonomiske diskurser kan føre til en teknologisk forståelse av væren, hvor mennesket blir sett på som et verktøy for effektivisering av organisasjonen. Slike diskurser skjuler menneskets væren.²¹ Det synes derfor å være behov for å utvikle en ontologisk teorimodell om ansvarlig ledelse som kan bidra til å åpenbare og avdekke menneskets væren fremfor å skjule den. En motsats til den instrumentelle tenkningen er det humanvitenskapelig forankrede dannelsbegrepet. Vårdvitenskapen har sin grunn i en humanvitenskapelig tradisjon hvor danning står sentralt.²² Et dannelsperspektiv på ledelse vil kunne bidra til å avdekke menneskets væren, og oppmerksomheten i denne avhandlingen vil derfor også rettes mot danning.

Det synes å være et behov for ny tenkning rundt ledelse hvor det etiske ansvaret i større grad er knyttet til de mellommenneskelige relasjoner fremfor ansvar for ytre strukturer og

¹⁸ Eilertsen & Bjerke, 2004, 70

¹⁹ Martinsen, 2009, 90

²⁰ Norge begynte gradvis å innføre NPM-elementer i offentlig styring fra slutten av 1980-tallet (Christensen, 2006, 215)

²¹ Rashotte, 2005, 52

²² Gadamer (2003, 15) hevder at humanvitenskapenes erkjennelser er med på å bestemme alle dimensjoner ved menneskelivet i den grad de av seg selv går over i menneskelig danning og oppdragelse

økonomiske resultater.²³ I denne avhandlingen er ansvar knyttet til ethos²⁴ mer enn til ytre etiske regler og direktiver, og etikken kan dermed betraktes som en ontologisk etikk.²⁵

Avhandlingen har i hovedsak teoretisk interesse i form av et forventet teoritilskudd til ledelse i et caritativt vårdteoretisk perspektiv. Et ontologisk perspektiv på ledelse medfører at forventet kunnskapsbeholdning vil være av universell natur. Teorimodellen som utvikles i denne avhandlingen vil ikke primært og eksplisitt være knyttet til ledelse i organisasjoner, men vil ha et potensial for å kunne utvikles og anvendes i ulike organisasjoner. Selv om forventet kunnskapsbeholdning ikke vil være rettet mot en spesiell kontekst, har avhandlingen en klinisk interesse. Det er et ønske om at teorimodellen og kunnskapsbeholdningen spesielt kan tillegnes i en klinisk kontekst og komme pasienten til gode.

Vårdandet er betraktet som noe naturlig og opprinnelig ved menneskets væren.²⁶ Et vårdvitenskapelig perspektiv på ledelse innebærer at oppmerksomheten rettes mot det som er vårdande ved ansvarlig ledelse. Kjærlighets- og barmhjertighetstanken kan betraktes som en ontologisk entitet i vårdandet, hvor ethos preges av en ekte og dyp vilje til å lindre den andres lidelse.²⁷ Det er imidlertid slik at vår kultur domineres av den individsentrente humanisme, og dermed har kjærligheten vanskelig for å uttrykke seg i vårt samfunn.²⁸ Denne studien har sin bakgrunn i en uro for at kjærligheten og det som er naturlig vårdande kan tildekkes, glemmes og bli borte i en tid med økte krav til teknologi og effektivitet.²⁹ Et vårdvitenskapelig perspektiv på ledelse kan gi muligheter for å løfte kjærligheten frem i lyset og gi den evidens.³⁰

Forskeren har i denne avhandlingen hentet inspirasjon fra den caritative ledelsesteorien som er utviklet av Bondas. Dette er en ontologisk teori om ledelse som har utgangspunkt i

²³ Ifølge Eriksson (1995b, 9) er det i perioder av kriser og brytningstider som en etisk diskusjon aktualiseres, og man søker nye veier og en ny verdigrunn. Man reflekterer over daglig virksomhet og stiller seg spørrende til hva man holder på med. I dypet av denne refleksjonen finnes det grunnleggende etiske spørsmål om ansvar (ibid.).

²⁴ Ethos har gresk opprinnelse og har betydning sed eller karakter. Ethos er ontologi hvilket innebærer et 'indre bær' (Eriksson, 2003, 21; 23)

²⁵ Eriksson (1995b, 13) hevder at man kan skille mellom en ontologisk og en teknologisk etikk. Den ontologiske etikken har sin opprinnelse i det menneskelige, og da handler det om å finne frem til etikkens sanne vesen, og ikke bare rette oppmerksomheten mot regler for etisk handling, det teknologiske.

²⁶ Eriksson, 1987, 9; 1987a, 28; 2001b, 19; 2002a, 63

²⁷ Eriksson, 2002b, 18

²⁸ Martinsen, 1993, 100

²⁹ Gjennom tidene har ulike ideer tydeliggjort eller diffusert kjærlighetstanken (Eriksson, 2002c, 9)

³⁰ I et vårdvitenskapelig perspektiv er det det som utgjør det vårdande og som er det primære, som skal synliggjøres og gjøres evident (Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 21)

Erikssons caritative vårdteori og bygger bro til Scheins teori om organisasjonskultur.³¹ Den caritative ledelsesteorien fremhever det administrative ved lederskapet, hvor administrasjon eksisterer for å tjene pasienten.³² Teoriens vektlegging av omsorg for pasienten ga inspirasjon til å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse med utgangspunkt i samme vårdteori. I denne avhandlingen er den vitenskapelige interesse rettet mot hva ledelse er som ontologi, og studien er grunnforskning. Studiens sentrale begreper er ledelse, ansvar og danning. Det vil gjøres en vesensbestemmelse av ansvarsbegrepet hos Levinas og dannelsesbegrepet hos Gadamer som grunnlag for utvikling av et nytt ontologisk ledelsesbegrep. Dette vil innebære å utvikle et ledelsesbegrep som en del av teorien om caritativt vårdande.

Avhandlingens oppbygging

Avhandlingen er en monografi med oppmerksomheten rettet mot grunnforskning. Den er delt inn i fire deler. Del I danner utgangshorisonten hvor bakgrunnen for avhandlingen, utgangstester og sentrale begreper presenteres. Det gjøres rede for studiens hensikt, forskningsspørsmål og design. Studiens teoretiske perspektiv presenteres og avspeiler deler av forskerens for forståelse. Et vårdvitenskapelig perspektiv med grunn i en humanvitenskapelig forskningstradisjon gir føringer for et menneskebilde som åpner opp for helse og lidelse som en naturlig del av menneskets være. Fra vårdvitenskapens teoretiske perspektiv og substans, samt Gadamers hermeneutikk presenteres en preliminær teorimodell om ansvarlig ledelse. Den preliminare teorimodellen består av begynnende antagelser som viser noen konturer om hva ansvarlig ledelse kan innebære. Grunnforskning krever at forskeren er innlest i temaet som studeres, og det presenteres en gjennomgang av utvalgte ledelsesteorier samt vitenskapelige artikler knyttet til ledelse og ansvar. Dette kapitlet viser hvordan ledelse og lederens ansvar kan forstås innen ledelse som fag og forskningsområde³³, og kunnskap på dette området kan betraktes som virkningshistorisk forståelse.³⁴ Del II består av studiens hermeneutiske metodologi, etiske overveielser og datamateriale. Her presenteres Gadamers

³¹ Bondas, 2003, 252

³² Det karitative lederskapet i omsorgsadministrasjon (caring administration) innebærer blant annet utvikling, veiledning, planlegging, organisering, rapportering, rettleiding, forsyning med personell, budsjettering, koordinering, beslutningstaking og evaluering (Bondas, 2003, 251; 250)

³³ I innledningen i denne avhandlingen vises det til at et forskningsområde har sitt utgangspunkt i ulike teoretiske perspektiv, mens en akademisk disiplin utgår fra klar stillingtagen til vitenskapsteoretiske spørsmål. I følge Byrkjeflot (2011, 47; 1997c, 448) bygger ledelsesfaget på flerfaglighet og praktisk kunnskap, og kunnskapsfeltet ledelse er åpent for flere yrkesgrupper og vitenskaper

³⁴ Den historiske interesse er ikke utelukkende rettet mot det overleverte verk, men er også rettet mot dets virke i historien som en sekundær tematikk. Forskningen skal ikke utvikle den virkningshistoriske problemstillingen som noe som opptrer ved siden av den umiddelbare forståelsen av verket (Gadamer, 2004, 286)

hermeneutikk som førende metodologi for hele studien. Etske overveielser er også knyttet opp mot studien som helhet. Datamateriale fra tekster av Levinas om ansvar og tekster av Gadamer om danning presenteres. Det gis en overordnet presentasjon av datamaterialet relatert til studiens kliniske kontekst, mens transkriberte utsagn presenteres i avhandlingens del III. Del III består av resultater. I en hermeneutisk studie finnes imidlertid ingen fastlåste og endelige resultater da forståelsen hele tiden er i stadig bevegelse mot ny og endret forståelse. Konturer av en teorimodell om ansvarlig ledelse presenteres. En mindre del av avhandlingen er viet studiens kliniske kontekst, og denne presenteres ved utsagn om hvordan ledere forstår den universelle teorimodellen i en klinisk kontekst. Avslutningsvis presenteres sammenfattede tolkningsforslag om hva ansvarlig ledelse er. Del IV presenterer granskning av studiens gyldighet og åpner opp for avsluttende refleksjoner.

DEL I

STUDIENS UTGANGSHORISONT

2 SENTRALE BEGREPER OG UTGANGSTESER

Studien utgår fra tre sentrale begreper som er ledelse, ansvar og danning. Ledelse er et begrep som i litteraturen og i allmennmenneskelig forståelse er knyttet til yrkesutøvelse i organisasjoner. Det er derfor av interesse å studere ledelse i sammenheng med menneskets væren og utvikle et nytt ledelsesbegrep som kan ha betydning i en organisasjon, men som også kan ha interesse utover yrkesutøvelse i organisasjoner. Ledelse i organisasjoner hører sammen med ansvar, og i et vårdvitenskapelig perspektiv står det etiske ansvar frem som en grunnkategori. Danning er valgt som sentralt begrep fordi det er lite utforsket innen ledelse, og det var et begrep som fremsto hos forskeren som en intuitiv sannhetshendelse eller erfaring med sin forbindelse til ledelse. I hermeneutisk mening kan det betraktes som et første utkast eller resultat i avhandlingen.³⁵

Begrepene ledelse, ansvar og danning presenteres med utgangspunkt i ordbøker. Studiens sentrale begrep og utgangsteser begrunnes deretter ut fra studiens teoretiske perspektiv³⁶, fra gjennomgang av ordbøker og ut fra litteraturgjennomgang³⁷.

Begrepene ledelse, ansvar og danning som det fremgår av ordbøker

Ledelse

Lede kommer fra det norrønske ord leiða.³⁸ Leiða kan relateres til la gå, la komme, leie, føre, følge ein med auga, sjå etter, elske ein, gi akt på, anse, tenkje på noko, få visjoner, leve, føre (et liv).³⁹ Etymologisk kan lede knyttes til føre eller leie ”føre ved hånden”, oldnorske leiða betyr å ”sette i bevegelse, føre, følge”, grunnbetydning er å bringe til å gå.⁴⁰ Lede har tydeligvis en relasjon til bevegelse, og bevegelse har betydningen forandring av sted, det å bevege(s), det å bli eller være bevegelig; en ”rørelse”. Bevege har betydningen å bringe ut av en tilstand av ro (hvile), å få til å forandre sted eller stilling, føre av sted, holde i gang, en

³⁵ Jfr avsnitt om begrunnelse for valg av begreper

³⁶ Jfr kapittel 4 som omhandler studiens teoretiske perspektiv

³⁷ Jfr kapittel 6 som omhandler litteraturgjennomgang

³⁸ Bokmålsordboka, 1986

³⁹ Norrøn Ordbok, 1993

⁴⁰ Falk & Torp, 1991

bevegende kraft, sette i sinnsbevegelse og ”røre”.⁴¹ Røre (bevæge) kommer fra oldnorsk hrôra som betyr å ”sette i bevegelse, flytte, bringe på bane”. Rørelse er oldnorsk hrôrsla. Adjektivet hrôr er anglosaksisk og har betydningen ”rørig, sterk”.⁴² Lede kan relateres til føre, styre, og til metaforer som ”du har ledet min fot”, ”takk for at du min hånd har ledet”, ”led meg mot dine høye himle”, ”lede en på sporet”, ”vise vei for”. Lede er også knyttet til ledestjerne, og å la (noe som beveger seg) få en viss vei eller retning, føre i en viss retning. Lede er også knyttet til å bringe, føre (samtale, tanke) inn på en ny bane, lede ved påvirkning, føre i en tilstand, til en handling eller resultat. Lede er å stå i spissen for, være først eller foran.⁴³ Nyere ordbøker viser til lede med lignende betydning som å styre ens gange særlig ved å holde i hånden, føre, styre ens fot, vise vei for, ledestjerne, la (noe som beveger seg) få en viss vei eller retning, bringe, føre inn på ny bane.⁴⁴ Lede er beskrevet som føre, styre, være først, lose, rettlede, veilede, befale over, bestyre, ha hånd om, stå for og ligge foran.⁴⁵ Lede kan knyttes til føre, styre, ligge foran, lose, rettlede, veilede og til ledende prinsipp.⁴⁶

Ledelse er personer som tar ledelsen, står i spissen. En leder er en veiviser, veileder, person som leder, fører.⁴⁷ En leder er også beskrevet som administrator og anfører.⁴⁸

Ledestjerne er tanke eller grunnsetning som man lar seg lede av, og ledestjerne er knyttet til ’veistjerne’.⁴⁹ Ledestjerne er (beslektet med lei og med veistjerne, om Nordstjernen) noe som tjener til rettledning eller rettesnor.⁵⁰

Ledemotiv er et tilbakevendende motiv, eller noe som kan vekke assosiasjoner (om en bestemt person eller situasjon), bestemmende motiv eller beveggrunn.⁵¹

Ansvar

Ansvar og ansvaret (på gammelnorsk andsvar, egentlig motsvar jfr. and-), er en forpliktelse til å svare på en mulig beskyldning, til å stå til rette og gjøre regnskap for sine handlinger (enten om alminnelig moralsk forpliktelse overfor andre, eller overfor loven, straffeansvar). Elida

⁴¹ Norsk Riksmålsordbok, 1983

⁴² Falk & Torp, 1991

⁴³ Norsk Riksmålsordbok, 1937

⁴⁴ Norsk Riksmålsordbok, 1983

⁴⁵ Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 1991

⁴⁶ Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 2005

⁴⁷ Norsk Riksmålsordbok, 1983

⁴⁸ Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 1991

⁴⁹ Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 2005

⁵⁰ Bokmålsordboka, 1986

⁵¹ Norsk Riksmålsordbok, 1937; Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 1991; 2005

(Ibsen: Fruen fra havet) på eget an- og tilsvær i det man selv tar all risiko.⁵² Ansvar, en forpliktelse til å stå til rette, gammelnorsk andsvar, egentlig motsvar.⁵³ Ansvar (norrøn andsvar, av and-), and (norrøn and-) mot, ta ansvar for at noe blir gjort, dele ansvaret for noe, og bære ansvaret for noe.⁵⁴ Ansvar på gammelnorsk er andsvar, motsvar, svar, forsvar (jfr. and-), moralsk eller juridisk – skyld til å gjøre regnskap for, stå til svær for noe.⁵⁵ Ansvar, plikt til å svær for, stå til ansvar for noe.⁵⁶ Ansvar, gjensvar, forpliktelse, oldnorsk andsvar – svar, grunnbetydningen er gjensvar av and-.⁵⁷ Wallinvirta hevder i sin svenske begrepsanalyse at ut fra den etymologiske granskningen ses begrepet ansvar som et sammensatt ord, bestående av prefixet an- og ordroten svar. Av disse får begrepet ansvar som helhet sin form og mening. Prefixet an-; imot viser på en retning som implicit innebærer en motpart, imot noen/noe. Ordet svar/svare går etymologisk tilbake til ordet tale, noe som implicit kan betraktes som at ordet svar innebærer en handling.⁵⁸ Ansvar kan dermed forstås som et forhold mellom to parter hvor den ene svarer an. Ifølge Wallinvirta er forbindelse synonym til ansvar, og dermed innebærer ansvar en relasjon. ”Den ansvariga människan står i dialog till någon eller något. Svaret, förbindelsen och ansvarigheten möjliggör detta”.⁵⁹ Norsk synonymordbok viser til ansvar, byrde, forpliktelse, garanti, plikt, regnskap, risiko, skyld, straffeansvar, vågnad.⁶⁰ Wallinvirta hevder at ”ansvar är ofullkomlighet i betydelsen av synonymen skuld”,⁶¹ og skyld er en av de betydningsnyanser som gir begrepet sitt ontologiske meningsinnhold fra både etymologisk og semantisk analyse.⁶² Samme forfatter hevder at ansvars gjerning er knyttet til en konkret handling og har dermed direkte etiske implikasjoner. Handlingen virkeliggjøres gjennom skyldighets- og forpliktelsesgjerninger.⁶³

Ansvare (foreldet) er å ha ansvar for, innstå for og svær for.⁶⁴

Ansvarlig er å bære ansvaret for noe⁶⁵. Synonymer til ansvarlig er skyldig, betrodd, overordnet.⁶⁶ Wallinvirta hevder at ansvarlighet er synonym til ansvar. Hun uttaler at

⁵² Norsk Riksmålsordbok, 1937

⁵³ Riksmålsordboken, 1982

⁵⁴ Bokmålsordboka, 1986

⁵⁵ Norsk ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, 1966

⁵⁶ Norsk ordbok, bokmål, 2006

⁵⁷ Falk & Torp, 1991

⁵⁸ Wallinvirta, 2001, 38; 2011, 81

⁵⁹ Wallinvirta, 2001, 46; 50

⁶⁰ Norsk synonymordbok, 1970

⁶¹ Wallinvirta, 2001, 48

⁶² Wallinvirta, 2011, 107

⁶³ Wallinvirta, 2001, 48

⁶⁴ Norsk Riksmålsordbok, 1937

”synonymen ansvarighet upptas i flera ordböcker i samband med begreppet ansvarig och anses liktydigt med detsamma, liksom med begreppet ansvar. Synonymen ansvarighet används oftast i samband med ämbeten, tjänster, befattningar och uppdrag”.⁶⁷

Danning⁶⁸

Dannelse er et visst forråd av (allmenn-) kunnskaper forent med en viss ytre kultur og finhet i tenkemåte (som resultat av utdanning, oppdragelse og miljø).⁶⁹ Allmenndanning, åndsanning med særlig tanke på den etiske foredling.⁷⁰ Danne er å betrakte som foreldet, og har betydningen å virke foredlende, høynende på; foredle (religion), virke dannende, virke kultiverende.⁷¹

Dannelse er alminnelig dannelse, filosofisk dannelse og hjertets dannelse (om folkeskikk), og kan betraktes som ytre dannelse. Synonymer er belevenhet, kultur, oppdragelse, pli (fin, beleven), politur, sivilisasjon, utdanning og utvikling. Danne er knyttet til litteratur som virker dannende, kulturelt utviklende og foredlende. Allmenndanning er kunnskap og kultur som virker allment modnende på et menneske.⁷² Ifølge etymologisk ordbok er å danne dannet i nyere tid på nordisk grunnlag av adjektivet dan. Av adjektivet dan kommer dannelse som gjengir tysk bildung. – dan i sådan, hvordan, ligedan i norsk og dansk dialekt, også alene i betydningen beskaften, skikk. Svensk dialekt beskriver dann som ivrig, kraftig og sterk, ivrig etter. På gresk er – dan knyttet til daad, og har i betydningen ”bedrift” og i forbindelse med råd og dåd tysk påvirkning. Oldnorske dåd betyr ”god egenskap hos et menneske,” og er synonymt med dyd. Andre betydninger er sette, legge, hjelpe til, skjenke, ordne, skikk og

⁶⁵ Norsk Riksmålsordbok, 1937; Bokmålsordboka, 1986; Norsk ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, 1966

⁶⁶ Norsk Synonym ordbok, 1970

⁶⁷ Wallinvirta, 2001, 44-45; 2011, 84 viser her til SAOB (1903)

⁶⁸ Det kan være vanskelig å se forskjell på begrepene danning og dannelse. Når det her vises til ordbøker anvendes begrepet dannelse slik det anvendes i ordbøker. I denne avhandlingen er det ellers valgt å bruke begrepet danning, fordi danning er forstått å inneha betydningen av å være en vedvarende prosess, mens dannelse er mer forstått som et resultat. I Gadamer's mening kan danning som prosess og resultat tolkes å gå over i hverandre da Gadamer mener at danning foregår i det man allerede er dannet til. Gadamer hevder at i dannelsen tilegner vi oss det vi dannes ved og gjennom, og i den forstand blir alt det som dannelsen mottar opptatt i dannelsen selv (Gadamer, 2010, 37). Derfor kunne begge begrepene vært anvendt, men i denne avhandlingen er det valgt å anvende begrepet danning. Dette gjøres også når det vises til den danske oversettelsen av Sannhet og metode, selv om det der anvendes begrepet dannelse. Når det vises til ordbøker og enkeltkilder anvendes det begrepet som ordbøkene og kildene viser til

⁶⁹ Norsk Riksmålsordbok, 1937; Aschehoug & Gyldendal store norske ordbok, 2005

⁷⁰ Norsk ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, 1966

⁷¹ Norsk Riksmålsordbok, 1937

⁷² Aschehoug & Gyldendal store norske ordbok, 2005

god.⁷³ Norsk ordbok beskriver dåd som handling, bistå, være til tjeneste med råd og dåd, og som handling utenom det vanlige, og som bragd.⁷⁴

Sammenhengen mellom begrepene

Sammenhengen mellom begrepene ledelse, ansvar og danning synes å være *bevegelse* og *retning* hen imot noe eller noen. Ledelse betyr å gi noe bevegelse og retning, eller gi noe som er i bevegelse en retning. Ansvar betyr å svare an mot noe eller noen. Ansvar innebærer et gjensvar, en henvendelse og bevegelse mot noe eller noen. Ansvar er dermed både bevegelse og retning. Danning betyr foredling, kultivering og utvikling, og dette betyr at mennesket modnes. Begrepet danning innebærer dermed også bevegelse og retning.

Begrunnelse for valg av begreper

Ledelse er ikke et entydig begrep, men et begrep som har fått mange ulike definisjoner,⁷⁵ og disse definisjonene er knyttet til ledelse i en organisasjonsmessig kontekst. Ledelseslitteraturen er omfattende, og det er vanskelig å følge med på utviklingen innen dette fagfeltet fordi kontekstene hvor ledelse foregår, hele tiden er i endring. Det synes derfor å være behov for å studere hva ledelse er, og om ledelse kan ha en mer varig og tidløs karakter, uavhengig av de forandringer som skjer i samfunnet og organisasjoner. Det er utviklet mange teorier om ledelse som eget fag og forskningsområde, men i mindre grad som ontologi.⁷⁶ Ordbøkene viser at å lede kan relateres til å leve og å føre et liv, noe som støtter en antagelse om at ledelse kan relateres til menneskets væren. For vårdvitenskapen som en humanvitenskapelig forskningstradisjon står menneskets væren sentralt. Det er derfor av interesse å studere hva ledelse er med utgangspunkt i vårdvitenskapen som en autonom

⁷³ Falk & Torp, 1991

⁷⁴ Aschehoug & Gyldendal store norske ordbok, 2005

⁷⁵ Northouse 2010, 2; Andersen, 1995, 14; Strand, 2001, 18; Høst, 2005, 57; Yukl, 2006, 2. Se for øvrig denne avhandlingens kapittel 6 med gjennomgang av sentrale ledelsesteorier

⁷⁶ Begrepene ontologi, væren og substans blir ofte anvendt i denne avhandlingen. Ordet ontologi kommer fra gresk, og betyr "læren om væren", om det som er, som har karakter av virkelighet (Henriksen & Vetlesen, 2001, 44). Når det gjelder begrepet substans, behøver ikke dette i aristotelisk mening nødvendigvis være noe materielt, da det kan stå for en annen type av værensform som for eksempel menneskets sjel. Når man uttaler seg om tingens substans, så uttaler man seg om tingens allmenne værensform eller vesen (Werner, 1988, 48). I denne avhandlingen anvendes begrepet ontologi om læren om menneskets væren. Menneskets væren har et innhold, og det ontologiske innholdet benevnes som substans i denne avhandlingen

akademisk disiplin, da dette vil innebære å forholde seg til grunnleggende ontologiske spørsmål.⁷⁷

Menneskets sanne væren kan ses i sammenheng med naturlig vårdande,⁷⁸ og vårdandets bærende ideer kan betraktes som moderlighet, tjenende og kjærlighet. Disse ideer kan gjennom tider diffuseres, og dette skjer fordi vårdandets innhold relateres til ytre strukturer og oppgaver som kan underkastes objektiv måling.⁷⁹ Ordbøkene viser at ledelse kan knyttes til å gi noe bevegelse og retning. Dette kan være å gi bevegelse og retning til ytre strukturer i organisasjoner, men det kan også forstås som å gi bevegelse og retning til den menneskelige substans. I denne avhandlingen studeres begrepet ledelse i forhold til menneskets væren. Et ontologisk perspektiv på ledelse kan bidra til å flytte oppmerksomheten fra administrative gjøremål og mot menneskets væren, noe som motiverer til utvikling av en ontologisk teorimodell om ledelse. Dette kan bidra til å avdekke vårdandets bærende ideer i en tid hvor dette kan skjules under økonomiske og instrumentelle diskurser. Utvikling av kunnskap om hva ledelse er, har samfunnsmessig betydning, da ledelse innebærer makt, innflytelse og ansvar i organisasjoner og samfunn og gir konsekvenser i forhold til menneskers liv og virke.

Ansvar er en etisk grunnkategori i vårdandets og vårdarbeidets etikk,⁸⁰ og derfor er ansvarsbegrepet av interesse i en vårdvitenskapelig sammenheng. Gjennomgang av vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar har vist at det rettes lite oppmerksomhet mot hva ansvar er, men i større grad mot hvordan ledes ansvar utøves. Litteraturen viser at ledes ansvar er rettet mot organisasjonens krav om kostnadsbesparelser og økonomisk resultat.⁸¹ Hvis ledes ansvar i hovedsak er rettet mot økonomiske resultater, kan det være en fare for at grunnleggende omsorgsverdier som solidaritet med svake, barmhjertighet og nestekjærlighet, nedprioriteres til fordel for et samfunnsøkonomisk nytteperspektiv. Ansaret kan dermed oppfattes som et ytre ansvar som er rettet mot noe bestemt som er fastsatt i regler, direktiv eller en form for etisk norm.⁸² Når den spontane kjærligheten og ansvaret for den andre ikke er til stede eller er i krise, trenger man normer og regler.⁸³ Det er også slik at ytre normer og regler kan begrense mulighetene for menneskelig vårdande, da kjærlighet er noe som går

⁷⁷ Jfr Eriksson, 2001b, 13

⁷⁸ von Post (2003, 147) hevder at 'naturlig' i naturlig vård har blitt forstått som noe som er nødvendig for menneskets utvikling og overlevelse, en evne som har grunn i menneskets biologi og i det som gjør henne unik som menneske

⁷⁹ Jfr Eriksson, 2009, 38

⁸⁰ Eriksson, 1995b, 25

⁸¹ Jfr kapittel 6

⁸² Jfr Eriksson, 1995b, 28

⁸³ Arman & Rehnsfeldt, 2006, 9

utover de forpliktelser som defineres ved regler.⁸⁴ Dette motiverer til å studere ledelse som et indre ansvar, da det kan innebære et etisk perspektiv på ledelse hvor oppmerksomheten rettes mot ansvaret for medmennesket fremfor organisasjonen. Hvis ledere retter sitt ansvar mot organisasjonen og ytre strukturer, kan det være en fare for at medarbeidere blir middel for måloppnåelse i organisasjonen, fremfor at de er mål i seg selv. Ifølge Jonas er ansvar primært menneskets ansvar for mennesket. Å ha ansvar for noen på et tidspunkt er en uadskillelig del av menneskets væren, selv om man ikke påtar seg ansvaret.⁸⁵ Ordbøkene viser at ansvar betyr et motsvar og en forbindelse eller relasjon til noe eller noen. Ansvar innebærer derfor en relasjon til noen som allerede har bedt om et svar. Ansvarets forbindelse med ledelse i denne avhandlingen kan bidra til kunnskap hvor det indre ansvaret gis rom og muligheter for utfoldelse. Kunnskap om ansvar i et vårdvitenskapelig perspektiv kan dermed bidra til et nytt perspektiv på ledelse, da oppmerksomheten rettes mot menneskets indre motiv for å ta ansvar for medmennesket. Kunnskap om ansvar og ansvarlig ledelse som ontologi kan også antas å bidra til utvikling av den caritative etikken⁸⁶.

Danning er et sentralt begrep i den humanvitenskapelige forskningstradisjonen forskeren er en del av.⁸⁷ Ved lesing av vårdvitenskapens og Gadamer's tekster fremsto danning som et begrep som kunne antas å ha en relasjon til ledelse. En slik innsikt fremsto som en hendelse og dette kan forklares som en erfaring av sannhet i Gadamer's mening. Å gjøre en erfaring vil ifølge Gadamer innebære at vi hittil ikke har sett tingene riktig, men at vi nå vet hvordan det forholder seg. Erfaringens negativitet har altså en produktiv betydning. Det dreier seg ikke om en ren illusjon som blir avslørt og korrigert, men om ervervelsen av en omfattende viten. Den gjenstand man gjør en erfaring med kan altså ikke være tilfeldig valgt, den må tvert imot være slik at man oppnår bedre viten om noe universelt.⁸⁸ Danning fremsto som en slik erfaring som opplevdes betydningsfull utover det subjektive. Dette innebar en innsikt som ga en viten om at ledelse med sin forbindelse til danning kan innebære noe langt utover forskerens tidligere forståelse av hva ledelse er. Dette kan forklares med at viten om ledelse relatert til danning fremsto ved at den nye innsikten om ledelse nå inneholdt sannheten om ”den gamle”.⁸⁹ En

⁸⁴ Fitzgerald & van Hooft, 2000, 486

⁸⁵ Jonas, 1999, 157

⁸⁶ Utvikling av den caritative etikken og ethos er en prioritering innen vårdvitenskapens forskningsprogram ved Åbo Akademi (Eriksson et al., 2004, 284)

⁸⁷ Jfr Gadamer, 2004, 14; 2010, 34; von Wright, 1978, 15

⁸⁸ Gadamer, 2004, 335

⁸⁹ Jfr Gadamer, 2004, 337

slik erfaring kan også forklares som en abduktiv⁹⁰ impuls ifølge Peirce.⁹¹ Peirces logikk om abduksjon er basert på hans filosofi om muligheter og vaghet.⁹² Abduksjonen åpner opp for hypoteser som kan bære preg av gjetning, men ved å våge å ta feil kan abduksjonens styrke ligge i å tilføre noe nytt.⁹³ I hermeneutisk mening kan det sies at i denne avhandlingen fremsto danning som en første hendelse av intuitiv sannhet, og en slik intuitiv sannhet kan betraktes som avhandlingens første ”resultat”. En slik intuitiv sannhet kan også relateres til det Gadamer benevner som utkast, og forståelsens bestandige oppgave er å utarbeide riktige utkast som svarer til saken.⁹⁴ Danning fremsto som en umiddelbar og intuitiv sannhet og utkast. Derfor vil danning være et begrep som prøves ut gjennom hele studien i forhold til om det svarer til saken.

Danning er et begrep som er lite utforsket i ledelseslitteraturen. Danning synes derfor å være et begrep som kan gi et substansielt og annerledes kunnskapstilfang til gjeldende ledelsestenkning. Ordbøkene knytter danning til kultivering og etisk foredling. Dette kan relateres til menneskets vekst og utvikling på et indre plan. Et dannelsesperspektiv på ledelse kan bidra til at mennesket verdsettes og får fremstå som menneske, og ikke som et redskap for å effektivisere organisasjoner. Danning er knyttet til menneskets indre og kan ikke oppnås ved metoder eller måles i resultater. Martinsen uttaler at når metoden vektlegges, kan den rive i stykker og dele opp, fordi menneskets liv underlegges det lovmessige, kalkulerbare og forutsigbare. Faren ved dette er at menneskets kvalitative egenskaper sjaltes ut.⁹⁵ I dagens samfunn synes det å være et behov for å løfte dannelsbegrepet frem i lyset. Matilainen hevder at den fornyelsesiver og turbulens som er til stede i dagens samfunn, samt ”kampen” mellom ytre og indre krav, kan i verste fall føre til at de ytre føringer som ligger i tiden, tar over, mens danningens kjerne og fundament kan gå tapt.⁹⁶ Med forbindelse til ledelse kan danning gi muligheter for å verne om vår menneskelighet og gi etiske føringer for hvordan ledelse kan forstås i dagens samfunn og organisasjoner.

⁹⁰ Abduksjon er beskrevet i introduksjonen til kapittel 5 om preliminær teorimodell om ansvarlig ledelse og i kapittel 7 om hermeneutisk metodologi.

⁹¹ I følge Peirce (1990, 232) slår den abduktive impulsen ned som et lyn. Det er en akt av innsikt, om enn det kan være en feilbar innsikt.

⁹² Eriksson & Lindström, 1997, 196; 1999b, 294

⁹³ Eriksson & Lindström, 1999b, 296

⁹⁴ Gadamer, 2004, 255

⁹⁵ Jfr Martinsen, 1993, 37

⁹⁶ Matilainen, 2004, 57

Studiens utgangstester

Ledelse er betraktet som et overordnet begrep. Fra begrepene ledelse, ansvar og danning har studien sitt utgangspunkt i følgende antagelser:

- a. En grunnleggende antagelse er at begrepene ledelse, ansvar og danning er relatert til hverandre ved en indre bevegelse og retning som gir mennesket vekst og utvikling.
- b. En grunnleggende antagelse er at ledelse innebærer en sammenheng med menneskets væren ved å gi bevegelse og retning til menneskets ansvar og danning.
- c. En grunnleggende antagelse er at ledelse i sammenheng med ansvar og danning kan bidra til at mennesket verdsettes og kan fremstå som menneske, og ikke som et redskap eller middel for å effektivisere organisasjoner.
- d. En grunnleggende antagelse er at ledelse er noe annet alene enn om det er relatert til ansvar og danning.

3 HENSIKT, FORSKNINGSSPØRSMÅL OG DESIGN

Ifølge Gadamer er det en umulig forestilling at man noen gang skal kunne vinne full klarhet over impulser og hensikter bak sine spørsmål. Den første og viktigste innsikten er at man for seg selv tilstår at denne oppgave er uendelig.⁹⁷ Til tross for dette er det viktig å bringe størst mulig klarhet i hva som ligger til grunn for denne studien.

I dette kapitlet presenteres hensikt, forskningsspørsmål og design.

Hensikt

Hensikten med denne studien er å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse er, samt å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv.

Hensikten er å utvikle en teorimodell som ivaretar ledelse som en del av den caritative teorien som helhet. Ved dette utgjør studien et ledd i forskningsprogrammet knyttet til ledelse og administrasjon ved Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. I forlengelse av dette er hensikten å bidra til en utvikling av vårdvitenskapens samlede kunnskapsbeholdning.

Forskningsspørsmål

1. Hva er ansvarlig ledelse?
 - Hva er ledelse?
 - Hva er ansvar?
 - Hva er danning?
2. Hva er ansvarlig ledelse i en vårdvitenskapelig meningssammenheng?
3. Hva er ansvarlig ledelse i en klinisk vårdvitenskapelig kontekst?

⁹⁷ Gadamer, 1988, 77

Design

I denne avhandlingen utvikles en teorimodell om ansvarlig ledelse som en ideallmodell.⁹⁸ Ved dette utviskes et skille mellom er og bør, da 'hva ansvarlig ledelse er' også vil innebære hva det kan og bør være.

Studien er humanvitenskapelig med et vårdvitenskapelig perspektiv. Aktelse for mennesket er et sentralt kjennetegn ved humanismen. Humanismens fullkommenhetsideal er det dannede menneske som erkjenner sannhetens ideal over enhver autoritet.⁹⁹ Både vårdvitenskapen og Gadamer's hermeneutikk har sin forankring i den humanvitenskapelige tradisjonen. Den humanvitenskapelige forskningstradisjonen gir føringer for at ledelse i denne avhandlingen studeres innen den vårdvitenskapelige disiplin, og ikke som ledelse som eget fag og forskningsområde. Dette innebærer at ledelse studeres med utgangspunkt i vårdvitenskapens teorikjerne, hvor det fra teorikjernen skjer en teorigenerering og substansutvikling.¹⁰⁰ I dette perspektivet blir forskningens oppgave å tjene vårdandets og vårdvitenskapens sak¹⁰¹ som er å lindre lidelse og fremme liv og helse i en ånd av kjærlighet, caritas¹⁰². Dette er en kvalitativ og hermeneutisk studie som innebærer at tolkning og forståelse er sentrale i forskningsprosessen. Egen forforståelse gjøres rede for ved å vise til studiens teoretiske perspektiv og ved presentasjon av litteraturgjennomgangen om ledelsesteorier og vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar. I en hermeneutisk studie er forforståelse og fordommer ikke noe negativt, men noe positivt som a priori bør erkjennes.¹⁰³ Studien er systematisk grunnforskning¹⁰⁴, samtidig som den også har drag av klinisk grunnforskning¹⁰⁵.

Begrepene ledelse, ansvar og danning er de begreper som forståelsens hermeneutiske spiral beveger seg i, og i den hermeneutiske bevegelse får disse begrepene økt innhold og dybde underveis i studien. Begrepene får sitt begynnende og universelle innhold fra ordbøker.

⁹⁸ En ideallmodell som andre modeller, er aldri identisk med virkeligheten, men utgjør en abstraksjon av den. En ideallmodell skal som metafor fremstille det "mulige", det som man både vil og kan oppnå (Eriksson, 1991, 334)

⁹⁹ von Wright, 1978, 14

¹⁰⁰ Eriksson, 2006a, 297; Eriksson et al., 2004, 282-284

¹⁰¹ Eriksson & Lindström (2009, 10) hevder at spørsmål om vårdandets sak også handler om legitimitet og ansvar. Legitimiteten innebærer at forskerne bærer et ansvar for et avgrenset område av den vårdande virkeligheten, samt utvikling av kunnskap og praksis på dette området

¹⁰² Eriksson & Lindström, 2009, 9

¹⁰³ Helenius, 1990, 75

¹⁰⁴ Grunnforskning er teoretisk eller eksperimentell virksomhet som søker ny kunnskap uten sikte på direkte anvendelse (Hummelvold, 2010, 19)

¹⁰⁵ Den systematiske grunnforskningen har i hovedsak sin retning mot teorikjernen, ethos, grunnverdier og kjernebegreper, samt å tydeliggjøre vitenskapens legitime ordningsprinsipp for kunnskapsutvikling. Den kliniske grunnforskningen er rettet mot å synliggjøre kliniske bilder av kjernen, ethos og grunnbegrepene (Eriksson & Lindström, 2009, 11)

Begrunnelsen for valg av begreper gjøres fra vårdvitenskapens perspektiv og substans, ordbøker og litteraturgjennomgang av ledelsesteorier og vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar. Fra dette dannes grunnleggende utgangsteser for studien. Disse utgangstesene kan betraktes som teorimodellens første byggestener. Studiens hermeneutiske metodologi innebærer en vedvarende bevegelse i den hermeneutiske spiral, hvor det stadig utvikles nye teser. Tesene og deres betydning for forståelsen kan betraktes som det Gadamer benevner som et utkast. Et utkast kan betraktes som et hypotetisk overgripende mønster¹⁰⁶ og revideres i lys av den videre utdypning av meningen.¹⁰⁷ En gradvis utvikling av teorimodellen skjer ved utvikling av nye teser og vedvarende deduksjon av materialet mot studiens sentrale begreper.

Det vårdvitenskapelige perspektivet danner studiens teoretiske perspektiv og utgangspunkt.¹⁰⁸ Teorigenereringen går til dels inn mot teorikjernen for å få en dypere forståelse av studiens sentrale begreper, og til dels utover mot teoriutvikling med klinisk relevans.¹⁰⁹

For å få svar på forskningsspørsmålene rettes kunnskapssøken innledningsvis mot vårdvitenskapens grunnantagelser og substans, den caritative vårdteorien og mot Gadamer hermeneutiske tekster, da disse tekstene er bærere av den humanvitenskapelige tradisjon forskeren selv tilhører. Disse tekstene deduserer nytt kunnskapstilfang til studiens sentrale begreper. Studiens utgangsteser blir ved dette utviklet til nye antagelser, og disse antagelsene kan betraktes både som en preliminær og en ontologisk teorimodell. Den preliminnære teorimodellen viser begynnende konturer om hva ansvarlig ledelse kan innebære. Dens substans får sin grunnordning og form fra ethos, fra studiens sentrale begreper, samt relasjonen mellom disse.¹¹⁰ Dette gir ytterligere byggestener til studiens sentrale begreper med grunnlag i forskerens egen tradisjon og kan betraktes som et trinn på veien frem mot svar på studiens forskningsspørsmål.

Det gjøres en litteraturgjennomgang av utvalgte ledelsesteorier. Det gjøres også en synopse av forskningsartikler og teoretiske artikler om ledelse og ansvar for å beskrive forskningen på området. Litteraturgjennomgangen vil vise om det finnes aktuell litteratur som kan gi støtte til den preliminnære teorimodellen, og om det er behov for å utvikle en ontologisk teorimodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv.

¹⁰⁶ Jfr Alvesson & Skjöldberg 2008, 55

¹⁰⁷ Jfr Gadamer 2004, 254

¹⁰⁸ Jfr vårdvitenskapens forskningsprogram som viser til at administrasjon og ledelse har sitt utgangspunkt i vårdvitenskapens teorikjerne (Eriksson et al., 2004, 283)

¹⁰⁹ Eriksson & Lindström 2009, 10

¹¹⁰ Jfr Eriksson & Lindström 2009, 11

For å få svar på forskningsspørsmål 1 vises det til materiale fra ordbøker. Ordbøkene gir et universelt syn på studiens sentrale begreper. Deretter fordypes forståelsen av begrepene i møte med tekster av Levinas (ansvar) og Gadamer (danning),¹¹¹ hvor kunnskapssøken er rettet mot en ontologisk vesensbestemmelse av begrepene ledelse, ansvar og danning.¹¹² Ledelse tolkes med utgangspunkt i ordbøker og tekster av Levinas og Gadamer. Levinas og Gadamer har ikke ledelse som tema i sine tekster, og dette fordrer at ledelse tolkes og skapes ved lesing av tekster om ansvar og danning. I denne tolkning søkes det støtte for et nytt og ontologisk ledelsesbegrep, hvor det er nødvendig å strekke seg utover det umiddelbart synlige og åpenbare.¹¹³ I denne kunnskapssøken tolkes det hva ansvarlig ledelse innebærer. I møte med materialet oppnås universell forståelse av studiens sentrale begreper, og det utvikles en begynnende teorimodell om ansvarlig ledelse på et universelt nivå. Metodologien er hermeneutisk tekst-tolkning, og dette beskrives som en samtale med teksten.¹¹⁴

For å besvare forskningsspørsmål 2 anvendes materiale fra vårdvitenskapelige tekster. Her anvendes tekster med spesiell vekt på Erikssons caritative vårdteori. Det anvendes også doktorgradsarbeider som er utviklet i et vårdvitenskapelig perspektiv. Det skjer her en ytterligere dedusering fra det vårdvitenskapelige perspektivet og den caritative vårdteori mot kjernebegrepene. Dermed utvikles en ontologisk teorimodell om ansvarlig ledelse i en vårdvitenskapelig meningssammenheng¹¹⁵ på universelt nivå. At teorimodellen er ontologisk og utvikles på universelt nivå, innebærer at den ikke er knyttet til en spesiell kontekst, men omhandler menneskets væren. Dette betyr at kjernebegrepene får ytterligere ontologisk innhold i møte med vårdvitenskapens tekster. Den preliminnære modellen viser til en antagelse om at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med et humanvitenskapelig menneskebilde, et indre ansvar, danning, lidelse og helse, samt vårdande. Derfor vies tekster med dette innholdet spesiell oppmerksomhet.

For å besvare forskningsspørsmål 3 studeres teorimodellen som er utviklet på et universelt nivå i klinisk kontekst, og kles her i et nytt språk. Avhandlingen som helhet har primært en

¹¹¹ Begrunnelse for valg av tekster vises til i kapittel 7 om hermeneutisk metodologi

¹¹² Jfr Erikssons (2010a, 4) modell for begrepsbestemmelse

¹¹³ Grunnen for substansgenereringen er den virkelige virkeligheten som når utover eksistensen og griper også inn i transcendensten (Eriksson & Lindström, 2009, 11)

¹¹⁴ Jfr kapittel om hermeneutisk metodologi

¹¹⁵ En sammenheng både åpenbarer og skaper mening, og meningen er en uadskillelig del av sammenhengen (Lindström & Lindholm, 2003, 36)

teoretisk interesse, og derfor er hensikten å oversette¹¹⁶ teorimodellen til en klinisk kontekst, for å studere om teorimodellen kan bli forstått og gi mening. Dette har drag av klinisk grunnforskning i hermeneutisk ånd. Ansvarlig ledelse studeres overveiende med oppmerksomheten rettet mot et ontologisk innhold, da hva spørsmål er fremtredende også i den kliniske konteksten.

Ledere i sykehuskontekst undervises om teorimodellen slik den er utviklet på universelt nivå. Undervisningen kan betraktes som et moment av applikasjonsforskning¹¹⁷. I hermeneutisk mening innebærer forståelse applikasjon,¹¹⁸ og dermed skjer det hele tiden ny begrepsutvikling.¹¹⁹ Ut fra Gadammers tanke kan ingenting være evident hvis ikke det gjøres synlig og kles i ord.¹²⁰ Etter undervisningen blir lederne bedt om å samtale om teorimodellen. Samtalen foregår i fokusgrupper, da dette gir muligheter for at deltakerne i interaksjon med hverandre uttrykker såkalt taus kunnskap og grunnleggende antagelser de ellers tar for gitt.¹²¹ I samtale med hverandre og med forskeren blir de bedt om å ”oversette” teorimodellen til en klinisk kontekst.¹²² En temaguide gir noen overordnede føringer for samtalen. Hensikten med denne formen for klinisk grunnforskning er å gi evidens til teorimodellen, men også å åpne opp for tilfang av ny kunnskap. I Gadammers ånd kan evidens knyttes til en åpenbaring av det gode, det skjønne og det sanne. En slik åpenbaring kan betraktes som en hendelse og erfaring av overlevert mening.¹²³ I denne avhandlingen er kunnskapssøken rettet mot ontologisk evidens som avspeiler den virkelige virkeligheten og maner til bevissthet om at det finnes en virkelighet bortenfor den som er direkte synlig.¹²⁴

Det anvendes hermeneutisk tolkning av tekster. Tolkningsrammen er i henhold til det vårdvitenskapelige perspektivet. Dette perspektivet betraktes også som materiale, da det deduseres inn i teorimodellen underveis, og bidrar til det ontologiske innholdet i studiens

¹¹⁶ Oversettelse av teksten er en gjenskapelse av teksten basert på forståelse av hva som sies i den. Det dreier seg om en fortolkning, og ikke kun om en reproduksjon (Gadamer, 2004, 365)

¹¹⁷ Applikasjonsforskning innebærer at de kliniske medforskere deltar ved å åpne opp for kontekstuelle spørsmål, og applikasjonsforskningens design er både induktiv og deduktiv (Lindholm, 2003, 54). Undervisningen i denne studien har et moment av applikasjonsforskning ved at den gir muligheter for tilegnelse av ny kunnskap for ledere i den kliniske konteksten. Tilnærmingen til den kliniske konteksten er deduktiv.

¹¹⁸ Tidligere hermeneutisk tradisjon delte hermeneutikken i forståelse, tolkning og applikasjon. I følge Gadamer (1996) utgjør applikasjonen den indre fusjonen av forståelse og tolkning (Lindholm, 2003, 51)

¹¹⁹ Gadamer, 2004, 381

¹²⁰ Eriksson & Lindström (2009, 10) viser til Gadamer (1979)

¹²¹ Halkier, 2002, 13

¹²² Den kliniske vårdvitenskapens bærende idé er å åpenbare en dypere meningssammenheng gjennom å tydeliggjøre de mønstre som bærer den systematiske vårdvitenskapens teorikjerne og ethos (Eriksson 2001, 31; Eriksson & Lindström 2003, 4)

¹²³ Gadamer, 2010, 528

¹²⁴ Jfr Eriksson, 2009, 50

sentrale begreper. Teorigenerering er i denne avhandlingen inspirert av Gadammers hermeneutikk, og veien frem til teorigenerering innebærer således at teori og praksis er sett som to sider av samme sak.¹²⁵ Dette kan knyttes til danning ved at teksten tilegnes og gjøres til sin egen.¹²⁶ Tilegnelse er å tjene, noe som gir andre føringer enn metodisk tilnærming.¹²⁷ Det intuitive og skapende står derfor sentralt. I Gadammers ånd er hensikten med kunnskapsutvikling mer knyttet til danning enn kunnskap i seg selv.¹²⁸ Dette gir implikasjoner for denne avhandlingen, hvor epistemologien har sin grunn i ontologi og ethos.¹²⁹

Forskningsprosessen er betraktet som åpen og dermed ikke endelig. Hensikten er å avdekke og tolke skjulte mønstre i samtale med teksten, hvor disse kan bære spor av hva ansvarlig ledelse innebærer som en del av menneskets væren. Åpenheten innebærer at det ikke finnes fastlåste sannheter, men at det alltid er mulighet for å forstå annerledes. Åpenheten betyr også at det i denne avhandlingen ikke vises til ”rene” resultatkapitler, da hele avhandlingen er betraktet som en vedvarende bevegelse mot ny og endret forståelse.

Figuren som illustrerer designet er inspirert av Edlund (2002).

¹²⁵ Gadamer (2004, 428) tar utgangspunkt i det greske *theoria* som ikke er et middel, men derimot målet selv, som menneskets høyeste form for væren (ibid.). Teori og praksis er relatert til anvendelsen, og det innebærer at det ikke er et skille mellom det kognitive og det normative i forståelsen (Gadamer, 2004, 296; 2010, 349). Å se det som er, ved å vende seg mot det allmenne i tenkningen, innebærer teori (Gadamer, 2000, 48). Dette innebærer å tjene det som er allment ved en teoretisk holdning (Gadamer, 2004, 296; 2000, 49). Teori er en holdning hvor man deler et gode som er godt i seg selv og godt for alle. Livet er på denne måten enheten teori og praksis (Gadamer, 2000, 52; 53)

¹²⁶ Det er gjennom danning mennesket kan tilegne seg det universelle og gjøre det til sitt eget (Eriksson et al., 2006, 297)

¹²⁷ Hermeneutikk er ikke ”herredømmevitene”, det vil si tilegnelse ved å ta noe i besittelse. Tilegnelse innebærer her å underordne seg tekstens autoritative krav ved å tjene (Gadamer, 2004, 296; 2010, 350)

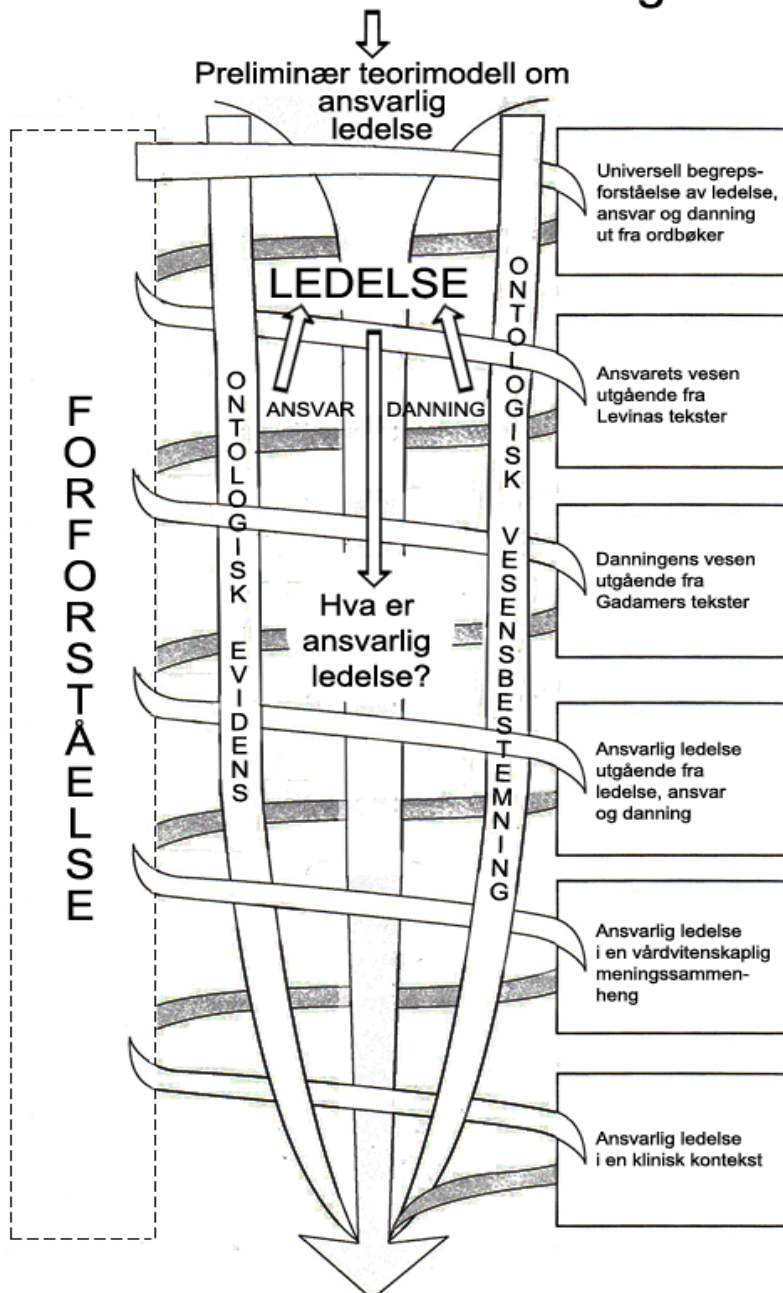
¹²⁸ Humanvitenskapene utmerker seg ved at deres angivelige eller virkelige erkjennelser umiddelbart er med på å bestemme alle dimensjoner ved menneskelivet, i den grad de av seg selv går over i menneskelig danning og oppdragelse (Gadamer, 2003, 15)

¹²⁹ Eriksson et al., 2002, 310

HUMANVITENSKAPLIG FORSKNINGSTRADISJON

Vårdvitenskapens teoretiske perspektiv

Hermeneutisk metodologi

En universell teorimodell om ansvarlig ledelse

Figur 1: Forskningens design

4 STUDIENS TEORETISKE PERSPEKTIV

Sandelowski hevder at det er naivt å tro at et menneskelig prosjekt noen gang kan ha en ateoretisk tilnærming.¹³⁰ Å velge perspektiv innebærer å velge en bestemt måte å se, dvs. å velge hva man vil se, og hvordan man ser på det man vil se. Perspektivet utgjør en ramme for tolkning, og det formidler et innhold.¹³¹ I denne studien vil forskningsspørsmålet 'hva er ansvarlig ledelse' ha sitt utgangspunkt i vårdvitenskapens teoretiske perspektiv. Dette gir spørsmålet retning, og i den forbindelse hevder Gadamer at et spørsmål ikke bare innebærer åpenhet, men også en begrensning, slik at spørsmålet ikke blir skjevt. Et skjevt spørsmål har ingen retningssans og gir derfor ikke mulighet for svar.¹³² Slik sett vil avhandlingens teoretisk perspektiv gi forskningsspørsmålet retning. Med spørsmålet stilles det utspurte i et bestemt perspektiv, og i spørsmålets vesen ligger det en mening.¹³³ Å være eksplisitt på eget perspektiv innebærer at man overfor seg selv og andre, så langt som mulig og rimelig, klargjør forutsetningene for det man gjør og kommer frem til.¹³⁴ Vårdvitenskapen ved Åbo Akademi er en autonom akademisk disiplin og skiller seg fra andre caring tradisjoner nettopp ved å være autonom¹³⁵. En autonom akademisk disiplin utgår fra et klart uttalt teoretisk perspektiv, hvor verdimessige, ontologiske, epistemologiske og metodologiske utgangspunkter er gjort eksplisitt.¹³⁶ En hermeneutisk åpenhet forutsetter en bevissthet om hvor man står,¹³⁷ og i det følgende vil det derfor bli gjort rede for eget forskerparadigme, verdier, ontologi, epistemologi og metodologi.

¹³⁰ Sandelowski, 1993, 215

¹³¹ Eriksson, 1991, 101; Alvesson & Sköldberg, 1994, 49

¹³² Gadamer, 2004, 345

¹³³ Gadamer, 2004, 344

¹³⁴ Lindholm, 1981, 211

¹³⁵ Dette uttrykkes ved at man skiller mellom vitenskap som et forskningsområde og vitenskap som en autonom akademisk disiplin. Hvis vårdvitenskapen betraktes som et forskningsområde, så legges fokus på en tverrvitenskapelig kunnskapsbase hvor begrepssystemet utledes fra ulike teoristrukturer (Eriksson, 2001b, 21). Se også innledningen i denne avhandlingen.

¹³⁶ Eriksson et al., 2002, 308

¹³⁷ Jørgensen (2000, 14) viser i den forbindelse til Gadamer.

Forskerparadigme

Forskeren i denne studien har sin profesjonelle utdanning i sykepleie og har også lang yrkeserfaring som sykepleier og leder i helsevesenet. Denne bakgrunn er en del av forskerens forforståelse, og gir innholdsmessige og verdimeslige føringer for hvordan ansvarlig ledelse blir studert og forstått i denne avhandlingen. Törnebohm hevder at et paradigme er sammensatt av forskerens aktive interesser, kompetanse og verdensbilde. Paradigmat innbefatter også vitenskapssynet som innebærer hvordan forskeren oppfatter sin egen vitenskap, grenseforhold til andre disipliner, hvilke utviklingsmuligheter og oppgaver forskeren anser som viktig, og hvordan de skal gjennomføres. Vitenskapssynet inneholder også ønskemål for forskning, og dette konstituerer til sammen forskerens vitenskapsideal.¹³⁸ Gjennom utdanning i sykepleie og ledelse har forskeren erfaring i hvordan ledelse fungerer i organisasjoner og hadde et ønske om å søke en forståelse om hva ledelse kunne være utover dette. En uro har ført til en søken etter noe annet, og dermed har oppmerksomheten blitt rettet mot et ønske om å studere ansvarlig ledelse som grunnforskning. Verdensbildet er foranderlig ved økt forståelse, og studiens hermeneutiske tilnærming har bidratt til et endret verdensbilde. Både erfaring og utdanning har ført til et ønske om å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse som går utover å beskrive hvordan ledelse utføres i dagens samfunn og organisasjoner. Det har også vært et ønske om å utvikle en ny teorimodell om ansvarlig ledelse ved hjelp av vårdvitenskap og filosofiske tekster. Endret verdensbilde har bidratt til en tro på at det er mulig å utvikle en idealmodell om hvordan ansvarlig ledelse kan og bør være som noe annet enn det som tidligere utgjorde forståelse av ledelse.

Gjennom den vitenskapelige virksomheten utvikles ulike ideal for vården, og disse styrer vårdhandlinger. Dersom ikke vårdvitenskapen utvikler egne ideal for vården, vil virksomheten styres av andre vitenskapers ideal.¹³⁹ Det er derfor av betydning å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse innenfor en autonom akademisk disiplin hvor bevissthet rundt ethos og ontologi gir føringer for kunnskapssøking.¹⁴⁰ Det vårdvitenskapelige perspektiv med sitt grunnlag i en egen autonom akademisk disiplin er et bevisst valg i denne avhandlingen. Valget er gjort på bakgrunn av at dette vitenskapelige perspektivet er forenlig med forskerens egne verdier. Ifølge Kirkevold er den affektive dimensjonen knyttet til

¹³⁸ Törnebohm, 1983, 7

¹³⁹ Eriksson, 1983, 9

¹⁴⁰ I følge Eriksson (2001b, 22) vil kunnskapsobjektet diffuseres hvis man utleder begrepssystemet fra en tverrvitenskapelig kunnskapsbase.

hvorvidt en teori er konsistent med egne verdier, livsfilosofi, erfaringer, forventninger og antagelser.¹⁴¹

Verdimessige overveielser

Denne avhandlingen har sin bakgrunn i en uro for at grunnleggende omsorgsverdier kan bli borte eller få liten plass i samfunn og organisasjoner hvor oppmerksomheten er rettet mot økonomi og effektivisering. Hvis dette blir en kultur, kan vår menneskelighet få dårlige kår, da faren er at vi blir opptatt av oss selv, våre prestasjoner og resultater. I denne avhandlingen er bevissthet rundt verdier prioritert, fordi ledelse slik det er forstått innen en organisasjonsmessig kontekst innebærer makt og innflytelse over hva som er rådende verdier i samfunn og organisasjoner. Grunnleggende omsorgsverdier i forståelse av hva ledelse er, løftes frem og forsvares. Kjærligheten til vårdande, til kunnskapen og til visheten kan ifølge Eriksson stå som uttrykk for vårdvitenskapens ethos.¹⁴² Caritas som grunnverdi og ethos utgjør således kjernen i den verdigrunn som oppfattes som bærende både i vårdande og i den vårdvitenskapelige kunnskapssøken.¹⁴³ Å si ja til kjærligheten som bærende grunnverdi gir føringer for denne studien, fordi det innebærer å tillate seg å lytte til hjertets stemme. Å utgå fra hjertet har med menneskets måte å se sitt liv og sine medmennesker på, da menneskets livsoppgave og ansvar er forent i hjertet.¹⁴⁴ Dette er i tråd med forskerens egen profesjonelle bakgrunn som sykepleier, hvor grunnleggende omsorgsverdier som barmhjertighet og nestekjærlighet er fundert i utdanning og yrkesbakgrunn.

Vårdvitenskapen kan betraktes som en vitenskap om det caritative vårdandet som har til hensikt å lindre lidelse.¹⁴⁵ Caritastanken¹⁴⁶, ideen om vårdande som et uttrykk for menneskekjærlighet og barmhjertighet, hører til de ideer som gjennom århundrer har formet vården. Å lindre lidelse og tjene liv og helse i en ånd av kjærlighet betraktes som vårdandets

¹⁴¹ Kirkevold, 1998

¹⁴² Eriksson, 2001a, 9

¹⁴³ Eriksson (1990, 51; 47) hevder at Augustin ved caritaslæren har forsøkt å smelte sammen eros-begjæret og agapes hengivelse. Caritas er verken agape eller eros, men en syntese av dem

¹⁴⁴ Rosengren (2009, 147) viser i den forbindelse til Pascal

¹⁴⁵ Eriksson, 2002, 18c

¹⁴⁶ I rapporten Pro Caritate (1990) viser Eriksson til forskning som hadde til hensikt å påvise forekomsten av caritativ omsorg og beskrive dens ulike former, samt å forstå caritasmotivets innhold. I tillegg til Anders Nygrens avhandling om eros og agape fra 1966 har dette ledet frem til antagelsen om caritas som vårdandets grunnmotiv

sak.¹⁴⁷ Dette gir retning for denne avhandlingen, da vårdandets sak også innebærer ledelsens sak.

Ethos kan betraktes som en indre etisk holdning og karakter hos mennesket. Dette står sentralt i denne studien da det er ansvarlig ledelse som et indre ansvar som er av interesse. Alfsvåg hevder at i en helseetisk sammenheng er ensidig intellektuell og upersonlig etikk med fokus på regler og teorier utilstrekkelig, da det også er nødvendig å rette fokus på det handlende subjektet og dets holdninger og karakteregenskaper eller dyder.¹⁴⁸ Vårdvitenskapen som humanvitenskap er ved sin natur etisk. I den forbindelse er det formulert et eksplisitt epistemologisk postulat, hvor det vises til Levinas ved å hevde at etikken går forut for ontologien.¹⁴⁹ Dette gir implikasjoner for forskning, da kunnskapssøken innebærer omsorgsfull holdning og aktelse overfor den virkelighet som man ønsker å studere.

Ontologiske overveielser

Vårdvitenskapen bestemmes av sin ontologi¹⁵⁰, de egenskaper man tilskriver virkeligheten.¹⁵¹ Det er av betydning for en studies pålitelighet og logikk at det vises eksplisitt til studiens ontologiske grunnlag. Ontologiske antagelser kan variere og være forskjellige ut fra ulikt filosofisk ståsted, og det er derfor nødvendig å gjøre rede for hvilken ontologi man bygger på. Den ontologi en studie bygger på, vil gi føringer for at det velges teorier i studien som er forenlig med det ontologiske utgangspunktet.¹⁵² Metafysikken¹⁵³ er relatert til ontologien, og de metafysiske bestemmelser ved siden av de ontologiske er avgjørende for oppbygging av en vitenskap.¹⁵⁴ I denne avhandlingen vil vårdvitenskapens ontologiske perspektiv gå i møte med det førontologiske ansvaret hos Levinas. Det førontologiske ansvaret hører ikke inn under en ontologisk forståelse, men kan heller betraktes som en etisk dimensjon ved livet som det er skapt. I den forbindelse kan det vises til Martinsen som knytter etikken til det førkulturelle

¹⁴⁷ Eriksson et al., 2006, 296

¹⁴⁸ Alfsvåg, 2004, 33

¹⁴⁹ Levinas (1988) mener at en ontologi som ikke er underordnet etikken er umulig, fordi forståelsen av væren ikke kan forstå og kontrollere det genuine forhold til en annen person, men det er i stedet dette forholdet som bestemmer forståelsen av væren (Eriksson, 2002a, 63; 2003, 23; 2001b, 14; Eriksson & Lindström, 2000, 7)

¹⁵⁰ Ordet ontologi kommer fra gresk og betyr "læren om væren", om det som er, som har karakter av virkelighet (Henriksen & Vetlesen, 2001, 44)

¹⁵¹ Eriksson, 2001b, 13

¹⁵² Rawnsley, 1998, 2

¹⁵³ De metafysiske spørsmålene handler om naturens oppbygging, tingenes og tilværelsens vesen, prinsipper og årsaker utover den fysiske verden og bortenfor erfaringskunnskapen (Eriksson, 2001b, 13)

¹⁵⁴ Eriksson, 2001b, 13

som vi ikke selv er opphav til, men som bærer vår tilværelse.¹⁵⁵ Utfordringen i denne avhandling vil være å tydeliggjøre den etiske og førontologiske dimensjonen ved mennesket, og samtidig gi den plassen den fortjener i en ontologisk forståelse av hva ansvarlig ledelse er.

Vårdvitenskapens ontologi er formulert som grunnleggende aksiomer og teser,¹⁵⁶ og disse gir føringer for epistemologien.¹⁵⁷ Alle ontologiske aksiomer og teser er ansett som relevante utgangspunkt for denne studien. Det er også antatt at noen vil tre frem som mer sentrale enn andre etter hvert som studien går fremover. Sentrale vårdvitenskapelige begrep er menneske, vårdande, helse, lidelse og verden¹⁵⁸. Alle ontologiske grunnantagelser har sitt utgangspunkt i tenkning rundt disse begrepene, og det er derfor naturlig at disse begrepene belyses innledningsvis.

Mennesket

Et aksiom i vårdvitenskapen er formulert som om mennesket i grunnen er enheten kropp, sjel og ånd,¹⁵⁹ og et slikt syn på mennesket viser ifølge Sivonen at alle dimensjoner er like viktige og ikke kan skilles fra hverandre.¹⁶⁰ I mennesket fører ulike begjær en stadig kamp i en livslang søken etter en tilværelse, der mennesket kan gi og ta imot kjærlighet, oppleve tro og håp og være bevisst på at dets tilværelse har en mening.¹⁶¹ Sivonen og Kasén hevder at begrepet menneske tydelig er relatert til det udelbare mennesket som medmenneske og neste.¹⁶² Dette har betydning som utgangspunkt for en studie om ansvarlig ledelse, da det gir implikasjoner for et ledelsesperspektiv som vil være rettet mot relasjonen til andre mennesker. En slik relasjon vil omfatte et forhold til hele mennesket, som kropp, sjel og ånd. Mennesket er betraktet som hellig, og helligheten er nært relatert til menneskets verdighet. Dette uttrykkes i aksiomet som er formulert som om mennesket i grunnen er hellig. Menneskets verdighet innebærer å inneha det menneskelige embetet, å tjene i kjærlighet og å være til for den andre.¹⁶³

¹⁵⁵ Martinsen, 1998b, 18

¹⁵⁶ Eriksson (1988, 2001) betrakter aksiomer som grunnleggende sannheter i forhold til hvordan man ser verden, mens teser er grunnleggende antagelser om vårdvitenskapens generelle natur, og deres validitet er testet gjennom grunnforskning (Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198)

¹⁵⁷ Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

¹⁵⁸ Eriksson, 2001b, 13

¹⁵⁹ Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198; Eriksson, 2001b, 14

¹⁶⁰ Sivonen, 2000, 24

¹⁶¹ Eriksson, 1987a; 58-72; 2001b, 15; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

¹⁶² Sivonen & Kasén, 2003, 92

¹⁶³ Eriksson, 2001b, 16; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

Vårdande¹⁶⁴

Vårdvitenskapens kunnskapsobjekt er det vårdande, og et av aksiomene er formulert som om vårdandet i sitt vesen er noe naturlig, dvs. kallet til å tjene i kjærlighet.¹⁶⁵ Naturlig betyr i vid forstand alt det som er oss gitt, det vi ikke kan skape, men bare motta.¹⁶⁶ Vårdande er dermed noe naturlig og iboende menneskelig. Det er en konkretisering av det sant menneskelige, og det sant menneskelige er evnen til kjærlighet. Menneskets evne til å formidle kjærlighet er en naturlig og medfødt evne som i dag av ulike årsaker blir hemmet.¹⁶⁷ Et vårdvitenskapelig perspektiv på ansvarlig ledelse vil ha sitt utgangspunkt i en ontologi som er fundert på kjærligheten til medmennesket. Ansvarlig ledelse vil dermed være rettet mot kjærligheten i lederskapet. Et slikt perspektiv gir implikasjoner og muligheter for å utvikle en teorimodell om ledelse som er i tråd med menneskets iboende og naturlige evne til vårdande.

Helse og lidelse

Synet på mennesket er nært knyttet til helse og lidelse. En nær relasjon mellom helse og lidelse er også formulert som en tese om at helse innebærer en bevegelse i vorden, væren og gjøren mot enhet og hellighet, hvilket er forenlig med utholdelig lidelse.¹⁶⁸ I dypeste mening er helse en enhet gjennom sin forening med lidelse. Hvis man ser lidelse som en naturlig del av menneskets liv, så er også lidelse en del av helsen. Helse forutsetter imidlertid at lidelsen oppleves som utholdelig.¹⁶⁹ Helse betyr begrepsmessig og historisk helhet og det å være hellig.¹⁷⁰ Lidelse og helse utgjør to ulike sider av menneskets livsprosess, de er integrert i hverandre og er stadig nærværende i menneskets liv.¹⁷¹ På bakgrunn av dette kan det sies at forholdet mellom helse og lidelse har betydning for menneskets potensial for vekst og utvikling.

Verden

Forskerens verdensbilde går ut på at menneskets natur er å leve i harmoni med naturen som helhet. Dette er i samsvar med vårdvitenskapens verdensbilde som går i retning mot det naturlige vårdande.¹⁷² Verden som en del av vårdvitenskapens kunnskapsobjekt og territorium

¹⁶⁴ Vårdandets idé er beskrevet i Erikssons bøker Pausen (1987) og Vårdandets idé (1987)

¹⁶⁵ Eriksson, 2001b, 19; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

¹⁶⁶ von Post, 2003, 148

¹⁶⁷ Eriksson, 1987a, 28

¹⁶⁸ Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

¹⁶⁹ Eriksson, Bondas-Salonen, Herberts, Lindholm & Matilainen, 1995, 17; Eriksson, 1995c, 52

¹⁷⁰ Eriksson, 2001b, 16; 1995c, 52

¹⁷¹ Eriksson et al., 1995, 19; Eriksson, 1995c, 53; 2006b, 57

¹⁷² Dette innebærer et verdensbilde som ser ethvert menneske som en naturlig vårdare, og at vårdande opprinnelig er et naturlig atferdsmønster (Eriksson, 1987a, 17)

er det område hvor vårdandet skjer, og mot hvilke vi forstår mennesket, helsen og vårdandet. Begrepet "verden" refererer til mennesket og menneskelighet.¹⁷³ Det er unaturlig å ha et bilde av mennesket uavhengig av den verden det lever i. Ifølge Jonas vil et utarmet liv utenfor mennesket, en utarmet natur være det samme som et utarmet menneskelig liv. Et utvidet perspektiv på mennesket allierer det menneskelige gode med livets sak som helhet, og gir livet utenfor mennesket dets egen rett.¹⁷⁴ I et slikt utvidet perspektiv kan lederens ansvar antas å være mer omfattende enn at det er knyttet til ansvar for en organisasjon. Forskerens verdensbilde kan forstås i lys av gammel gresk filosofi. Det som ble fremhevet av de greske filosofer var at mennesket skulle leve i harmoni med det som er naturlig menneskelig. Natur var for dem et ideal, et mønster og et endemål (telos). Med natur viste de ikke bare til det som "er", men fremfor alt til det som "bør være", og deres filosofiske mål var å forstå tilværelsen i sin helhet.¹⁷⁵ Den greske filosofien så verden som ett enhetlig kosmos og forklarte den ut fra et enhetlig naturbegrep og anvendte seg av et ontologisk helhetsperspektiv på tilværelsen.¹⁷⁶ Dette plasserer mennesket i en større helhet, hvor mennesket kan lære beskjedenhet i forhold til at det finnes en verden utenfor mennesket som ikke mennesket selv har skapt. Gadamer hevder at vi må erkjenne verden på en annen måte enn som en verden av ubegrensede muligheter da mennesket må ta omsorg for det sted det lever og virker. Dette er den moderne vitenskapens budskap til oss, og det mister ikke sin troverdighet ved også å være i overensstemmelse med skapelsesteologiens religiøse budskap.¹⁷⁷ I skapelsestankens livsforståelse ligger vår grunnleggende verdiforutsetning; kjærligheten til nesten, omsorgen for den andre. Kjærligheten er universell og gitt oss ubegrunnet som en livsmulighet.¹⁷⁸ Denne avhandlingen vil derfor sikte mot å ivareta vitenskapens ansvar for å bevare helhet og tjene det menneskelige i en større sammenheng. Derfor rettes oppmerksomheten mot ledelse og ansvar som noe utover en organisasjonsmessig kontekst.

Epistemologiske og metodologiske overveielser

Vårdvitenskapen har et åpent syn på kunnskap som også innebærer danning.¹⁷⁹ En forutsetning for at man kan synliggjøre kjærligheten som en grunnleggende verdi er at man har et utvidet kunnskapsbegrep som omfatter danning. Kunnskap i vårdvitenskapen innebærer

¹⁷³ Eriksson, 1987a, 81

¹⁷⁴ Jonas, 1997, 12

¹⁷⁵ Werner, 1988, 32

¹⁷⁶ Werner, 1988, 21

¹⁷⁷ Gadamer, 2001, 101

¹⁷⁸ Martinsen, 1993, 21

¹⁷⁹ Eriksson et al., 2002, 310

et evidensbegrep som omfatter det sanne, det skjønne og det gode, samt et personlig mot til å si ja til vårdvitenskapens ethos.¹⁸⁰ I forskningen vil dette handle om å være åpen for nye erfaringer i møte med teksten og den kliniske virkeligheten, og i dette møtet å våge å si ja til det som berører både hjertet og tanken.

Både danning og erfaring innebærer for Gadamer åpenhetens dyd. Dermed utelates det en kunnskapsteoretisk fokusering på "sannheten", og i stedet fremmes en følsomhet for mangfoldets mulige "sannheter".¹⁸¹ Slik sett innebærer dette en åpenhet for nye erfaringer og en selvinnsikt hvor man vet at ens innsikt er bare foreløpig og begrenset.¹⁸²

Gadamers hermeneutikk anvendes som humanvitenskapelig forskningsansats og tolkning og bidrar til å utvikle forståelseskunnskap til forskjell fra logiske proposisjoner eller empirisk verifiserbare uttalelser. Epistemologisk sett utvider hermeneutikken empirismens og rasjonalismens grenser. Hermeneutikken strever etter å integrere etisk, estetisk og erfaringsmessig kunnskap på en fordypende måte.¹⁸³ Aristoteles hevder at vitenskapelig forståelse er en bevisorientert holdning, og det er først når man er overbevist på en eller annen måte, og når man kjenner utgangspunktet for dette, at man har vitenskapelig forståelse. Dette er en viten om noe som ikke kan forholde seg annerledes enn det det gjør.¹⁸⁴ Gadamer vektlegger universell forståelse av saken, og en slik forståelse er vendt mot det ontologiske. Det er en forståelse hvor mennesket oppnår kunnskap om seg selv, og forvandles i møte med universell forståelse av saken. Dette er kunnskap som kan relateres til erfaring, og den kunnskap en slik erfaring gir er knyttet til forståelse av egen feilbarlighet og egen endelighet.¹⁸⁵ Erfaringsbasert kunnskap er beskrevet av Aristoteles, som fremholder betydningen av det som kan være annerledes, det som er frembragt, og det som etterstrebes i

¹⁸⁰ Eriksson, 2001a, 11

¹⁸¹ Hermeneutikkens sannhetsbegrep har fjernet seg radikalt fra det konvensjonelle synet på sannhet. Det som her står i fokus er ikke sannhet som korrespondanse, ei heller som nytte for anvendelse, men som betydning og oppdagelse av en dypere og skjult mening enn det som er umiddelbart evident. Dette er et sannhetsbegrep som skiller seg fra korrespondansebegrepet ved å peke på meningsinnhold fremfor å peke på det som tilsvarer ytre fenomener (Alvesson & Sköldberg, 2008, 48).

¹⁸² Warnke, 1993, 195

¹⁸³ Helin, 2011, 14

¹⁸⁴ Aristoteles, 1999, 113; 2000, 151

¹⁸⁵ Gadamer (2004, 329ff) hevder at erfaring er et uavklart begrep. Gjennom induksjonslogikken har erfaringsbegrepet en avgjørende betydning for naturvitenskapene, og er blitt underlagt en erkjennelsesteoretisk skjematiskering som reduserer dets opprinnelige innhold. vitenskapens mål er å objektivere erfaringen, slik at den ikke lenger er forbundet med et historisk moment. Dette sikres gjennom naturvitenskapelig eksperiment og metode. På den annen side er erfaringsvesen knyttet til vår endelighet, fordi den gir oss innsikt i grensene for det å være menneske. Dette innebærer en innsikt i at det er en uoverskridelig grense mellom mennesket og det guddommelige.

handling.¹⁸⁶ Dette er en erfaringsbasert kunnskap som utspringer i situasjonen. I denne avhandling vil en slik erfaringsbasert kunnskap spesielt belyses gjennom Levinas' tekster om ansvaret for den andre. Den erfaringsbaserte kunnskapen er variabel og uforutsigbar, og den er praktisk, konkret og situasjonsnær. En slik kunnskap former hender, hjertet og hodet og er knyttet til å bruke sansene.¹⁸⁷ Levinas og Gadamer's tekster har ulik epistemologi,¹⁸⁸ noe som gjenspeiles i denne avhandling. Ifølge Eriksson og Lindström holdes vårdandets kjerne sammen av etikk, ontologi og epistemologi, og dette skaper en indre ordening som gjør at ulike kunnskapsfragmenter blir en enhet.¹⁸⁹ Det antas at økt bevissthet om sammenhengen mellom etikk, ontologi og epistemologi vil fremtre hos forskeren i løpet av denne studien. En slik bevissthet kan bidra til å skape en enhetlig sammenheng i teorimodellen som helhet.

Forskning er en skapende prosess hvor man kan gå rundt saken, og kunnskapen blir avhengig av det synspunkt man velger, og man får en relativ kunnskap. Dette er den analytiske metoden. Den andre måten innebærer at man trenger inn i saken, og man kjenner og opplever med det som studeres. På denne måten utvinnes den absolutte kunnskapen. Den absolutte kunnskapen kan bare formidles gjennom anskuelse og intuisjon. Intuisjon er en form for intellektuell sympati.¹⁹⁰ Denne kunnskap utvikles ved hermeneutisk tilnærming. Den aristoteliske tilhenger søker absolutt kunnskap, men hans problem begynner allerede ved begrepet. Språket, hva det inneholder (tekst), og hvor det gir seg til å kjenne (kontekst) er viktig på samme måte som et tings vesen eller menneskets jeg.¹⁹¹ Dette kan relateres til vårdvitenskapens absolutte virkelighet som utgjør det primære kunnskaps- og forskningsobjektet.¹⁹² Den absolutte virkelighet kan sidestilles med den virkelige virkelighet, og dette bærer mysteriets uuttømmelige trekk der eksistens og transcendens relaterer med hverandre.¹⁹³ Å rette kunnskapssøken mot den absolutte virkeligheten vil innebære en åpenhet til å forstå ledelse som noe utover det som beskrives i ledelseslitteraturen hvor ledelse begrenses innenfor en organisasjonsmessig kontekst. Vårdvitenskapen som humanvitenskap

¹⁸⁶ Aristoteles, 1999, 113

¹⁸⁷ Alvsvåg, 2010, 100; 101

¹⁸⁸ Hos Levinas kan kunnskap relateres til sansning og følsomhet, mens kunnskap hos Gadamer innebærer forståelse. I følge Martinsen (1993, 57) er mennesket avstandsløst innfelt i universet gjennom sansning, mens språk og forståelse utgjør en avstandsskapende makt.

¹⁸⁹ Eriksson & Lindström, 2009, 9

¹⁹⁰ Eriksson (1991, 9) viser i den forbindelse til Bergson (1914 og 1928)

¹⁹¹ Hellenius, 1990, 238

¹⁹² Eriksson et al., 2002, 311

¹⁹³ Eriksson & Lindström (2003, 9) viser til Werner (1984) og hevder at den virkelige virkeligheten innebærer de metafysiske spørsmål, dvs. en streben etter å forklare og forstå den verden som går utover erfaringen. Iblant anvendes uttrykket den sanne virkeligheten, og dette karakteriseres av evighet, uforanderlighet, hvile, enhet og tidløshet. Forfatterne viser også til Jaspers (1997) og hevder at dette er en virkelighet som ikke lar seg fange i kategorier eller et logospråk

har en hermeneutisk kunnskapsinteresse og har som oppdrag å utforske ideen om det gode vårdandet som kvalitativt er noe utover det nåværende.¹⁹⁴ Denne studien har til hensikt å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse som en idealmodell.¹⁹⁵ En idealmodell om ansvarlig ledelse vil synliggjøre hvordan ansvarlig ledelse kan og bør være, og den vil gå utover en ren fenomenologisk beskrivelse av virkeligheten ved også å tolke den. Det bildet man har av den potensielle virkeligheten utgjør basis for det vi ”tror” er mulig å forandre i en vårdvirkelighet.¹⁹⁶ Vårdvitenskapen som autonom akademisk disiplin gir muligheter og utgangspunkt for å utvikle en idealmodell om ansvarlig ledelse, fordi idealet ligger til grunn i vårdvitenskapens teorikjerne.¹⁹⁷

Hermeneutikken er mer rettet mot å tjene enn å beherske og kontrollere.¹⁹⁸ En idealmodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv er rettet mot å tjene vårdandets sak. I denne avhandling vil ”saken” innebære å studere hva som er det vårdande ved ansvarlig ledelse, og hvordan kunnskap om dette kan utvikles. Alle former for kunnskap tjener ikke vårdandets sak. Rasjonalismens og den analytiske filosofiens arv til dagens kvalitative forskning kan ifølge Helin føre til at epistemologi skilles fra etikk og estetikk på en måte som gjør at relevant kunnskap for vårdvitenskapen går tapt.¹⁹⁹ Kunnskap som er instrumentell og knyttet til New Public Management kan skjule den virkelige virkelighet, eller det som bærer vår tilværelse. I denne avhandling rettes kunnskapssøken mot den virkelige virkelighet eller det som bærer vår tilværelse, som kjærligheten, lidelsen, sårbarheten og gleden.²⁰⁰ Tekster av Levinas og Gadamer er valgt fordi det er antatt at disse tekster kan gi kunnskap om det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse, og dermed kan de bidra til å tjene vårdandets sak.

¹⁹⁴ Eriksson & Lindström, 1999b, 360

¹⁹⁵ En idealmodell er ifølge Eriksson (2001b, 22) en abstraksjon av virkeligheten og et uttrykk for det ethos og den visjon som utgjør vitenskapens ideal

¹⁹⁶ Eriksson, 2001b, 13

¹⁹⁷ Innovasjoner forutsetter at det finnes ideal, og at man sier ja til disse idealene. Det innebærer at man kan forestille seg at virkeligheten kan utvikles mot disse idealene. En slik utvikling kan foregå ved at virkeligheten løftes opp mot idealet, eller at idealet føres inn i virkeligheten (Eriksson 1991, 334)

¹⁹⁸ Jfr Gadamer, 1988, 63

¹⁹⁹ Helin, 2011, 15

²⁰⁰ Jfr Erikssons (2009, 38ff) beskrivelse av den virkelige virkelighet, og Martinsens (2009, 153) beskrivelse av det som bærer vår tilværelse

5 PRELIMINÆR TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE

I dette kapitlet presenteres en preliminær teorimodell om ansvarlig ledelse. Det er tidligere vist til studiens utgangsteseer og første byggestener, og disse utgangstesene får her sin første prøve og videre utvikling gjennom den preliminare modellen.²⁰¹ Den preliminare teorimodellen er forankret i en humanvitenskapelig tradisjon og har sitt utgangspunkt i det vårdvitenskapelige perspektiv og Gadammers hermeneutikk. Fra vårdvitenskapens teorikjerne og substans og Gadammers hermeneutikk, deduseres den humanvitenskapelige tradisjonen inn i en preliminær teorimodell om ansvarlig ledelse.²⁰² Vårdvitenskapens kjernebegreper menneske, vårdande, lidelse og helse deduseres inn i studiens sentrale begreper, dessuten får man en begynnende forståelse for danningstanken hos Gadamer. En teorimodell om ansvarlig ledelse får derved begynnende ontologisk substans.

Den preliminare modellen danner det første utgangspunktet for videre utvikling av en teorimodell om ansvarlig ledelse. En slik preliminær modell består av flere teser eller hypoteser, og ifølge Peirce er en hypotese en antagelse av en annen art enn hva man iakttar direkte. Derfor handler en hypotese ofte om noe som ville være umulig å observere direkte.²⁰³ Peirces abduksjonslogikk har sin grunn i hans filosofi om muligheter og vaghet og innebærer derfor en fare for at hypotesen er gjetningsartet. Imidlertid ligger dens styrke i at den kan oppdage og tilføre noe nytt og meningsfullt.²⁰⁴ Peirces pragmatisme viser til at abduksjonen åpner opp for ny tenkning i relasjon til praksis. Den gjør dette ved å muliggjøre en abstrakt tenkning som kan fremme ny innsikt.²⁰⁵ En slik akt av ny innsikt kan ifølge Peirce slå ned som en impuls som lyner frem for vårt indre syn, og den handler om å sette sammen noe som

²⁰¹ I tråd med Gadammers hermeneutikk vil hele studien innebære en vekselvirkning mellom del og helhet, mellom spørsmål og svar, teori og praksis, samt mellom for forståelse og ny forståelse. Det handler om stadig å utvikle et utkast som hele tiden blir revidert i lyset av en videre utdypning av sakens mening (Jfr Gadamer, 2004, 254)

²⁰² Både Gadammers hermeneutikk og vårdvitenskapens substans innehar den humanvitenskapelige tradisjonens ethos, og dette ethos innebærer fellesskapets verdier som blant annet likeverd, rettferdighet, solidaritet og aktelse for menneskets iboende verdighet. Når Gadammers hermeneutikk og det vårdvitenskapelige perspektivet anvendes i utvikling av den preliminare teorimodellen, vil disse verdiene tilføres teorimodellen om ansvarlig ledelse

²⁰³ Peirce, 1972, 183

²⁰⁴ Eriksson & Lindström, 1999b, 294; 1997, 196

²⁰⁵ Eriksson & Lindström, 1997, 198

vi aldri før hadde drømt om å sette sammen.²⁰⁶ En forutsetning for bred abduktiv tilnærming er kunnskap om feltet og dypt teoretisk grunnlag.²⁰⁷ I denne avhandlingen er et teoretisk fundament lagt gjennom en deduktiv og eksplorativ fordypning i vårdvitenskapens substans og Gadamer's hermeneutiske tekster.

Etter gjennomgang av følgende litteratur: Den caritative vårdteorien (Lindström, Lindholm og Zetterlund (2006), Eriksson (1990, 1991a, 1993, 1995, 1995b, 2001, 2002, 2003, 2004), Eriksson og Lindström (1997, 2009), Eriksson og Nordman (2004), von Post (2003), Hilli (2007), Watson (2004), Gadamer (2000, 2004) og diverse ordbøker (1937, 1983, 1991, 1993) fremsto en preliminær modell om ansvarlig ledelse med følgende nye teser:

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med menneskets væren

En grunnleggende antagelse er at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med menneskets væren. Ordbøkene viser at ledelse er å gi noe bevegelse og retning, eller å gi noe som beveger seg en viss retning. Dette kan innebære å føre seg selv i en viss retning i livet. Ansvarlig ledelse antas å ha en sammenheng med et humanvitenskapelig menneskebilde. Eriksson hevder at humanismens idé sammenfaller med den naturlige vårdens idé. Humanismen innebærer lidelse, sorg og smerte som en del av menneskets tilværelse. En humanistisk holdning innebærer å tro på menneskets egen kraft og det som er naturlig menneskelig.²⁰⁸ Ut fra en humanistisk holdning kan det dermed antas at ansvarlig ledelse kan betraktes som en væremåte ved mennesket, hvor menneskets bevegelse og retning i livet er gitt som noe naturlig. Dersom ansvarlig ledelse er forbundet med et humanvitenskapelig menneskebilde, vil ansvarlig ledelse også innebære en dyp aktelse for mennesket.²⁰⁹ Dette er i tråd med et menneskebilde hvor mennesket blir betraktet som enheten kropp, sjel og ånd²¹⁰ som inkluderer menneskets eksistensielle og åndelige dimensjon. En antagelse er at ansvarlig ledelse har sammenheng med bevegelse og retning i menneskets eksistensielle og åndelige væren.

²⁰⁶ Peirce (1990, 232) hevder at en slik prosess ikke er tilstrekkelig bevisst slik at den kan kontrolleres

²⁰⁷ Eriksson & Lindström, 1997, 198

²⁰⁸ Eriksson, 1987a, 20

²⁰⁹ Et humanvitenskapelig menneskebilde innebærer respekt for mennesket og for livet selv (Eriksson, 1987a, 20). Jfr lede kan relateres til å gi akt på (Norrøn Ordbok, 1993)

²¹⁰ Eriksson, 2001b, 14; 2002c, 62; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med et indre ansvar

Det teoretiske perspektivet som er utviklet ved Åbo Akademi i Vasa er ontologisk og knyttet til menneskets væren. Dette gir føringer for at ansvar i denne studien blir betraktet som et indre bør, fremfor ytre regler og prinsipper.²¹¹ En grunnleggende antagelse er dermed at ansvarlig ledelse innebærer en sammenheng med et indre ansvar, og dette betraktes som ”en indre stemme om noe man bør gjøre”. Et indre ansvar kjennetegnes av hjertets danning – en speiling av den personlige holdningen. Hjertets danning innebærer danning av det indre jeget og handler om de grunnverdier som mennesket bærer i sitt innerste rom og som kommer til uttrykk i vårdandet.²¹² Et indre ansvar kan betraktes som en del av menneskets væren, som ethos.²¹³ Ethos kan betraktes som menneskets indre kjerne og verdigrunnlag, og ethos er ifølge Gadamer en holdning som viser seg ved at man står til ansvar.²¹⁴ Ansvar synes å være naturlig for mennesket, og ifølge von Post bærer ansvar noe ekte i seg gjennom at ansvaret primært er menneskets ansvar for mennesket gjennom viljen til ansvar for den andre.²¹⁵

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med danning

Ifølge Gadamer synes danning å være relatert til forståelse av noe allment. Danningens vesen er ikke fremmedgjøring som sådan, men derimot å vende hjem til seg selv, noe som forutsetter fremmedgjøring.²¹⁶ Fremmedgjøring innebærer evne til selvdistanse, noe som har betydning for menneskets danning. Gadamer hevder at den dannede bevissthet beveger seg i alle retninger da den er en allmenn sans.²¹⁷ Dette illustrerer Gadamer ved å vise til takt²¹⁸, smak²¹⁹, *sensus communis*²²⁰ og dømmekraft²²¹. Ved disse humanistiske grunnbegreper viser Gadamer at danning innebærer å se bort fra seg selv og mot noe felles. Ansvarlig ledelse kan

²¹¹ Jfr Eriksson, 1995b, 28

²¹² Hilli, 2007, 136

²¹³ Ethos kan benevnes som hjem hvor menneskets innerste rom omslutter dets verdigrunn (Hilli, 2007, 51).

Hjemmet eller ethoset er noe bortenfor etikken og symboliserer menneskets aller innerste rom der det fremtrer i sin nakenhet. At ethos er bortenfor etikken skal forstås som et budskap om at man ikke har adgang til dette rom (Eriksson 2003, 22)

²¹⁴ Gadamer, 2000, 23

²¹⁵ von Post, 2003, 155

²¹⁶ Gadamer, 2004, 19

²¹⁷ Gadamer, 2004, 22

²¹⁸ Takt bidrar til å holde avstand. Den unngår det anstøtelige, det som er for nærgående og krenker personens intimsfære (Gadamer, 2004, 21)

²¹⁹ Begrepet smak impliserer en erkjennelsesmåte. Det er i kraft av den gode smak at man evner å vise avstand til seg selv og sine private preferanser (Gadamer 2004, 39)

²²⁰ Gadamer (2004, 23) viser til Vico og knytter visdom til *sensus communis* som han også benevner fellessansen

²²¹ Dømmekraft er ikke noe som kan læres abstrakt, man kan kun øve seg i den fra sak til sak, og på denne måten er den mer en ferdighet slik som sansene. Det avgjørende ved dømmekraften er den indre sammenheng mellom det ene og det allmenne (Gadamer, 2004, 35)

antas å ha en sammenheng med ansvar for andre. Ordbøkene viser at lede og ledelse er knyttet til å stå i spissen, føre og ligge foran.²²² Dette kan tolkes som å innebære et ansvar for andre, ved å 'vise vei for', 'føre inn på ny bane' m.m. En grunnleggende antagelse er derfor at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med danning ved sitt ansvar for andre og for fellesskapet.

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med vårdandet

Ordbøkene viser at en leder er en veiviser,²²³ og en veiviser kan ses i sammenheng med vårdandet. Eriksson hevder at vårdandet er å vise veien og å være en veiviser for andre.²²⁴ Ved dette illustreres en vårdande relasjon til andre. En antagelse er at ansvarlig ledelse innebærer vårdande ved å være veiviser for andre. Vårdande og vårdvitenskapen har sitt grunnleggende motiv i caritas,²²⁵ kjærlighets- og barmhjertighetstanken.²²⁶ Med utgangspunkt i vårdvitenskapen er det også antatt at ansvarlig ledelse kan ha sitt grunnmotiv i caritas. Vårdande blir betraktet som noe naturlig menneskelig som konstituerer mennesket som menneske.²²⁷ Når vårdandet knyttes til at det konstituerer mennesket som menneske, synes det rimelig å anta at vårdande kan ha en sammenheng med menneskets væren. Eriksson hevder at i en vårdande relasjon kan mennesket tre frem som menneske og utvikles mot sitt potensial.²²⁸ En grunnleggende antagelse er at ansvarlig ledelse er en del av menneskets væren, og dette antas å innebære en sammenheng med vårdande.

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med helse og lidelse

Vårdadministrasjon og lederskap er å tjene vårdandets sak.²²⁹ Å tjene vårdandets sak er å fremme liv og helse og lindre lidelse i en ånd av kjærlighet.²³⁰ Ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv vil således innebære å tjene vårdandets sak, og en slik sak er knyttet til helse og lidelse. Lidelse er den grunnkategorien som motiverer vårdande. Lidelse er en uadskillelig del av livet, og lidelse og helse utgjør hverandres forutsetninger.²³¹ En

²²² Jfr kapittel 2

²²³ Norsk Riksmålsordbok, 1983

²²⁴ Eriksson, 1987a, 31

²²⁵ Eriksson, 1990, 21; Watson, 2004, 68

²²⁶ Eriksson, 2003, 21

²²⁷ Eriksson, 2001b, 19

²²⁸ Eriksson, 2001b, 19

²²⁹ Eriksson et al., 2004, 284

²³⁰ Eriksson & Lindström, 2009, 9

²³¹ Eriksson, 2001b, 17;18; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198

antagelse er at ansvarlig ledelse innebærer en sammenheng med menneskets væren, og dermed kan ansvarlig ledelse være relatert til lidelse og helse som en naturlig del av menneskets væren. Helse ses som en bevegelse mellom ulike nivåer som gjøren, væren og som vorden,²³² og lidelse kan oppfattes som en bevegelse som sammenfaller med helsens nivåer.²³³ Å lede betyr å sette noe i bevegelse,²³⁴ eller la noe som beveger seg få en viss vei eller retning,²³⁵ og den bevegelse som skjer i helse og lidelse antas å ha sammenheng med ansvarlig ledelse. En grunnleggende antagelse er dermed at ansvarlig ledelse har sammenheng med helse og lidelse.

Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med evidens

En grunnleggende antagelse er at ansvarlig ledelse som en grunnleggende og opprinnelig egenskap ved mennesket, kan være skjult eller kan fremstå som sann, god og skjønne. Det er antatt at ansvarlig ledelse ikke trer tydelig frem på grunnlag av ytre strukturer og direktiver. Ansvarlig ledelse antas å innebære en sammenheng med en indre ansvarlig grunnholdning overfor det lidende mennesket, og at en slik grunnholdning kan uttrykkes gjennom språk og handling. Gadamer knytter sannhet og evidens til erfaringen og til væren. Han hevder at ifølge den tradisjonelle metafysikk er en av værens metafysiske egenskaper å være sann, en egenskap som også er tett forbundet med det gode.²³⁶ Forståelse dreier seg derfor ikke om teknikk, men tvert imot om en ekte erfaring i møte med noe som gjør seg gjeldende som sannhet.²³⁷ Evidens kan ikke skapes av en ytre tvang, men er derimot noe som kommer fra menneskets indre – en vilje til det sanne, det gode og det skjønne.²³⁸ På bakgrunn av dette er en grunnleggende antagelse at ansvarlig ledelse har en sammenheng med en indre bevegelse i mennesket, noe som innebærer vilje til det sanne, det gode og det skjønne. Slik er det sammenheng mellom ansvarlig ledelse og evidens.

²³² I den caritative vårdteorien anvendes det svenske begrepet vardande i helse og lidelse, eller å varda i helse og lidelse (Jfr Eriksson 1993, 15; Eriksson et al., 1995, 13). I den norske boken 'Det lidende menneske' er varda oversatt til å vord i helse og lidelse (Eriksson, 1995c, 53). Vord er et gammelt norsk ord for "å bli". Å være i sin vorden kan betraktes som å være i sin tilblivelse (Tanums store rettskrivningsordbok, 1989). Varda er i norsk betydning oversatt til vorden (foreld.), bli, vord (Svensk-norsk blå ordbok, 1981)

²³³ Eriksson, 1993, 15; 1995c, 53; Eriksson et al., 1995, 18

²³⁴ Falk & Torp, 1991. Jfr kapittel 2 i denne avhandlingen

²³⁵ Norsk Riksmålsordbok, 1937, 1983. Jfr kapittel 2 i denne avhandlingen.

²³⁶ Gadamer 2004, 458

²³⁷ Gadamer, 2004, 460

²³⁸ Eriksson & Nordman, 2004, 25

Konklusjon

Det er i denne preliminare modellen forsøkt å vise noen begynnende antagelser om hva ansvarlig ledelse kan være. Den preliminare modellen er ontologisk og knyttet til en antagelse om at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med menneskets væren. Den preliminare modellen er allerede her bærer av den humanvitenskapelige tradisjonen da humanvitenskapenes oppgave er rettet mot å forbedre menneskets eksistensielle vilkår og å lindre den menneskelige lidelsen.²³⁹ Studiens sentrale begreper har fått ontologisk innhold ved at vårdvitenskapens substans og Gadammers tekster om danning er dedusert inn i studiens sentrale begreper. Studiens innledende utgangsteser er styrket ved at denne litteraturgjennomgangen har gitt støtte til tesene.

²³⁹ Jfr Eriksson, 2001b, 23

6 LITTERATURGJENNOMGANG

I dette kapitlet presenteres en oversikt over hva ledelse innebærer ut fra teorier om ledelse og vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar. Det presenteres først en gjennomgang av noen sentrale ledelsesteorier innenfor amerikansk tradisjon. Management som amerikansk forståelse av ledelse, også kalt profesjonell ledelse er på frammarsj. Dette er en ledelsesform som representerer noe nytt ved at det er utøvelse av ledelse i seg selv, som representerer lederes kompetanse og fag.²⁴⁰ Fordi denne form for ledelse er fremtredende i dagens organisasjoner og samfunn, er det valgt å presentere et utvalg av ledelsesteorier med grunnlag i denne tenkningen. I tillegg presenteres også en kort oversikt over noen teorier om ledelse innenfor et caring science perspektiv.

Innflytelsen fra Amerika har vært sterk i etterkrigstiden og det er blitt importert samfunnsvitenskapelige uttrykk som organisasjon, management og profesjonell ledelse. Disse er tatt i bruk og tilpasset europeiske forhold.²⁴¹ Litteraturen innenfor europeisk, og da spesielt tysk tradisjon synes å ligge nærmere det humanvitenskapelige perspektivet denne avhandlingen bygger på. Dette er imidlertid en tradisjon som har fått mindre utbredelse etter hvert som management-litteraturen har fått større innflytelse.²⁴² Organisasjonsteori er nært knyttet til ledelsesteori, da organisasjoner kan ses som den kontekst hvor ledelse utøves. Organisasjonsteori vil av og til bli nevnt i forbindelse med ledelsesteori,²⁴³ men vies ingen oppmerksomhet i seg selv.

Det presenteres også en litteraturoversikt over et utvalg av vitenskapelige artikler som omhandler ledelse og ansvar. Til slutt presenteres en refleksjon over litteraturgjennomgangen i lys av den preliminnære teorimodellen om ansvarlig ledelse.

²⁴⁰ Nylehn, 2011, 248

²⁴¹ Byrkjeflot & Halvorsen, 1997, 77

²⁴² Johnsen (2010, 177) hevder at management kan oversettes med 'ledelse og styring' på norsk. Han viser til Christensen mfl. (2009) og påpeker at ledelse handler om mellommenneskelige forhold og prosesser og er personorientert. Styring er et lederskaps forsøk på å fatte kollektive beslutninger og påvirke atferd gjennom et sett eller et system av formelle styringsinstrumenter og er derfor først og fremst systemorientert

²⁴³ Ifølge Strand (2001, 45) er heller ikke grensegangen mellom ledelsesteori og organisasjonsteori klar

Europeisk kontra amerikansk ledelsestradisjon

Det finnes et grunnleggende skille mellom det angloamerikanske begrepet management og det skandinaviske begrepet ledelse. Management står for at det er et direkte og personlig engasjement hos lederen, samt at hans kompetanse er avgjørende for organisasjonens effektivitet og fremgang. Ledelsesbegrepet står for at man gjennom å lede, vise eller undervise, mer eller mindre går foran som et godt eksempel for å få enkeltpersoner eller grupper av medarbeidere til å handle og tenke på en spesiell måte.²⁴⁴ I management-konseptet blir ledelse en spesialitet i seg selv, samtidig som det er viktigere å være lojal i forhold til organisasjonen enn til det fagfellesskapet man er knyttet til.²⁴⁵ Med managerialisme menes en sterk tiltro til at ledelse i seg selv representerer kilden til fremskritt, og at ledelse er et eget kunnskapsfelt og karriereområde som kan skilles fra kompetanse knyttet til det virksomhetsområdet man leder.²⁴⁶

Sørhaug knytter ledelse til autoritet, og han skiller mellom amerikansk og europeisk ledelseslitteratur ved hjelp av autoritetsbegrepet. Amerikansk profesjonell ledelse utviklet seg ved å bryte med autoritet knyttet til fag, eiendom og status. Dette er rammer som europeiske former for autoritet har vært innenfor, og i stor grad praktiseres det slik fremdeles.²⁴⁷ I den forbindelse kan man si at den europeiske ledelsestradisjonen har vært knyttet til fag, mens den amerikanske profesjonelle ledelsestradisjonen har vært relatert til ledelse som fag i seg selv. Motsetningene mellom det profesjonelle og det faglige ledelsesidealet knyttes til henholdsvis et hierarkisk og et mer praksisbasert kunnskapssyn. Betydningen av fag, tradisjon og kontinuitet synes derfor å ha stått sentralt i den europeiske retningen hvor også den tyske dannelsesstradisjonen har gitt sterke føringer for ledelsestenkningen.²⁴⁸ Det faglige lederskapet som opprinnelig ble utviklet innenfor den tyske danningstradisjonen, er tuftet på en idé om en tillitsrelasjon innenfor et normativt fellesskap. Den amerikanske tradisjonen var mer opptatt av å mestre usikre omgivelser og å utvikle organisasjoner.²⁴⁹ Amerikansk ledelse er en ekstern påvirkningsform, mens tysk ledelse kommer innenfra. Den dannede ledelse er en udiffereiserbar funksjon av en partikulær totalitet og er en utfoldelse av tradisjon.²⁵⁰ Når det gjelder ledelse, er autoritetsforhold integrert i faglig utdanning og praksis. Leder er således

²⁴⁴ Berg, 1992, 114

²⁴⁵ Byrkjeflot, 1997c, 445; Jfr Nylehn, 2011, 248

²⁴⁶ Byrkjeflot (2010, 221) viser i den forbindelse til Schjander (1995) og Pollitt (1993)

²⁴⁷ Sørhaug, 2004, 139

²⁴⁸ Byrkjeflot & Halvorsen, 1997, 62

²⁴⁹ Byrkjeflot & Halvorsen, 1997, 77

²⁵⁰ Sørhaug, 2004, 150

noe man blir gjennom en fullstendig, personlig dannelses. Ledelse er knyttet til at man ”kan”, og kunnen lærer man i praksis i virksomheter.²⁵¹ I Tyskland har det ikke vært stor interesse for å vitenskapeliggjøre ledelse. Ledelse er ikke et spesialisert fagfelt, men heller en bieffekt av annen virksomhet og et hjelpefag i forhold til andre fagfelt.²⁵² Det er lansert ulike europeiske alternativer til den angloamerikanske, og innenfor disse perspektivene er det lagt vekt på at ledelse inngår som en del av et sosialt system, og at det er nødvendig å forstå de betingelser og muligheter for ledelse som dannes av dette systemet.²⁵³ Den europeiske tradisjonen har stått for demokrati og læring hvor hensikten har vært utvikling av mennesker i organisasjonen, men også med fokus på et sosialt og samfunnsmessig ansvar. Den amerikanske tradisjonen har hatt et mer individualistisk og pragmatisk fokus, hvor teknikk har stått sentralt for å fremme effektivitet og produktivitet i organisasjonen. Nylehn hevder at en god leder i dag er den som ivaretar eierens interesser, og dette representerer på mange måter en innsnevring. En slik utvikling fremmer derimot forestillingen om den profesjonelle lederen, som er en apolitisk fagperson, konsentrert om virksomheten som administrativt system i samspill med markedet eller de umiddelbare brukerne.²⁵⁴

Definisjon av ledelse

Spørsmål om ledelse har gjennom lengre tid vært utsatt for spekulasjoner, men vitenskapelige undersøkelser om ledelse startet først opp på 1900-tallet, hvor fokus for det meste av forskningen har vært rettet mot å undersøke lederskapets effektivitet.²⁵⁵ Det finnes et stort mangfold av definisjoner på ledelse,²⁵⁶ og begrepet den ”gode leder” er like komplisert og omfattende som begrepet ”leder”.²⁵⁷ Blant flere definisjoner på ledelse kan ledelse sammenfattes med følgende: ”Ledelse innebærer å nå mål gjennom andre og å ta ansvar for resultatet. Lederen må finne frem til en hensiktsmessig lederstil som påvirker medarbeidernes tenkemåte og væremåte. Dermed kan de ønskede resultater bli nådd”.²⁵⁸ Det fremgår av litteraturen at ledelse er et vanskelig begrep å definere.²⁵⁹ Det finnes forfattere som synes å ha

²⁵¹ Sørhaug (2004, 147) viser i den forbindelse til Locke (1996)

²⁵² Jfr Nylehn, 2011, 246; Byrkjeflot, 1997b, 94

²⁵³ Byrkjeflot, 1997a, 18

²⁵⁴ Nylehn, 2011, 249. Samme forfatter hevder at i dagens Norge er det nærmest en norm at ledere ikke skal være orientert mot det samfunnsmessige, da dette kan oppfattes som en avsporing (ibid.)

²⁵⁵ Yukl, 2006, 2

²⁵⁶ Northouse, 2010, 2; Andersen, 1995, 14; Strand, 2001, 18; Høst, 2005, 57; Yukl, 2006, 2;

²⁵⁷ Kirkeby, 1998, 25

²⁵⁸ Berg, 2003, 10, jfr Northouse, 2010, 3

²⁵⁹ En observasjon av Bennis (1959) er like sann i dag som da han gjorde den for mange år siden: ”Always, it seems, the concept of leadership eludes us or turns up in another form to taunt us again with its slipperiness and

et ontologisk perspektiv på ledelse, hvor ledelse kan føres tilbake til noe menneskelig og sosialt invariant. Ledelse er en funksjon man blir identisk med av hele seg, uavhengig av om lederen ønsker det eller ei. En annen makt enn lederen selv har gitt ham autoritet, og denne makten fremstår med en form for metafysisk og transcendental karakter.²⁶⁰

Ledelse og administrasjon

Begrepene ledelse og administrasjon brukes om hverandre selv om disse ikke er synonyme begreper. En leder er en person som benytter mellommenneskelige evner til å påvirke andre for å nå spesifikke mål. Lederens funksjon er å oppnå konsensus innen gruppen angående mål og skape nødvendige strukturer for å fremme målene. En administrator er ansvarlig for å klargjøre organisasjonens struktur, velge strategier for å nå organisasjonens mål, bestemme og koordinere oppgaver og evaluere og rapportere resultater.²⁶¹ Det mest vanlige er å definere "leadership" som lederatferd rettet direkte mot medarbeidere, "administration" som en forvaltningsfunksjon og "management" som begge deler.²⁶² Når det leses internasjonale artikler på engelsk språk i tidsskrifter som *Journal of Nursing Management* og *Journal of Nursing Administration* ses en tendens til at begrepene management, administration og leadership anvendes litt om hverandre, selv om de er langt fra synonymer²⁶³. Ledelse omfatter en viss karismatisk egenskap, mens administrasjon har mer med den rutinepregede delen av oppgaven å gjøre.²⁶⁴ Administrasjon og forvaltning synes i senere tid å ha blitt erstattet med begrepet styring.²⁶⁵ Administrasjon bygger på et asymmetrisk subjekt – objekt forhold, hvor mål-middel-relasjonen er immanent og ekspliciterbar. Ledelse bygger på et symmetrisk subjekt – subjekt forhold, hvor mål-middel-relasjonen er transcendent og ikke-ekspliciterbar. Ifølge flere forfattere omfatter ledelse begge aspekter,²⁶⁶ selv om noen mener at ledelse og administrasjon kan skilles.²⁶⁷

complexity. So we have invented an endless proliferation of terms to deal with it... and still the concept is not sufficiently defined" (Yukl 2006, 2)

²⁶⁰ Sørhaug, 2004, 30

²⁶¹ Sullivan & Decker, 2005, 44; Northouse, 2010, 9

²⁶² Ladegård & Vabo, 2010, 17

²⁶³ Sørensen & Uhrenfeldt, 2011, 26

²⁶⁴ Qivey, 1998, 13

²⁶⁵ Et viktig prinsipielt skille mellom ledelse og styring består i at ledelse er personorientert, mens styring - på samme måte som administrasjon - er systemorientert (Ladegård & Vabo, 2010, 18)

²⁶⁶ Qivey, 1998, Strand, 2001, 78; Sullivan & Decker, 2005

²⁶⁷ Yukl, 2006, 5

Sentrale ledelsesteorier innenfor ulike tidsepoker

Managerialisme er definert som en teori eller tankeretning som gir lederpersonen stor myndighet og tillegger ham/henne tilsvarende kyndighet i styring av organisasjonen. Selv om managerialisme kan ta mange former, synes ledelsens sentrale posisjon og styringssystemer rettet mot kontroll og måloppnåelse å stå sentralt. I USA og i deler av den vestlige verden er managerialismens fremmarsj synonymt med modernisering og effektivisering.²⁶⁸ Teoriene²⁶⁹ som vil bli gjennomgått her, er mer eller mindre klare varianter av managerialisme.²⁷⁰

Ledelsesteoriene presenteres innenfor en tidsakse, og dette gjøres ut fra Strands oversikt over teoritradisjoner.²⁷¹ En slik tidsakse synes å sammenfalle med tenkningen innenfor sentrale filosofiske retninger og tidsepoker som rasjonalisme, modernitet og postmoderne tenkning.²⁷² Disse filosofiske retningene danner overskrifter for ledelsesteoriene, og de bidrar samtidig til å knytte teoriene til en filosofisk og tidsmessig sammenheng.

Rasjonalisme

Rasjonalisme i ledelsestenkning var sentral på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet som et utslag av 1700-tallets filosofiske tenkning. Dette viste seg ved ledelsestenkning som bar preg av matematiske og rasjonelle anvendelser av vitenskap for å utvikle mer effektive arbeidere (scientific management) og rasjonelle prinsipper for autoritet, disiplin, ordre og sentralisering (classical management theory).²⁷³ Overgangen fra et samfunn preget av stabile sosiale forhold og håndverksmessig arbeidsorganisering, til et samfunn med økt grad av spesialisering og utvikling med basis i teknologisk utvikling, skapte et økt behov for ledelse og styring.²⁷⁴ Rasjonalitet kan relateres til fornuft og logisk tenkning.²⁷⁵ Weber

²⁶⁸ Strand, 2001, 99

²⁶⁹ Det er søkt på Bibsys etter teorier om ledelse. Søkord var 'ledelse og teori': 252 treff. Søket ble ikke begrenset i tid/år. Det er valgt bøker med spesiell vekt på teorier om ledelse. Det er lagt vekt på generell teori om ledelse, og som ikke er knyttet til ledelse innen spesielle fagprofesjoner. Det ble valgt ut litteratur hvor forfatterne er ansett som anerkjente på området. Kilder som er ansett som relevante er også plukket ut manuelt. Dette er bøker og artikler som er vist til i litteraturlisten. Ledelseslitteraturen er meget omfattende, og i denne avhandlingen presenteres kun et begrenset utvalg på området.

²⁷⁰ Jfr Strand, 2001, 99

²⁷¹ Jfr Strand, 2001, 45

²⁷² Jfr Hatch, 2004

²⁷³ Wofford, 1985, 14

²⁷⁴ Strand, 2001, 46. Det som organisasjonsteoretikere i dag kaller den klassiske skolen besto egentlig av to strømninger. Den sosiologiske strømningen hadde oppmerksomheten rettet mot industrialiseringens innflytelse på arbeidets art og konsekvensene for arbeiderne. Det var dette klassiske tenkere som Émile Durkheim, Max Weber og Karl Marx interesserte seg for. Den andre retningen var rettet mot ledelsesteori og ble utformet av blant annet Fredrick Taylor, Henri Fayol og Chester Barnard (Hatch, 2004, 42)

beskriver formålsrasjonalitet som forventninger til hvordan ytre gjenstander og andre mennesker vil forholde seg, som igjen brukes som "betingelser" for eller som "midler" til å oppnå ønskede og kalkuleerte mål. Verdirasjonelle handlinger er bestemt av en bevisst tro på at en bestemt atferd – i seg selv uavhengig av resultatet - har en etisk, estetisk, religiøs eller annen egenverdi.²⁷⁶ Ledelsesparadigmet innenfor den rasjonalistiske perioden synes å ha en klar naturvitenskapelig kjerne. Hierarkisk organisasjonsstruktur og lederens kontroll og autoritet fremheves som sentrale for å medvirke til en forbedret økonomisk effektivitet.²⁷⁷ Til sammen har tenkere fra denne tiden lagt grunnen for mange av de styringsteknikker som anvendes i dag, som for eksempel målstyring, planleggingsteknikker, budsjettssystemer og en rekke andre metoder som legger vekt på rasjonell planlegging og kontroll.²⁷⁸

Modernitet

De tidlige rasjonalistiske og autoritære ledelsesteoriene har senere blitt erstattet av mer demokratisk tenkning. Fenomenologi, romantisme, irrasjonalisme, eksistensialisme og Darwinisme som var sentrale filosofiske retninger på 1800-tallet, påvirket de ledelsesteoretiske retningene som er utviklet på 1900-tallet.²⁷⁹

Modernitet kan sammenfattes i fem punkter som er troen på sannheten og metoden, troen på siste instanser, troen på avsløringsstrategien, troen på fremskrittet og troen på friheten.²⁸⁰ Troen på siste instanser kan sies å ha sin grunn i det transcendent, men moderniteten legger troen på siste instanser nærmere mennesket. Det er gjerne to instanser man tyr til, og det er fornuften og sansene.²⁸¹ Moderniteten har en positivistisk epistemologi og en objektivistisk ontologi, hvor troen på en objektiv, ytre sannhet eksisterer uavhengig av vår kunnskap om den.²⁸² 1900-tallets tenkning frigjorde seg fra teologi, rasjonalisme og metafysikk og vektla

²⁷⁵ Av rasjonelle handlinger skilte Weber mellom to hovedformer. Formålsrasjonell handling har man når aktøren har en nokså klar målsetting og så forsøker å anvende de midlene som på best måte fører frem til målet. Den andre typen rasjonell handling kaller Weber for verdirasjonell. Den betegner handlinger som anses som gode i seg selv uten at det legges vekt på de umiddelbare virkningene (Engelstad, 1999, 11)

²⁷⁶ Weber, 1999, 43

²⁷⁷ Samuelson, 2001, 71. Et eksempel på den naturvitenskapelige tenkningen kan knyttes til den amerikanske ingeniøren Taylor som hadde sin tenkning knyttet til vitenskapelig ledelse, med fokus på systematisk kontroll av organisasjonen og arbeidsstyrken. Grunnlaget for kunnskapen var nøyaktige tids- og energimålinger for å komme frem til den mest mulig effektive arbeidsprosess (Jfr Strand, 2001,46; Hatch & Cunliffe, 2006,32)

²⁷⁸ Morgan, 1998, 30

²⁷⁹ Wofford, 1985, 17

²⁸⁰ Schanning, 2000, 9

²⁸¹ Schanning, 2000

²⁸² Hatch & Cunliffe, 2006,14

erfaringen som sentral i verifisering av essens innen ledelsesforskning.²⁸³ Slik synes empirismen å stå som en motsats til rasjonalismen innenfor ledelsesteoriene som ble utviklet på 1900-tallet.²⁸⁴ Et atferdsvitenskapelig paradigme med et positivistisk og normativt preg er blitt utviklet. Blant senere utviklede teorier er utgangspunktet individets nyttemaksimering, og markedet er den plass hvor transaksjoner finner sted. Ledelsens kontroll er fremdeles sentral også innenfor dette paradigmet.²⁸⁵

Ledelsesteorier innen modernitets-paradigmet

Personlighetsteoriene sto sentralt innen modernitets-paradigmet, og disse teoriene har spesielt lagt vekt på sammenhengen mellom den personen som innehar lederposisjonen og vedkommendes personlige egenskaper.²⁸⁶ Termen egenskap refererer til individuelle trekk som inkluderer personlighet, temperament, behov, motiver og verdier.²⁸⁷ Det har vært rettet en del oppmerksomhet mot forskning om karismatisk lederskap, men det har ennå ikke lyktes å definere eller avgrense karisma fra andre personlighetstrekk.²⁸⁸ Interessen for forskning knyttet til personlige egenskapene hos ledere har nå nesten forsvunnet.²⁸⁹

Humanpsykologiske teorier kan relateres til human-relation bevegelsen.²⁹⁰ Humanpsykologi rettet oppmerksomheten mot mennesker i grupper, og det var de berømte Hawthorne-eksperimentene ved Western Electric-fabrikkene som bidro til et vendepunkt fra den klassiske rasjonalisme over til en mer humanistisk orientering i teori om arbeidsorganisasjon og ledelse som benevnes som human relations-bevegelsen.²⁹¹ Ledelse som kontroll tones ned i human relations-tenkningen, og oppmerksomhet rettes mot den positive motivasjonen som kan utvikles i grupper. Denne bevegelsen har elementer både fra rasjonalistisk og irrasjonalistisk

²⁸³ Wofford, 1985, 18

²⁸⁴ Garantisten for sikker kunnskap ligger da i det menneskelige subjekt. Troen på avsløringsstrategien innebærer at man vil fjerne fordommer, overtro, vanetenkning osv. (Schanning, 2000, 12). Sentrale tenkere som Marx og Freud bidro sterkt til denne avsløringsstrategien ved å vektlegge avsløring av underliggende strukturer ved mennesket og samfunnet (Schanning, 2000, 12; Nordenstam, 2006, 155)

²⁸⁵ Samuelson, 2001, 72

²⁸⁶ Jfr Northouse, 2010, 4; Andersen, 1995, 51

²⁸⁷ Yukl, 2006, 180

²⁸⁸ Andersen (1995, 54) påpeker at en spesiell gren innen personlighetsretningen har fokusert på den typen av personlighetstrekk som kalles karisma og viser i den forbindelse til forskere (Nadler & Tushman, 1988) som også benyttet betegnelsen magisk lederskap

²⁸⁹ Andersen (1995, 55) med referanse til Stogdill (1948), Gibb (1969) og Bass (1990)

²⁹⁰ Managerialismen har også stått for mer moralske intensjoner enn kun finansiell gevinst. Dette har vist seg ved human-reasons bevegelsen, som i følge Byrkjeflot (1997c, 447) vokste frem som en kritikk av det atomistiske og utilitaristiske samfunnssynet i USA

²⁹¹ Halvorsen, 2011, 23ff; Strand, 2001, 56

tenkning,²⁹² men selv om denne bevegelsen tok menneskelige følelser og sosial dynamikk med i sin tenkning, var virksomheten i høy grad innrettet på ledelsens behov og interesser.²⁹³

Lederstilteoriene kan ses i sammenheng med nyhumanismen som var fremtredende i etterkrigstiden fra 1945-1970. Lederstilteoriene inneholder ikke bare beskrivelse av lederatferd, men også en forklaring på atferden. Teoriene omfatter påstander om sambandet mellom atferdsmønstre og effekten av slike mønstre, dvs. mellom lederstil og effektivitet.²⁹⁴ Den delen av ledelsesforskningen som tar utgangspunkt i ledelse som handling, kalles for instrumentell, og den innebærer ledelse som funksjon, som prosess, som rolle, som arbeidsoppgaver og aktivitet, som ferdighet og som atferdsmønster.²⁹⁵ Den viktigste tradisjonen anvender begrepet lederstil og beskriver lederes atferdsmønstre ved hjelp av dimensjonene oppgaveorientering og medarbeiderorientering.²⁹⁶ Selv ikke etter 90 års forskning finnes det noen fullstendig, enhetlig teori om lederatferd.²⁹⁷

Teorier om demokratiske grupper ble i etterkrigstiden utviklet parallelt med studier om lederstil. Dette var en bevegelse som la stor vekt på individers behov og motiver i retning av selvrealisering og deltakelse, samt de gruppemessige og ledelsesmessige betingelser for en slik utfoldelse. Tanken var at ved å forstå menneskenes varierte behov, kunne man motivere på en mer effektiv og human måte.²⁹⁸ Den potensielle fordelen ved team inkluderer større deltakelse og tilfredshet hos de ansatte, økt kvalitet på produkter og service og større grad av effektivitet og produktivitet.²⁹⁹

Teorier om målstyring og strategi fremsto i etterkrigstiden og kan relateres til nyrasjonalisme innenfor ledelsesteori.³⁰⁰ De akademisk baserte teoriene om lederskap og demokratiske

²⁹² Woffard, 1985, 18. Samme forfatter hevder at 1800-tallets filosofiske tenkning viste sin innflytelse på ledelse i perioden 1930-1965, og på 1960-tallet hadde tenkningen skiftet fra rasjonalistisk til irrasjonalistisk, fra et institusjonsmessig til et individuelt fokus og fra en søken etter generelle prinsipper til en mer situasjonsmessig tilnærming (Woffard, 1985, 16)

²⁹³ Jfr Halvorsen, 2011, 23ff; Strand, 2001, 57

²⁹⁴ Andersen, 1995, 63. Lederstilteorier retter seg mot hva ledere gjør fremfor hvem lederen er (Northouse, 2010, 86)

²⁹⁵ Andersen, 1995, 21

²⁹⁶ Andersen, 1995, 22; Strand, 2001, 58. Berg (2003, 66) benevner dette som to-dimensjonale teorier som prøver å kombinere to logikker: kunnskapslogikk (eventuelt holdningslogikk) og følelseslogikk. Teoriene søker å ta høyde for menneskelige behov for glede, mening, støtte, ros m.m. og på den annen side også organisasjonens krav til effektivitet.

²⁹⁷ Andersen, 1995, 98

²⁹⁸ Strand, 2001, 62

²⁹⁹ Yukl, 2006, 347

³⁰⁰ Strand, 2001, 67

grupper vokste frem parallelt med praktiske og populære fremstillinger om målstyring.³⁰¹ Tankegangen er enkel og appellerer til verdier som rasjonalitet, harmoni, fellesskap og oppslutning.³⁰² Det er den instrumentelle rasjonalitet som står sentralt i målstyringsideologien.³⁰³ Tankegangen og metoden har hatt sine fordeler, og den er den dag i dag et levende begrep i mange organisasjoner, selv om det har vært en pessimistisk prognose for målstyringskonseptet i offentlig sektor og i helsevesenet.³⁰⁴ Begrepet strategi kommer fra det greske *strategia* som betyr kunsten eller vitenskapen om det å være general. Strategisk ledelse innebærer tilpasning av organisasjonen til omgivelsene og/eller påvirkning av omgivelsene og omfatter de grunnleggende valg bedriften gjør for å realisere visjonen.³⁰⁵ Siden 1970-tallet har ideene om strategi vært knyttet til forestillinger om fellesskap gjennom virksomhetens kultur, først og fremst uttrykt i de såkalte verdier som skal ligge til grunn for strategiske visjoner så vel som daglig atferd.³⁰⁶

Total kvalitetsledelse (total quality management) er et ledelseskonsept som hadde sin gryende fremvekst i etterkrigstiden, og har utviklet seg frem mot 1990-tallet.³⁰⁷ Total kvalitetsledelse er ikke bare en metode, men mange elementer som er satt sammen, og som tar opp i seg mange av de forestillingene som tidligere teorier viser til. Særlig fremtredende er den blandingen av systematikk som vi finner innen de klassiske rasjonalistiske teoriene, og den vekt på oppslutning og medvirkning man finner innenfor både den gamle og nye human relations-orienterte teorien. Utgangspunktet for kvalitetsbevegelsen er at kvalitet er det mest etterstrebellesverdige formålet for organisert virksomhet, og at kvalitet kan oppnås med mindre kostnader.³⁰⁸ Det rettes større oppmerksomhet mot prosessen enn mot resultatet.³⁰⁹ Alle skal involveres i prosessen, og i den forbindelse står kundebegrepet sentralt. Med kunde menes ikke bare dem som kjøper en tjeneste eller vare, men også alle som er involvert i

³⁰¹ Den som blir angitt som opphavsmann til begrepet målstyring er ledelsesprofeten Peter Drucker (Strand, 2001, 68). Drucker var økonom, og det bar hans tenkning preg av, noe som følgende sitat uttrykker:

"Management must always, in every decision and action, put economic performance first. It can only justify its existence and its authority by the economic results it produce" (Drucker, 1995, 7).

³⁰² Strand, 2001, 68

³⁰³ Eriksen, 1992, 277

³⁰⁴ Strand, 2001, 68

³⁰⁵ Berg, 2003, 115

³⁰⁶ Strand, 2001, 512

³⁰⁷ Strand, 2001, 45. Retningen har fått stor utbredelse i større industribedrifter i Japan og USA, men også i andre land (Strand 2001, 80; Høst, 2005, 167)

³⁰⁸ Strand, 2001, 80

³⁰⁹ Strand, 2001, 81; Høst 2005, 170

fremstillingsprosessen.³¹⁰ Denne teoriretningen er kjennetegnet av at den forener rasjonalisme med involvering av alle ansatte.³¹¹

Postmodernitet

Man kan ikke si at moderniteten går i oppløsning via postmodernitetens tenkere, men man kan si at modernitetens forutsetninger blir problematisert og etterlater ”rester” som det blir bygget videre på.³¹² Mens moderniteten er mer relatert til realisme og funksjonalisme, vil postmodernitet ta avstand fra det rasjonelle og funksjonelle, og i stedet vende seg mot den ”rene” og ”lidenskapelige” erfaring.³¹³ Ontologisk mener denne posisjonen at verden viser seg via språk, og er situert i diskurs; hva som det snakkes om, eksisterer. Epistemologisk hevder posisjonen at der er ingen fakta, bare fortolkninger; kunnskap er et maktspill.³¹⁴ Oppmerksomheten føres bort fra søken etter universelle sannheter i naturen og det åndelige, og bort fra det transcendentale og teleologiske, og oppmerksomheten retter seg nå mot erfaringer, pessimisme, forskjelligheter, usikkerhet og diskontinuitet.³¹⁵ Berg problematiserer dette ved å stille seg spørrende til om all anstrengelse for å skape spenning, erfaringer og en pseudoverden som er befolket av berømtheter og helter, egentlig ikke er noe annet enn et forsøk på å drive tilbake en økende meningsløshet, tretthet og kjedsommelighet.³¹⁶

Ledelsesparadigmet innenfor det postmoderne perspektivet kan sies å bære preg av en foranderlig fremtid innenfor en større, mer sammensatt og mer individpreget verden.³¹⁷ Ved år 2000 er det antatt å se tunge tendenser mot mer disiplin og mot mer frihet. Det vil også skje en sterk individualisering, utvisking av tradisjoner og lokale og nasjonale særtrekk.

³¹⁰ Høst, 2005, 168. Total kvalitetsledelse har stadig forbedring og oppfyllelse av kundens behov i fokus. Midlene er involvering, måling av variasjon, faktastyring, prosessorientering og læring. Ledelsens ansvar og egenopplæring understrekes i alle fremstillinger (Strand 2001, 81)

³¹¹ Strand, 1999, 12

³¹² Schanning, 2000, 22. Postmoderniteten kjennetegnes av et viktig skille i filosofisk tenkning, ved et uttrykk for at moderniteten blir mer i stand til å se seg selv, snarere enn som en overvinning av moderniteten som sådan (Giddens 1997, 41)

³¹³ Berg, 1989, 203

³¹⁴ Hatch & Cunliffe, 2006, 14. Den postmoderne tenkningen har sitt grunnlag i en erkjennelsesteori som bygger på at når all kunnskap formes av sosiale og kulturelle prosesser, er også dikotomier som subjekt/objekt og erkjennelsesteori/ontologi vilkårlige og ustabile; de er ganske enkelt produkter av bestemte sosiale og kulturelle prosesser som fungerer på bestemte punkter i tid og rom. Denne posisjonen peker på språkbruk som et middel til å redefinere spørsmål om både epistemologi og ontologi (Hatch, 2004, 64)

³¹⁵ Wofford, 1985, 19

³¹⁶ Berg, 1989, 213

³¹⁷ Konteksten for ledelse vil være i endring ved økt internasjonalisering, nye organisasjonsformer, markedskrav og møte mellom kulturer. Samtidig som man ser at arbeidstakere blir mer kompetente og trenger mindre form for tradisjonell ledelse, er det også stor etterspørsel etter managerialisme (Strand 2001, 565)

Symbolene, tegnene og kommunikasjonen er alt. Kunden er helten, ikke produsenten og vi forstår oss selv først og fremst som konsumenter.³¹⁸

Ledelsesteorier innen det postmoderne paradigmet

Organisasjonskultur, serviceledelse og karisma fremsto som den mest populære teoritradisjonen i 1980-årene.³¹⁹ Lederes rolle ved opprettholdelse, utvikling og endring av organisasjonskultur representerer en symbolsk side ved lederskap.³²⁰ Hva som bidrar til en kraftig og primær forsterkning av kultur, er hva ledere er opptatt av. Teoriene om organisasjonskultur faller sammen med begreper om serviceledelse, hvor det intersubjektive er fremhevet, med vekt på transaksjoner mellom mennesker og deres tolkninger av disse transaksjonene.³²¹ Karismatisk ledelse innebærer å kommunisere verdier og visjoner som gir organisasjonen mening og misjon.³²² Forventning om deltagelse fra alle står sentralt innenfor kulturtenkningen og er et sterkt symbol i seg selv. Deltagende lederskap innebærer delegering og empowerment. Dette er teorier som forutsetter en flattere organisasjonsstruktur og større grad av demokrati.³²³

Transaksjonsledelse og transformasjonsledelse er knyttet til teorier som legger vekt på læring. Ledelsens unike og essensielle oppgave er å manipulere kulturen. Teorier om transaksjonsledelse og transformasjonsledelse er viktige teorier i en læringssammenheng, hvor betydningen er lagt på å gi større frihet til medarbeiderne, og på betydningen av å lede andre til å lede seg selv.³²⁴ Transaksjonsledelse å gjøre ting riktig, mens transformasjonslederen befatter seg med de riktige tingene.³²⁵ Skillet kan også føres videre til skillet mellom administrasjon og karismatisk ledelse.³²⁶ Studiene av karismatisk lederskap og transformasjonslederskap innebærer at ledere og medarbeidere kan inngå en slags ideologisk

³¹⁸ Strand, 1999, 12

³¹⁹ Strand, 2001, 71

³²⁰ Hillestad, 2011, 169

³²¹ Strand, 2001, 75; Normann, 1988, 26. Lederens innflytelse på kultur kan relateres til *symbolsk ledelse*, og i følge Andersen (1995, 22) tar symbolsk ledelse utgangspunkt i hva ledere eller lederskapet symboliserer, eller i hvordan lederskapet oppfattes

³²² Høst, 2009, 70; Jfr Hillestad, 2011, 178

³²³ Til tross for dette, viser forskning enkelte begrensninger i teoriens relevans, og Yukl (2006, 112) påpeker at selv om mange studier har vært gjort, er ikke forskningsresultatene tilstrekkelig sterke og konsistente nok til å trekke en solid konklusjon. Mangel på konsistente resultater har sannsynligvis å gjøre med at forskjellige former for deltagelse er effektive i noen situasjoner, men ikke i andre.

³²⁴ Berg, 2003, 82; Jfr Northouse 2011, 171ff

³²⁵ Skillet mellom transformasjonsledelse/forandringsledelse og transaksjonsledelse er likestilt med skillet mellom "management" og "leadership" (Strand, 2001, 77)

³²⁶ Ifølge Weber har de karismatiske lederne uvanlige personlige kvaliteter. Disse kvalitetene kommer frem under sosiale kriser, med en visjon som setter opp en løsning på krisen gjennom radikalt brudd med fortiden, og de tiltrekker seg følgere som tilskriver lederen uvanlige egenskaper (Strand, 2001, 77)

allianse, ikke bare nytteallianse.³²⁷ Transformasjonslederen blir betraktet som en endringsagent og rollemodell.³²⁸ Det er også viktig å være oppmerksom på at det innenfor det symbolsk fortolkende perspektivet, ikke er klare grenser mellom metoder for å fremme medarbeideres forpliktelse og engasjement, og til manipulering og forføring av medarbeidere.³²⁹

Kriterieteorier av ulike slag, som eksempel *benchmarking* og *intellektuell kapital* er tilnærminger som ikke helt ut forsvaret betegnelsen teori, men som har karakter av konsepter eller kriteriegrupper. Disse har fått en betydelig utbredelse og bruk ved hundreårsskiftet.³³⁰ Benchmarking handler om å lære å ta i bruk "det beste" fra "de beste" gjennom systematiske og kontinuerlige prosesser hvor man vurderer, forstår, måler og sammenligner seg med andre for å gjøre ting bedre og mer effektivt.³³¹ Intellektuell kapital kan beskrives i tre former: Menneskelig kapital som er enkeltindividers kunnskaper og ferdigheter. Strukturell kapital som er bedriftens infrastruktur, og til sist kundekapital som innebærer antall kunder og hvor mye de kjøper m.m.³³²

Moderne ledelse i den postmoderne tid synes å handle om å takle omstillinger og uforutsigbarhet på en effektiv måte, og entreprenøren er betraktet som en fremtredende lederskikkelse.³³³ Den nye lederrollen er ifølge dette å være *organisasjonsutvikler, endringsagent, coach, tjener og kravstiller*. Lederen må i større grad lede medarbeiderne til å lede seg selv.³³⁴ Det fremheves betydningen av selvledelse, teamarbeid og prosjektgrupper. En slik bemyndiggjørelse eller "empowerment" vil bidra til å ansvarliggjøre medarbeiderne og gi den enkelte makt og mulighet til å få "utfolde" seg.³³⁵ Kirkeby fremhever både kompleksiteten og betydningen av tradisjonen i det postmoderne ledelsesperspektivet. Ledelse

³²⁷ Northouse 2010, 173ff; Strand, 2001, 77. Disse teoriene fremhever like stor betydning av emosjonelle som rasjonelle prosesser, og at symbolske handlinger like viktig som instrumentell atferd (Yukl, 2006, 278; Berg, 2003, 93)

³²⁸ Northouse, 2010, 200

³²⁹ Berg, 1986, 576

³³⁰ Strand, 2001, 83

³³¹ Strand, 2001, 450

³³² Berg, 2003, 104

³³³ Entreprenøren er i følge Strand (2001, 264; 502; 529) en person som tar utfordringer fra omverdenen, har et aktivt forhold til risiko, har spesielle evner, driv og fokus

³³⁴ Berg, 2003, 22. I dag har medarbeidere svært høy kompetanse, og hvis vi med ledelse mener kontroll, veiledning og motivering, kan man se vanskeligheter med et tradisjonelt syn på ledelse i situasjoner hvor medarbeideren kan jobben bedre enn lederen (Grønhaug, Hellesøy & Kaufmann, 2006, 299)

³³⁵ Grønhaug, Hellesøy & Kaufmann, 2006, 308

er et generelt menneskelig fenomen før det blir innholdet i en markedsøkonomisk disiplin, og dette ledelsesfenomenet påkaller en radikal normativitet.³³⁶

New public management er ingen teori, men en ideologi og strategi for å muliggjøre effektivisering av offentlig sektor. New Public Management (NPM) er en fellesbetegnelse på en reformbølge som har preget offentlig sektor i mange land de siste 20 årene.³³⁷ Hovedideen i managementtradisjonen er som i neo-management at ledelse er en vitenskap som kan brukes overalt, og at det således ikke er noen forskjell mellom private og offentlige virksomheter med tanke på ledelse.³³⁸ New public management er i stor grad en samlebetegnelse for et sett av ideer, teorier og modeller som kan legges til grunn for styring av offentlig sektor. NPM bygger på ulike teoretiske grunnlag, noe som også gir motstridende føringer for anvendelse og forståelse av de strategiene som er innebygd i NPM. Reformelementene kan grupperes i to kategorier; det er økonomisk teori og det er management teori.³³⁹ Det synes å fremtre en klar motsetning mellom økt kontroll på den ene siden og desentralisering på den andre siden. Hensynet til styringsmessig effektivitet er det som er dominerende.³⁴⁰ Fra et slikt perspektiv blir ledelse vurdert som muligheter for effektiv oppnåelse av mål basert på en kognitiv instrumentell kunnskap. Innenfor en slik instrumentell modell reagerer personer i forhold til sanksjoner, og det er ikke substansiell kunnskap, innsikt og argumenter i seg selv som teller.³⁴¹

Autentisk ledelse representerer noe av det nyeste innen ledelse, og teorier om dette er under utvikling. Autentisk ledelse kan betraktes som et svar på samfunnets krav om genuint, pålitelig og godt lederskap. Autentisk ledelse har et interpersonlig perspektiv som betrakter

³³⁶ Kirkeby, 1998, 11; 12

³³⁷ Christensen & Læg Reid (2003, 67) viser i den forbindelse til Hood (1991, 1996). NPM har sterkest røtter i gruppen av angloamerikanske land, men har også hatt en videre spredning til andre land som i tillegg til Vest-Europa inkluderer USA, Australia og New Zealand (Christensen & Læg Reid, 2003, 67; Christensen, 2006, 215; Lian, 2003, 96)

³³⁸ Byrkjeflot, 2011, 52; Jfr Nylehn, 2011, 252

³³⁹ Selv om disse teoriene ofte blandes innenfor NPM, kan de også sies å stå for ulike komponenter. De økonomiske teoriene representerer kontroll, sentralisering og koordinering, der politikerne styrer administrative ledere gjennom insentivsystem, eller administrative ledere styrer underordnede ledere og institusjoner gjennom de samme mekanismer. Ønsket om økt bruk av markedskrefter både internt i det offentlige og i forholdet til privat sektor er sentralt. Den andre retningen står for organisering og ledelse, og disse representerer virkemidler som sterkere disiplinering blant medarbeidere i forhold til organisasjonens interesser, vektlegging av organisasjonskultur, belønning, mål og resultatorientering, delegering og desentralisering (Lian 2003, 98; Christensen & Læg Reid, 2003, 69; Høst, 2005, 142)

³⁴⁰ Stigen & Vabo, 2001, 75; Christensen & Læg Reid, 2003, 69. I forhold til kravet om å balansere til dels motstridende hensyn i et multifunksjonelt forvaltningsapparat, som politiske signaler, faglige hensyn, likhet, rettigheter og berørte parter interesser, er NPM mer endimensjonal med sitt hovedfokus på kostnadseffektivitet (Christensen & Læg Reid, 2003, 67)

³⁴¹ Eriksen, 2001, 24

autentisk ledelse som en kollektiv prosess, skapt i fellesskap av leder og medarbeidere. Fire hovedaspekter er sentrale ved autentisk ledelse; selvinnsikt, et indre moralsk perspektiv som tjener det gode for en gruppe, en organisasjon eller samfunn, balansert utvikling ved blant annet å lytte til andre, samt relasjonell åpenhet.³⁴²

Teorier om ledelse innen caring science

Teorien om caritativt lederskap er utviklet av Terese Bondas.³⁴³ Her var hensikten rettet mot å studere det som er grunnleggende ideer i sykepleieleidelse og administrasjon fra et caring science perspektiv. Organisasjonen ble sett fra Scheins organisasjonsteori. Teorien om caritativt lederskap vektlegger ontologiske egenskaper ved ledelse og administrasjon, og har sin forankring i den caritative vårdteorien som er utviklet av Katie Eriksson.³⁴⁴ Bondas teori preges derfor av den ontologiske substans som er utviklet innen vårdvitenskapen ved Åbo Akademi i Vasa. Caritas er ansett som grunnleggende motiv for ledelse og administrasjon, og caritas er synlig ved å tjene pasienten. Å tjene er fremhevet som sentralt i denne teorien, da administrasjon betyr å tjene.³⁴⁵ Teorien vektlegger vårdande (caring) som et ansvar og et ønske om å handle som utgår fra lederens grunnholdning i forhold til hennes misjon og ansvar overfor mennesket og kulturen. En kultur som tjener pasienten gjenspeiles av tilgjengelighet, åpenhet og gjestfrihet. Hele kulturen og lederen som rollemodell bærer ansvaret for det som skjer i organisasjonen, og spesielt omsorgen for pasienter. Forbindelsen mellom vårdande og administrasjon er den lidende pasient. Derfor trenger den caritative leder kunnskap fra begge disipliner.³⁴⁶ Betydningen av at medarbeidere og leder må dele samme interesse i omsorgen for pasienten blir fremhevet, og refleksjon og ny innsikt kan oppnås når sykepleier og sykepleieleider deler samme interesse for sykepleie.

Teorien om byråkratisk omsorg er utviklet av Marilyn Anne Ray. I denne teorien er person, sykepleie, omgivelser og helse integrert og innebærer en dialektisk forbindelse mellom den menneskelige (person og sykepleier) dimensjon av åndelig-etisk omsorg og de strukturelle (sykepleie, omgivelser) dimensjoner i byråkratiet eller organisasjonens kultur (teknologisk, økonomisk, politisk, juridisk og sosial).³⁴⁷ Teorien er satt sammen ved å analysere ulike

³⁴² Northouse, 2010, 237ff

³⁴³ Bondas, 2003

³⁴⁴ Erikssons vårdteori er blant annet beskrevet av Lindström, Lindholm & Zetterlund (2006)

³⁴⁵ Bondas, 2003

³⁴⁶ Bondas, 2003

³⁴⁷ Coffman, 2006, 125

forandringer ved omsorgens natur innenfor nåtidens sykehuskultur.³⁴⁸ Teorien gir et unikt syn på organisasjoner i helsevesenet og viser hvordan sykepleiefenomener er relatert til helhet og deler i systemet. Ray hevder at innsikt fra teorien om byråkratisk omsorg gir sykepleiere muligheter til å anvende sin kreativitet og fantasi for å endre den verden de arbeider i.³⁴⁹ Ray er en forfatter som vektlegger den etiske og åndelige dimensjonen ved mennesket og ved lederskapet. Dette uttrykkes ved at den etiske fordringen som ligger i at omsorg er forbundet med åndelighet, gjør mennesket moralsk forpliktet overfor andre.³⁵⁰

Marilyn Anne Ray har også utviklet en *etisk teori om eksistensiell autensitet: den levde erfaring i omsorgens kunst i sykepleieadministrasjon*. I denne teorien fremholder hun betydningen av sykepleie som kunstutøvelse.³⁵¹ Eksistensiell autensitet er beskrevet som en etikk som innebærer at sykepleieadministrasjon er å leve i omsorg for det som er det gode for sykepleierne og for organisasjonen.³⁵² Teorien viser en substansiell kjerne hvor eksistensiell autensitet (unconcealment to self and others) sikrer en lovnad om sannhet. Rundt denne kjerne finnes temaer som økonomisk-politisk-etisk-vurdering, anerkjennelse av omsorg og relasjonelle prosesser. Temaene relateres til filosofiske teorier om kunst: metatemaer om livsformer, imitasjon og uttrykksformer. Et helhetlig mønster belyser teorien som en form for liv i omsorgens kunst både materielt og sensorisk, noe som kan betraktes som anerkjennelse av etiske tanker, følelser og handlinger.³⁵³

Jan J. Nyberg har skrevet en bok som heter *A Caring Approach in Nursing Administration*. I forordet til denne boken skriver Watson at bokens fokus er på sykepleieadministrasjon, men den ledelsesstil og administrasjon som beskrives er fundert i filosofi, teori og omsorgsetikk. I hvert trinn av boken fra omsorgsteori til omsorg innen administrasjon, organisasjonsteori, lederskapsstil og frem mot helsevesenet som et helhetlig system, er forfatteren veiledet av mange års erfaring og inspirasjon innen administrasjon og ledelse av sykepleie.³⁵⁴ Dette er en bok som fremhever betydningen av at administrasjon og ledelse skal ha sin bakgrunn i omsorg. Forfatteren fremhever fem sentrale egenskaper hos sykepleieadministratoren; forpliktelse, selvaktelse, evne til å prioritere, åpenhet og evne til å fremme potensialet hos andre. Derfor vil sykepleieadministratorens omsorgsfulle atferd være rettet mot mulighetene

³⁴⁸ Ray, 1989, 40

³⁴⁹ Coffman, 2006, 133

³⁵⁰ Ray, 1989, 36; Coffman, 2006, 121

³⁵¹ Ray, 1997

³⁵² Ray, 1997, 115; Coffman, 2006, 131

³⁵³ Ray, 1997

³⁵⁴ Watson, 1998

for vekst hos andre.³⁵⁵ Sykepleieadministratorens ansvar i forhold til omsorg er knyttet til 1) Forståelse av omsorg som filosofi og etikk, og etablering av dette ved organisasjonsmessige strukturer og prosesser. 2) Utvikling av ferdigheter relatert til omsorg som kan anvendes i formelle relasjoner med individer og grupper. 3) Tilgjengelighet for de mulighetene som innebærer å delta i situasjoner som involverer sykepleieadministrasjon, sykepleiere, kollegaer innen administrasjon, samt pasienter og familie som har spesielle behov som tillater sykepleieadministratoren å handle som en omsorgsperson.³⁵⁶ Sykepleieadministrasjon er å skape, fremme og evaluere systemer i sykepleiepraksis.³⁵⁷ Forfatteren inkluderer også økonomi som tema i sin teori. Sykepleiere kan i henhold til forfatteren artikulere omsorg som en etisk ansvarlig økonomisk mulighet i helseorganisasjoner.³⁵⁸

Madeleine M. Leininger har utviklet en *kulturell omsorgsteori* og relatert denne til sykepleieadministrasjon. Hennes teori kan betraktes som den eneste sykepleieteori som legger vekt på å avdekke omfattende faktorer som influerer på menneskelig omsorg. Disse faktorene er verdensbilde, sosiale strukturer, språk, profesjonell omsorg, kulturhistorie og omgivelsesmessige kontekster.³⁵⁹ Leininger hevder at sykepleieadministratorer trenger en bred, omfattende og kulturelt basert teori for å kunne utvide sitt verdensbilde og bli sensitive til et globalt eller transkulturelt syn på administrative aktiviteter, handlinger og beslutninger.³⁶⁰

Robert K. Greenleaf³⁶¹ har beskrevet *ledelse som å tjene*. Den tjenende leder er tjener først, og dette innebærer et naturlig ønske om å tjene. Dette er helt annerledes enn å være leder først med et mulig ønske om makt eller om å oppnå materielle goder. I så fall vil det å tjene være et valg som tas på et senere tidspunkt. Om man er leder først eller tjener først, er to helt ulike posisjoner.³⁶² Forskjellen beror på at om man er tjener først, vil det vise seg ved den omsorg lederen viser ved å tjene andres behov. Den beste testen som og er vanskelig å administrere, er følgende: vil de som blir tjent oppnå vekst som personer? Vil de bli klokere, mer fri, få bedre helse, bli mer autonome, og vil de selv kunne oppnå å få tjene andre? Dette kan man aldri vite sikkert, men ifølge Greenleaf er en tjenende leder bedre enn de fleste til å gi den

³⁵⁵ Nyberg, 1998, 36

³⁵⁶ Nyberg, 1998, 36

³⁵⁷ Nyberg, 1998, 241

³⁵⁸ Nyberg, 1998, 140

³⁵⁹ McFarland, 2006, 477

³⁶⁰ Leininger, 2006, 367

³⁶¹ Greeleafs teori er ikke utviklet fra et eksplisitt caring science perspektiv, men kan i følge Northouse (2010, 386) betraktes som en etisk teori som er parallell til etiske teorier innenfor caring science

³⁶² Greenleaf, 2002, 27

retning målene skal ha.³⁶³ Greenleaf hevder at ansvarlighet begynner med at det angår en selv, og at det innebærer å motta en innvendig vekst som gir åndelig klarhet og frihet. Deretter kan man bevege seg mot en respons på sine omgivelser og gjøre en betydelig innsats for sin nabo, sin familie eller kollegaer eller en større gruppe eller samfunn. Det indre og ytre er således deler av det samme stoff eller byggverk.³⁶⁴

Konklusjon

Det har skjedd en utvikling i ledelsesteorier fra et rasjonalistisk innhold mot et mer demokratisk og humanistisk innhold. Et formålsrasjonelt innhold synes likevel å være førende innenfor managementteorier og gjenspeiles ved innflytelse av New Publik Management i offentlig sektor med økt styring og kontroll. Ledelse er et begrep som er knyttet til en organisasjonsmessig kontekst, hvor ledelse er nær relatert til måloppnåelse og effektivisering av organisasjonen. Ledelsesteoriene kjennetegnes av stor grad av kompleksitet, med divergerende ontologisk, epistemologisk og verdimessig perspektiv på ledelse. De amerikanske teoriene er ikke utviklet innenfor en autonom akademisk disiplin, men heller med utgangspunkt i ledelse som et forskningsområde. Dette viser seg ved at det benyttes teorier fra mange ulike disipliner som f.eks. sosiologi, psykologi, økonomi, pedagogikk m.m. Eksisterende kunnskap er fragmentert, og dette gjør det vanskelig å få oversikt over fagområdet. Kompleksiteten innenfor ledelsesteori synes heller ikke å ha avtatt i løpet av tiden fra den rasjonalistiske perioden og frem til i dag. Dette viser seg blant annet ved de uttallige definisjonene og beskrivelsene av hva ledelse er, og at det i dag heller ikke er mer entydig svar på dette.

Forskjellen mellom administrasjon og ledelse blir tatt opp i mange ledelsesteorier. Det blir vektlagt kontroll og regler ved den administrative rollen, mens lederrollen blir vektlagt som relasjonell. Managementperspektivet på ledelse retter oppmerksomheten mot ledelse som eget fag, og det vektlegger ikke betydningen av det faget eller den yrkesutøvelse som medarbeiderne er en del av. Ledelse i et managementperspektiv fremtrer derfor i stor grad som metoder og teknikker for å utvikle medarbeiderne for organisasjonens skyld.³⁶⁵ Managementperspektivet synes derfor å mangle en substans eller en felles sak som deles av leder og medarbeidere. Ledelsesteorier i et caring perspektiv fremhever derimot betydningen

³⁶³ Greenleaf, 2002, 27ff

³⁶⁴ Greenleaf, 2002, 306

³⁶⁵ Forskning innom foretaksøkonomi handler delvis om å utvikle metoder og teknikker som kan bidra til forbedret økonomisk effektivitet (Samuelson 2001, 71)

av at leder og medarbeidere deler samme engasjement for pasienten og for sykepleiefaget, og her er ledelse knyttet til omsorg for pasienter og personalet. Dette er teorier som vender seg mot ontologiske dimensjoner ved ledelse og administrasjon. Omsorg kommer til uttrykk blant annet ved at ledelse og administrasjon fremstilles som å tjene andre i en omsorgsfull kultur. Forståelse av omsorg som filosofi og etikk er vektlagt innenfor denne tradisjonen, og at dette kan etableres både ved ledelse og ved organisasjonsmessige strukturer og prosesser. Økonomisk ansvar er et tema som trekkes inn også i teorier utviklet innenfor caring science, men her fremheves det samtidig at omsorg er grunnleggende verdi. Teorier innenfor caring science representerer derfor en normativ motvekt til managementlitteraturen.

Litteraturoversikt av artikler om ledelse og ansvar³⁶⁶

Det benyttes mange ulike begreper om former for systematisk litteraturoversikt. Den bredeste formen for slike oversikter er litteratur-review, og under dette hører også teoretisk review³⁶⁷. Det Cooper betegner som theoretical reviews kaller Kirkevold synopsis reviews.³⁶⁸ I motsetning til de andre forfatterne vektlegger imidlertid ikke Kirkevold betydningen av syntese ved synopsis review. Hun påpeker derimot at synopsis review tar utgangspunkt i at det finnes ulike perspektiver og retninger som påvirker forskningen innenfor ett og samme felt, og at disse ”lever” side om side uten nødvendigvis å kunne forenes.³⁶⁹ Denne litteraturoversikten er inspirert av Kirkevolds beskrivelse av synopsis review.³⁷⁰

Gjennomføring

Ledelse og ansvar vil bli belyst med utgangspunkt i vitenskapelige artikler som har sin rot innenfor ulike paradigmer.³⁷¹ En slik kombinasjon av paradigmer kan benyttes for å belyse to eller flere perspektiver om samme tema, og dermed vil man kunne oppdage paradokser og motsigelser.³⁷² I denne synopsen er både kvantitative, kvalitative og teoretiske artikler tatt med, og Sandelowski hevder at lesere og forfattere av studier med blandede metoder må kommunisere og ”get the words right” i den hensikt de anvender ordene.³⁷³ I oversiktstabellen over artiklene er derfor kvantitative og prosentvise resultater gjort om til kvalitative

³⁶⁶ Vedlegg 1 viser tabell over vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar

³⁶⁷ Cooper, 1989, 3

³⁶⁸ Kirkevold, 1997, 981; 1996, 111

³⁶⁹ Kirkevold, 1996, 111; 1997, 981

³⁷⁰ Jfr Kirkevold, 1996, 1997

³⁷¹ Jfr ulike paradigmer innenfor ledelsesteori som er presentert i kapittel foran

³⁷² Sandelowski, 2000, 247

³⁷³ Sandelowski, 2003, 345

beskrivelser. Artikkene er kategorisert under overordnede forskningsområder fordi de i liten grad er eksplisitt på teoretisk perspektiv, og fordi den enkelte artikkel synes å ha grunn i ulike teoretiske perspektiver. Et forskningsområde kjennetegnes ved en tverrvitenskapelig kunnskapsbase, og dette innebærer at flere ulike teoretiske perspektiver anvendes innenfor ett og samme forskningsområde.³⁷⁴ Forskningsområdene i denne synopsen er: management, nursing og caring.³⁷⁵ Disse forskningsområdene bidrar til å systematisere og beskrive temaet ledelse og ansvar innenfor noen overordnede kategorier. Dette kan betraktes som en forenkling av et komplisert område, men gir muligheter for å oppnå en viss oversikt.

Fremgangsmåten beskrives i følgende seks trinn modifisert etter Paterson et al. (2001):

1. Definisjon av hensikt
2. Definisjon av forskningsspørsmål
3. Identifisering av inklusjons/eksklusjonskriterier
4. Innsamling av artikler
5. Kategorisering og beskrivelse av data
6. Refleksjon

Hensikt

Grunnforskning krever at forskeren er innlest i området som studeres. En oversikt over et utvalg av eksisterende forskning og teoretiske artikler om temaet ledelse og ansvar, vil også kunne gi viktige føringer for om det er behov for videre utvikling av en teorimodell om ansvarlig ledelse.

På bakgrunn av ovennevnte er hensikten med denne synopsen:

- Å få en oversikt over et utvalg av eksisterende vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar
- Beskrive hva ledelse og ansvar innebærer ut fra vitenskapelige artikler
- Vurdere implikasjoner for avhandlingen som helhet

³⁷⁴ Eriksson, 2001b, 22

³⁷⁵ Forskningsområdet *management*: Artikler om ledelse og ansvar, som er rettet mot ledelse som eget fag i seg selv. Forskningsområdet *nursing*: Artikler om ledelse og ansvar, som er rettet mot sykepleie som fag, yrke og profesjon. Forskningsområdet *caring*: Artikler om ledelse og ansvar som er rettet mot omsorg og/eller etikk.

Forskningsspørsmål

Forskningsspørsmålene bør være brede nok til å innlemme egenskaper ved fenomenet i ulike kontekster og situasjoner, men nær nok til å skape en gjennomførlig begrensning av antall forskningsartikler som skal inkluderes.³⁷⁶

Forskningsspørsmål:

1. Hvordan er ledelse og ansvar beskrevet i vitenskapelige artikler?

Inklusjonskriterier/eksklusjonskriterier

Det veiledende utvalgskriteriet har vært at gjennomgangen har vært rettet mot at artiklene direkte eller indirekte skal berøre temaet, noe som også fremheves som vesentlig av Lassenius.³⁷⁷ Å finne ut hvilke studier som omhandler samme tema kan være problematisk.³⁷⁸ Innenfor kvalitative studier vil språk og stil være forskjellig innen ulike disipliner, og dette gir implikasjoner for at forskere må være eksperter i å oversette.³⁷⁹ Klargjøring av temaet er nødvendig for å presisere inklusjons- og eksklusjonskriterier. I denne synopsen er temaet ledelse og ansvar knyttet til lederens ansvar for oppgaver, roller og funksjoner, samt at det er knyttet til lederens personlige og etiske ansvar for pasienter og medarbeidere.

Følgende inklusjonskriterier er valgt:

1. Ledelse på ulike nivåer innen sykehus og distriktshelsetjeneste
2. Deltakere som er ledere, medarbeidere, pasienter eller andre som har (formell) tilknytning til helsevesenet
3. Artikler som omhandler ledelse og ansvar både direkte og indirekte.³⁸⁰
4. Artikler som består av empiriske studier (både kvalitative og kvantitative) og teoretiske artikler
5. Artikler som er refereebedømte
6. Artikler som er publisert på engelsk eller skandinaviske språk
7. Artikler i tidsperioden 1990-2011

³⁷⁶ Paterson, Thorne, Canam & Jillings, 2001, 25

³⁷⁷ Lassenius, 2005, 14

³⁷⁸ Sandelowski, Docherty & Emden, 1997, 368

³⁷⁹ Sandelowski, Docherty & Emden, 1997, 368

³⁸⁰ Man kan gå glipp av relevante data hvis man kun velger artikler med samme hovedfokus (Sandelowski & Barroso 2007, 36)

Søkestrategier

Det ble søkt i databasene Medline og Cinahl ved første søk i 2006. Dette søket ga 388 treff, hvor sluttresultatet var 22 inkluderte artikler. Søkene etter artikler ble gjort med kombinasjoner av følgende søkeord: leadership, administration, responsibility, accountability, ethics, caring, nursing care. Det er benyttet samme søkeord og kombinasjoner på både Cinahl og Medline. Første søk viste artikler som i vesentlig grad var rettet mot lederens ansvar for å utføre ulike oppgaver og funksjoner i organisasjonen. På grunn av få artikler med fokus på lederens ontologiske og etiske ansvar ble det gjort nytt søk i 2007 på samme databaser. De samme søkeordene og kombinasjoner ble anvendt, og i tillegg ble det søkt på synonymer av ansvarsbegrepet som commitment, duty, character, guilt med utgangspunkt i Wallinvirtas³⁸¹ begrepsavklaring av ansvar. Søket ga 596 treff, hvor 20 artikler ble inkludert. I juni 2011 ble det gjort nytt søk på Cinahl. Søkeord var 'leadership and responsibility'. Søket ble begrenset fra 2006 til juni 2011, og ga 146 treff.³⁸² Fem artikler ble inkludert, og i alt er 47 artikler inkludert.³⁸³

Kategorisering og beskrivelse av data

Forskningsområdet management

Forskningsområdet management vektlegger tre sentrale temaer eller kategorier når det gjelder temaet ledelse og ansvar: *omgivelser i stadig endring*, *ledelse som eget fag* og *oppgaveorientering*. Alle artiklene fremhever at omgivelser som er i stadig endring, har betydning for ledelse. Omgivelser som er i stadig endring på grunn av omorganisering, effektivisering og kostnadsbesparelser, påvirker lederens ansvar for å være endringsdyktig.³⁸⁴ Ledelse som eget fag blir fremhevet, og ulike strategier og metoder blir i den forbindelse understreket som betydningsfulle innenfor lederens ansvarsområder. Dette kan være metoder som delt lederskap³⁸⁵, empowerment³⁸⁶ transformerende lederskap³⁸⁷, serviceledelse³⁸⁸, teamledelse³⁸⁹ m.m. Disse metodene er rettet mot å utvikle personalet og organisasjonen og

³⁸¹ Wallinvirta, 2001

³⁸² Søket ble også avgrenset med 'abstract tilgjengelig' og 'peer reviewed'

³⁸³ Når det gjelder ledelse og danning ble det søkt på Cinahl og Medline både i 2006 og 2007 uten relevante funn. Nytt søk på Cinahl ble gjort i 2011 med søkeord 'leadership' og 'bildung' med 0 treff og 'leadership' og 'cultivate' med 30 treff. Ingen av disse artiklene ble funnet aktuelle etter gjennomlesing av abstract

³⁸⁴ Ingersoll, Cook, Fogel, Applegate & Frank, 1999; Gelinis & Manthey, 1997

³⁸⁵ Caramanica & Roy, 2004; Doherty & Hope, 2000; McCallin, 2003; Spooner, Keenan & Card, 1997

³⁸⁶ Kane-Urrabazo, 2006; Matthews, Laschinger & Johnstone, 2006; Spooner et al., 1997

³⁸⁷ Barker & Young, 1994

³⁸⁸ Porter-O'Grady, 1995

³⁸⁹ McCallin, 2003

vektlegger bl.a. kultur og godt arbeidsmiljø³⁹⁰. Fokus på utvikling av personalet understrekes ved vektlegging av individualisme og selvrealisering for personalet.³⁹¹ Det hevdes at ledere må være instrumentelle for at organisasjoner skal lykkes,³⁹² og i den forbindelse er ulike strategier og tilnærminger nødvendig for økonomisk gevinst og effektivitet. Artikkene er rettet mot lederens ansvar for oppgaver og økonomiske resultater. Dette vises ved bruk av begrepet *accountability* fremfor *responsibility*. *Accountability* er rettet mot at man er ansvarlig for egne handlinger og for å oppnå resultat, mens *responsibility* er rettet mot å være ansvarlig overfor noen og er knyttet til prosess.³⁹³ Lederens ansvar er i disse artiklene i stor grad beskrevet som lederens ansvar for visse oppgaver eller ansvarsområder, som kommunikasjon, konflikthåndtering, endringsprosesser, budsjetter o.l.³⁹⁴ Artikkene beskriver lederens ansvarsområder og hvordan lederens ansvar utføres, men gir ingen beskrivelse av hva ledelse og ansvar er.

Ansvarsbegrepet er ikke klart definert og beskrevet i artiklene. Det skilles mellom *responsibility* og *accountability*, men ellers anvendes og sidestilles begrepet ansvar med rolle, ferdigheter, funksjon og atferd uten at forskjellene mellom disse begreper klargjøres. Det som beskrives som lederens ansvar i en artikkel beskrives som lederens rolle i en annen artikkel. I én og samme artikkel benyttes også begrepene om hverandre.

Forskningsområdet nursing

Forskningsområdet sykepleie vektlegger de samme temaene som er nevnt innenfor forskningsområdet management. Forskningsområdet nursing har i tillegg også følgende temaer: *utvikling av sykepleieprofesjonen, faglig ledelse og pasientfokus*. Utvikling av sykepleieprofesjonen er fremhevet i denne forskningstradisjonen,³⁹⁵ og det legges vekt på at sykepleiefaglig kunnskap er viktig for lederens effektivitet.³⁹⁶ Lederens ansvar er knyttet til utvikling av en evidensbasert praksis,³⁹⁷ og på avdelingsledernivå blir det understreket

³⁹⁰ Kane Urrabasso, 2006; Matthews et al., 2006; Ingersoll et al., 1999

³⁹¹ Barker & Young, 1994; Porter-O'Grady, 1995

³⁹² Mathena, 2002; Sanders, Price & Davidson, 1996

³⁹³ Porter-O'Grady, 1995; Spooner et al., 1997; Purnell, 1999

³⁹⁴ Duffield, 1994; Caramanica & Roy, 2004; Gelinas & Manthey, 1997; Ingersoll et al., 1999; Jaco, Price & Davidson, 1994; Sanders et al., 1996; Schmidt, 1999

³⁹⁵ Antony, Standing, Glick, Duffy, Paschall, Sauer, Sweeney, Modic & Dumpe, 2005; Arnold, Drenkard, Sue, Goedken, Hamilton, Harris, Holecek & White, 2006; Arnold, Campbell, Dubree, Fuchs, Davis, Hertzler, Talarek & Wessman, 2006; Christian & Norman, 1998; Jooste, 2003; Lindholm & Udèn, 2001; Lindholm, Udèn & Råstam, 1999; Mass, Brunke & Parslow, 2006; Cameron & Masterson, 2000; Hennessy & Hicks, 2003

³⁹⁶ Fosbinder, Parsons, Dwore, Murray, Gustafson, Dalley & Vorderer, 1999

³⁹⁷ Udod & Care, 2004; Henderson, Winch, Henney, McCoy & Grugan, 2005

betydningen av at lederen er en klinisk ekspert.³⁹⁸ Innen dette forskningsområdet fremheves det at ledere kan være direkte involvert i sykepleie overfor pasienter,³⁹⁹ selv om dette er mindre utbredt. Lederrollen fremstilles som kompleks, spesielt på avdelingsledernivå, da dette innebærer en balanse mellom ledelse og den kliniske dimensjon ved rollen.⁴⁰⁰ Det er derfor ansett som vesentlig å klargjøre lederrollen.⁴⁰¹ I noen artikler blir det uttalt at sykepleiere prioriterer fagkunnskapen som betydningsfull for ledelse, fremfor ledelse som fag i seg selv.⁴⁰² Innen dette forskningsområdet er pasienten et sentralt tema for lederens ansvar,⁴⁰³ og etiske verdier og holdninger er av stor betydning for ethos og det meningssystemet som bærer hele organisasjonen.⁴⁰⁴

Dette forskningsområdet viser til artikler hvor ledelse og ansvar er beskrevet med mindre kontroll og mer demokrati enn forskningsområdet knyttet til management. Det legges vekt på delte visjoner, åpen kommunikasjon og kultur, mellommenneskelige relasjoner og empowerment.⁴⁰⁵ Forskningsområdet bruker også begreper som ansvar, rolle, forpliktelse, plikt, kompetanse, ferdigheter og aktiviteter om hverandre, og innholdet i hva ansvaret innebærer er derfor uklart. Artiklene beskriver lederens ansvarsområder og oppgaver, men ikke hva ledelse er.

Forskningsområdet caring

De temaer som kommer frem som spesielt vesentlig for dette forskningsområdet er *omsorg for pasienter og for personalet, etiske prinsipper og indre forpliktelse*. De temaene som er fremtredende i forskningsområdet management er vektlagt i flere av artiklene.⁴⁰⁶ Etikk som tema er fremstilt i etiske prinsipper,⁴⁰⁷ og som en kombinasjon av foretningsetikk og klinisk etikk.⁴⁰⁸ Det er beskrevet at sykepleieledere kan gjøre omsorg til en norm og integrere både økonomisk ansvar og optimal pasientomsorg.⁴⁰⁹ Etikk blir også beskrevet som en indre

³⁹⁸ Firth, 2002

³⁹⁹ Surakka, 2008

⁴⁰⁰ Firth, 2002

⁴⁰¹ Mass et al. 2006; Firth 2002

⁴⁰² Lindholm et al., 1999; Milton, 2004

⁴⁰³ Lindholm & Udèn, 2001; Faugier & Woolnough, 2002; Fosbinder et al., 1999; Mass et al., 2006; Firth, 2002

⁴⁰⁴ Faugier & Woolnough, 2002

⁴⁰⁵ Faugier & Woolnough, 2002; Care & Udod, 2003; Jooste, 2003; Surakka, 2008

⁴⁰⁶ Cassidy & Koroll, 1994; Cassidy, 1998; Mendonca, 2000

⁴⁰⁷ Cassidy & Koroll, 1994; Shirey, 2005; Bjarnason & LaSala, 2011

⁴⁰⁸ Cassidy, 1998

⁴⁰⁹ Cara et al., 2011; Watson, 2006

forpliktelse og ethos hvor forpliktelsen er knyttet til å tjene og forsvare pasienten.⁴¹⁰ Omsorg er et sentralt tema som også retter seg mot lederens ansvar for omsorg for personalet,⁴¹¹ og betydningen av et omsorgsfullt miljø og kultur beskrives.⁴¹² Artiklene retter også sin oppmerksomhet mot sykepleieprofesjonen og mot utviklingen av denne.⁴¹³ Ledelse og ansvar er også beskrevet som noe som ikke behøver å være knyttet til en formell lederposisjon, men som heller kan ligge i den menneskelige makt som utgår fra menneskets kjerne. Et menneske med en slik iboende makt krever at mennesker har aktelse for andre mennesker uavhengig av ansvar og autoritet fra formell lederposisjon.⁴¹⁴ En av artiklene relaterer ledelse til lidelse og beskriver lidelse som en mulighet for vekst og utvikling.⁴¹⁵

Konklusjon

Ledelse og ansvar er her beskrevet ut fra vitenskapelige artikler som er kategorisert innen forskningsområdene management, nursing og caring. 'Ledelse som eget fag' er en kategori som fremsto som sentral under forskningsområdet management, og som også fremtrer innen de andre forskningsområdene. Ved dette fokuset fremstår temaet 'ledelse og ansvar' som lederens ansvar for å anvende metoder og teknikker for å effektivisere organisasjonen. Artiklene beskriver ikke hva ledelse er, og heller ikke hva ansvar er i en ledelsessammenheng. Det blir beskrevet hvordan ledelse utføres, og ansvar blir i artiklene sidestilt med rolle, funksjon, aktivitet, atferd og ferdigheter. En del av artiklene anvender kvantitative måleinstrumenter for å beskrive lederens ansvar, roller, funksjoner, atferd, ferdigheter. Lederens ansvar blir i et managementperspektiv vektlagt som et ytre målbart og teknisk område.

Innenfor forskningsområdet nursing legges det vekt på sykepleiefaget, pasienten og profesjonen, og artiklene beskriver lederens dilemma mellom forankring i sykepleiefaget og i ledelse som eget fag eller management. Dette dilemmaet representerer en spenning mellom omsorgsverdier og økonomiske verdier. Forskningsområdet nursing og caring synes å gjenspeile en kamp for grunnleggende omsorgsverdier og for sykepleiefaglig substans i

⁴¹⁰ Bondas, 2006, 2009; Bjarnason & LaSalsa, 2011; Rudolfsson, von Post & Eriksson, 2007; Rudolfsson & Flensner, 2011

⁴¹¹ Boykin & Schoenhofer, 2001; Turkel & Ray, 2004; Watson, 2006; Bondas, 2006; Rudolfsson et al., 2007; Rudolfsson & Flensner, 2011

⁴¹² Cara et al., 2011; Bondas, 2009; Boykin & Schoenhofer, 2001; Rudolfsson et al., 2007; Rudolfsson & Flensner, 2011

⁴¹³ Boykin & Schoenhofer, 2001; Cassidy & Koroll, 1994; Shirey, 2005; Turkel & Ray, 2004; Watson, 2006; Bondas, 2006; 2009

⁴¹⁴ Milton, 2009

⁴¹⁵ Rudolfsson & Flensner, 2011

ledelsesfaget. Verdienes betydning i en ledelsessammenheng kommer tydelig frem i forskningsområdet som er knyttet til caring. Her vises det til artikler om ledelse og ansvar, hvor omsorg fremheves som sentral verdi og indre forpliktelse. Det vises også til artikler som fremhever betydningen av å integrere økonomisk ansvar og pasientomsorg. Artikkene viser at ledelse og administrasjon er å kjempe for grunnleggende omsorgsverdier og sykepleiefaget i en kompleks virkelighet som også krever kostnadsbesparelser og økonomisk ansvar for organisasjonen. Ansvaret for pasienten, personalet og sykepleiefaget er vektlagt innen dette forskningsområdet, og ontologiske dimensjoner ved mennesket trekkes frem. En artikkel viser at ledelse også kan innebære lidelse, og dette relateres til en mulighet for vekst og utvikling. Andre artikler fremhever betydningen av å se mennesket som en unik og sårbar person. Caring er et forskningsområde som vender seg mot ontologiske dimensjoner ved mennesket.

Artiklene som helhet gjenspeiler det som tidligere er beskrevet om ledelsesteorier. Ledelsesteorier har sin grunn i mange ulike teorier,⁴¹⁶ noe som også gjenspeiler vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar. Dette kan være noe av forklaringen på at temaet ledelse og ansvar fremstilles som komplekst, flertydig og diffust.

Refleksjon over litteraturgjennomgangen i lys av den preliminære teorimodellen

Ut fra studiens utgangsteseer og den preliminære teorimodellen er det antatt at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med menneskets væren. Ontologiske dimensjoner ved posisjonen som leder og administrator er også trukket frem av forfattere innen caring tradisjonen,⁴¹⁷ men i hovedsak beskriver ledelsesteorier og artikler om ledelse og ansvar hvordan ledelse utføres, fremfor å beskrive hva ledelse er. Ledelse som en naturlig del av menneskets væren, synes ikke å være vektlagt, noe som motiverer til videre utvikling av den preliminære teorimodellen om ansvarlig ledelse. Teorier og vitenskapelige artikler innenfor caring science gjenspeiler omsorgsverdier som grunnlag for ledelse og administrasjon. Dette kan sidestilles med denne avhandlingens verdimeslige grunnlag. Danningsbegrepet i et ledelsesperspektiv har ikke kommet eksplisitt frem i litteraturgjennomgangen. Det er derfor av interesse å rette oppmerksomheten mot et dannelsesperspektiv på ledelse. I den preliminære

⁴¹⁶ Fagfeltene offentlig administrasjon, ledelse, management og organisasjonsteori er flerdisiplinære og innebærer blant annet statsvitenskap, ingeniørfag, psykologi, sosiologi, samfunnsøkonomi og bedriftsøkonomi (Byrkjeflot, 2010, 224)

⁴¹⁷ Milton, 2009; Bondas, 2003; Boykin & Schoenhofer, 2001; Rudolfsson & Flensner, 2011

teorimodellen er det antatt at ansvarlig ledelse har en sammenheng med danning. Danning er relatert til ansvaret for andre og for fellesskapet, og danning er også antatt å kunne relateres til omsorg. Litteraturgjennomgangen viser en forbindelse mellom europeisk ledelsestenkning og tysk danningstradisjon, men denne tenkningen har kommet i bakgrunnen på grunn av innflytelse fra amerikansk managementideologi. Litteraturgjennomgangen viser ikke til forskning som er eksplisitt når det gjelder ledelse og danning. Ut fra en humanvitenskapelig forskningstradisjon er det derfor av betydning å løfte danningstradisjonen frem i lyset når det gjelder ledelse. Den preliminnære modellen antar at ansvarlig ledelse kan innebære helse og lidelse, og det er interessant at Rudolfsson og Flensner hevder at ledelse kan innebære lidelse. Forfatterne har i sin studie funnet at dette kan innebære vekst og utvikling.⁴¹⁸ Et slikt perspektiv på ledelse synes derfor å rette søkelyset mot at lidelse kan ha betydning for menneskets danning.

I et managementperspektiv kan ledelse forstås som metoder for å effektivisere organisasjonen, og ansvaret for medarbeideren kan betraktes i relasjon til dette. Dette kan føre til at medarbeidere anses som middel for at ledere kan ivareta sitt ansvar for organisasjonen. Dette motiverer til å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse hvor ledelse er knyttet til ansvaret for mennesket i seg selv, noe som også er fremholdt i den preliminnære teorimodellen. Instrumentell tenkning innen ledelse synes å ha sitt grunnleggende motiv i ønsket om økonomiske resultater. Et slikt motiv er ikke forenlig med vårdvitenskapen som en humanvitenskapelig forskningstradisjon. Det synes derfor å være behov for å utvikle kunnskap som vektlegger et annet motiv for ledelse. Den preliminnære teorimodellen om ansvarlig ledelse viser til en antagelse om at ansvarlig ledelse kan ha sitt grunnleggende motiv i caritas, som kjærlighet og barmhjertighet. Caritas som grunnleggende motiv for ledelse, er forenlig med en humanvitenskapelig forskningstradisjon, og derfor motiverer dette til videre utvikling og ontologisk fordypning av den preliminnære teorimodellen. Dette finner støtte i litteraturgjennomgangen som viser at caritas kan være grunnleggende motiv for ledelse og administrasjon.⁴¹⁹

Litteraturgjennomgangen viser at ledelse som management er knyttet til økonomi og ytre strukturer, mens den preliminnære teorimodellen har en helt annen sak. I den preliminnære teorimodellen er ansvarlig ledelse antatt å ha en sammenheng med vårdandets sak, noe som

⁴¹⁸ Rudolfsson & Flensner, 2011

⁴¹⁹ Bondas, 2003

finner støtte i litteraturgjennomgangen av ledelsesteorier innen caring science,⁴²⁰ og i vitenskapelige artikler innenfor forskningstradisjonen caring.⁴²¹

Synopsen har bidratt til å klargjøre et viktig skille mellom ledelse som substans og ledelse som metode. Litteraturgjennomgangen har vist at det kan være et uklart skille mellom begrepene ledelse og administrasjon,⁴²² og litteraturgjennomgangen har bidratt til å klargjøre skillet mellom disse. I lys av den preliminnære modellen kan ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren tolkes som selve saken, mens administrasjonen og metodene er sett som kontekstuelle og sekundære betingelser. Ledelse som management og fag i seg selv innebærer at leder og medarbeidere har ulike ”saker”.

Den preliminnære teorimodellen om ansvarlig ledelse knytter ledelse til menneskets eksistens og væren, og slik sett vil ledelse innebære ontologisk substans. Det anses ikke fruktbart i denne avhandlingen å bygge videre på gjeldende ledelsesteorier, eller på artikler om ledelse og ansvar. Dette begrunnes med at den vitenskapelige interessen i avhandlingen er rettet mot å utvikle en ontologisk teorimodell om ansvarlig ledelse på universelt nivå. En slik teorimodell vil ikke være knyttet til en eksplisitt kontekst eller organisasjon, men vil innebære et potensial for videre utvikling og applikasjon i ulike organisasjonsmessige kontekster.

Litteraturgjennomgangen gir støtte for betydningen av videre utvikling av den preliminnære teorimodellen. Litteraturgjennomgangen viser ikke ontologisk beskrivelse av begrepene ledelse, ansvar og danning. Det synes derfor å være av betydning å utdype forståelsen for hva disse begrepene innebærer, samt deres relasjon til hverandre. Dette kan bidra til økt forståelse for hva ansvarlig ledelse er. Videre utvikling av teorimodellen vil derfor skje ut fra en vesensbestemmning av ansvar og danning, med utgangspunkt i tekster av Levinas og Gadamer.

⁴²⁰ Bondas, 2003; Ray, 1989; 1997; Nyberg, 1998; Leininger, 2006; Greenleaf, 2002

⁴²¹ Watson, 2006; Rudolfsson et al., 2007; Rudolfsson & Flensner, 2011; Cara et al., 2011; Bondas, 2009; 2006

⁴²² Jfr Sørensen & Uhrenfeldt, 2011, 26

DEL II

STUDIENS HERMENEUTISKE METODOLOGI,
ETISKE OVERVEIELSER OG DATAMATERIALE

7 HERMENEUTISK METODOLOGI

Presentasjonen av avhandlingens metodologi tar utgangspunkt i Gadammers hermeneutikk. Utviklingen av en teorimodell om ansvarlig ledelse er i hovedsak basert på lesing og tolkning av tekster av Levinas og Gadamer. Studiens sentrale begreper studeres også ut fra ordbøker. En mindre del av studien som helhet foregår i en klinisk kontekst hvor den universelle teorimodellen ”prøves ut” i en sykehuskontekst. Studiens kliniske kontekst hører inn under avhandlingens hermeneutiske metodologi som helhet, men metoder og gjennomføring av studien i den kliniske konteksten presenteres i kapittel 12.

Hermeneutisk samtale med teksten

Den hermeneutiske erfaring fullbyrdes av språket, og ifølge Gadamer skjer dette som en samtale mellom fortolkeren og overleveringen. Det avgjørende er at noe skjer som fortolkerens bevissthet ikke er herre over.⁴²³ Den hermeneutiske samtalen som forskeren har hatt med teksten i denne avhandlingen, kan sies å ha tatt veier og fått et innhold som ikke forskeren kunne forutsi på forhånd.⁴²⁴ Samtalen med teksten kan betraktes som en reise, hvor ideen ikke er å komme frem til et endelig svar. Reisen kan heller betraktes som sin egen belønning, hvor erfaring vinnes under reisens gang.⁴²⁵

Gadammers hermeneutiske filosofi er mer relatert til ontologi enn til epistemologi, da Gadamer ikke binder kunnskapsbegrepet til vitenskapelige metoder, men til danning.⁴²⁶ Gadammers hermeneutikk kan betraktes som en filosofi om menneskets danning gjennom forståelse. Danning kan betraktes som en metodologisk grunn hvor veien til sannhet i en hermeneutisk tilnærming innebærer *sensus communis*, dømmekraft og smak⁴²⁷ og er derfor rettet mot evnen til å se det som er felles. Den hermeneutiske forståelse er en søken etter sannhet, og sannhet

⁴²³ Gadamer, 2004, 434

⁴²⁴ Binding & Tapp (2008, 124) hevder at det som kjennetegner en genuin samtale hos Gadamer er at man ikke vet hva som skjer, eller hvor samtalen vil ende, fordi en slik samtale har sin egen vilje og retning.

⁴²⁵ Jfr Alvesson & Sköldbberg, 2008, 248

⁴²⁶ Eriksson & Lindström, 2007, 5

⁴²⁷ Eriksson & Lindström, 2007, 17

kan knyttes til opplevelse av en erfaring, fremfor sikker og verifiserbar kunnskap.⁴²⁸ I den hermeneutiske erfaring finnes den dialektikk som saken selv utfører, og som i motsetning til den moderne vitenskaps metodelære, er å bli utsatt for noe, en forståelse som er en hendelse.⁴²⁹ Forståelse er for Gadamer en sannhetshendelse. Det betyr at sannheten aldri gir seg til kjenne fullt og helt, men viser seg i korte glimt hvor noe lyser opp og plutselig er borte igjen. Det betyr også at vi glemmer eller tildekker den erfarte sannhet som derfor ikke kan fastholdes og gjøres til en varig besittelse.⁴³⁰ Den hermeneutiske tilnærmingen i denne studien innebærer en søken etter å blottlegge sannheten om hva ansvarlig ledelse er gjennom lesing av tekster. Dette innebærer ikke søken etter en sannhet som vil være "sannheten" til alle tider.⁴³¹

En sannhetshendelse kan relateres til erfaringen av den virkelige virkelighet⁴³² som åpner seg for mennesket gjennom tegn, symboler og schiffer. Dette utgjør således møteplassen hvor det partikulære og allmenne møtes.⁴³³ I denne avhandlingen har sannhetshendelser vært forbundet med umiddelbare, intuitive og glimtvis erfaringer av at ansvarlig ledelse kan være forbundet med menneskets væren. Å erfare en sannhetshendelse i samtale med teksten er her av større betydning enn noen metodiske tilnærminger. Det som har betydning er at man møter teksten med tillit til at den har noe sant å si på et eksistensielt plan, og at man dermed er i stand til å la seg bevege og berøre av tekstens mening.⁴³⁴ Egne erfaringer og verdier er avgjørende for hva som erfares som sant⁴³⁵ og har dermed betydning for tolkningen av teksten. Det har ikke vært mulig å lese hva ansvarlig ledelse er, direkte ut fra tekstene, da ledelse ikke er et tema i valgte tekster. Ansvarlig ledelse har derimot blitt tolket i samtale med teksten. Dette har skjedd som

⁴²⁸ Det hermeneutiske sannhetsbegrepet skiller seg fra det vitenskapelige ved ikke å være en metodisk oppnådd viten, som noe som kan etterprøves, gjentas og identifiseres som det samme og formuleres i et konstaterende eller forklarende utsagn (Jørgensen 2009, 17)

⁴²⁹ Gadamer, 2004, 438

⁴³⁰ I følge Jørgensen (2009, 16) har Gadamer overtatt Heideggers fortolkning av det greske ordet for sannhet, *aletheia* (utislørthet), som både avsløring og tildekking

⁴³¹ I følge Warnke (1993, 195) vil både danning og erfaring hos Gadamer innebære åpenhetens dygd, og derfor vil kunnskapssøken innebære en følsomhet for mangfoldet av mulige sannheter fremfor 'sannheten'

⁴³² Vårdvitenskapen har sin vitenskapsteoretiske grunn i Aristoteles kunnskapsteori (Eriksson & Lindström 1999a, 359). Aristoteles har en oppfattelse av virkeligheten som ikke nøyer seg med en slik oppfattelse av hva det vil si å være, at det utelukker alt annet som ikke eksisterende enn det som har et slikt virkelighetspreg at man kan 'ta og føle på' det. Dette fordi han anser at det er mer mellom himmel og jord enn det direkte iakttagbare og håndgripelige (Stigen 1964, 31)

⁴³³ Vanskelige eksistensielle spørsmål baner derfor veien for transcendentens motsatte bevegelse som viser seg i schiffer (Eriksson & Lindström, 2003, 9). Eriksson & Lindström (2003, 9) viser til Jaspers (1997) som mener at i vår streben etter å klargjøre eksistensen støter vi på gåtefulle grensesituasjoner som lidelse, skyld, kamp og død, hvilket vi mislykkes med helt å forstå.

⁴³⁴ Gadamer (2004, 435) hevder at den egentlige hendelse er kun gjort mulig ved at ordet som kommer til oss som overlevering og som vi må lytte til, virkelig treffer oss, som noe som taler til oss og angår oss selv.

⁴³⁵ Gadamer (2000, 75) hevder at det vesentlige i 'åndsvitenskapene' ikke er objektiviteten, men den forutgående relasjon til gjenstanden. Objektiv erkjennelse innenfor et slikt vitensområde fastholdes av vitenskaplighetens ethos supplert med idealet om deltagelse.

intuitive glimt hvor egen erfaring og teoretisk forforståelse har møtt det universelle i teksten. Etter hvert som tekstlesingen har gått fremover, har det skjedd en gradvis tilegnelse av teksten, og glimtvis sannhetshendelser har oppstått. Applikasjonsmomentet i selve forståelsen kan relateres til speilingen mellom det unike og det universelle, og i en slik speiling skapes etisk kunnskap.⁴³⁶ Dette innebærer en forståelse av hva etisk kunnskap er. Etisk kunnskap er kunnskap som springer ut i situasjonen, og er ingen fastlåst universell sannhet. Det er nettopp en etisk kunnskap relatert til ansvarlig ledelse det har handlet om å forstå i tolkning av teksten. Synet på hva ansvarlig ledelse er, bestemmes ut fra eksistensielle spørsmål, da ansvarlig ledelse i denne studien er antatt å være en del av menneskets være. Synet på hva man anser som sant, gir føringer for hvordan man søker kunnskap og hva man søker kunnskap om. Levinas' tekster åpenbarer hva situasjonsnær erfaringskunnskap er, mens Gadamer's tekster viser at kunnskap er knyttet til forståelse. En slik forståelse som Gadamer beskriver innebærer også erfaring, men forståelsen skaper ifølge Martinsen avstand.⁴³⁷ Gadamer's hermeneutikk er ikke betraktet som en metode, men som en mulighet til å generere kunnskap om hva som er menneskets iboende substans. Å søke kunnskap om hva ansvarlig ledelse er som en del av menneskets være, har fordret kreativitet, intuisjon og fantasi knyttet til tolkning av teksten. Ifølge Gadamer er fruktbar humanvitenskapelig erkjennelse mer beslektet med kunstnerens intuisjon enn med forskningens metodiske ånd.⁴³⁸ Dette forutsetter åpenhet overfor det fremmede i teksten, og en slik åpenhet kan relateres til leken og spillet hos Gadamer.⁴³⁹ Forståelse kan i Gadamer's mening betraktes som en mulighet for å la menneskets naturlige være tre frem i møte med teksten, og dette illustrerer Gadamer ved spilllets bevegelse. Forståelse som å sette på spill eller å gå inn i spillet, innebærer å la forståelsen selv få anledning til å fornye seg i en bevegelse uten hensikt og mål.⁴⁴⁰ Teksttolkningen vil dermed innebære en åpenhet som kan betraktes som en

⁴³⁶ Vi har ikke etisk kunnskap på den måten at vi først har den og så anvender den på en spesifikk situasjon. Det er nødvendig å se hvilke spørsmål situasjonen stiller oss. Det betyr ikke at vi i situasjonen oppfatter hva som er synlig som sådant, men at vi lærer oss å se det som en situasjon av handling, og deretter i lyset av hva som er rett. Hver ny situasjon krever derfor ny bedømmelse, før vi forstår hva situasjonen sier og forstår dens mening og betydning (Lindholm 2003, 51)

⁴³⁷ Jfr Martinsen, 2000, 23

⁴³⁸ Gadamer, 2003, 8

⁴³⁹ Gadamer (2004, 101ff) sidestiller spillet med kunstverkets væremåte og uttaler at spillet selv har forrang fremfor de spillendes bevissthet. Han knytter spillet til menneskets natur og hevder at meningen med menneskets spill er ren selvframstilling

⁴⁴⁰ Spillet kan relateres til å sette egne fordommer "på spill". Jørgensen (2009, 109) viser til Wind (1987) og hevder at en fordom ikke kan avprøves på samme måte som en hypotese. Å forkaste en fordom innebærer at subjektets selvforståelse er satt på spill, og en form for bevissthetsdanning kan ikke bare skiftes ut med en annen. Enhver endring av bevisstheten er en komplisert prosess, som må ses i sammenheng med et vekst, -dannings og utviklingssynspunkt

selvforglemmende⁴⁴¹ selvfremstilling i søken etter kunnskap. Dette forutsetter et levende engasjement for saken, hvor sakens sannhet berører hjertet og opplyser tanken.⁴⁴² Dette kan relateres til det latinske begrepet *claritas* som kan oversettes med klarhet og tydelighet. *Claritas* kan ses i sammenheng med det godes idé, og tanken og fornuftens kunnskap kommer til sin rett gjennom det klare skinn fra *claritas*.⁴⁴³ På bakgrunn av dette kan engasjementet for saken i denne avhandlingen betraktes som en åpenhet mot det godes idé. Åpenhetens utfordring har i denne studien handlet om å gi avkall på det kjente og nære, for å kunne gå det fremmede i møte. Det har derfor vært nødvendig å gi slipp på trygghet, forutsigbarhet og kontroll ved å gå teksten tillitsfullt og åpent i møte. Søken etter kunnskap har vært preget av spillets intuisjon og skaperglede i møte med teksten. Ansvarlig ledelse som ontologi har gradvis blitt skapt gjennom forståelse, tolkning og tilegnelse av tekstenes innhold.⁴⁴⁴ Dette har skjedd gjennom samtale med teksten, hvor det er selve tekstens mening som har gitt samtalen bevegelse og retning.⁴⁴⁵

Tekstlesingens dialektikk innebærer en veksling mellom del og helhet, det partikulære og det universelle. Dette kan knyttes til hermeneutikkens oppgave om 'å komme i dialog med teksten' som ikke bare er en metafor, men en påminnelse om det opprinnelige.⁴⁴⁶ Å søke forståelse for hva ansvarlig ledelse er i hermeneutisk mening, har vært å se bort fra eksisterende ledelsesteorier og søke etter noe som har opprinnelig karakter. Det opprinnelige kan tolkes som det universelle, og dermed vil en dialog med teksten innebære en søken etter universell forståelse gjennom å holde oppmerksomheten rettet mot selve saken.

For å kunne holde oppmerksomheten rettet mot saken er det i hermeneutisk mening nødvendig å vurdere egne fordommer.⁴⁴⁷ De fordommene som kan åpne opp for saken, er i denne studien relatert til det teoretiske perspektivet, og disse fordommene peker henimot det opprinnelige og universelle. De fordommene som er relatert til det partikulære og

⁴⁴¹ I følge Gadamer (2004, 123) er selvforglemmelse noe helt annet enn en privat tilstand, for den springer ut av at man retter sin fulle oppmerksomhet mot saken

⁴⁴³ Nåden, 2006, 80

⁴⁴⁴ Eriksson & Lindström (2003, 18) hevder at hermeneutikken er et *resonnement* mellom det logisk mulige ("potensialien") og det nødvendige ("aktualen"). Samme forfattere viser også til Kjørup (1997) som mener at den vitenskapelige tolkningen befinner seg mellom "å finne" og "å skape"

⁴⁴⁵ Samtalen med teksten kan relateres til spillet, hvor spillet selv i følge Gadamer (2004, 106-107) er herre over den spillende, og spillet er begrenset til å fremstille seg selv. Dets væremåte er selvfremstilling

⁴⁴⁶ Gadamer, 2004, 349

⁴⁴⁷ I søken etter sannhet vil vi alltid være begrenset av fordommer uten at vi selv er klar over det. Det finnes derfor mye som er sant, som vi overhodet ikke kan erkjenne på grunn av at vi er begrenset av våre fordommer (Gadamer, 2003, 25)

kontekstuelle er til en viss grad gjort eksplisitt i kapitlet om litteraturgjennomgang. I samtale med tekstene søkes en forståelse for hva ansvarlig ledelse kan være utover ledelse slik det beskrives innenfor en organisasjonsmessig kontekst. Fordommer kan relateres til det intensjonelle⁴⁴⁸ eller til det som er fremtredende i ulike tidsepoker fremfor saken selv.⁴⁴⁹ Litteraturgjennomgangen av ledelsesteorier er belyst innenfor ulike historiske perioder og viser at det som er tidstypisk og representerer en herskende meningsretning i ulike tidsepoker, skifter innen ledelseslitteraturen. Det er av betydning å forstå ledelse i en tidsmessig sammenheng, men det er også av betydning å være oppmerksom på de fordommer som kan ligge i det som er tidstypisk meningsretning i tiden og som kan hindre ny innsikt. Ved å forsøke å være bevisst på å skille mellom de fordommer som bidrar til å forstå og de som gjør at man misforstår,⁴⁵⁰ har det vært mulig å avdekke sannheter som er skjult av det som er tidstypisk meningsretning i tiden. Samtalen med teksten er en dialektikk mellom spørsmål og svar. Det handler om å finne det spørsmål teksten er et svar på.⁴⁵¹ Selv om man ikke kan nå en opprinnelig førsteinstans, så er det mulig i en horisontsammensmeltning mellom tolkerens og tekstens mening å nå en universalitet i forståelsen som viser henimot noe opprinnelig. Det opprinnelige er tilslørt av fordommer man ikke har kontroll over, men som allikevel har gitt seg til kjenne som små intuitive glimt i møte med teksten.

I en hermeneutisk samtale har språket betydning, og ifølge Gadamer dannes et felles språk i enhver samtale.⁴⁵² Dette gjør det mulig å oppnå en felles mening med teksten, hvor en kan forstå noe mer enn det som umiddelbart fremtrer i teksten, og ved dette oppnås en universell forståelse.⁴⁵³ En slik horisontsammensmeltning går utover det mente i teksten og egen forforståelse, og kan dermed innebære noe helt nytt. Tolkningen har sitt utgangspunkt i vårdvitenskapens teoretiske perspektiv som også utgjør forforståelsen. Det teoretiske

⁴⁴⁸ Gadamer skiller mellom forståelse av saken (sannhetsinnholdet) og forståelse av intensjonen. Gadamer mener at ut i fra ulike historiske utsiktspunkter, har hver generasjon inntatt sin egen måte å forstå kunnskapsobjektet.

Det som er av betydning er at den intensjonelle forståelsen og dialogen holder seg til saken og til de ulike aspekter av selve saken (Eriksson & Lindström, 2003, 6)

⁴⁴⁹ Gadamer (2003, 25) uttaler at man heller ikke i vitenskapen skal se bort fra det som er tidstypisk og representerer en herskende meningsretning i tiden. Slike meningsretninger kan føre oss bort fra de forutsetningene vi engang gikk vekk fra, for dermed å la dem synke ned i selvfølgelighetens mørke. Dermed gjør slike tidsmessige meningsretninger det vanskelig å bevege seg utover disse forutsetningene, for dermed å vinne virkelig ny erkjennelse

⁴⁵⁰ Gadamer (2004, 284) viser i den forbindelse til sanne og falske fordommer

⁴⁵¹ Det er på ingen måte lett å finne det spørsmål som et utsagn virkelig besvarer. Et spørsmål er på sin side heller ingen enkel første instans som vi kan returnere til etter ønske, for ethvert spørsmål er selv et svar. Det er denne dialektikk vi blir fanget i (Gadamer 2003, 27)

⁴⁵² Gadamer, 2004, 359

⁴⁵³ Gadamer (2003, 33) hevder at foregripelsen av mening med henblikk på helheten blir til eksplisitt forståelse når de deler som lar seg bestemme ut fra helheten, selv bestemmer denne samme helheten

perspektivet innebærer mening, gir retning og åpner opp for en større universalitet.⁴⁵⁴ Ifølge Gadamer må et spørsmål stilles slik at det har retning og åpenhet, og med spørsmålet stilles det utspurte i et bestemt perspektiv som innebærer mening.⁴⁵⁵ Det teoretiske perspektivet har i denne studien sikret at forskeren ikke 'går seg vill' i teksten og har i stedet åpnet opp for økt forståelse for 'samme sak'. Forståelse er den prosess hvor horisonter som formodes å eksistere hver for seg, smelter sammen.⁴⁵⁶

I denne avhandlingen er 'samme sak' søkt ivaretatt ved at teoretisk perspektiv og filosofiske tekster har samme ontologiske og verdimeslige fundament. Studiens ontologi og verdier er forenlig med forskerens egne verdier, og dette har bidratt til sannhetshendelser som såkalte "intuitive kortslutninger" i møte med teksten.⁴⁵⁷ Hvis "intuitive kortslutninger" skal fungere, så må det menneskelige betingelser til, som hukommelse, fantasi, takt, musisk sensibilitet og verdenserfaring.⁴⁵⁸ Dette innebærer ikke subjektiv utfoldelse hos forskeren, men muligheter for å skape noe nytt i selvforglemmende engasjement for saken. Det er ikke slik at teksten skal bekrefte forforståelsen, men heller bidra til å åpne for noe nytt. Den hermeneutiske oppgave er basert på en polaritet av fortrolighet og fremmedhet. Dette innebærer et spenningsforhold, og det er dette 'i mellom' som er hermeneutikkens sanne sted.⁴⁵⁹ Dette i mellom har betydning for at forståelse også innebærer å skape.⁴⁶⁰ Det skapende momentet i forståelsen har vært av sentral betydning for hvordan ansvarlig ledelse har blitt forstått ut fra valgte tekster. I en langsom og dvelende hermeneutisk samtale med teksten har det smått om senn blitt mulig å forstå og skape en teorimodell om ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren.

⁴⁵⁴ Vitenskapens dypeste mening finnes i den innerste teorikjernen, og den systematiske vårdvitenskapen utgjør den kliniske vårdvitenskapens fundament og forståelseshorisont. Da teorikjernen deduseres inn i den virkelige virkeligheten og oversettes slik at den bindes ved en betydningsopplevelse, innebærer dette en ny åpning som utgjør overgangen til det kliniske momentet, og man får en dypere innsikt om virkeligheten (Eriksson & Lindström, 2003, 9)

⁴⁵⁵ Gadamer, 2004, 344

⁴⁵⁶ Dette er ikke ensbetydende at en individualitet følger seg inn i en annen, eller at man underkaster seg andres målestokk. Det betyr i stedet å bli hevet opp til en høyere universalitet som ikke bare overvinnes ens egen partikularitet, men også den annens (Gadamer, 2004, 290;291)

⁴⁵⁷ Gadamer (2003, 10) viser til Helmholtz som mente at "intuitive kortslutninger" bidrar til at humanvitenskapene kommer frem til sannhet

⁴⁵⁸ Gadamer, 2003, 10

⁴⁵⁹ Gadamer, 2004, 281

⁴⁶⁰ Sá Cavalcante Schuback, 2006, 172

Applikasjonsforskning og hermeneutisk metodologi

Studiens kliniske del har et moment av applikasjonsforskning. De bærende hjørnестener innenfor applikasjonsforskning er ontologi, kontekstologi⁴⁶¹ og tilegnelse, samt hermeneutisk forståelse, det vil si forståelse, tolkning og applikasjon.⁴⁶² Applikasjonsforskning kan relateres til klinisk⁴⁶³ vårdvitenskap. Den kliniske vårdvitenskapens bærende idé er å åpenbare en dypere meningssammenheng gjennom å tydeliggjøre de mønster som bærer den systematiske vårdvitenskapens teorikjerne og ethos.⁴⁶⁴ Dette er i samsvar med denne studien, hvor den kliniske delen av studien har til hensikt at lederne tilegner seg den universelle teorimodellen og oversetter innholdet til egen kontekst. Dette kan betraktes som en måte å prøve ut den universelle modellen i en klinisk kontekst. Lederne i en klinisk kontekst vil ha som oppgave å tolke den universelle teorimodellen ved å overføre dens mening til egen klinisk kontekst.⁴⁶⁵ I en slik språklig hendelse, er det ikke kun det bestandige, men også tingenes forandring som finner sted. Slik sett kan endringer i språkbruken vise hvordan skikker og verdier forandrer seg.⁴⁶⁶ Oversettelse av den universelle teorimodellen til en klinisk kontekst vil dermed kunne bidra til kunnskap om hva ansvarlig ledelse innebærer i en klinisk kontekst.

Applikasjonen synes å være relatert til abduksjonen. Lindholm hevder i den forbindelse at applikasjonsforskningens ytterste hensikt er å bidra til å forstå noe på et nytt vis og å skape fremskritt.⁴⁶⁷ Den har sin forankring i den opprinnelige pragmatismen som skal hjelpe oss med å se bort fra uklare ideer og å klargjøre de ideene som er klare, men vanskelige å forstå.⁴⁶⁸ Den kliniske delen vil innebære undervisning og samtale rundt den abstrakte teorimodellen om ansvarlig ledelse. Dette vil kunne innebære en tilegnelse av teorimodellen

⁴⁶¹ Begrepet kontekst er i sin opprinnelige betydning knyttet til mening, vev, sammenheng og noe som sammenbinder. Distinksjonen mellom indre og ytre kontekst er nødvendig, fordi det er en risiko for at det ytre strukturelle diffuserer den indre sammenhengen som bærer på meningen. Den ytre kontekst er bl.a. relatert til vitenskapens sammenheng, til andre vitenskaper og til ulike vårdmiljøer, mens den indre kontekst er relatert til vårdvitenskapens indre teorikjerne og substans, til det indre der det vårdande dannes og til pasienten i sin egen unike meningssammenheng (Lindström & Lindholm, 2003, 35-38)

⁴⁶² Lindholm, 2003, 50

⁴⁶³ Begrepet klinisk betyr rent språklig seng (bædd), ved pasientsengen eller sykesengen. Klinisk kan tolkes som studiet av vårdandets kunst ved "pasientsengen", hvor sengen skal oppfattes i symbolsk mening (Eriksson & Lindström, 2003,4)

⁴⁶⁴ Eriksson & Lindström, 2003, 4

⁴⁶⁵ Gadamer (2004, 363) viser til eksempel på tolkens oppgave i situasjoner hvor man samtaler på ulike språk. Tolkens oppgave er å overføre den mening som skal forstås til samtalepartnerens livssammenheng. Dette betyr ikke å forvanske det den andre mener, men tvert imot bevare meningen. Meningen skal kunne forstås i en annen språkverden og må komme til sin rett i denne på en ny måte. Slik sett er enhver oversettelse allerede en fortolkning

⁴⁶⁶ Gadamer, 2004, 424

⁴⁶⁷ Lindholm, 2003, 49

⁴⁶⁸ Peirce, 1990, 248

til ledere i en klinisk virkelighet. Ved en slik tilegnelse vil uklare ideer og teser kunne klargjøres gjennom en hermeneutisk samtale mellom forsker og ledere.

Abduksjon, induksjon og deduksjon

Sammen med induksjon og deduksjon står abduksjon sentralt i denne avhandlingen. Ifølge Alvesson og Sköldberg ble induksjon, deduksjon og abduksjon først utdypet av Aristoteles.⁴⁶⁹ Abduksjon og pragmatisme er begrep hentet fra Peirce,⁴⁷⁰ og det handler om hvordan vi gjennom vår tenkning kan se nye muligheter som leder til meningsfull handling.⁴⁷¹ Ifølge Peirce kan abduksjonen betraktes i lys av en filosofi om muligheter og vaghet, og derfor skal ikke virkeligheten bare betraktes ut fra det-her-og-nå-gitte, men også ut fra det som skulle kunne virkeliggjøres.⁴⁷² Kunnskap rundt temaet ansvarlig ledelse søkes i et ontologisk perspektiv, og abduksjonen kan gi muligheter for ny forståelse om temaet i et perspektiv som ikke tidligere er utforsket. Abduksjonen innebærer å skape nye ideer.⁴⁷³ Forskeren hadde i den forbindelse en intuitiv tro på at møtet med teksten kunne åpne opp ny forståelse av hva ansvarlig ledelse kunne innebære som en del av menneskets væren. Ifølge Peirce slår den abduktive impulsen ned som et lyn. Det er en akt av innsikt, om enn det kan være en feilbar innsikt. Det kan være at hypotesens ulike elementer fantes i vårt sjelsliv i forveien, men det som lar den nye impulsen lyne frem for vårt indre syn, er selve tanken på å sette sammen noe som vi aldri før hadde drømt om å sette sammen.⁴⁷⁴ En vårdvitenskap som er grunnlagt på en gitt ontologi, og således strever bort fra det trivielle, må gi avkall på høy sannsynlighet, men ikke på sannhetskravet i dypere mening.⁴⁷⁵ På bakgrunn av dette vil en teorimodell om ansvarlig ledelse ikke funderes på verifikasjon av induktive data, da dette kan innebære å se

⁴⁶⁹ Alvesson & Sköldberg, 2008, 57. Det vitenskapsteoretiske grunnlaget som er utviklet i Vasa bygger på Aristoteles' kunnskapsteori (Eriksson & Lindström, 1999a, 359), og Aristoteles' tenkning gir dermed implikasjoner for logikken i et vitenskapsteoretisk fundament. Eriksen, Tranøy & Fløistad (1985, 230) påpeker i den forbindelse at Aristoteles' logikkbegrep var forskjellig fra begrepet om logikken som en rent formal vitenskap som er det vanligste i dag. For Aristoteles, som for antikken og middelalderen i det hele, var det en intim forbindelse mellom logikken og ontologien, mellom terminologi og begrepsapparat på den ene siden, og den reelt eksisterende virkelighet på den andre.

⁴⁷⁰ Charles Sanders Peirce (1839-1914) var en amerikansk filosof og fysiker som var født i Cambridge, Massachusetts, og utdannet på Harvard universitet (Eriksson & Lindström, 1997, 195)

⁴⁷¹ Eriksson & Lindström, 1999b, 292

⁴⁷² Eriksson & Lindström, 1999b, 294; 1997, 196

⁴⁷³ Eriksson, 1990, 12

⁴⁷⁴ Peirce (1990, 232). Dette kan også forstås i sammenheng med spørsmålets innfall hos Gadamer (2004, 347). Spørsmålets innfall er allerede et innbrudd i den brede, jevne og alminnelige mening. Derfor sier man også om spørsmålet at det kommer til én, at det reiser seg eller stilles – snarere enn at det er oss, som reiser eller stiller det (ibid.)

⁴⁷⁵ Eriksson & Lindström 1999b, 293. Dette kan relateres til Poppers uttalelser om at interessante vitenskapelige utsagn og teorier kan aldri vises å være sanne, fordi poenget må være at de rekker utover det vi allerede har iaktatt. Derfor kan de ikke endelig verifiseres, men er til gjengjeld falsifiserbare (Kjørup 1994, 114)

bort fra underliggende struktur, men kun får frem en konsentrasjon av hva som allerede er innholdet i iakttagelsene selv.⁴⁷⁶ I den forbindelse vil abduksjonen være sentral, da den gir muligheter for å forstå det som er underliggende det umiddelbart gitte.

Abduksjonen skiller seg fra induksjonen og deduksjonen ved at den også innbefatter forståelse, og den kan således også relateres til hermeneutikken.⁴⁷⁷ Abduksjonen utgjør det nav som den vitenskapelige prosess og tenkning beveger seg rundt. Abduksjonen skaper hypoteser hvor konsekvenser kan utredes på logisk vis ved hjelp av deduksjon og på empirisk vis gjennom induksjonen.⁴⁷⁸ I denne avhandlingen utvikles en teorimodell om ansvarlig ledelse ved hjelp av stadig nye teser som gir videre føringer for utvikling av teorimodellen. Vårdvitenskapens teoretiske perspektiv og avhandlingens teser bidrar til å holde seg til saken. Tesene og deres betydning for forståelsen kan betraktes som det Gadamer benevner som utkast. Så snart det viser seg en første mening i teksten kastes ut en helhetsmening for teksten. På den annen side viser den første mening seg kun, fordi man allerede leser teksten ut fra visse forventninger om en bestemt mening. Forståelsen av hva som står, består i å utarbeide et slikt for-utkast som bestandig blir revidert i lyset av den videre utdypning av meningen.⁴⁷⁹ Utkast kan betraktes som et hypotetisk overgripende mønster.⁴⁸⁰ De abduktive tesene som kan sidestilles med et overgripende hypotetisk mønster, vil tolkes og prøves ut på lavere abstraksjonsnivå i teorimodellen. I denne studien er teorimodellen prøvd ut og tolket ved utvikling av stadig nye teser,⁴⁸¹ og den er prøvd ut i en klinisk kontekst.⁴⁸² Under prosessens gang utvikles teorimodellen ved at det hypotetiske overgripende mønster forfines og utvikles mot en helhet. Det skjer en gradvis utvikling av teorimodellen ved utvikling av nye teser og vedvarende deduksjon av materialet mot studiens sentrale begreper.

Filosofiske tekster som datamateriale

I denne studien vil tidligere fordommer om ledelse utfordres. Gjennomgang av ledelsesteorier og vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar har bidratt til bevissthet om egne fordommer. For å utvikle kunnskap om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv, er det av

⁴⁷⁶ Alvesson & Sköldberg, 2008, 54

⁴⁷⁷ Alvesson & Sköldberg, 2008, 55

⁴⁷⁸ Eriksson & Lindström, 1999b, 294

⁴⁷⁹ Gadamer, 2004, 254

⁴⁸⁰ Jfr Alvesson & Sköldberg, 2008, 55

⁴⁸¹ I følge Alvesson & Sköldberg (2008, 55) bør tolkningen gjentas ved nye tilfeller

⁴⁸² I følge Peirce (1994, 146) er det nødvendig å etterspore en hypoteses nødvendige og sannsynlige empiriske konsekvenser gjennom deduksjonen

betydning å gå til de kilder hvor vårdandet er å finne. Med utgangspunkt i vårdvitenskapen som en humanvitenskapelig disiplin, er det relevant å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse som er rent humanvitenskapelig. Det vil derfor ved hjelp av filosofiske tekster søkes å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse er, som en del av menneskets væren. Selv om ikke dette er beskrevet i de valgte tekstene som sådanne, antas det at tolkningen kan bidra til å skape noe nytt i forståelsen av tekstenes mening. Enhver fortolkning vil ifølge Gadamer dreie seg om teksten selv, og derfor finnes ingen fortolkning som er 'riktig i seg selv'.⁴⁸³

På bakgrunn av vårdvitenskapens teoretiske perspektiv og Gadamers hermeneutiske filosofi er det utviklet en preliminær modell om ansvarlig ledelse. Den viser til abduktive teser hvor ansvarlig ledelse er antatt å ha en sammenheng med danning. Ansvarlig ledelse er dermed antatt å være nært forbundet med ansvar og danning, og dette gir føringer for valg av filosofiske tekster.

Valg av tekster

Utgangspunktet for valg av materiale var at det skulle være forenlig med studiens ontologi, og at materialet kunne svare på forskningsspørsmålene. Det er av betydning å velge en tekst som er forenlig med avhandlingens teoretiske perspektiv, og dermed også med ens egne verdier.⁴⁸⁴

I denne studien er det valgt tekster av Emmanuel Levinas (1906-1995) og Hans-Georg Gadamer (1900-2002).⁴⁸⁵ Begge disse forfatterne gir muligheter for å oppnå utdypet og ontologisk forståelse av hva ansvar og danning innebærer.⁴⁸⁶ Levinas representerer et etisk perspektiv på ansvar som han selv fremholder kommer før ontologien.⁴⁸⁷ Å søke nærmere forståelse for dette er relevant for denne avhandlingens perspektiv på ansvar, men synes også å kunne ha betydning for utvikling av vårdvitenskapen som autonom akademisk disiplin. Vårdvitenskapen har sin forankring i en epistemologi som tar utgangspunkt i Levinas, og hans

⁴⁸³ Gadamer, 2004, 376. Binding & Tapp (2008, 127) hevder i den forbindelse at Gadamer mener det er en hermeneutisk oppgave å vekke den skrevne tekst tilbake til det talte språk. Samme forfattere mener også at det innebærer et stort ansvar å bringe frem mening fra tekst, da hver fortolker vil kunne finne ulike måter å bruke språket ved fortolkning av teksten. Det er således ingen fortolkning som er korrekt eller definitiv (ibid.).

⁴⁸⁴ Den verdimeslige dimensjonen er knyttet til hvorvidt en tekst er forenlig med ens egne grunnleggende verdier, livssyn, erfaringer, forventninger og antagelser (Jfr Kirkevold, 1998, 68)

⁴⁸⁵ Vedlegg 2

⁴⁸⁶ At man har tiltro til forfatteren har betydning for hvordan man bedømmer teksten (Jfr Kirkevold, 1998, 68)

⁴⁸⁷ At etikken kommer før ontologien for Levinas, synes å ha betydning for språkets tilgjengelighet i hans tekster. Thomassen (1995, 49) hevder i den forbindelse at Levinas søker å overskride ontologiens begrepshorisont og synes å jakte på et nytt språk. Hans språk og stil er nær forbundet med innholdet; et forsøk på å forankre rasjonalitet i en opprinnelig før-refleksiv erfaring som mulighetsbetingelse for all meningsdannelse

tanker om at etikken kommer før ontologien.⁴⁸⁸ Det er derfor av interesse å bidra til økt kunnskap om betydningen av at etikken kommer før ontologien.

Når det gjelder Gadamer's tekster som utgangspunkt for danning, er disse tekster bærere av ontologi fremfor metode. Ved en kombinasjon av disse to filosofers tekster er det mulig å forstå ansvarlig ledelse både som etikk og som ontologi. Gadamer beskriver danning under kapitlet om humanistiske grunnbegreper i sin bok 'Sannhet og metode', og danning synes også å være underliggende i boken om hermeneutikk som helhet. Derfor synes Gadamer's hermeneutikk å være et naturlig valg for å studere hva danning innebærer.

De tekstene som er valgt ut som hovedkilder er Levinas' (1996) "Totalitet og uendelighet" som er oversatt til dansk av Manni Crone,⁴⁸⁹ og Gadamer's (2004) "Sannhet og metode"⁴⁹⁰ som er oversatt til dansk av Arne Jørgensen.⁴⁹¹ Kjernen i Levinas' forfatterskap utgjøres av to bøker. 'Totalitet og uendelighet. Et essay om eksterioriteten', kom ut i 1961 og utgjør Levinas' doktoravhandling. Levinas' andre hovedverk er 'Annerledes enn væren eller hinsides essensen', og den kom ut i 1974.⁴⁹² Gadamer's produksjon er betydelig og spenner over mange forskjellige områder. Han er betraktet som grunnleggeren av den filosofiske hermeneutikk som er utformet i hans hovedverk 'Sannhet og metode'.⁴⁹³ Det er derfor valgt å anvende "Sannhet og metode" som hovedkilde når det gjelder Gadamer's tekster. For å få dypere og mer inngående forståelse for tekstenes innhold er det også benyttet andre tekster av de valgte forfatterne. På grunn av vanskelig tilgjengelige tekster er det i tillegg anvendt sekundærkilder, hvor andre forfattere har tolket de valgte filosofers tenkning om ansvar og danning. Dette er gjort for å bidra til økt forståelse av tekstene.

De valgte tekstene vil gi kunnskap om hva ansvar og danning innebærer, og på bakgrunn av denne kunnskapen gi muligheter for tolkning og utvikling av begrepet ledelse. Dette er tekster

⁴⁸⁸ Jfr Eriksson et al., 2002, 310

⁴⁸⁹ Manni Crone er en dansk oversetter og ph.d. Cand.scient.pol. Hun er adjunkt ved Institutt for Statskunnskap ved Københavns Universitet. Hun forsker blant annet på islam, sekularisme og på religiøs innflytelse på politikkdannelser (http://da.Wikipedia.org/Wiki/Manni_Crone) (2010)

⁴⁹⁰ Hans-Georg Gadamer's Sannhet og metode er ikke bare det viktigste bidrag til den filosofiske hermeneutikk siden Heideggers Sein und Zeit, men er også et hovedverk i det 20. århundres filosofi. Gadamer's hermeneutikk er en inspirasjonskilde for de fleste aktuelle posisjoner, som pragmatisme, språkhandlingsfilosofi, semiotikk og dekonstruksjon, og inntar en sentral plass i alle de humanistiske fag (Jørgensen, 2004)

⁴⁹¹ Arne Jørgensen er mag.art og har ph.d. i idéhistorie. Han har oversatt og skrevet innledning til 'Sannhet og metode' (2004) og til 'Teoriens lovprisning' (2000) av Gadamer. Han har også skrevet en bok om Gadamer's hermeneutikk 'Hans-Georg Gadamer' (2009)

⁴⁹² Frandsen, 2001, 10; 11

⁴⁹³ Jørgensen, 2009, 7

som er antatt å kunne gi forståelse for hva ansvarlig ledelse er og kan være på et dypt menneskelig plan.

Lesing av tekster

Det er under hermeneutisk metodologi gjort rede for hvordan Gadamer's hermeneutikk som overordnet teoretisk grunnlag har influert tekstlesing. I dette kapitlet gjøres det rede for konkret lesing av tekster, med grunnlag i hermeneutisk metodologi.

Forståelse begynner med at noe taler til oss. Det er for Gadamer den første av alle hermeneutiske betingelser.⁴⁹⁴ Man må føle seg til-talt eller rammet av teksten og forstå den som noe som angår en selv. Av dette følger også et engasjement for å forstå, villighet til å lytte og gå i dialog, og ikke bare forholde seg nøytral og distansert.⁴⁹⁵ Det gjøres derfor ikke et skarpt skille mellom beskrivelse og tolkning av teksten, da det som leses ut av teksten samtidig vil være en fortolkning. Gadamer mener at det ikke er mulig først å beskrive og deretter fortolke en tekst, fordi enhver beskrivelse allerede er en fortolkning.⁴⁹⁶ Applikasjonen eller anvendelsen står sentralt i Gadamer's hermeneutikk og er en nødvendig del av forståelsen. Å forstå en tekst vil derfor også innebære å anvende den på seg selv og på sitt eget liv.⁴⁹⁷

At teksten tiltaler, skal forstås dit hen at den utfordrer og stiller spørsmål til vår egen forståelse av saken. Teksten må altså gjøre seg gjeldende i sin annerledeshet og ikke bare svare til ens egen oppfattelse av saken.⁴⁹⁸ Å være seg bevisst egen forforståelse og egne fordommer har vært av betydning ved lesing av tekstene. En genuin samtale med teksten vil innebære noe på forhånd ubestemt. Spørsmål skal ikke være forutbestemt,⁴⁹⁹ og Gadamer hevder at det er nødvendig å bevisstgjøre sine fordommer, slik at den overleverte mening kan fremheves som en annerledes mening og gjøres gyldig som sådan.⁵⁰⁰ Fordommer har i denne studien blant annet vært relatert til tradisjonell tenkning rundt ledelse som formell posisjon i

⁴⁹⁴ Gadamer, 2004, 285

⁴⁹⁵ Jørgensen, 2009, 84

⁴⁹⁶ Jørgensen (2009, 144) viser i den forbindelse også til Fish (1980) som i likhet med Gadamer mener at det ikke finnes såkalte objektive språklige og tekstuelle fakta i teksten selv, da de produseres av leseren eller av fortolkningsfellesskapet

⁴⁹⁷ I den forbindelse kan vises til Binding & Tapp (2008, 123) som hevder at i en genuin samtale med teksten bringes fordommer og forforståelse fra egen tradisjon inn i samtalen fra både tekst og fortolker, og dette blir omformet til ny forståelse. En slik ny forståelse innebærer at fortolkeren forandres

⁴⁹⁸ Jørgensen, 2009, 84

⁴⁹⁹ Binding & Tapp, 2008, 125; Geanellos, 1999, 40

⁵⁰⁰ Gadamer, 2004, 284

organisasjoner. Eksplisitt forståelse for en slik tenkning rundt ledelse har bidratt til at ledelse som noe helt annerledes, smått om senn har trått frem gjennom lesing av tekstene.

Hensikten med å lese tekstene var å forstå ansvarets og danningens vesen. Å betrakte helheten, legge inn et perspektiv, forstå mening og etterstrebe vesenskunnskap har vokset frem i lys av den aristoteliske diskusjonen, og som i en eller annen form er innplantert i vår tids hermeneutiske eller forstående metodeorientering.⁵⁰¹ For å forstå ansvarets og danningens vesen ble tekstene lest med henblikk på å tolke ansvarets og danningens egenskaper og kjernesubstans. Den ontologiske kjerne er i Aristoteles' mening knyttet til substans. Når man uttaler seg om tingens substans, så uttaler man seg samtidig om tingens allmenne værenform eller vesen.⁵⁰² Aksidensen betegner det uselvstendig værende i motsetning til det som består i kraft av seg selv eller substansen.⁵⁰³ I kategorial forstand er enhver forandring en kvalitet, det vil si en aksidens ved substansen.⁵⁰⁴ På bakgrunn av Aristoteles' tenkning om form og stoff, er det valgt å bruke betegnelsen egenskaper fremfor aksidenser. Dette er valgt fordi substansen er forstått å ha visse egenskaper som skyldes formen, og uten disse egenskapene vil ikke formen eller substansen være den samme. Aksidenser er på den annen side forstått å være kontekstuelle fenomener som i stedet kan tilsløre forståelse av kjernesubstansen.⁵⁰⁵

Tekstene er derfor lest med hensikt å forstå kjernesubstansen og dens egenskaper. Aristoteles hevder at det vesentlige først og fremst gjelder substansen,⁵⁰⁶ men dessuten også de andre kategoriene. For på samme måte som 'er' gjelder alt, men ikke gjelder på samme måte – det tilkommer noe å være primært, noe annet sekundært.⁵⁰⁷ Stoff kan betraktes som egenskap ved substansen (formen). Ifølge Aristoteles er stoff og form i vid forstand ett og det samme, det ene som mulighet,⁵⁰⁸ det annet virkeliggjort.⁵⁰⁹ Ved lesing av tekstene er det forsøkt å tolke hva som er kjernesubstansen og hva som er egenskaper ved substansen. For å kunne sondere mellom kjernesubstans og egenskap ble tekstens mening lest for å forstå hva som ligger til

⁵⁰¹ Helenius, 1990, 25

⁵⁰² Werner, 1988, 48

⁵⁰³ Skillet mellom substans og aksidens går tilbake til Aristoteles, som skiller mellom tingen eller substansen og ni andre kategorier eller aksidensielle egenskaper som kan forandre seg uten at selve tingens vesen endrer seg (Store norske leksikon, snl.no, 20.12.2010, <http://www.snl.no/aksidens/filosofi>)

⁵⁰⁴ Gadamer, 2010, 142

⁵⁰⁵ Eriksson (2010b, 277) hevder at Gadamers (1999) tanker om aksidenser ikke er definert som karakteristikk av væren og at kontekstuelle fenomener kan skjule den innerste essens

⁵⁰⁶ Aristoteles (1964, 125) benevner substans som 'ting'

⁵⁰⁷ Hva noe er, gjelder substansen, men på en annen måte også de andre kategoriene (Aristoteles, 1964, 131)

⁵⁰⁸ Virkeligheten består ikke bare av det allerede virkeliggjorte, men også av de ikke utfoldede mulighetene som eksisterer i form av evner, krefter, anlegg og tilbøyeligheter (Stigen, 1964, 31)

⁵⁰⁹ Aristoteles, 1964, 144

grunn ved henholdsvis ansvar og danning, og hva som er egenskaper.⁵¹⁰ Det som ligger til grunn ved ansvar og danning, kan også sidestilles med det Eriksson og Lindström betegner som invarianser eller isomorfi, hvor man søker likheter og uforanderligheter i teksten. Isomorfi på høyt vitenskapelig abstraksjonsnivå handler således ikke om kvalitative likheter, men om strukturlikheter.⁵¹¹ I denne avhandlingen er for eksempel adskillelse tolket som ansvarets kjernesubstans og er betraktet som en invarians ved ansvaret, og dette betyr at ansvarets egenskaper innehar adskillelse som strukturlikhet. Kjernesubstansen belyser hva ansvar og danning er, mens egenskapene ved kjernesubstansen også belyser 'hvordan' og 'hvorfor'.⁵¹² Egenskapene har derfor også en epistemologisk karakter. Det er vanskelig å skille ontologien fra epistemologien fordi det kan være glidende overganger. Egenskapene kan betraktes som en teoretisering rundt hva som er kjernesubstansen, og i den forbindelse er de en del av substansen. Egenskapene synes også å være en konkretisering av kjernesubstansen. Gadamer mener i den forbindelse at først når alle aktuelle relasjoner er borte, kan verkets egen gestalt bli synlig. Dermed kan forståelsen av hva som sies med det, gjøre krav på å være allment og forpliktende.⁵¹³ Det er derfor av betydning å fremstille kjernesubstansen som sådan. Tolkningen kan sies å løfte egenskapene ved kjernesubstansen til et høyere abstraksjonsnivå, og således kan tolkningen bidra til at kjernesubstansen står klarere frem.

Det ble først lest tekster av Levinas om ansvar. Det var nødvendig å gå bredt ut i teksten for å få forståelse for hva ansvaret innebærer. Et eksempel på å gå bredt ut, var å gå inn i teksten på de områdene hvor Levinas viser til skille mellom etikk og ontologi. Dette ble gjort for å forstå ansvarets etiske eller såkalte førontologiske betydning. Det ble deretter lest tekster om danning hos Gadamer. Her var det også nødvendig å gå bredt ut da hans tanker om danning er forbundet med hans tekster om hermeneutisk forståelse. Hans tanker om danning er derfor tolket ut fra hans tekster knyttet til hermeneutisk forståelse. For å forstå de valgte tekster av begge forfatterne, var det nødvendig å lese langsomt og dvelende, og hele tiden gå frem og tilbake i teksten. Tekstene kan ikke betraktes som lett tilgjengelige. De har bydd på motstand, men har stimulert tanken og berørt hjertet. I den forbindelse hevder Lassenius at teksten skal

⁵¹⁰ Det grunnleggende er det alt annet sies om, mens det selv ikke sies om noe annet (Aristoteles 1964, 127)

⁵¹¹ Eriksson & Lindström (2000, 9) viser i den forbindelse til Kaila (1939)

⁵¹² Man kan si at kjernesubstansen handler om selve saken i Gadamers forstand og viser til substansens uforanderlige karakter. Egenskapene forandrer seg i forhold til konteksten. På bakgrunn av Aristoteles syn på form og stoff, kan man si at substans og egenskaper hører sammen da han mener at i vid forstand er stoff og form ett og det samme, det ene som mulighet, det annet virkeliggjort (Jfr Aristoteles, 1964, 144)

⁵¹³ Gadamer, 2004, 283

gi driv mot grenseoverskridelse, og derfor må man dressere sin lesning som om man skulle lære seg et nytt språk.⁵¹⁴ Både språk, stil og tenkemåte har vært spesielt utfordrende når det gjelder Levinas' tekster.⁵¹⁵ Tekstlesingen foregikk ikke slik at tekstene kunne leses gjennom for å først danne seg en helhet. Det var tvert imot en langsom og tidkrevende kamp med deler av tekstene før det var mulig å få et tilnærmet helhetlig overblikk over tekstene. Deretter var det å gå tilbake til detaljene i teksten for å forstå delene.

Selv om tenkning rundt den hermeneutiske sirkel var til stede i samtale med teksten, var det aldri noen metodisk tilnærming til lesing av teksten. Det gjaldt å forstå tekstens mening om ansvar og danning, og gjennom horisontsammensmeltning med egen forforståelse tolke ledelse i relasjon til ansvar og danning, og som noe mer enn ansvar og danning hver for seg. Dette ble en samtale med teksten hvor det intuitive var mer fremtredende enn det kontrollerte og forutsigbare ved en metodisk tilnærming.⁵¹⁶ Tekstene ble først tolket intuitivt uten at tolkningen skjedde i lys av et eksplisitt teoretisk perspektiv, for deretter å bli tolket i lys av det vårdvitenskapelige perspektivet.

Tolkning av hva ansvarlig ledelse var, innebar anvendelse (applikasjon) ved at filosofiske tekster ble tilegnet i langsomhet og ble meningsfulle gjennom økt forståelse for saken.⁵¹⁷ Å tilegne seg teksten forutsetter åpenhet for at teksten har noe nytt å si, og ikke bare bekrefter det en vet fra før. Kunnskapssøking og forståelse er for Gadamer et spørsmål om åpenhet og deltagelse, et spørsmål om dialektikk i motsetning til metodikk. I dette ligger nøkkelen til hans hermeneutikk.⁵¹⁸ Den hermeneutiske sirkel kan bestå av ulike sirkler, som helhet – del – helhet, spørsmål – svar, hvor helheten er viktigere enn delen,⁵¹⁹ og ifølge Gadamer er sannheten helheten.⁵²⁰ Den helhet det gjelder å forstå, vil innebære ansvarlig ledelse som en forståelig helhet av ledelse, ansvar og danning. Dialogen med teksten har bidratt til en

⁵¹⁴ Lassenius, 2005, 71

⁵¹⁵ I følge Aarnes (1995, 9-12) er Levinas uhyre vanskelig tilgjengelig. For at Levinas' språk skal utvirke overskridelse av væren og værender, er det ikke nok at språket forblir i "svevet". Språket må for Levinas tvinges til å gjøre noe annet enn å nevne væren og værender. Det dreier seg ikke om at språket med "glidende" bilder skal mane frem varigheten, da det i bokstavelig forstand skal unnsi seg selv i overskridelse til annerledes enn væren

⁵¹⁶ Gadamer (2003, 8) fremhever intuisjonens betydning for erkjennelse. Se for øvrig kapittel om hermeneutisk samtale med teksten i denne avhandlingen.

⁵¹⁷ I følge Jørgensen (2009, 97; 99) er applikasjonen beslektet med Vicos *sensus communis* og Aristoteles' *phronesis*. Det er hverken en ren teknisk ferdighet eller en sikker, prinsippbasert viten, men en særlig form for dømmekraft. Applikasjonen er ikke en vilkårlig tilføyelse til fortolkningen, for den er styrt og bestemt av fortolkerens situasjon og interesse for å forstå saken

⁵¹⁸ Ödman, 1979, 18

⁵¹⁹ Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 11

⁵²⁰ Gadamer, 2003, 26

horisontsammensmeltning hvor de filosofiske tekstenes meningshorisont har smeltet sammen med egen forståelse og teoretisk perspektiv. Dette har medført gradvis tilegnelse av teksten og tillemping av teksten til teorimodellen. Dermed har en begynnende forståelse av saken etter hvert tredd frem, og dette har innebært en forståelse av det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse.

8 ETISKE OVERVEIELSER

I et vitenskapelig arbeid står forskeren overfor mange valg som innebærer etiske overveielser. Etiske overveielser gjelder både litterære tekster og de overveielser som er relatert til en klinisk kontekst. Når det gjelder formelle forskningsetiske prinsipper har Helsinkideklarasjonen⁵²¹ og den forskningsetiske delegasjonens retningslinjer for god vitenskapelig praksis vært førende.⁵²²

Det er gjort etiske overveielser relatert til litteraturgjennomgang av ledelsesteorier og artikler. Vitenskap som ansvarlig handling er knyttet til mange valg på mange områder, blant annet valg og lesing av litteratur.⁵²³ Det er i denne avhandlingen valgt å gjøre en gjennomgang av noen sentrale ledelsesteorier. Disse er ikke valgt ut på grunn av mulig etisk og vårdvitenskapelig relevans, men valgt ut fordi det er av betydning å kjenne til hva som finnes på området av sentrale ledelsesteorier. Det er gjort en synopse av både kvalitative, kvantitative og teoretiske artikler i den hensikt å se hva som skrives om ledelse og ansvar. Det er ikke gjort noen vurdering av artiklenes kvalitet. Alle artikler som har vært gjennomgått, er tilgjengelige i sin helhet for den som er interessert. Det er lagt vekt på nøyaktighet i kildehenvisningene. Det er tatt hensyn til andre forskeres arbeid og resultat på korrekt vis, slik at deres arbeid respekteres og deres resultat tildeles den verdi og den betydning som tilkommer dem.⁵²⁴

Etiske overveielser er også gjort ved utvalg og lesing av tekster av Levinas og Gadamer. Dette er tekster som er valgt fordi de er forenlig med vårdvitenskapens ontologi. Tekstene av Levinas og Gadamer har stilt store krav til fortolkeren da tekstene er utfordrende, samtidig som de ikke omhandler ledelse som tema i seg. Näsman hevder at mangel på etiske regler når det gjelder tolkning av skriftlig materiale gjør en hermeneutisk lesning utfordrende.⁵²⁵ Det

⁵²¹ Helsinkideklarasjonen ble vedtatt av generalforsamlingen i "Verdens legeforening" for første gang i 1964 og er senere revidert flere ganger, senest i 2000 (Ruyter, Førde & Solbakk, 2010, 314)

⁵²² Forskningsetiska delegationen 2002

⁵²³ Tranøy, 1988, 56

⁵²⁴ Forskningsetiska delegationen, 2002, 11

⁵²⁵ Näsman, 2010, 64

skriftlige stiller et spesielt krav til fortolkeren, nemlig at han skal forsvare tekstens gyldighetskrav og ikke briljere med sin fortolkningskunst.⁵²⁶

I en hermeneutisk studie vil etiske overveielser være relatert til hvorvidt forskeren holder seg til saken.⁵²⁷ Det som sies i teksten må løsrives fra all kontingens og forstås i dets fulle idealitet, hvor det alene har gyldighet.⁵²⁸ Å studere tekster er også en måte å anvende seg av makt, og en slik makt fører med seg et ansvar.⁵²⁹ Et slikt ansvar kan ses i sammenheng med at den skriftlige fiksering løsriver utsagnsmeningen fra personen, og derfor gjør skriften den forstående leser til forvalter av sitt sannhetskrav.⁵³⁰ Det ansvar en forsker har for å forvalte tekstens sannhetskrav, er knyttet til etiske overveielser rundt egne fordommer. Etiske overveielser er knyttet til å være så tydelig og eksplisitt på sine fordommer som mulig, slik at fordommene som bidrar til forståelse av saken kan skilles fra de fordommene som tilslører saken. Det er lagt vekt på å tilegne seg forståelse for virkningshistorien rundt temaet ledelse. Dette er gjort gjennom litteraturgjennomgang av ledelsesteorier i et historisk perspektiv, samt ved gjennomgang av utvalgte artikler om ledelse og ansvar. Virkningshistorien kan betraktes som en sekundær tematikk i forhold til å forstå selve verket. Den historiske bevissthet må være bevisst på at dette spiller med, om enn ikke erkjent og ukontrollert, når man retter seg mot verket eller overleveringen.⁵³¹ Ethvert møte med overleveringen som skjer med historisk bevissthet, innebærer erfaringen av et spenningsforhold mellom tekst og nåtid.⁵³² Innsikt i virkningshistorien gir innsikt i hvordan temaet ledelse er forstått i en historisk og samfunnsmessig sammenheng, og dette kan bidra til bevissthet rundt egne fordommer. Dette gir etiske føringer ved å bidra til at forsker holder seg til saken både ved lesing av tekster og i forhold til den kliniske konteksten. Da denne avhandlingen har et ontologisk perspektiv på ledelse, vil det være en fare for at saken tilsløres, da rådende syn på ledelse er knyttet til ytre faktorer og funksjoner i organisasjoner.

I denne studien ligger det et ansvar og en etisk utfordring i å benytte og forene to ulike filosofers tenkning i en teorimodell om ansvarlig ledelse, og samtidig vise respekt for tekstenes særegenhet. Forfatterne er ikke til stede og kan ikke forsvare sine tekster, og derfor

⁵²⁶ Jørgensen, 2009, 125

⁵²⁷ Gadamer (2004, 372) hevder at forståelsen er fullstendig dominert av saken. Derfor gir det uklart tenkte og det 'dårlig' skrevne ikke anledning til et paradenummer som den hermeneutiske kunst kan briljere med

⁵²⁸ Gadamer, 2004, 373; 2010, 434

⁵²⁹ Näsman, 2010, 62

⁵³⁰ Gadamer, 2004, 373; 2010, 434

⁵³¹ Gadamer, 2004, 286; 2010, 338

⁵³² Gadamer, 2004, 292

påhviler det forskeren et etisk ansvar for å vise aktelse for tekstens mening. Levinas vektlegger et førontologisk perspektiv, mens Gadamer vektlegger et ontologisk perspektiv. Levinas fremhever betydningen av et forhold hvor den erkjennende væren lar det erkjente manifestere seg ved å respektere dets annerledeshet.⁵³³ Til tross for at det ikke finnes noe felles mellom ontologien og den annen, kan disse to begrepene likevel tre i forhold til hverandre, og denne relasjonen uten syntese er hva Levinas kaller en aktelsesforbindelse.⁵³⁴ I gjennomgangen av Levinas' tekster om ansvarets etikk og Gadamers' tekster om danning, er det i denne avhandlingen lagt vekt på å bevare en slik aktelsesforbindelse. Dette er søkt ivaretatt ved at det ikke er gjort noe forsøk på å lage en syntese av ansvarlig ledelse som et etisk forhold og ledelse som et ontologisk forhold. Det er i stedet lagt vekt på å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse hvor disse to forholdene er forenet ved å bygge en bro mellom dem. På denne måten blir tekstenes egenart ivaretatt og respektert.

Når det gjelder den kliniske studien, er det gjort etiske overveielser både på forhånd og underveis. For å få adgang til feltet ble det på forhånd gjort tiltak for å sikre en reflektert etisk praksis, som å kontakte alle relevante personer, personvernombud, ledelsen ved virksomheten, samt at forskningsopplegget var akseptert på forhånd.⁵³⁵ I denne studien er ikke pasienter involvert. Lederne som er med i studien skal oversette en universell teorimodell til sin egen kliniske kontekst, og datamaterialet er dermed knyttet til ledernes utsagn om teorimodellen. Det var derfor ikke nødvendig å søke regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) om godkjenning. Studien er godkjent av Norsk Samfundsvitenskapelig datatjeneste⁵³⁶ og av ledelsen ved begge sykehus.⁵³⁷

Kvale og Brinkmann fremhever fire områder som tradisjonelt diskuteres i etiske retningslinjer for forskere: informert samtykke, fortrolighet, konsekvenser og forskerens rolle.⁵³⁸ Det ble lagt vekt på god informasjon innledningsvis, både muntlig og skriftlig. Både den skriftlige og muntlige informasjonen ble gitt til alle deltakerne, med tydelig henvisning til at deltakelsen

⁵³³ Levinas, 1996, 32

⁵³⁴ Forholdet mellom det Samme og den Annen består i en aktelse fra det Samme overfor den Annen og må tenkes som et vertikalt forhold hvor den Annen er av høyere verdi enn meg selv (Jfr Kolstad, 1995, 127)

⁵³⁵ Hummelvold, 2010, 42

⁵³⁶ Vedlegg 3

⁵³⁷ Vedlegg 4 er forespørsel som er sendt til begge sykehus, og vedlegg 5 og 6 er svar fra ledelsen ved hvert sykehus.

⁵³⁸ Kvale & Brinkmann, 2009, 86

var frivillig og at de når som helst kunne trekke seg.⁵³⁹ De skrev alle under på brev om informert samtykke.⁵⁴⁰

Konfidensialitet i forskning innebærer at personlige data som identifiserer deltakerne, ikke avsløres.⁵⁴¹ I denne studien forekommer ikke data av personlig art, og materialet kan ikke knyttes til enkeltpersoners identitet. Deltagerne fikk både muntlig og skriftlig informasjon om anonymisering av data. Fortrolighet var i denne studien ikke knyttet til sensitive data, men var rettet mot å skape en stemning og atmosfære som var trygg og åpen. Dette bidro til fortrolighet i samtalegruppen, og en slik fortrolighet gjorde at deltakerne våget å være ærlige når det gjaldt både begrensninger og muligheter ved den universelle teorimodellen. Det var et ønske fra forskerens side at alle skulle bli hørt og verdsatt for sine synspunkter. Det ble derfor lagt vekt på at alle skulle komme til orde, og de i gruppen som var mest stille ble også trukket frem og fikk muligheter til å komme med synspunkter.

Forskningsetiske avveininger har gjennom hele studien vært ledet av prinsippet om ikke å skade andre. Det etiske kravet om ivaretagelse av menneskets verdighet ligger innebygd i den caritative omsorgsetikken, og dette har gitt føringer i alle faser av forskningsprosessen. Vårdvitenskapen ved Åbo Akademi i Vasa er ikke verdinøytral, men har sin grunn i et klart uttalt ethos. Ifølge Näsman kan studiens hermeneutiske natur bidra til å klargjøre studiens utgangspunkt og innramming, hvilket motvirker faren for relativisme i motsetning til en tenkt verdiobjektivisme.⁵⁴²

⁵³⁹ Jfr Hummelvold, 2010, 42; jfr Helsinkideklarasjonen (Ruyter, Førde & Solbakk, 2010, 318)

⁵⁴⁰ Vedlegg 7

⁵⁴¹ Kvale & Brinkmann, 2009, 90

⁵⁴² Näsman, 2010, 61

9 DATAMATERIALE

Studiens datamateriale fra den kliniske konteksten blir kort presentert i dette kapitlet, og det vil bli nærmere utdypet i kapittel 12. Dette kapitlet er i hovedsak viet studiens teoretiske datamateriale og presenteres ved et utdrag av tekster av Levinas og Gadamer.

Datamateriale relatert til studiens kliniske kontekst

Datamaterialet fra den kliniske konteksten består av transkriberte tekster fra fokusgruppeintervjuene med 10 ledere. Tekstene ble skapt i fokusgruppene, hvor lederne samtalte med hverandre og med forskeren. Fem fokusgruppeintervjuer som hver varte cirka en og en halv time, endte opp med 51 sider transkribert tekst.

Det ble brukt digital båndopptaker ved intervjuene. Transkripsjon av datamateriale ble gjort av forskeren. Når materialet struktureres i tekstform blir det lettere å få oversikt over det, og struktureringen er i seg selv en begynnelse på analysen.⁵⁴³ Det gjøres ikke et skille mellom de to sykehusene, da det er teksten i seg selv som er av interesse.

Det er i transkripsjonen tatt med pauser, gjentakelser, eh-er og lignende. Det er også tatt med latter. Dette ble gjort for at forskeren lettere kunne huske, og fordi det ble antatt å ha betydning for å tolke utsagnets mening. I presentasjonen av ledernes utsagn er imidlertid eh-er, pauser, latter og lignende tatt bort, og utsagnene fremstilles i vanlig skriftspråk. Dette er gjort av etiske og estetiske hensyn. Ordrette transkripsjoner kan medføre en uetisk stigmatisering av bestemte personer eller grupper.⁵⁴⁴ Utdrag fra datamaterialet presenteres ved ledernes utsagn i kapittel 12, da dette kapitlet omhandler oversettelse av den universelle teorimodellen til en klinisk kontekst.

⁵⁴³ Kvale & Brinkmann, 2009, 188

⁵⁴⁴ Kvale & Brinkmann, 2009, 195

Datamateriale relatert til ansvar hos Levinas

For å forstå ansvaret i Levinas' tekster var det nødvendig å gå bredt ut i teksten, og ikke bare vektlegge det materialet som spesielt omhandler ansvar. Hvordan han ser på skille mellom etikk og ontologi har betydning for å forstå det etiske ansvaret i hans tekster. Derfor er dette ansett som et sentralt område av datamaterialet. Skillet mellom etikk og ontologi synes å gå som en rød tråd gjennom de tekstene av Levinas som er valgt ut. Hans beskrivelse av språk og nærhet viser også til skillet mellom etikk og ontologi, og derfor trekkes det inn i introduksjonen av studiens datamateriale.

'Totalitet og uendelighet. Et essay om exterioriteten' (1996), er ansett som hovedkilde. For øvrig er følgende tekster valgt ut: 'Fænomenologi og etik' (2002), 'Den Annens humanisme' (1993), 'Filosofien og ideen om det uendelige' (1998a), 'Språk og nærhet' (1998b), 'Etik og uendelighet: samtaler med Philippe Nemo' (1995), 'Useless suffering' (1988). Det vises også til andre forfatters tolkning av tekstene.

Etikk og ontologi

For å forstå ansvaret hos Levinas er det av betydning å forstå det skillet han setter mellom etikk og ontologi. Moralitetens betydning er uavhengig og forutgående for ontologien da etikken er førstefilosofi.⁵⁴⁵ Utgangspunktet for Levinas' transcendens-filosofi er en kritikk av det han mener er den dominerende tanketradisjon i Vestens metafysikk. Dette innebærer for det første en kritikk av at all erkjennelsesteori fra antikken til våre dager, tar utgangspunkt i det aktivt erkjennende subjekt som eneste kilde til mening og sannhet. For det andre innebærer det en kritikk av den ontologiske tradisjon, hvor sannhet/mening/intelligibilitet blir sammenfallende med væren som den erkjenneshorisont all virkelighet sammenfattes i.⁵⁴⁶ Ifølge Levinas er forholdet til et værende før enhver ontologi.⁵⁴⁷ Det værende er derfor det endegyldige forhold i væren, fordi ontologien forutsetter metafysikken.⁵⁴⁸ Levinas hevder at det er ikke hans oppgave å definere en etikk, men snarere å finne etikkens mening.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Levinas, 1996, 37

⁵⁴⁶ Thomassen, 1995, 51

⁵⁴⁷ Levinas, 1996, 39

⁵⁴⁸ Metafysikk handler for Levinas om at den Annen er absolutt annenhet, den absolutte fremmedhet. Det radikale ligger i denne fremmedhet og en avvisning av ethvert forutgitt fellesskap, noe som kan innskrenke avstanden til fremmedheten. Det finnes ingen ontologisk eller historisk fellesnevner, og den absolutte fremmede kan jeg ikke forstå ut fra noen ressurs i meg selv (Frandsen, 2001, 88)

⁵⁴⁹ Levinas, 1995, 86

Spørsmålet om den Andre⁵⁵⁰ vil for Levinas innebære at en må gå utover spørsmålet om værens mening til spørsmålet om etikkens mening – gå fra fundamentalontologi til fundamentaletikk. Således synes etikkens mening for Levinas å ligge før ontologien og i møtet med den Annen som noe helt ytre. Slik sett går han i motsatt retning av tradisjonell vestlig tenkning.⁵⁵¹ Filosofene har vegret seg for det usannsynlige i at en utadvendt for-den-andre relasjon går forut for den innadvendte for-meg relasjonen. De har således appellert til den opplyste egeninteressen, til fornuften og rasjonaliteten.⁵⁵²

Levinas' skille mellom etikk og ontologi kan relateres til hans syn på transcendens.⁵⁵³ Levinas hevder at transcendensens formelle kjennetegn – å være annet – er også dens innhold, slik at jeget og det Annet ikke danner en totalitet.⁵⁵⁴ Transcendens hos Levinas kan ikke tenkes med utgangspunkt i subjektets aktive erkjennelse, men som uavhengig av subjektets erkjennelsesaktivitet. Transcendens kan heller ikke tenkes innenfor en ontologi, fordi da vil den radikale forskjell mellom subjektet og det som er annet oppheves. For at denne skal bevares, må transcendensen forbli ytre for at den absolutte forskjell – meg – annet skal bevares.⁵⁵⁵ For å forstå Levinas' tenkning rundt etikken og den Annen, er det av betydning å se dette som et forhold som kommer før bevisstheten og ontologien, og at det er et helt annet forhold enn det som kan omslutes av bevisstheten. I den forbindelse hevder Levinas at bevissthet består i å tematisere gjennom et mangfold, og på denne måten synliggjøre væren ved å kunngjøre dens enhet og identitet. Nesten mangler imidlertid den horisont av mangfold hvor hans identitet kunne blitt erklært, fastholdt, tematisert og dermed åpenbart. Men han

⁵⁵⁰ Det presiseres at det i denne avhandlingen anvendes stor forbokstav på 'den Annen' i sammenheng med beskrivelse og tolkning av tekster av Levinas. Slik jeg leser ham, og i den grad det er systematikk i hans egen bruk av stor forbokstav (den Annen, det Uendelige, det Gode m.m.), så understreker stor forbokstav at det dreier seg om et etisk forhold som betegner en transcendens, dét ved den andres nærhet som treffer meg som det radikalt Andre og som går utover det rent empiriske. I denne avhandlingen er det kun i de sammenhengene som er nevnt ovenfor at det anvendes stor forbokstav i benevnelsen 'den Annen', mens det ellers i avhandlingen anvendes liten forbokstav. I denne avhandlingen vil også benevnelsen 'den Annen' erstattes av menneske, medmenneske, den andre, person, pasient m.m.

⁵⁵¹ Thomassen, 2000, 30

⁵⁵² Vetlesen, 1995, 45

⁵⁵³ Transcendens er for Levinas ikke relatert til subjektets indre bevegelser, men er relatert til det sosiale rom. Transcendens er et sosialt forhold mellom absolutt adskilte individer (Frandsen, 2001, 88). Thomassen (1995, 57) beskriver relasjonen til den Annen som en relasjon til det transcendente. En transcendens relasjon er et forhold hvor transcendensen ikke bryter de bånd en relasjon impliserer, men hvor disse båndene heller ikke forener det Samme og det Andre i et Hele

⁵⁵⁴ Levinas, 1996, 25

⁵⁵⁵ Thomassen, 1995, 54

mangler det han på ingen måte har bruk for, fordi Nesten er nettopp det som umiddelbart er mening, før man tilskriver ham mening.⁵⁵⁶

Nærhet og språk

Ansiktets epifani (åpenbaring) er ifølge Levinas etisk. Det uendelige viser seg som et ansikt i den etiske motstand som paralyserer min makt, og som reiser seg strengt og absolutt fra de forsvarsløse øyne, og fra ansiktets nakenhet og armod. Det er forståelsen av denne armod som skaper selve det Annets nærhet.⁵⁵⁷ Levinas knytter høydedimensjonen til mening.⁵⁵⁸ I begrepet Nesten ligger for Levinas tanken om en nærhet som ikke kan utgjøres av det ontologiske nærvær, men av en spesifikk etisk dvs. transcendent nærhet. Dette er en form for nærhet som Levinas uttrykker i ”ansvar for den Annen”.⁵⁵⁹ Ifølge Levinas har den Annens epifani (åpenbaring) en egen betydningsfull kraft, uavhengig av den betydning som stammer fra verden, og som på en måte blir avdekket horisontalt. Den Annen kommer ikke bare til oss fra konteksten, men har betydning ved seg selv uten formidlende ledd.⁵⁶⁰ Med begrepet transcendens forstår Levinas det som overskrider subjektet og all form for væren. Gjennom ansvaret for den Annen vil forholdet alltid forbli transcendent, dvs. vertikalt, og det kan aldri sidestilles med et forhold på det horisontale plan.⁵⁶¹

Betydningen av nærhet illustrerer Levinas ved å fremheve hvem-spørsmål fremfor hva-spørsmål. Å være rettet mot et ansikt, er det samme som å stille spørsmålet ”hvem” til det ansiktet som er svaret på dette spørsmålet. Den som svarer, og det som besvares faller sammen.⁵⁶² Når det gjelder å gi sitt svar til den Annen, er det relevant å se på Levinas’ syn på forskjellen mellom sigen og det sagte. Det er sigen som representerer nærhet for Levinas, og ved å skille mellom sigen og det sagte, viser han også til et skille mellom etikk og ontologi. Sigen har for Levinas større betydning enn det sagte, og han uttaler at det avgjørende er ikke sigens innhold, men heller selve henvendelsen mot en annen person.⁵⁶³ Levinas hevder at å bli bevisst på noe, er allerede språk, og at språkets essens er godhet, vennskap og gjestfrihet.⁵⁶⁴ Ifølge Levinas er ansikt og tale tett forbundet, fordi det er ansiktet som muliggjør og innleder

⁵⁵⁶ Levinas, 1998b, 83

⁵⁵⁷ Levinas, 1996, 196. Ifølge Berge (1995, 95) er nærhet for Levinas ikke en tilstand, en hvile, men heller en uro og et ikke-sted utenfor hvilens sted.

⁵⁵⁸ Levinas, 1993, 62

⁵⁵⁹ Kolstad, 1995, 128

⁵⁶⁰ Levinas, 1993, 55

⁵⁶¹ Kolstad, 1995, 128

⁵⁶² Levinas, 1996, 174

⁵⁶³ Levinas, 1995, 38; 84

⁵⁶⁴ Levinas, 1996, 305. Språket er hos Levinas ikke bare kommunikasjon av meddelelser, men forutsetter en henvendelse. Sigen er en tilnærming til nesten, og det er å inngi ham betydning (Frandsen, 2001, 170)

enhver tale.⁵⁶⁵ Du må ikke slå i hjel er ansiktets første ytring, og dette er en ordre.⁵⁶⁶ Språkets universelle karakter kan ikke betraktes som det sentrale for Levinas, men heller den etiske nærhet, henvendelse og svar som språket representerer i forholdet til den Annen.⁵⁶⁷

Det ubegripelige ved den Annens nærvær er ifølge Levinas ikke negativt, men det er samtalen snarere enn forståelsen som setter oss i forbindelse med det som essensielt forblir transcendent. At ansiktet i samtalen inngår i et forhold til meg, bringer det ikke inn under det Samme. Det etiske forholdet som understøtter samtalen, er ikke en variant av bevisstheten, hvis utstråling utgår fra jeg`et. Det setter derimot spørsmålstegn ved jeg`et, og dette spørsmålstegn tar utgangspunkt i den Annen.⁵⁶⁸ Språket foregår ikke i bevissthetens indre, men kommer i stedet til meg fra den Annen og virker inn på bevisstheten ved å sette spørsmålstegn ved den.⁵⁶⁹ Levinas hevder at hvis ansikt-til-ansikt forholdet gir språket sin grunn, hvis ansiktet bringer den første betydning og grunnlegger værens betydning, da er det ikke slik at språket tjener fornuften, men faktisk er fornuften.⁵⁷⁰ Ansiktet er for Levinas av betydning i seg selv, og kan aldri bli et innhold som omslutes av tanken. Forholdet til ansiktet er umiddelbart etisk.⁵⁷¹

Datamateriale relatert til danning hos Gadamer

Det var også nødvendig å gå bredt ut i Gadamers tekster for å forstå hans tanker om danning. Under kapitlet om humanistiske grunnbegreper beskriver han dannelsesbegrepet fra side 14-23, men ellers synes danning å ligge mer eller mindre implisitt i hans tekster om hermeneutisk forståelse. Ut fra Gadamers tekster kan derfor danning knyttes til hermeneutisk forståelse. Et utdrag av det datamaterialet avhandlingen er fundert på, presenteres og introduserer danning som et overordnet humanistisk begrep. I forståelsens bevegelse mellom det partikulære og

⁵⁶⁵ Levinas er en filosof som henter store inspirasjoner i den 'hebraiske' visdom, inspirasjoner som søkes formulert i filosofiens 'greske' språk. Spenningen mellom 'det greske' og 'det hebraiske' er vanskelig å beskrive i en enkelt setning, men det kan sies å ha med lyset og lyden å gjøre. Den greske visdom hviler i lyset, et eksempel kan være Platons berømte sol-bilde, mens den hebraiske visdom er derimot knyttet til lyden, talen og hørselen; for eksempel som i den første skapelsesberetning, hvor Guds *tale* er den skapende instans (Frandsen, 2001, 9)

⁵⁶⁶ Levinas, 1995, 83

⁵⁶⁷ Thomassen (1995, 61) hevder at relasjonen til den Andre for Levinas ligger i språket, hvis primære funksjon er samtalen. Det vesentlige i samtalen innebærer å motta den andre personen i hans forskjellighet fra meg, og å gi ham mitt svar

⁵⁶⁸ Levinas, 1996, 191

⁵⁶⁹ Levinas, 1996, 201

⁵⁷⁰ Levinas, 1996, 204

⁵⁷¹ Levinas, 1995, 82

allmenne er autoritet og tradisjon en iboende del av forståelsen og introduseres derfor i presentasjonen av datamaterialet.

'Sannhet og metode' (2004) er valgt som hovedkilde når det gjelder Gadammers tekster. Andre kilder som har bidratt som datamateriale er 'Sannhet og metode' (2010), 'Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter' (2003), 'Teoriens lovprisning' (2000), 'Den europeiske arven' (1991), 'Förnuftet i vetenskapens tidsålder (1988)', og 'Education is self-education' (2001). Det vises også til andre forfatteres syn på Gadammers tenkning om danning.

Danning som humanismens overgripende begrep

Når Gadamer innledningsvis i sitt hovedverk 'Sannhet og metode' uttaler seg om danning, er det ofte i sammenheng med Hegel⁵⁷², Herder⁵⁷³ eller Humboldts⁵⁷⁴ tenkning om det samme.⁵⁷⁵ Gadamer tar utgangspunkt i ovennevnte filosofer når han utvikler sin egen tenkning om danning.

Den latinske ekvivalent for danning er *formatio*, mens det i andre språk f.eks. engelsk svarer til *form* og *formation*. Danning seirer imidlertid over *form*, for bak danning (*bildung*) ligger *bilde*. Formbegrepet har ikke den hemmelighetsfulle dobbelthet, hvormed *bilde* omfatter både etterligning og forbilde.⁵⁷⁶ Danning har ifølge Gadamer ikke et mål utover seg selv, og nettopp i dette overskrider dannelsesbegrepet det som det er avledet av, nemlig ideen om kultivering av evner og anlegg. Ved danning gjøres det som man blir dannet gjennom, til sitt eget. Slik blir det tilegnede integrert og oppbevart, slik at ingen ting forsvinner. Dannelsen er et ekte historisk begrep, og åndsvitenskapenes forståelse dreier seg nettopp om det historiske

⁵⁷² Georg, W.F. Hegel (1770-1831) tysk filosof med stor interesse for klassiske studier (Haga, 1993)

⁵⁷³ Johann, G. v. Herder (1744-1803) tysk forfatter og teolog som fastholdt ideen om den absolutte humanitet, hvor humanitet er det gudgitte i mennesket (Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, 1988)

⁵⁷⁴ Wilhelm, v. F. Humboldt (1767-1835) tysk vitenskapsmann og politiker (Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, 1988). Grunnlegger av den moderne språkfilosofi og vektlegger spørsmålet om 'ordets sannhet'. Han mener at det finnes en uløselig sammenheng mellom det individuelle og det universelle, da følelsen av individualitet alltid rommer en anelse av en totalitet, og derfor er fordypelsen i språkfenomenenes individualitet en vei til innsikt i det menneskelige språks konstitusjon som helhet (Gadamer, 2004, 414). For von Humboldt (1986) uttrykker individualiteten seg selv som den hemmelige, utgrunnelige og uendelige mulighet eller evne ved menneskets natur. Individualiteten gjenspeiler ideen om samspillet mellom denne uendelige mulighet, personlig karakter og kulturell arv. Dette gir begrepet 'bildung' sin styrke (Løvlie 2002, 469)

⁵⁷⁵ Gadammers gjennomgang av dannelsesbegrepet fra opplysning til det nittende århundre oppsummeres av Cleary & Hogan (2001, 526) fra Herders syn på 'bildung' som et nytt ideal for å 'nå opp til menneskelighet', gjennom opplysningstidens tenkeres syn på 'bildung' som den rette menneskelige vei for å utvikle ens talenter og evner, og til Hegels fremhevelse av menneskets bevissthet om gapet mellom natur og ånd, og mellom hva man er og hva man bør være

⁵⁷⁶ Bilde refererer til den gamle mytiske tradisjonen, hvor mennesket i sin sjel bærer bildet av Gud, som det er skapt etter, og som det må oppbygge i seg (Gadamer, 2004, 16)

momentet ved en slik 'oppbevaring'.⁵⁷⁷ Begrepet danning har sin opprinnelse i den middelalderske mystikk, dens videreføring i barokkens mystikk og dens religiøse begrunnede spiritualisering gjennom Klopstocks Messias som grep en hel tidsalder frem til Herders grunnleggende definisjon 'høyneelse til humanitet'. Attenhundretallets dannelsesreligion bevarte dette ordets dybde dimensjon som også har bestemt vårt dannelsesbegrep.⁵⁷⁸

I sitt kapittel om humanistiske grunnbegreper viser Gadamer til *sensus communis*, dømmekraft og smak, og han knytter også disse begrepene til danning. Ved utlegging av disse begrepene vektlegger han det som er felles og allment.⁵⁷⁹ Gadamer's humanistiske grunnbegreper er et eksempel på praktisk klokskap om hvordan man skiller mellom godt og ondt, rett og feil, viktig og uviktig osv.⁵⁸⁰ Gadamer hevder at den dannede bevissthet kan betraktes som en fellessans som overgår enhver av de naturlige sansene. Fellessansen beveger seg i alle retninger, fordi den er en allmenn sans.⁵⁸¹ Å se bort fra seg selv og være rettet mot det som er, det er en dannet bevissthets væremåte. Det behøver ikke være en bevissthet som er dannet gjennom vitenskap, men det viktige er at det er en menneskelig dannet bevissthet som har lært å medtenke andres synspunkter, og å være i stand til å komme overens om det som er felles, og dermed en felles mening.⁵⁸²

Danning kan relateres til teori og praksis. Danning er nær knyttet til praktisk arbeid, fordi arbeidets vesen er å danne tingene i stedet for å fortære dem. Den praktiske danningen innebærer å legge avstand til begjærets umiddelbarhet, til personlige behov og personlige interesser og å påta seg noe allment.⁵⁸³ Ifølge Gadamer fremtrer danningens allmenne vesen spesielt tydelig i ideen om den teoretiske danning. For å forholde seg teoretisk, er i seg selv en fremmedgjøring, nemlig et krav om å beskjeftige seg med noe som ikke er umiddelbart, men noe som er fremmedartet som f.eks. erindring, hukommelse og det som hører til tenkningen. Det gjelder å finne allmenne synspunkter for uegennyttig å forstå saken.⁵⁸⁴ Gadamer hevder at å erkjenne sitt eget i det fremmede, og å føle seg hjemme i det, er åndens grunnbevegelse. Dette begrunnes med at åndens væren består i at man vender tilbake til seg selv fra det annet. Ethvert individ som hever seg fra det naturmessige til sitt åndelige vesen,

⁵⁷⁷ Gadamer, 2004, 16

⁵⁷⁸ Gadamer, 2004, 15

⁵⁷⁹ Gadamer, 2004, 14-45

⁵⁸⁰ Warnke, 1993, 196

⁵⁸¹ I motsetning til fellessansen er de naturlige sansene som f.eks. syn begrenset til et spesielt område (Gadamer, 2004, 22)

⁵⁸² Gadamer, 2000, 53

⁵⁸³ Gadamer, 2004, 17

⁵⁸⁴ Gadamer, 2004, 18

finner i sitt folks språk, seder og institusjoner, en forutgitt substans som det på samme måte som språkinnlæring må gjøre til sitt eget. Gjennom tider har folk formet denne verden og således formet hva som er seg selv. Derfor er det klart at danningens vesen ikke er fremmedgjøring, men derimot å vende hjem til seg selv.⁵⁸⁵

Autoritet og tradisjon

For Gadamer er ikke autoritet det samme som blind lydighet som forbyr tenkning.⁵⁸⁶ Autoritet beror på anerkjennelse og på en handling som fornuften selv foretar, i det den vet å være bevisst på sine egne grenser og tiltror andre en større innsikt og dømmekraft. Dette henger sammen med at hvis noen vil gjøre krav på autoritet, skal den ikke være tildelt, men ervervet.⁵⁸⁷ Tradisjonen innebærer for Gadamer autoritet, og han hevder at å adlyde autoriteten betyr å innse at en annen stemme fra tradisjonen og fra fortiden kan se noe bedre enn man kan selv.⁵⁸⁸

Når det gjelder tradisjonen hevder Gadamer at tradisjonen alltid rommer et moment av frihet og historie. Selv den mest gedigne tradisjon forløper ikke naturmessig, men trenger bekreftelse, overtakelse og pleie. Tradisjonens vesen er bevaring, og bevaring medvirker ved all historisk forandring. Det blir alltid bevart mer av det gamle enn man er klar over, men det smelter sammen med det nye og får ny gyldighet.⁵⁸⁹ Danningsprosessen for Gadamer er en utfoldelse av nåtidens historiske dybde, en 'horisontsammensmeltning' mellom nåtid og fortid, og således fundamentalt knyttet til et begrep om tradisjon. I den hermeneutiske prosess oppløses nåtidens isolerte karakter, idet den får sin plass som moment i tradisjonens historisitet.⁵⁹⁰ Å stå i tradisjonen og lytte til den, er for Gadamer veien til sannhet som det gjelder å finne innenfor humanvitenskapene. Det vi erkjenner historisk er i siste instans oss selv. Humanvitenskapelig erkjennelse har alltid et element av selverkjennelse ved seg, men det handler ikke bare om å gjenkjenne seg selv i det historiske, men også om å oppleve en impuls fra tradisjonen som fører oss utover oss selv.⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Gadamer (2004, 19) viser i den forbindelse til Hegel

⁵⁸⁶ Gadamer, 2003, 10

⁵⁸⁷ Gadamer, 2004, 266; 2003, 10

⁵⁸⁸ Gadamer, 2003, 11

⁵⁸⁹ Gadamer, 2004, 268

⁵⁹⁰ Christensen, 2000, 97

⁵⁹¹ Gadamer, 2003, 11; 12

DEL III

HORISONTSAMMENSMELTNING

10 MOT ANSVARLIG LEDELSE

I dette kapitlet vil den preliminnære teorimodellen gå i møte med ordbøker, og med tekster av Levinas og Gadamer. En begynnende forståelse av hva ansvarlig ledelse kan innebære, vil bli presentert i dette kapitlet. Forsknings spørsmål relatert til 'hva er ledelse', 'hva er ansvar' og 'hva er danning' vil besvares.

Ledelse presenteres i et etisk og ontologisk perspektiv, noe som også viser grunnleggende ulikheter i tenkning hos Levinas og Gadamer. Presentasjonen viser at ledelse er en del av menneskets væren og innebærer å gi bevegelse og retning til menneskets substans. Ansvarlig ledelse skiller seg fra ledelse ved å innebære ansvar og danning. Studiens sentrale begreper og deres relasjoner til hverandre presenteres som begynnende konturer av en teorimodell om ansvarlig ledelse. Den illustreres ved en figur.⁵⁹²

Kapitlet om ansvar og danning presenteres med vekt på å fremstille ansvarets og danningens vesen, og dette presenteres som egenskaper og kjernesubstans. Tolkningen presenteres som intuitiv tolkning.⁵⁹³

Avslutningsvis presenteres ansvarlig ledelse som teser ut fra tolkning av ledelse, ansvar og danning.

Ledelse

Ledelse vil her bli presentert som en del av menneskets væren. Ut fra ordbøker er ledelse tolket som en ontologisk dimensjon ved mennesket som kan relateres til å føre sitt liv.⁵⁹⁴ Lede er å la noe (som beveger seg) få en viss vei eller retning, bringe, føre inn på ny bane⁵⁹⁵ og sette noe i bevegelse.⁵⁹⁶ På bakgrunn av ordbøker om ledelse og tekster om ansvar og

⁵⁹² Jfr figur 2

⁵⁹³ Jfr metodologikapittel som viser at intuitiv tolkning har sin grunn i Gadamers hermeneutikk

⁵⁹⁴ *Lede* kommer fra det norrønske ord *leiða* (Bokmålsordboka, 1986). *Leiða* kan relateres til *la* gå, *la* komme, *leie*, *føre*, *gi* akt på, *anse*, *tenkje* på *noko*, *få* visjoner, *leve*, *føre* (et liv) (Norrøn Ordbok, 1993)

⁵⁹⁵ Norsk Riksmålsordbok, 1983; Norsk Riksmålsordbok, 1937

⁵⁹⁶ Etymologisk kan *lede* knyttes til *føre* eller *leie* "føre ved hånden", oldnorske *leiða* "sette i bevegelse, føre, følge", grunnbetydning er å bringe til å gå (Falk & Torp 1991)

danning, er ledelse (lede) tolket som å gi menneskets substans bevegelse og retning. I denne sammenhengen vil substansen i hovedsak innebære ansvar og danning. Dermed vil ledelse innebære å sette menneskets ansvar og forståelse i bevegelse, og å la denne substans få en viss vei eller retning. Ledelse vil innebære å føre bevegelsen av menneskets ansvar og forståelse inn på et bestemt spor. Ledelse (lede) kan slik sett forstås som en del av det å være menneske, og handler om å føre sitt liv i en viss retning. Ordbøkene viser at ledelse er å være først, lose, rettledi, veilede, befale over og ligge foran,⁵⁹⁷ og kan dermed tolkes som å føre både seg selv og andre frem i en viss retning.

Ledelse er ikke nødvendigvis ansvarlig ledelse. Ledelse blir ansvarlig ledelse ved å påta seg ansvaret for den andre og ved forståelsen av ansvaret for den andre som en allmenn sak. Den retningsbestemmelsen mennesket gir bevegelsen av den menneskelige substans, avgjør om ledelse kan betraktes som ansvarlig ledelse. Danning tolkes som selve bevegelsen og retningen av ansvaret og forståelsen, og retningsbestemmelsen og bevegelsen gjør at ledelse er ansvarlig ledelse.

Ansvarlig ledelse kan betraktes som en bevegelse som fører ansvar og forståelse sammen mot en større helhet. Med utgangspunkt i ansvar og forståelse i henhold til Levinas og Gadamer, kan ansvarlig ledelse betraktes som å gi menneskets substans bevegelse og retning på to nivåer.⁵⁹⁸ Det ene nivået er etisk og vertikalt,⁵⁹⁹ og det andre nivået er ontologisk og horisontalt.⁶⁰⁰ Ansvarlig ledelse kan betraktes som å føre an en bevegelse, hvor ledelse som etikk og ontologi føres sammen til en større helhet og meningssammenheng.⁶⁰¹ Meningssammenhengen ledelse, ansvar og danning vil innebære ansvarlig ledelse, og vil slik sett innebære noe annet og mer enn ledelse, ansvar og danning hver for seg.

⁵⁹⁷ Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok (1991)

⁵⁹⁸ Disse to nivåene representerer etikk og ontologi. Når det gjelder det etiske nivået, vil det i denne avhandlingen anvendes ulike begreper med samme betydning, og det er begreper som etikk, førontologi, førontologisk nivå og vertikalt forhold. Når det gjelder ontologisk nivå, vil det også her anvendes ulike begreper med samme betydning, og det er begreper som ontologi, ontologisk nivå og horisontalt forhold. Da betydningen er den samme, kan dette betraktes som ulike formuleringer om samme sak

⁵⁹⁹ Et vertikalt forhold betegner et forhold til den annen i høyde og verdi (Kolstad, 1995, 127). Levinas løsriver etikken fra ontologien. I følge Levinas er den annen før meg, og i dette kan det anes at før betyr bedre, av mer godhet enn jeg. Dette før lokaliserer ikke værender i tiden, men viser i stedet til kvalitet. Dette innebærer at diakonien er bedre enn dialogen og omtanken bedre enn tanken (Aarnes, 1995, 12-14)

⁶⁰⁰ *Det samme* avtegner en metafysikk som hos Levinas kan betegnes som horisontal, i den forstand at de relasjoner subjektet går inn i – forholdet til stedet og til tingene – er utlagt som materiale for oppholdet i verden. Alt er kjent, og selv det tilsynelatende fremmede viser seg som noe som det kan profiteres av. Den vertikale metafysikk derimot innebærer at den annen melder seg som høyde og åpenbaring (Frandsen, 2001, 87)

⁶⁰¹ Eriksson (1991, 53) viser til Nygren (1973; 1982) og hevder at med meningssammenheng forstås nærmest et erfaringsområde. Hverken ord eller setninger hver for seg har noen mening, men må innføres i en større sammenheng

Ledelse i et etisk perspektiv

Ledelse i et etisk perspektiv er her forstått på bakgrunn av Levinas' tekster om ansvarets etikk. Med utgangspunkt i dette innebærer ledelse ansvarets dimensjoner slik det er tolket ut fra Levinas' tekster. Dette gir etiske føringer for forståelse av hva ledelse er.

Ledelse er tolket som å gi ansvaret bevegelse og retning hen imot noe eller noen. Ansvaret er der selv om det blir tatt eller ikke. Ansvarlig ledelse er etisk nettopp ved å påta seg ansvaret, og ved å gi det retning mot den andre. I et etisk perspektiv kan dette betraktes som et forhold på vertikalt og førontologisk nivå, fordi forholdet til den andre innebærer et forhold hvor den andre står høyere og er av mer verdi enn en selv. Etikken innebærer kontakt og relasjon til en annen, før ansvaret for den andre kan forstås i ontologisk mening. Ansvarlig ledelse kan betraktes som å føre både seg selv og andre⁶⁰² frem i møte med den andre. I dette møtet vil følsomheten vekkes av den annens sårbarhet og lidelse. Å svare an på den annens appell forutsetter evne til å berøres.⁶⁰³ Ansvaret er hos Levinas relatert til kraft, og ansvarlig ledelse kan tolkes som kraft når ansvaret er tatt. Lede forstått som bevegelse kan i henhold til ordbøker tolkes som bevegende kraft.⁶⁰⁴ Ansvarlig ledelse kan dermed forstås som bevegende kraft. Selve bevegelsen av ansvaret kan tolkes som danning, hvor bevegelsen av ansvaret også setter i gang en bevegelse i menneskets sårbarhet, følsomhet og lidelse for den andres skyld. En slik følsomhet kan tolkes dit hen at det vekker menneskets opprinnelige potensial for nestekjærighet og godhet. Ansvarlig ledelse i et etisk perspektiv kan dermed tolkes som vedvarende danning ved og til etisk ansvar og nestekjærighet.

Ansvarlig ledelse i et etisk perspektiv har ikke intensjonell karakter, da bevegelsen ikke oppstår i en selv, men kommer fra den andre som noe helt ytre. Et slikt perspektiv på ledelse kan dermed betraktes som en bevegelse som beveges eller settes i bevegelse av den andre. Det er derfor den andre som er den virkelige leder, og derfor vil ledelse i et etisk perspektiv være ytre styrt. Ansvarlig ledelse har sin opprinnelse og sin ledestjerne i noe utenfor seg selv, og

⁶⁰² Lede er beskrevet som føre, styre, være først, lose, rettlege, veilede, befale over, bestyre, ha hånd om, stå for og ligge foran (Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok 1991; 2005)

⁶⁰³ Dette finner støtte i ordbøkene som knytter lede til sinnsbevegelse og "røre" (Norsk Riksmålsordbok, 1983)

⁶⁰⁴ Lede har en relasjon til bevegelse, og i følge ordbøker har bevegelse betydningen forandring av sted, det å bevege(s), det å bli eller være bevegelig; "rørelse". Bevege har betydningen å bringe ut av en tilstand av ro (hvile), å få til å forandre sted eller stilling, føre av sted, holde i gang, en bevegende kraft, sette i sinnsbevegelse og "røre" (Norsk Riksmålsordbok, 1983)

det er den andre.⁶⁰⁵ Dermed vil ansvarlig ledelse innebære ansvaret for å være den andres stedfortreder,⁶⁰⁶ og stedfortredelse er å tjene den andre i ydmykhet og nestekjærlighet.

Ledelse i et ontologisk perspektiv

Ledelse i et ontologisk perspektiv er her forstått på bakgrunn av Gadammers hermeneutikk, hvor danning som hermeneutisk forståelse er et sentralt tema. Ut fra Gadammers tekster er ledelse tolket som å gi forståelsen bevegelse og retning mellom det partikulære og allmenne. Hvis ledelse skal innebære danning, må ledelse gi forståelsen bevegelse og retning mot det allmenne, og ikke bli værende i det egne og partikulære. En slik bevegelse og retningsbestemmelse av forståelsen innebærer danning. Danning gjør at ledelse kan betraktes som ansvarlig ledelse. Ansvarlig ledelse kan dermed tolkes som danning ved sin bevegelse av forståelsen mot ansvaret for den andre som en allmenn sak.

Ansvarlig ledelse i et ontologisk perspektiv kan betraktes som et horisontalt forhold, da forståelsen er rettet mot ansvaret for den andre som en allmenn sak. Ledelse på horisontalt plan karakteriseres av en intensjon henimot noe, og en intensjon henimot noe er ensbetydende med vilje.⁶⁰⁷ Gadamer hevder at mennesket 'fører' sitt liv på en slik måte at man på grunnlag av sine valg forsøker å realisere det gode, det mest riktige og mest passende liv. Dette representerer ethos og innebærer en holdning hvor man formår å stå til ansvar.⁶⁰⁸ Slik sett kan ledelse betraktes som at man 'fører' sitt liv på en slik måte at man faktisk velger om man påtar seg ansvar for den andre og for fellesskapet. Ledelse kan dermed forstås dit hen at mennesket fører sitt liv på ulike måter.⁶⁰⁹ Først når mennesket bevisst velger å påta seg ansvar for den andre og for det som er felles, kan ledelse betraktes som ansvarlig ledelse. Ansvarlig ledelse kan dermed tolkes som vilje til ansvar og vilje til danning. Dette kan betraktes som en vilje til å gi forståelsen bevegelse og retning utover seg selv og mot noe allment. Dette gir mulighet for danning fordi mennesket møter seg selv i det allmenne og kan ved selvdistanse oppnå ny selvforståelse og forvandling. Ansvarlig ledelse i et ontologisk perspektiv kan dermed tolkes som vedvarende danning ved og til indre ansvar og ethos.

⁶⁰⁵ Ledestjerne er en tanke eller en grunnsetning som man lar seg lede av, og ledestjerne er knyttet til 'veistjerne' (Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 1991)

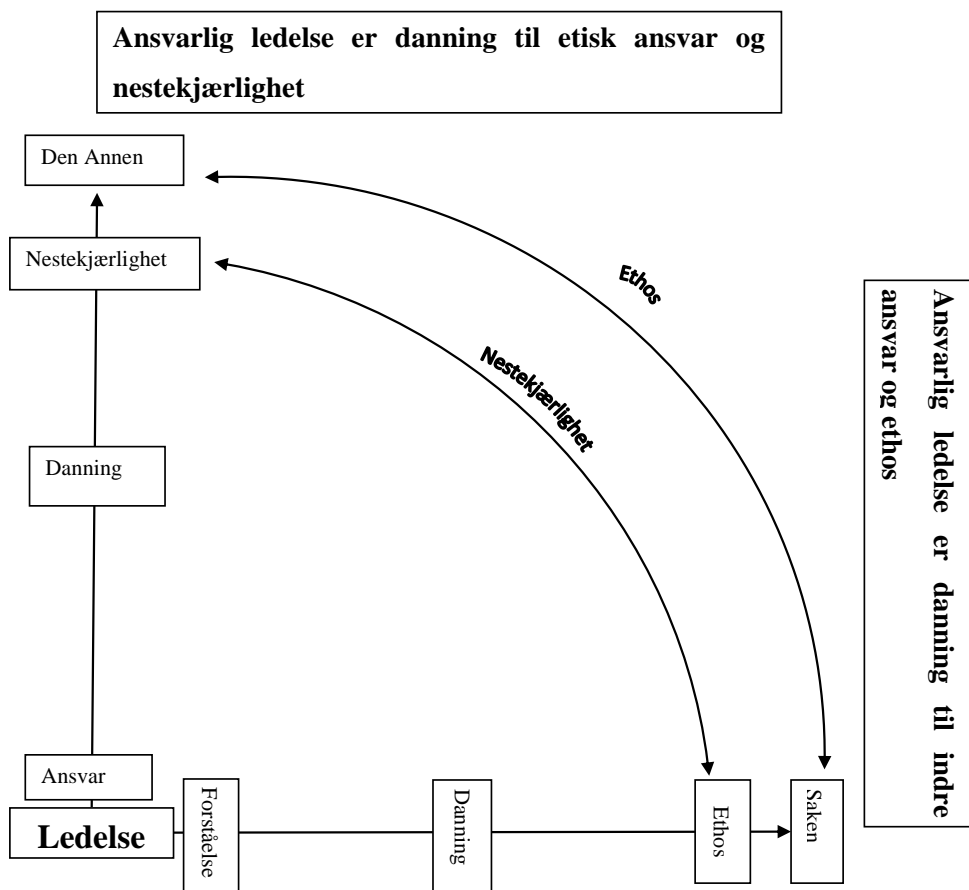
⁶⁰⁶ Ansvarlighet for den Annen innebærer å være gissel og stedfortreder for alle de andre, som nettopp som andre, ikke tilhører samme slekt som Jeg'et. Dette fordi jeg er ansvarlig for dem uten å bry meg om deres ansvar for meg. Selv for dette ansvar er jeg ansvarlig (Levinas 1993, 90)

⁶⁰⁷ Jfr Kolstad, 1995, 131

⁶⁰⁸ Gadamer, 2000, 23

⁶⁰⁹ Lede er i ordbøkene relatert til 'å føre' (Falk & Torp, 1991; Aschehoug & Gyldendals store norske ordbok, 1991)

Ansvarlig ledelse i et ontologisk perspektiv har intensjonell karakter, da bevegelsen oppstår i menneskets eget indre, før den er rettet mot noe utenfor seg selv. Ledelse i et ontologisk perspektiv kan dermed betraktes som en bevegelse som beveges av menneskets egen vilje, og slik sett er ledelse indre styrt. Menneskets vilje til ansvar og danning avgjør om ledelse kan betraktes som ansvarlig ledelse.

Figur 2: Konturer av en teorimodell om ansvarlig ledelse

Konturer av en teorimodell om ansvarlig ledelse

Det kan synes vanskelig å forene Levinas' og Gadamers tekster, fordi Levinas har sitt etiske og førontologiske ståsted, mens Gadamer vektlegger ontologien og forståelsen.⁶¹⁰ Til tross for at det ikke finnes noe felles mellom ontologien og den annen, kan disse to begrepene likevel tre i forhold til hverandre, og denne relasjon uten syntese er hva Levinas kaller en aktelsesforbindelse.⁶¹¹ Levinas fremhever betydningen av et forhold hvor den erkjennende væren lar det erkjente manifestere seg ved å respektere dets annerledeshet.⁶¹² Det er mulig for to ulike systemer å kommunisere og forenes uten syntese ved at det bygges en bro mellom dem, og hvor hensikten avgjør den forening som inngås.⁶¹³ Faren ved en syntese synes å være at det etiske forholdet kan diffuseres og ikke bli viet tilstrekkelig plass i teorimodellen. Hensikten med å forene det etiske forholdet og det ontologiske forholdet, er å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse hvor ansvaret for den andre fremheves og gir etiske føringer for menneskets indre ansvar og ethos. Å tillate etikken å komme før ontologien er å la etikken komme før ethos, da ethos ifølge Eriksson er ontologi.⁶¹⁴

Danning som et vertikalt forhold er vedvarende danning til etisk ansvar og nestekjærighet. Dette innebærer en bevegelse av menneskets potensial for berørthet, sårbarhet, følsomhet og lidelse for andres skyld. Danning som et horisontalt forhold innebærer bevegelse av forståelsen mot ansvaret for en allmenn sak. En slik bevegelse i selvforglemmende selvdistanse er vedvarende danning til indre ansvar og ethos. Danning som et horisontalt forhold vil innebære mer enn bare forandring av evner og ferdigheter, da det handler om forvandling til sann væren.⁶¹⁵

Danning til etisk ansvar og nestekjærighet gir grunnlag og etiske føringer for danning til indre ansvar og ethos. Ansvar og nestekjærighet i den nære relasjonen til den andre gir etiske føringer for at nestekjærighet blir reflektert holdning og ethos i forståelsen av ansvaret for

⁶¹⁰ I følge Levinas (1996, 32) betyr viten eller teori først og fremst et forhold til væren, hvor den erkjennende væren lar det erkjente manifestere seg ved å respektere dets annethet, og uten at den som erkjenner, på noen måte avsetter spor på det erkjente i dette erkjennelsesforhold

⁶¹¹ Kolstad, 1995, 127. Det primære ved dette aktelsesforholdet er Nesten. Dette er ikke neste i væren. Det er først og fremst det tilfeldige ved den etiske relasjonen, ettersom nesten er den første som viser seg. I begrepet nesten ligger nærhet, en spesifikk etisk og transcendent nærhet. Nærheten uttrykkes av Levinas i begrepet "ansvar for den annen". Det er et ansvar som besetter meg, anferker meg, for den annen beleirer meg og gjør meg til gissel (Kolstad, 1995, 128)

⁶¹² Levinas, 1996, 32

⁶¹³ Jfr Eriksson, 1987a, 98

⁶¹⁴ Eriksson, 2003, 23

⁶¹⁵ Jfr Gadamer, 2004, 111

den andre som en allmenn sak.⁶¹⁶ Når ethos innebærer nestekjærlighet vil aktelsen for den andres annerledeshet og individualitet ivaretas. Nestekjærlighet og ethos forener danning som et etisk og ontologisk forhold, og skaper et aktelsesforhold mellom disse som gjør at ansvaret for den andre blir tatt, og hans/hennes unikhhet og annerledeshet blir ivaretatt.

Ansvar

I dette kapitlet presenteres ansvaret slik det er beskrevet og tolket ut fra Levinas' tekster. Ansvarets egenskaper presenteres som begjær og mening, frihet og rettferdighet, sårbarhet og lidelse. Ansvarets kjernesubstans presenteres som adskillelse, da adskillelse fremsto som en invarians eller strukturlikhet ved ansvarets egenskaper.⁶¹⁷ Etikken er for Levinas knyttet opp mot det ytre og det som er absolutt annet enn meg selv. Det som er annet for Levinas er det enkelte menneske, og en slik singularitet kan ikke innlemmes i noe universelt gjennom forståelsen og bevisstheten. Derfor er adskillelse tolket som ansvarets kjernesubstans.

Ansvar hos Levinas kan vanskelig fremstilles i klare kategorier. Dette preger også denne presentasjonen med å beskrive og tolke ansvaret i Levinas' tekster, da det er glidende overganger mellom ansvarets egenskaper og kjernesubstans. Ansvaret vil først bli presentert slik det beskrives ut fra teksten. Selv om det er søkt å beskrive innholdet slik det beskrives i teksten, vil fremstillingen likevel inneha tolkning.⁶¹⁸ Det ligger allerede en tolkning i hvordan ansvaret er forstått og presentert som egenskaper og kjernesubstans. Hensikten er imidlertid å fremstille teksten så "ren" som mulig før den tolkes intuitivt,⁶¹⁹ uten et eksplisitt teoretisk perspektiv. Når teksten først presenteres "ren" gir det mulighet for leseren å vurdere om det er en rimelig tolkning.

For å utdype forståelsen av en vanskelig tilgjengelig tekst vises det til fotnoter med forfattere som har tolket ansvaret i Levinas' tekster.

⁶¹⁶ Den intellektuelle oppriktigheten og sannferdigheten henviser allerede til sårbarheten og finner sin grunn i den (Levinas, 1993, 100)

⁶¹⁷ Jfr Kapittel 7 Hermeneutisk metodologi om lesing av tekster

⁶¹⁸ Det er i Levinas' tekster mange lange setninger, og noen av disse lange setningene gjøres kortere i denne fremstillingen. Det ligger dermed allerede en tolkning i dette

⁶¹⁹ Gadamer (2003, 8) fremhever intuisjonens betydning for erkjennelse

Answarets egenskaper

Answarets egenskaper presenteres som begjær og mening, frihet og rettferdighet, sårbarhet og lidelse.

Ansvar er begjær og mening

Levinas skiller behovet fra begjæret, og gjør det ved å fremheve at begjæret avtegner en mening i væren. Denne meningen trer frem ved annetheten som den retter seg mot. Begjær og higen synes å være sidestilt hos Levinas, og han uttaler at higen kan betraktes som en helt grunnleggende bevegelse og retningsbestemmelse, som meningen.⁶²⁰ Higen viser seg som godhet,⁶²¹ og Levinas hevder at meningen som retningsbestemmelse antyder et fremstøt utover seg selv, og henimot det som er annet enn selvet.⁶²² Ifølge Levinas er derimot behovet knyttet til jegets bekymring for seg selv, og behovet uttrykker egoisme og tilpasning til verden.⁶²³ I begjæret blir væren til godhet ved å overgå seg selv, ved å være opptatt av en annens væren.⁶²⁴ Jeget er eneutvalgt til det uavvendelige ansvar som er kjærlighet, hinsides kjødets lyst.⁶²⁵ Det uendelige tenkt konkret, dvs. med utgangspunkt i den adskilte væren som vender seg mot det uendelige, overskrider seg selv. Det overskrider seg selv ved å åpne opp for det Godes orden.⁶²⁶

Ansvar er frihet og rettferdighet

Ansaret kommer før vår frihet,⁶²⁷ og Ansiktet som det absolutt Annet kaller ifølge Levinas min frihet til ansvar og grunnlegger på den måten min frihet.⁶²⁸ Answarets underkastende karakter som går utover valget, forsvinner når det er det Godes godhet som befaler. Den som adlyder gjenfinner i underkastelsen sin integritet. Det ubøyelige ansvar som man aldri har

⁶²⁰ Levinas 1993, 53-55. I motsetning til det individuelle forhold til den Annen, hevder Frandsen (2001, 73), at værens universalitet representerer anonymitet og depersonalisering, og væren i kraft av sin anonymitet er selve meningsløsheten

⁶²¹ Levinas, 1993, 54

⁶²² Levinas, 1993, 48. Ifølge Berge (1995, 89) knyttes ikke mening til omsorg for seg selv, men uttrykker i stedet et førontologisk forhold som ikke er forbundet med egen nytte, gjensidighet eller vederlag, men betyr heller "omvendt" intensjonalitet, som utleverthet og frembydelse til den andre

⁶²³ Levinas, 1993, 53. Ifølge Tosolini (2002, 49) trekker Levinas en viktig konklusjon ved å skille mellom behov og begjær. Dette gjør han ved å fremholde at begjæret er en bevegelse mot det uendelige, og dette viser til en relasjon til den annen hvor den annen ikke blir absorbert, men heller bevarer den annens annerledeshet

⁶²⁴ Levinas, 1996, 55

⁶²⁵ Levinas, 1998d, 105

⁶²⁶ Levinas, 1996, 99

⁶²⁷ Ifølge Berge (1995, 79) betrakter Levinas ansvaret som friheten og værens forutsetning

⁶²⁸ Levinas, 1996, 199. Den transcendens Levinas beskriver, og som melder seg i ansvarlighetens form, er tilstrekkelig fjern til at mennesket beholder friheten intakt overfor den; mennesket har frihet til både å benekte og bekrefte, og det er ingen løfter som lokker, eller trusler som skremmer (Frandsen 2001, 189)

påttatt seg i full frihet, er godt. Det å bli grepet av det Gode, kan betraktes som passivitet.⁶²⁹ Passivitet kan knyttes til noe før-opprinnelig,⁶³⁰ og Levinas mener at ren passivitet går forut for friheten, og en slik passivitet er ansvar.⁶³¹ Det er den Annen – som annen som ”besetter” Jeget, og som fra nær eller fjern påfører det et ansvar like uavviselig som et traume – et ansvar Jeget ikke har tatt beslutning om, men som når det er ført tilbake til seg, ikke kan unndra seg.⁶³² Umuligheten av å vike unna ansvaret blir til kraft.⁶³³ Levinas hevder at den Annen ikke begrenser min frihet, men tvert imot ved å gjøre meg ansvarlig, skaper og rettferdiggjør han min frihet.⁶³⁴ Når det gjelder rettferdighet består den i å anerkjenne den Annen som lærer.⁶³⁵ Det er henvendelsen ansikt-til-ansikt i samtalen vi kaller rettferdighet.⁶³⁶ Ideen om det uendelige utgjør ifølge Levinas det sosiale forhold, og det er knyttet til forholdet til Nesten. Nesten må være Gud nærmere enn jeg’et, og dette kan man definere som bevissthet om den Annens forrang fremfor meg.⁶³⁷ Rettferdighet, som rett fordelt, begynner med Nesten.⁶³⁸

Ansvar er sårbarhet og lidelse

Å lide ved den annen er å ta ham på seg, støtte og utholde ham og være i hans sted, og også slite seg ut ved ham.⁶³⁹ I en slik følsomhet og sårbarhet er subjektet der for den Annen som stedfortretelse, soning og ansvar.⁶⁴⁰ Det er gjennom gisselets vilkår at det kan finnes medynk, medlidenhet, tilgivelse og nærhet i verden.⁶⁴¹ Levinas hevder at jeget er fra fotsåle til isse, inntil margen i benene – sårbarhet.⁶⁴² Sårbarheten er noe ethvert menneske i sin ”naturlige stolthet” ville skamme seg over å tilstå – rede til å ”bli slått”, å ”bli fiket til”.⁶⁴³

Ifølge Levinas er den rene lidelse i sitt innerste vesen meningsløs og ond. Imidlertid kan noe meningsfullt skje i de mellommenneskelige relasjoner som går utover (beyond) denne onde

⁶²⁹ Levinas, 1993, 85

⁶³⁰ Levinas, 1993, 81

⁶³¹ Levinas, 1993, 87

⁶³² Levinas, 1993, 82

⁶³³ Levinas, 1998b, 89

⁶³⁴ Levinas, 1996, 193

⁶³⁵ Levinas, 1996, 65

⁶³⁶ Levinas, 1996, 63

⁶³⁷ Levinas, 1998a, 51. Den Annen er før meg, og ved dette *før* knytter Levinas i følge Aarnes (1995, 13) til bedre og av mer godhet enn meg selv. Dette betyr at diakonien er bedre enn dialogen, og omtanken bedre enn tanken

⁶³⁸ Kolstad (1998, 7) mener at Levinas betyr en etisk fornyelse ved at han ikke fokuserer på subjektets, men på vår Nestes rettigheter. Ved dette viser han til en tilbakevinning av den dypere mening i menneskets forhold til seg selv, til den Annen og til Gud

⁶³⁹ Levinas, 1993, 100

⁶⁴⁰ Levinas, 1993, 101

⁶⁴¹ Levinas, 1998b, 89

⁶⁴² Levinas, 1993, 100

⁶⁴³ Levinas, 1993, 100

og meningsløse lidelse. Dette illustrerer Levinas ved å understreke min egen lidelse som lidelse for den unyttige og meningsløse lidelse (useless suffering) hos den Annen. Dette kaller han den rettferdige lidelse i meg for den urettferdige lidelse hos den Annen.⁶⁴⁴ Lidelsen åpner ved dette opp for det etiske perspektiv i de mellommenneskelige relasjoner. Dette viser en radikal forskjell mellom lidelse hos den Annen som for meg er utilgivelig, og som ber meg og påkaller meg, og lidelse i meg. Min egen opplevelse av lidelse som konstitusjonsmessig eller medfødt er unyttig; kan nå få mening. Dette innebærer den eneste mening hvor lidelse er mottagelig, og det er ved å bli en lidelse for lidelsen – og å være det ubønnhørlig – for noen andre. Det er denne oppmerksomheten mot den Andre som til tross for all ondskap og på grunn av denne ondskap – kan bli stadfestet som en forpliktelse i den menneskelige subjektivitet. Dette kan også heves opp til et overordnet etisk prinsipp – det eneste prinsipp som er umulig å bestride.⁶⁴⁵

Tolkning av ansvarets egenskaper

Ansvarets egenskaper er tolket som nestekjærlighet. Selv om Levinas i liten grad bruker ordet kjærlighet,⁶⁴⁶ synes hele hans tenkning rundt ansvar å være rettet mot nestekjærlighet.⁶⁴⁷ Dette vises ved ansvarets egenskaper som begjær og mening, frihet og rettferdighet, samt sårbarhet og lidelse. Ansvarets egenskaper kan betraktes som en konkretisering av ansvarets kjernesubstans som er adskillelse.

Ansvaret hos Levinas kan tolkes som nestekjærlighet fordi ansvaret har en vedvarende retning mot den andre og vender ikke tilbake mot en selv.⁶⁴⁸ Ansvaret er knyttet til et uendelig begjær som Levinas relaterer til godhet, og en slik godhet kan tolkes som nestekjærlighet. Begjæret er en uendelig bevegelse bort fra seg selv og mot den andre, og denne bevegelsen bevarer den andre personen som adskilt fra en selv. Å vende seg uselvisk mot andre innebærer mening ved å være rettet mot andre fremfor mot en selv. Ansvaret kan tolkes dit hen at menneskets iboende og opprinnelige potensial for nestekjærlighet vekkes i møte med andres sårbarhet og lidelse. Å være åpen for den andres sårbarhet og lidelse er å utsette seg selv for sårbarhet. Å

⁶⁴⁴ Levinas, 1988, 158

⁶⁴⁵ Levinas, 1988, 159

⁶⁴⁶ Levinas (2002, 52) hevder selv at han i 'Totalitet og uendelighet' sjelden benytter begrepet kjærlighet da det ofte kan knyttes til attrå. Imidlertid uttaler han at ansvaret i relasjon til den unike andre personen er kjærlighet, og kjærlighet er den eneste mulige holdning i møte med den unike

⁶⁴⁷ Levinas (1998b, 85) hevder at det i nestens nærvær finnes et streif av fravær som gjør at nærheten ikke er ren sameksistens og ro, men heller en uro og en engstelse. Her er en sult som stråler i sitt umettelige begjær, og som innebærer en kontakt av kjærlighet og ansvar

⁶⁴⁸ Jfr Wright, Hughes & Ainley (1988, 176) viser til et intervju med Levinas, hvor han hevder at kjærlighet som nestekjærlighet er umotivert på den måten at man ikke forventer noe tilbake

fremstå som sårbar er noe mennesket helst ikke vil vedstå seg. Det skammer seg fordi det innebærer å fremstå som ”liten” og ”svak”. Det ligger derfor en ydmykhet i å vedstå seg sin sårbarhet, da fasaden som stolt og sterk slår sprekker. Å fremstå som alliert og solidarisk med de aller svakeste og mest hjelpetrengende, er selv å fremstå som sårbar, naken og utsatt. Å berøres av den andres sårbarhet vekker menneskets følsomhet og kan tolkes dit hen at mennesket får mer godhet i seg. Levinas fremhever betydningen av passivitet, og slik sett kan nestekjærlighet og godhet tolkes som gitt ved livet selv, og det er dermed ikke ens egen fortjeneste. Det kan derimot betraktes som en mulighet som er oss gitt ved ansvaret for den andre. Ved dette synes Levinas å vise at det finnes muligheter og betingelser ved livet selv som ikke er vår egen fortjeneste, da dette handler om livet som skapt.

Friheten kan tolkes som nestekjærlighet ved at det er ansvaret for den andre som skaper eller konstituerer menneskets frihet, som en frihet og kraft til å kunne velge det gode. Ansvaret fremmer således menneskets integritet, ved at det gir mennesket kraft og styrke til å kjempe for det gode. Friheten er knyttet til at det er noe utenfor en selv som er bestemmende for menneskets frihet. Det er noe som er av større verdi enn egen autonomi, og dette er vi ikke selv opphav til. Derfor kan frihet knyttes til passivitet fremfor intensjonalitet. Rettferdigheten kan relateres til nestekjærlighet ved at den andre alltid kommer før meg selv i ethvert forhold. Den andre er læremester, og rettferdighet er å ta imot undervisningen og tjene den andre i ydmykhet og kjærlighet.

Å påta seg ansvaret og lide ved den andres lidelse synes å være en annen form for lidelse enn å lide sin egen lidelse. Å lide ved den andres lidelse kan tolkes dit hen at det bevarer den andre som adskilt fra en selv. Det finnes ingen forventning om å få noe tilbake, men innebærer en godhet hvor mennesket glemmer seg selv for den andres skyld. Den andres lidelse kan aldri forstås eller rettferdiggjøres, men som lidelse for andres lidelse kan lidelsen gis mening. Ansvar innebærer å ofre noe av seg selv for den andres skyld. Å ofre noe av seg selv innebærer å gi avkall på stolthet og egne behov for andres skyld, og et slikt offer er ansvar og nestekjærlighet.

Answarets kjernesubstans

Answarets kjernesubstans presenteres som adskillelse.

Ansvar er adskillelse

Levinas tydeliggjør skillet mellom etikk og ontologi ved å vise til Heideggers' væren og det værende. Å sette forholdet til noen som er et værende (det etiske forhold) under forholdet til det værendes væren, som er upersonlig, gjør at det værende kan gripes og beherskes i et vitensforhold.⁶⁴⁹ Jeg og du er ikke individer som hører inn under et felles begrep,⁶⁵⁰ og ifølge Levinas er transendensens formelle kjennetegn å være annet.⁶⁵¹ Denne vending fra det gitte til Nesten, fra forestilling til kontakt, fra kunnskap til etikk, er ansikt og menneskelig hud.⁶⁵² Allerede i og med følsomheten er subjektet der for den Annen, som stedfortredelse, ansvar og soning.⁶⁵³ Levinas er spørrende til om ikke en slik væren legger av seg sin væren – ikke for å dø, men for å forvandles og å bli annerledes enn å være.⁶⁵⁴ 'Å legge av seg sin væren' knytter Levinas til soning, og han uttaler at verbet å ikke-være betegner den konkrete situasjonen, den etiske hendelsen som er "soning for en annen".⁶⁵⁵ Ifølge Levinas er det kun ved å henvende seg til den Annen at jeg er til stede for meg selv. En slik forbindelse består allerede i å tjene den Annen.⁶⁵⁶

Den subjektive væren får sitt omriss fra adskillelsen. Adskillelsen er selve individuasjonsakten, og denne gir en mulighet til å definere seg ut fra seg selv i motsetning til en henvisning til et hele. Det faktum å utgå fra seg selv er det samme som adskillelsen.⁶⁵⁷ En forbindelse til en annen som ikke utgjør en totalitet, kan kun skje som en bevegelse fra Jeg'et henimot det Annet, som et ansikt-til-ansikt forhold, dvs. å tegne en dyp avstand – talens, godhetens og begjærets avstand.⁶⁵⁸ En slik bevegelse går ifølge Levinas kun fra det samme og henimot det Annet og vender ikke tilbake til det samme.⁶⁵⁹ Gavnildheten og godhetens vesen er et forhold til noe som begjæres, og som næres av det begjærede. Forbindelsen mellom

⁶⁴⁹ Levinas, 1996, 36. Levinas (1998a, 44) hevder at "Erkjennelse består i å gripe dette enkelte som alene har eksistens, ikke i dets singularitet, som ikke teller – men i dets generalitet; bare om den gis det vitenskap"

⁶⁵⁰ Levinas, 1996, 29

⁶⁵¹ Levinas, 1996, 25. Thomassen (1995, 54) hevder at transendens hos Levinas ikke kan tenkes innenfor en totalitet eller helhetshorisont, men adskilt fra alt annet

⁶⁵² Levinas 1998b, 91. Aarnes (1995, 13) påpeker at mens jeget i den rasjonalistiske tradisjon kom til seg selv i enerom, er det hos Levinas den Annens ansikt som vekker jeget av "den ontologiske slummer"

⁶⁵³ Levinas, 1993, 101

⁶⁵⁴ Levinas, 1993, 99

⁶⁵⁵ Levinas, 1998b, 89

⁶⁵⁶ Levinas, 1996, 175

⁶⁵⁷ Levinas, 1996, 299

⁶⁵⁸ Levinas, 1996, 30

⁶⁵⁹ Levinas, 1993, 49. Det Levinas kaller 'det samme' eller 'det egne' er ikke bare subjektet, men subjektet slik det prinsipielt fungerer: Det er et økonomisk subjekt som erkjenner omverdenen ved å tilegne seg den, et subjekt som gjør seg fri ved å besitte (Frandsen 2001, 37)

gavmildheten og godhetens vesen og det begjærede stammer fra avstanden eller adskillelsen.⁶⁶⁰

Tolkning av ansvarets kjernesubstans

Adskillelse kan tolkes som et forhold mellom to helt adskilte personer.⁶⁶¹ Ansvar er å svare an på bevegelsen fra noe som er helt annet og helt ytre i forhold til en selv. Skillet mellom etik og ontologi er et skille som kan relateres til skillet mellom en selv og den andre. Etikken og ansvaret hos Levinas kan betraktes som førontologisk, da ansvaret for den andre er av større etisk verdi enn forståelsen av dette forholdet. Ansvaret er ikke vår egen fortjeneste, da ansvar ikke er en bevegelse som oppstår i en selv, men i den andre som noe helt ytre. Ansvaret for hverandre er oss gitt ved skapelsen, og adskiltheten er en del av mennesket som skapt. Det førontologiske eller det førintensjonelle kan derfor relateres til Levinas' tanker om passivitet. Passiviteten innebærer at mennesket utsettes for den andres krav og appell om å bli ivaretatt, før mennesket har vilje til ansvar. Ansvar handler ikke om å innlemme den andre i en totalitet av noe som er forstått fra før. Det handler ikke om forståelse og fornuft, men om sårbarhet og følsomhet i møte med den andre. Den andres sårbarhet og appell rammer "helt inn til margin", og forståelsen og fornuften blir satt på prøve av den andres appell. Om mennesket svarer an på appellen synes å være avhengig av menneskets evne til å berøres. En slik evne synes å ha sin opprinnelse i boligen⁶⁶² og i ømheten fra "det kvinnelige". Boligen er forstått som menneskets indre, og den kvinnelige ømhet kan tolkes som omsorg. At det finnes i menneskets indre en sansende, nytende selvtilstrekkelighet synes å være en forutsetning for å kunne bevare andre adskilt fra en selv, men også for menneskets grunnleggende tillit og mulighet til åpenhet mot andre.⁶⁶³ En egoistisk nytelse i boligen kan betraktes som før-etisk.⁶⁶⁴ En slik før-etisk og nytende tilstand kan tolkes som en indre bevegelse som kretser om seg selv, et prestadium for å kunne åpne seg selv i følsomhet, gjestfrihet og godhet overfor den andre. Boligen kan dermed forstås som et før-etisk forstadium, hvor mennesket gjør seg klar til å ta imot den andre, men også til å kunne bevare den andre som adskilt fra en selv.

⁶⁶⁰ Levinas, 1996, 24

⁶⁶¹ Med ordet ansvar viser Berge (1995, 80) til oversettelsen av det franske *responsabilité*. Slik han forstår Levinas, uttrykker dette ordet en mulighet (*-abilité*) til å gi tilbake (*re-*) et *sponsus* (en forpliktelse, et løfte, det å gå god for noen), altså et bånd mellom mennesker (jfr. *sponsus* – "en som er forlovet") som forutsetter mer enn én person, og som har sin opprinnelse i den som gjør ansvarligheten mulig

⁶⁶² Å eksistere betyr å bo, og å bo er å komme hjem til seg selv, å kunne trekke seg tilbake, som i et land man har fått asyl. Dette innebærer et gjestfritt land som byr en velkommen (Levinas, 1996, 152)

⁶⁶³ Kemp (1992, 28) hevder i den forbindelse at i huset råder "det kvinnelige ansiktets" diskrete mildhet som gir vink om den Andre i etisk mening, og er slik sett grunnleggende for menneskets mulighet for å åpne seg for den Annen

⁶⁶⁴ Den rene nytelse som Levinas snakker om kan i følge Kemp (1992, 26) ikke betraktes som egoistisk i etisk mening, da den i sin opprinnelige form er helt uskyldig og hører hjemme i en før-etisk verden

Soning kan tolkes dit hen at man hele tiden gir avkall på noe av sin egen væren ved ansvaret for den andre, og dermed innebærer soning at adskillelsen til den andre bevares. Mennesket soner og opprettholder adskillelsen ved å gi avkall på det som tidligere har vært innlemmet i forståelsen, da soning innebærer å tømme sin væren for ontologi, eller mer konkret å se bort fra tidligere forståelse med fastlåste kategorier, fordommer og forestillinger. Adskillelse vil dermed innebære ydmykhet ved stadig og vedvarende å gi avkall på, eller ofre noe av seg selv for andres skyld. Ansvar som adskillelse innebærer ikke bare forsakelse og tømming av egen væren, men kan også tolkes som en gave hvor mennesket får mulighet til fornyelse og danning av væren. Danning forstått på denne måte er ikke vår egen fortjeneste, men den andres.⁶⁶⁵ Dette forutsetter et etisk ansvar hvor den andre i relasjonen får lov å være helt annerledes enn en selv. Danning på førontologisk nivå kan tolkes som etisk grunn og mulighet for ontologisk danning slik den kan forstås ut fra Gadammers tekster.⁶⁶⁶

Ansvar kan forstås som stedfortredelse for den andre, noe som belyser betydningen av adskiltheten. Ansvar et innebærer stedfortredelse ved at mennesket lider ved den andres lidelse, og bærer hans byrder. Hvis derimot en annen persons lidelse blir ens egen lidelse vil adskillelsen brytes, fordi den andre og hans situasjon innlemmes i egen totalitet av forståelse. Ved dette kan mennesket bli mer opptatt av sin egen lidelse og sin egen forsoning enn av den andre. Det som fremmer og ivaretar det etiske forholdet, er følsomheten og evnen til å lide med. Stedfortredelse kan tolkes dit hen at det åpner opp for at mennesker blir i stand til følsomhet, medlidenhet og omsorg for hverandre. Levinas er opptatt av hva som skjer med mennesket når det tar ansvar for den andre.⁶⁶⁷ Det som skjer med mennesket ved ansvaret for den andre, kan tolkes som danning. Dette er danning som et etisk forhold hvor adskillelsen opprettholdes ved at ansvaret går bare en vei og vender aldri tilbake igjen til en selv. Ansvar et bevegelse og retning mot den andre opprettholdes av et uslukkelig og vedvarende begjær, og en slik bevegelse og retningsbestemmelse kan tolkes som vedvarende danning til ansvar hvor en ikke forventer noe tilbake.⁶⁶⁸

Å være adskilt kan fra Levinas' tekster tolkes som å være skapt til ansvar for andre. Adskillelsen kan betraktes som forutsetning for å kunne møte det som er helt annet enn en

⁶⁶⁵ Levinas (2002, 116) hevder at menneskelighetens kilde er antagelig den annen

⁶⁶⁶ Jfr figur 2

⁶⁶⁷ Frandsen (2001, 109) fremhever betydningen av Levinas' tenkning for utvikling av jeg'et ved å hevde at når Levinas snakker om etikk er han ikke først og fremst interessert i den annen, men i jeg'et. Jeg'et finner som betingelse for sin opprinnelse – ansvaret for den annen

⁶⁶⁸ Ansvar et for den annen er en første begynnelse for et jeg. Denne ansvarlighet kan jeg neglisjere, men jeg kan aldri komme bort fra at ansvarligheten konstituerer min singularitet (Frandsen 2001, 109)

selv. Mennesket kan i sin adskilte, egoistiske, nytende og før-etiske tilstand tolkes som skapt uferdig, og derfor trenger mennesket den andre for å bli mer menneske. Ansvar for den andre kan dermed tolkes som en gave og en mulighet ved livet selv, som det gjelder å ta i mot.

Danning

I dette kapitlet presenteres danning ut fra Gadammers tekster. Danningens egenskaper presenteres som åpenhet og selvdistanse, felles forståelse av samme sak, anvendelse av forståelsen, samt kultur. Danningens kjernesubstans presenteres som forståelsens bevegelse og retning mellom det partikulære og allmenne, da dette fremsto som en invarians eller strukturellighet ved danningens egenskaper.⁶⁶⁹ En slik bevegelse av forståelsen mellom det partikulære og allmenne kjennetegner Gadammers hermeneutikk, samt hans syn på danning. Bevegelsen av forståelsen har sitt utgangspunkt i en selv og har retning mot noe allment eller universelt,⁶⁷⁰ for så å vende tilbake til en selv. Bevegelse bort fra en selv og mot det allmenne gir ny selvforståelse.

Gadammers syn på danning blir belyst i første del av hans hovedverk 'Sannhet og metode'. Danning er også gjennomgående i resten av dette hovedverket, men ligger da mer implisitt i teksten om hermeneutikk. Dette gjør at kjernen i Gadammers syn på danning tolkes ut fra hans tekster om hermeneutisk forståelse.

Fotnoter viser hvordan andre forfattere har tolket danning ut fra Gadammers tekster.

Danningens egenskaper

Danningens egenskaper presenteres som åpenhet og selvdistanse, felles forståelse av samme sak, anvendelse av forståelsen, samt kultur.

⁶⁶⁹ Jfr kapittel 7 Hermeneutisk metodologi om lesing av tekster

⁶⁷⁰ For å skille det universelt gyldige (episteme) fra det allmenne, skiller Gadamer mellom 'det abstrakt allmenne' og 'det konkret allmenne'. Det konkret allmenne bæres av de forskjellige fellesskaper i form av en allmenn sans. Forskjellige fellesskaper danner hver sin mening om tilværelsen og utvikler dermed en egen forståelse av felles virkelighet. Disse fellesskaper kan være en 'gruppe, et folk, en nasjon eller hele menneskeslekten'. Den viten og kyndighet som utvikles og praktiseres av medlemmene i et fellesskap innebærer livsorientering og er rettet mot deres konkrete situasjon (Gustavsson, 2001, 203)

Danning er åpenhet og selvdistanse

Gadamer hevder at det er distansen til oss selv som gjør oss åpne mot andre.⁶⁷¹ Ifølge Gadamer skal man ikke se bort fra seg selv når man hensetter seg i en annen situasjon eller et annet menneskes situasjon. Når man hensetter seg i et annet menneskets situasjon, vil man forstå dets annerledeshet og dets ureduserbare universalitet, nettopp ved å hensette seg i dets situasjon. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at én individualitet innføler seg i en annen, eller underkaster seg en annens målestokk. Å sette seg inn i en annens situasjon betyr tvert imot å bli hevet opp til en høyere universalitet som ikke bare overvinner ens egen partikularitet, men også den annens.⁶⁷² Å opparbeide en horisont er derfor ensbetydende med at man lærer å se utover det nære og det som er altfor nært; ikke for å se vekk fra det, men for å se det i en større sammenheng og i mer riktige proporsjoner.⁶⁷³

Danning er felles forståelse av samme sak

Gadamer hevder at å forstå hverandre betyr å forstå hverandre i noe.⁶⁷⁴ Han fremhever betydningen av å skjerme seg mot vilkårlige innfall og begrensninger, og i stedet rette oppmerksomheten mot 'saken selv'. I saken selv kan man lære å erkjenne sin egen annethet, og dermed oppnå erkjennelse både for seg selv og det andre.⁶⁷⁵ Gadamer hevder at målet for all kommunikasjon og all forståelse ikke bare er forståelse av saken, men er også en felles forståelse av saken.⁶⁷⁶ Alle våre sannhetsbestrebelse er avhengig av det fellesskap som skapes gjennom forståelsen.⁶⁷⁷ Tilhørigheten til en tradisjon er en hermeneutisk betingelse for forståelsen, og derved er man allerede styrt av en meningsforventning som stammer fra en forutgående sammenheng.⁶⁷⁸ Slik sett skal forståelsen ifølge Gadamer ikke betraktes som en subjektiv handling, men heller som å bli inndratt i en overleveringshendelse, hvor fortid og nåtid bestandig formidles.⁶⁷⁹ Selv om man i forståelsen kan ha et indre språk med seg selv, er kommunikasjonen med andre kjernen i Gadammers tenkning om å kjenne seg hjemme i verden.⁶⁸⁰ Gadamer hevder at en vellykket samtale vil forbinde partene til et nytt fellesskap

⁶⁷¹ Gadamer, 2000, 21. Warnke (1993, 195) påpeker at både danning og erfaring innebærer for Gadamer åpenhetens dyd. Gustavsson (1996, 50) hevder at denne evnen til å åpne opp for det fremmede innebærer sosial takt og en holdning av solidaritet med andre

⁶⁷² Gadamer, 2004, 290

⁶⁷³ Gadamer, 2004, 291. Ifølge Christensen (2000, 96) benevnes forskyvning av horisonter hos Gadamer som 'sannhet'; nettopp fordi denne bearbeiding av egne historiske vilkår, sine fordommer, er en dannelsingsprosess

⁶⁷⁴ Gadamer, 2003, 31; 2004, 173

⁶⁷⁵ Gadamer, 2003, 43

⁶⁷⁶ Gadamer, 2003, 34

⁶⁷⁷ Gadamer, 2003, 32

⁶⁷⁸ Gadamer, 2004, 277

⁶⁷⁹ Gadamer, 2004, 277

⁶⁸⁰ Gadamer, 2001, 537

rundt sakens sannhet. Dette innebærer en forvandling hen imot det som er felles, hvor man ikke lenger er hva man var.⁶⁸¹ Forvandling er ikke forandring, heller ikke en særlig omfattende forandring. Med forandring vil det som forandrer seg samtidig forbli og fastholdes som det samme. Forvandling innebærer at noe plutselig og som helhet er noe annet, slik at dette andre som det er blitt forvandlet til, er dets sanne væren, og at dets tidligere væren er uten betydning sammenlignet med dette.⁶⁸²

Danning er anvendelse⁶⁸³ av forståelsen

Gadamer betrakter forståelse, fortolkning og anvendelse som én sammenhengende prosess som ikke kan betraktes som metoder, men heller som en kunnen som krever en særlig åndelig frihet.⁶⁸⁴ Teksters uforståelighet som opprinnelig påkalte hermeneutikkens refleksjon, er bare et særtilfelle av det som ellers møter oss som det underlige, og som ikke lar seg innordne i noen av erfaringenes vanlige forventningsstrukturer. Slik dette mister sin fremmedhet gjennom erkjennelsens fremskritt, slik løser også enhver vellykket tilegnelse av tradisjonen seg opp i en ny, egen fortrolighet, der den tilhører oss, og vi den.⁶⁸⁵ Å beskjeftige seg med en overlevert tekst, innebærer å applisere den på seg selv,⁶⁸⁶ og slik blir leseren selv en del av den mening han oppfatter.⁶⁸⁷ Gadamer knytter sin tenkning om anvendelsen til Aristoteles' tenkning om det samme. Gadamer hevder at Aristoteles beskriver en moralsk viten som noe man blir umiddelbart rammet av, og ikke noe som objektivt konstateres. Den handlende personen beskjeftiger seg med det som ikke alltid er det samme, og som kan være annerledes. Her i dette som er foranderlig, finner han det punktet hvor han skal gripe inn for å handle, og hans viten skal lede hans handlinger.⁶⁸⁸ Det som leder hans handlinger er ifølge Gadamer overordnede idealbilder som inneholder noe allment som kan ha gyldighet for alle. De

⁶⁸¹ Gadamer, 2004, 359

⁶⁸² Gadamer (2010, 141; 2004, 111) hevder at forvandling til form er forvandling til det sanne, og dette innebærer tilbakeforvandling til den sanne væren

⁶⁸³ Gadamer (1990) benytter tre ulike begrep rundt sin diskusjon om applikasjon, dvs. begrepene tillempling (anwendung), tilegnelse (aneignung), samt applikasjon (applikation). Anvendelsen av disse begrepene er ikke systematisk hos Gadamer. Applikasjon anvendes ut fra to betydninger, dels som tillempling og dels som tilegnelse (Eriksson & Lindström, 2007, 13). Dette tolker Eriksson & Lindström (2007, 14) som ytre og indre side ved applikasjonen. Den ytre tillemplingen har en understreking av de ulike metodiske fremgangsmåtene, mens tilegnelsen handler om det indre som skjer i mennesket (ibid.). I den danske (2004) og norske (2010) oversettelsen av 'Sannhet og metode' benyttes i stor grad begrepet 'anvendelse' og 'applikasjon'. I denne avhandlingen vil både begrepet 'tilegnelse' og begrepet 'anvendelse' benyttes i betydningen av det indre som skjer i mennesket, ved at man anvender det forståtte på seg selv og gjør det til sitt eget

⁶⁸⁴ Gadamer, 2004, 293. Eriksson & Lindström (2007, 14) kommenterer dette som en tilknytning til danning, ved at tilegnelsen gjennomføres av ethos. En tilegnelse av ethos gjør at man finner et språk som avspeiler ethos, og ved hjelp av dette språket kan det ethos som er tilegnet gjennom danning også utlegges

⁶⁸⁵ Gadamer, 2003, 76

⁶⁸⁶ Gadamer, 2004, 308

⁶⁸⁷ Gadamer, 2004, 323

⁶⁸⁸ Gadamer, 2004, 299

representerer tingenes natur, men dette bestemmes først i de situasjoner hvor den moralske bevissthet anvender dem.⁶⁸⁹

Danning er kultur

Ordet og språket er ifølge Gadamer betegnende for kulturens opprinnelse. Meddelelsen til en annen person innebærer en distanse til seg selv og åpner oss mot andre. Meddelelse innebærer at vi deler noe med hverandre, og kultur er et område hvor alt vi deler av livets indre goder blir til mer.⁶⁹⁰ Dannelsesbegrepet er uløselig knyttet til kultur og betegner menneskets spesifikke måte å utvikle sine naturlige evner og anlegg på.⁶⁹¹ Gadamer fremhever betydningen av Humboldts skille mellom danning og kultur, hvor danning er av en mer inderlig og høyere karakter, nemlig den mentalitet som brer seg harmonisk over karakteren og følelsen når man erkjenner og fornemmer den samlede åndelige og moralske streben.⁶⁹² Ifølge Gadamer er Cicero⁶⁹³ den første som snakker om åndelig kultur, og kulturbegrepet ble da preget av det pleiende dyrkningsarbeid mellom såing og innhøstning. Dette viser til åndens møye med såing og innhøstning, og ikke bare gleden ved den frie lek.⁶⁹⁴ Gadamer hevder at det som kjennetegner mennesket, er et brudd med det umiddelbare og naturlige, og dette er et brudd som den åndelige og fornuftsmessige del av dets vesen krever av det. ”Hva angår denne del er mennesket ikke fra naturens hånd, hva det skal være”- og derfor behøver det danning.⁶⁹⁵

Tolkning av danningens egenskaper

Tolkning av danningens egenskaper viser at danning er anvendelse av forståelsen. Danning kan hos Gadamer tolkes som en vilje til å rette oppmerksomheten mot det som er allment, og det allmenne representerer det som er felles. Danning innebærer anvendelse av forståelsen ved å tilegne seg de verdier eller det ethos som fellesskapet representerer, og å gjøre disse til sine egne verdier. Tilegnelse av ethos kan relateres til åpenhet og selvdistanse, felles forståelse av

⁶⁸⁹ Gadamer, 2004, 305. Weinshammer(1985, 190) understreker at valget om hva som er rett, ikke kan bestemmes utenfor den spesielle situasjonen, fordi situasjonen selv er med på å bestemme hva som er rett

⁶⁹⁰ Gadamer, 2000, 17. Den tyske humanisme skilte mellom kultur, som menneskets forhold til seg selv, og sivilisasjon, som menneskets beherskelse av dets fysiske omgivelser, f.eks. gjennom teknikk og vitenskap (Gadamer, 2000, 16, note 1)

⁶⁹¹ Gadamer, 2004, 15

⁶⁹² Gadamer, 2004, 15

⁶⁹³ Cicero (106-43 f.Kr.) ble født i en liten by i Latium, utenfor Roma, og studerte retorikk og filosofi i Hellas. Cicero er den mann som har gitt oldtidsordet humanitet dets innhold. Ordet humanitas har sin bakgrunn i greske dannelsesidealer, selv om det ikke er oversatt fra et gresk ord. Humanitas er skapt på romersk grunn. Humanitas betegner en forbindelse mellom gresk menneskelighet og romerske adelsidealer; og omfatter både danning og respekt for danning, dessuten den mildhet og menneskekjærlighet, takt og hensynsfullhet som er dannelsens frukt. Humanitas er roten til både ”humanitet” og ”humanisme”(Skard 1993, 138)

⁶⁹⁴ Gadamer 2000, 25

⁶⁹⁵ Gadamer (2004, 17) viser her til Hegels synspunkter på sammenhengene mellom ånd og danning

samme sak og til kultur. Ifølge Gadamer er det ethos vi streber⁶⁹⁶ mot og prøver å oppnå gjennom egen handling, da dette er vår endelige tilværelses gitte vilkår. Vår endelige tilværelses gitte vilkår er de verdier og skikker mennesker har felles. For å kunne tilegne seg fellesskapets ethos er det av betydning å ha evne og vilje til å rette seg mot ansvaret for det som er felles. Å rette oppmerksomheten mot saken er å rette forståelsen bort fra seg selv og mot det allmenne, og dette forutsetter evne og vilje til ansvar for det som er felles. Dette innebærer danning av viljen til fast holdning og følsomhet for det som er passende i fellesskap med andre. Felles forståelse for samme sak kan tolkes som forståelse for det som er fellesmenneskelig, når alt det ytre som tilslører menneskets sanne væren er skrelt bort. Det som er fellesmenneskelig synes å være knyttet til vår endelighet og til livet selv, som døden, sårbarheten, lidelsen og kjærligheten. Å rette oppmerksomheten mot den saken vi har felles, synes derfor å kreve en fast vilje til solidaritet med det ansvar vi har for hverandre.⁶⁹⁷ Viljen synes derfor å ha betydning for menneskets danning. Dette kan tolkes som en vilje og evne til å se bort fra egne behov og det subjektive i forståelsen. For at danning skal være en vedvarende bevegelse i mennesket, må det allerede ha skjedd en tilegnelse av åpenhet og evne til selvdistanse. Forståelsens retning og bevegelse mot det allmenne innebærer åpenhet og mottagelighet for det som er annerledes. Her er det rimelig å stille seg spørrende til om ikke den nære relasjonen til den andre som løftes frem av Levinas, åpner opp for forståelsens mottagelighet for det som er fremmed og annerledes. Danning hos Gadamer forutsetter et forhold til et annet menneske,⁶⁹⁸ og den etiske grunnen for forståelsen synes å ligge i et slikt forhold.⁶⁹⁹ Han hevder at den genuine meningen med vår endelighet eller vår "kastethet" innebærer at vi ikke bare blir bevisst våre historiske betingelser, men blir spesielt bevisst på at vår væren er betinget av vår etiske relasjon til den andre.⁷⁰⁰

Kulturen er bærer av fellesskapets verdier. Kultur er danning, fordi kultur er å dele, og det som deles blir til mer. Å dele av seg selv kan knyttes til utfoldelse av menneskets kunstdimensjon. Menneskets kunstdimensjon innebærer selvframstilling i selvdistanse og

⁶⁹⁶ I den forbindelse viser Gadamer (2004, 297) til Aristoteles som understreket at det bærende elementet i den moralske viten er *òrexìs*, 'streben', samt dannelsen av den til en fast holdning. Allerede ordet etikk indikerer at Aristoteles baserer *arete*, dyd, på øvelse og ethos

⁶⁹⁷ I den forbindelse fremhever Gadamer (1991, 142) betydningen av å rette oppmerksomheten mot det vi har felles, det som knytter oss sammen gjennom ansvaret for vår fremtid, våre barn og barnebarn

⁶⁹⁸ Weinsheimer (1985, 205) hevder at det er gjennom erfaringen at noe overskrider forståelsen, som en bevissthet om historie og ens egen historisitet. En slik bevissthet åpner for det Gadamer kaller en form for selvkunnskap som ikke bare en narsissistisk kunnskap om seg selv. Tenkning rundt en selv er ikke tilstrekkelig, og derfor krever selvkunnskap erfaring av en annen

⁶⁹⁹ Jfr Figur 2

⁷⁰⁰ Dottori, 2006, 29

selvforglemmelse.⁷⁰¹ Når menneskets kunstdimensjon får rom i fellesskapet, vil menneskets sanne være få muligheter til å tre frem og åpenbare seg. Menneskets kunstdimensjon innebærer frihet til å gjøre godt for andre i selvforglemmende selvframstilling. Dette gir muligheter for at ethos dannes i kulturen ved menneskets skaperglede, kreativitet og intuisjon. Selve kunstverket kan betraktes som saken, og når saken deles i fellesskapet kan dette åpne opp for en danning som innebærer tilegnelse av ethos og åpenbaring av menneskets sanne være.⁷⁰²

Danningens kjernesubstans

Danningens kjernesubstans presenteres som selve bevegelsen og retningen av forståelsen mellom det partikulære og allmenne.

Danning er forståelsens bevegelse og retning mellom det partikulære og allmenne

Gadamer hevder at en sans for det allmenne og det som er felles, faktisk er en definisjon på danningens vesen.⁷⁰³ Danning i betydningen av å heve seg opp til det allmenne er en menneskelig oppgave og krever at man gir avkall på det partikulære til fordel for det allmenne.⁷⁰⁴ Det allmenne kan betraktes som noe fremmed, og Gadamer viser i den forbindelse til Hegel som mener at åndens grunnbevegelse er å erkjenne sitt eget i det fremmede, og å føle seg hjemme i det. Åndens være består altså i at man vender tilbake til seg selv fra det annet. Danningens vesen er imidlertid ikke en fremmedgjøring som sådan, men er derimot å vende hjem til seg selv, hvilket forutsetter fremmedgjøring.⁷⁰⁵ Dette betyr at danning ikke kun kan forstås som den prosess, hvor ånden historisk heves opp til det allmenne. Danning må også forstås som det elementet hvor den dannede beveger seg. Det elementet som den dannede beveger seg i, er ikke en fremgangsmåte eller bestemt atferd, men derimot en allerede tilblitt være.⁷⁰⁶ Dette kan relateres til takt, og ifølge Gadamer kan takt betraktes som en form for følsomhet og mottagelighet for situasjoner hvor man ikke besitter noen allmenn prinsippbasert viten. Imidlertid må man allerede ha utviklet en åpenhet og

⁷⁰¹ Gadamer (2004, 104) knytter kunstverkets væremåte til spillet, og han hevder at fordi mennesket er natur, er meningen med dets spill en ren selvframstilling. Han uttaler også at naturen er et bestandig selvfornyende spill

⁷⁰² Foster (1991, 187) hevder i den forbindelse at applikasjonen bringer det universelle til anvendelse på det partikulære på en slik måte at Gadamer betrakter det som konkretisering av det gode

⁷⁰³ Gadamer, 2004, 22

⁷⁰⁴ Gadamer, 2004, 17

⁷⁰⁵ Gadamer, 2004, 19. Danning som dialektikk mellom det partikulære og universelle kan relateres til metaforen om danning som utferd og hjemkomst, og Gustavsson (1996, 49) hevder at i Gadamers mening er danning menneskets uendelige fornyelsesprosess, hvor mennesket forandres, men blir seg selv mer helt og fullt i prosessen av utferd og hjemkomst

⁷⁰⁶ Gadamer, 2004, 19

mottagelighet for det som er annerledes enn en selv.⁷⁰⁷ Dette er ikke noe fullstendig følelsesmessig eller ubevisst, men er tvert imot en erkjennelsesmåte og en væremåte. Dette innebærer en allmenn sans for proporsjon og avstand til seg selv og gir muligheter for å heve seg opp, og over seg selv til det allmenne.⁷⁰⁸ Denne allmennhet er ikke begrepets og forstandens allmennhet. Det dreier seg verken om å innordne det partikulære under det allmenne, eller om å gi tvingende beviser for noe. De allmenne synspunkter som den dannede holder seg åpen for, er ikke en gjeldende fast målestokk, de er tvert imot kun til stede som mulige andre synspunkter. Den allmenne bevissthet har derfor mer karakter av å være en allmenn sans.⁷⁰⁹

Tolkning av danningens kjernesubstans

Danningens kjernesubstans er selve bevegelsen og retningen av forståelsen fra det partikulære mot det allmenne, for så å vende tilbake til det partikulære som ny selvforståelse. Det partikulære kan betraktes som det egne, mens det allmenne står for det som er felles menneskelig, som tradisjonen og historien. Gadamer synes ikke å skille på danning som prosess og som resultat. Det elementet danning foregår i, kan betraktes som en danning som allerede er blitt til og som derved muliggjør en åpenhet og mottagelighet overfor nye erfaringer og tradisjonens overlevering.

Tolkning av danningens kjernesubstans viser at danning er forvandling til sann væren gjennom selve bevegelsen og retningen av menneskets substans. Bevegelsen og retningen av forståelsen fra det partikulære mot det allmenne og tilbake til det partikulære innebærer økt selvforståelse gjennom tilegnelse av noe allment. I denne retningen og bevegelsen av forståelsen skjer det hele tiden en fornyelse av individet på bakgrunn av det som tas imot eller tilegnes fra tradisjonen eller fra et annet menneske. Forvandling til sann væren kan forstås ut fra Gadamers tanker om menneskets kunstdimensjon. I en skapende og kreativ handling hvor mennesket glemmer seg selv, kan det fremstille sitt sanne jeg. Et selvforglemmende engasjement i praktisk arbeid eller i teoretisk fordypning kan innebære en sannhetserkjennelse. En slik sannhetserkjennelse er ikke metodisk og objektiv, men kan betraktes som en erfaring som kan bidra til ny selvforståelse og til danning. Dette kan tolkes

⁷⁰⁷ Gadamer, 2004, 21. Jfr Levinas og danning, hvor det følsomme og nære forholdet til den annen synes å legge grunnen for forståelsen

⁷⁰⁸ Gadamer, 2004, 21

⁷⁰⁹ Gadamer, 2004, 21

som at mennesket forvandles tilbake til sin sanne væren.⁷¹⁰ Forvandling er hos Gadamer relatert til tilbakeforvandling,⁷¹¹ og dette kan tolkes dit hen at noe tidligere har vært skjult eller usynlig ved væren. Danning kan tolkes som at noe trer frem som en gjenkjennelse, og dermed kan danning betraktes som forvandling tilbake til noe opprinnelig. Det opprinnelige er her tolket som 'det gitte' eller som ethos, og danning kan dermed tolkes dit hen at det innebærer forvandling tilbake til ethos. Tilbakeforvandling til sann væren kan tolkes som å gjenfinne og åpenbare noe av menneskets naturlige kjerne og verdigrunn, og en slik kjerne kan tolkes som et indre ansvar for det som er av fellesmenneskelig verdi. Danning synes å innebære en avdekking av noe ytre som kan tilsløre menneskets sanne og opprinnelige væren. I den forbindelse er det rimelig å undres på om menneskets opprinnelige væren er knyttet til ansvaret for å verne om fellesmenneskelige fenomener som blant annet sårbarhet, følsomhet, kjærlighet og lidelse. Slike fenomener kan ligge skjult i en felles sak og kan erfares og anes som små hendelser og glimt av sannhet. Ifølge Gadamer består kunstverkets væren i at det blir til en erfaring som forvandler den erfarede.⁷¹² Danning er forvandling til sann væren og innebærer bevegelse og fornyelse av menneskets substans. Dette er danning på et dypere plan enn kun forandring av ferdigheter og evner.

Danning kan tolkes som en horisontsammensmeltning som skjer midt mellom det partikulære og allmenne idet det egne og det fremmede møtes. Dette forstås som forvandling og danning, hvor eget perspektiv både fornyes og bevares. Danning forutsetter at det finnes en åpenhet i mellomrommet eller i overgangen mellom det partikulære og universelle som muliggjør å kunne ta imot noe nytt. så Cavalcante Schuback kaller dette mellomrommet som "intets" åpne muligheter, og hun hevder at en forutsetning for selvforvandling er at individualiteten må betraktes som en kraft, og som åpenheten hos dette "imellom".⁷¹³ Det er interessant at så Cavalcante Schuback beskriver selve tenkningens hermeneutiske selvforvandling som at tenkningen avdunster, uttømmes, frigjøres fra seg selv og mister sin stabilitet ved å tillate seg å oppholde seg i overgangen mellom det partikulære og universelle.⁷¹⁴ I den forbindelse kan man undres på om det her finnes noen likhetstrekk med danning på førontologisk nivå, slik Levinas beskriver jegets soning og tømning av egen væren i møtet med ansvaret for den

⁷¹⁰ Å forstå av og med erfaring vil si å forvandle seg selv i en tenkende forståelse. Dette innebærer den uendelige oppgaven å bli det som forstås (så Cavalcante Schuback, 2006, 156)

⁷¹¹ I følge Gadamer (2004, 111) er forvandling en forvandling til det sanne, og dette innebærer forløsning og tilbakeforvandling til den sanne væren

⁷¹² Gadamer, 2004, 102

⁷¹³ så Cavalcante Schuback, 2006, 158

⁷¹⁴ så Cavalcante Schuback, 2006, 160

andre. På den annen side innebærer danning på ontologisk nivå, slik det kan forstås ut fra Gadammers tekster, at man i forståelse av noe allment forsoner seg med seg selv og blir mer hel.

Teser om ansvarlig ledelse

Fra ordbøker, Levinas' tekster om ansvar og Gadammers tekster om danning, presenteres følgende teser om ansvarlig ledelse: Ansvarlig ledelse er en naturlig del av menneskets væren, ansvarlig ledelse er danning til ansvar, ansvarlig ledelse er nestekjærighet og ethos, ansvarlig ledelse er et tjenende i stedfortredelse og ydmykhet, ansvarlig ledelse er sårbarhet og lidelse ved andres lidelse, ansvarlig ledelse er kraft og vilje, ansvarlig ledelse er relasjon og nærhet, ansvarlig ledelse er danning av ansvar i kulturen.

Ansvarlig ledelse er en naturlig del av menneskets væren

Ansvarlig ledelse er å gi den menneskelige substansen den naturlige bevegelsen og retningen den er ment å ha. Dette innebærer å gi ansvaret retning og bevegelse mot den andre og å gi forståelsen bevegelse og retning mot ansvaret som en allmenn sak. Av ulike grunner kan egen og andres substans være uten bevegelse, eller den kan ha kommet inn på feil spor.⁷¹⁵ Ansvarlig ledelse er å føre seg selv og andre inn på rett spor. Dette handler ikke om å konstruere eller beherske, men det handler om å gi bevegelse og retning til noe som allerede er der. Det handler også om å finne tilbake eller avdekke noe som engang har gått tapt eller er skjult, men som kan hentes tilbake siden potensialet finnes der. Potensialer er muligheter som ikke er virkeliggjort, eller den ubrukte kraften som finnes i ethvert menneske, og som venter på å manifestere seg.⁷¹⁶ I denne studien er ansvar og forståelse tolket som menneskets iboende potensial og substans. Ansvarlig ledelse er å fremme menneskets eget potensial ved å gi bevegelse og retning til menneskets ansvar og forståelse, slik at mennesket kan dannes og bli mer menneske.

Ansvarlig ledelse er danning til ansvar

Danning er selve bevegelsen og retningen av ansvar og forståelse. Ansvarlig ledelse er danning ved å gi ansvar og forståelse den bevegelse og retning som er naturlig for mennesket.

⁷¹⁵ Jfr ordbøker relaterer lede til "å føre inn på ny bane" og viser til metaforen "lede en på sporet" (Norsk Riksmålsordbok, 1937)

⁷¹⁶ Hver utvikling er for Aristoteles en aktualisering av noe potensielt. Potensialet finnes for menneskets del i sjelen som en mulighet til handling. Potensialet er både "substans" og mulig aktivitet som under gitte omstendigheter og gjennom viljens inngripende og utløsende faktor kan sette kroppen i rørelse eller bevegelse (Werner, 1988, 63)

Ansvarlig ledelse er å gjenfinne sin opprinnelige retningsbestemmelse mot ansvaret for den andre og for fellesskapet. Når ansvaret er tatt, vil danning være en vedvarende bevegelse i mennesket gjennom hele livet. Ansvarlig ledelse er også å føre an og gi andres ansvar samme mulighet for bevegelse og retning, da ansvarlig ledelse er ansvar for andres ansvar. Dermed innebærer ansvarlig ledelse ansvar for andres danning til ansvar. Danning til ansvar foregår på førontologisk og ontologisk nivå. Danning på førontologisk nivå er danning til etisk ansvar og nestekjærlighet, mens danning på ontologisk nivå er danning til indre ansvar og ethos.

Ansvarlig ledelse er nestekjærlighet og ethos

Ved sin vedvarende bevegelse av ansvar og forståelse på førontologisk og ontologisk nivå, vil ansvarlig ledelse innebære nestekjærlighet og ethos. På førontologisk nivå har ansvarlig ledelse sin opprinnelse i ansvaret og relasjonen med den andre. Nestekjærligheten utspringer i relasjonen, og gir etiske føringer for forståelsen av ansvaret som en allmenn sak. Ansvarlig ledelse vil da innebære nestekjærlighet som reflektert holdning og ethos, og dermed som indre ansvar. Nestekjærlighet og ethos bygger således bro mellom ansvarlig ledelse på førontologisk og ontologisk nivå, og ved en slik bro kan den andre aktes som unik.

Ansvarlig ledelse er et tjenende i stedfortredelse og ydmykhet

Det er egentlig den andre som gir bevegelse til ansvaret ved sin appell, og derfor er det den andre som er den egentlige leder. Den andre kan betraktes som ledestjerne, og ansvarlig ledelse er svare an ved å tjene den andre i ydmykhet. Dette innebærer å være den andres stedfortreder, og ansvarlig ledelse er dermed å bære den andres ansvar. Ansvarlig ledelse innebærer å tjene den andre ved å være ansvarlig for hans ansvar, men også ved å være ansvarlig for å føre andre frem mot å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet. Dermed vil ansvarlig ledelse innebære å påta seg andres ansvar for den andre til de finner veien selv, og kan gå den alene.

Ansvarlig ledelse er sårbarhet og lidelse ved andres lidelse

Ansvarlig ledelse innebærer å påta seg ansvaret, og dette innebærer stedfortredelse i sårbarhet og lidelse for andres skyld. Stedfortredelse i sårbarhet og lidelse kan best forstås som soning for en annens skyld. Å fremstå som alliert og solidarisk med de svakeste og mest hjelpetrengende handler om å gi slipp på fasaden og sone ved å ofre egen trygghet, stolthet og egne behov for andres skyld. Å åpne opp for den andres sårbarhet og lidelse innebærer evne til å berøres, og det innebærer mot og kraft til å lide ved den andres lidelse. Ansvarlig ledelse er ikke å påta seg den andres lidelse som sin egen, for da brytes adskillelsen. Ansvarlig

ledelse er å lide med og være berørt av den andres sårbarhet og lidelse. Dette innebærer at lidelse og soning ved den andres lidelse har mer etisk verdi enn egen lidelse og forsoning.

Ansvarlig ledelse er kraft og vilje

Ansvarlig ledelse innebærer kraft ved at ansvaret er tatt. Jo mer ansvarlig, desto mer kraft og styrke. Ansvarlig ledelse får kraft og styrke i det uendelige begjæret. Å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for den andre innebærer kraft og styrke til å gå foran, føre, støtte og bære andres ansvar. Friheten og viljen til å holde retningen mot det gode dannes i den nære relasjonen til medmennesket.

Ansvarlig ledelse er vilje til ansvar og danning. En slik vilje kan tolkes dit hen at den dannes og får sin kraft i det nære ansvaret for et medmenneske, og videreutvikles gjennom fellesskapet til en moralsk og bevisst holdning. Mennesket kan ved dette dannes til ansvar for det som er felles. På bakgrunn av dette kan ansvarlig ledelse tolkes som vilje til å gi forståelsen bevegelse og retning mot ansvaret for det som er felles. Ansvarlig ledelse kan dermed tolkes som kraft og vilje til ansvar og danning.

Ansvarlig ledelse er relasjon og nærhet

Ansvarlig ledelse er å føre seg selv og andre frem i ansvar for den andre. Et slikt ansvar innebærer relasjon og nærhet. Nærheten gjør det er mulig å la seg berøre av den andres sårbarhet og lidelse. Ansvarlig ledelse innebærer å føre helt frem i møte med den andre, og ikke stoppe opp, eller gå en annen vei for å unngå sårbarhet og lidelse. Å være tilskuer til andres lidelse er ikke ansvarlig ledelse, men derimot å delta i den andres lidelse. Ansvarlig ledelse er å lede seg selv og andre på riktig ”spor” og ”føre ved hånden” om det er nødvendig. Dermed vil ansvarlig ledelse innebære å føre an i møte med den andre, ansikt til ansikt, som ansvar og stedfortreder. Ansvarlig ledelse er ved dette å føre seg selv og andre frem mot berørthet, følsomhet og medlidenhet for andres skyld. Dette betyr å gå foran og føre andre frem til et nært møte med den andre, slik at også andre kan berøres og vekkes til ansvar ved den andres lidelse og sårbarhet. Dette er et ansvar som strekker seg utover ansvaret for den andre da den andre gir den etiske grunn for ansvaret for vår felles menneskelighet.

Ansvarlig ledelse er danning av ansvar i kulturen

Ansvarlig ledelse er danning av ansvar i kulturen. Dette innebærer å gi ansvars egenskaper bevegelse og retning i fellesskapet. Ansvarlig ledelse er å åpne opp for utfoldelse av menneskets kunstdimensjon i kulturen, og i selvdistanse og selvforglemmelse gi muligheter

for fremstilling av ansvarets egenskaper som begjær, frihet, rettferdighet, sårbarhet og lidelse i fellesskapet. Ved dette kan mennesket fremstå som sitt sanne jeg og dele det som er sant, godt og skjønt med andre. Dette gir mening ved at mennesker retter seg mot andre, fremfor å være rettet mot seg selv. Ved å gi bevegelse og retning til ansvarets egenskaper i fellesskapet, bevares ansvarets kjernesubstans i de nære relasjoner, og aktelsen for den andre som annerledes og unik vernes om og dannes inn i kulturen.

Dette innebærer å føre seg selv og andre frem mot forståelse av ansvar for samme sak. Felles engasjement for samme sak dannes i den nære relasjonen ved ansvaret for den andre. Berørthet, sårbarhet og lidelse ved andres lidelse åpner opp for forståelse av ansvar for samme sak. Ansvarlig ledelse er å føre seg selv og andre frem i berørthet ved andres lidelse, og også i opprørthet ved den urett som rammer andre. Dette danner fellesskapet til engasjement for felles forståelse av ansvar for samme sak.

11 ANSVARLIG LEDELSE I EN VÅRD- VITENSKAPELIG MENINGSSAMMENHENG

Hensikten med denne studien er å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv, og derfor vil teorimodellen her gå i møte med utgangsanstagelsene om ansvarlig ledelse. Den preliminære teorimodellen har vært med og gitt føringer for studien allerede fra begynnelsen av. Ved at den vårdvitenskapelige substans bidrar som materiale, tilføres ny kunnskap til teorimodellen.

Ansvarlig ledelse presenteres ut fra en vårdvitenskapelig meningssammenheng, og presentasjonen fremstilles med følgende teser: Ansvarlig ledelse er verdighet, ansvarlig ledelse har sin grunn i nestekjærlighet, ansvarlig ledelse er vårdande, ansvarlig ledelse er ansvar for vårdandets sak, ansvarlig ledelse er vorden i helse og lidelse, ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur.

Ansvarlig ledelse er verdighet

Det er tidligere vist at ansvarlig ledelse er en naturlig del av menneskets væren. Vårdvitenskapen med sitt uttrykte menneskebilde gir utdypet forståelse på dette området. I en vårdvitenskapelig sammenheng kan ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren, få større ontologisk klarhet ved å relateres til menneskets verdighet.⁷¹⁷ Verdighet finnes iboende i alle livets begivenheter, og verdighet kan betraktes som noe som er gitt mennesket ved skapelsen.⁷¹⁸ Begrepet verdighet har en referanse til embete, og absolutt verdighet innebærer å være menneske og å inneha det menneskelige embete.⁷¹⁹ Edlund hevder at i sin etymologiske opprinnelse kan embete relateres til begrep som tjener og vasall. Vasall har betydning lydherre, hvilket kan betraktes som at embetets innhold er å lyde og tjene sin herre.⁷²⁰ Det er vist at ansvarlig ledelse innebærer å tjene i stedfortredelse og ydmykhet, og ansvarlig ledelse

⁷¹⁷ En av vårdvitenskapens grunnantagelser er følgende: Mennesket er i grunnen hellig. Menneskets verdighet innebærer å inneha det menneskelige embetet, å tjene i kjærlighet, å finnes til for den andre (Eriksson 2001b, 16)

⁷¹⁸ Edlund, 2003, 23

⁷¹⁹ Eriksson, 2001b, 16

⁷²⁰ Edlund, 2002, 102

som en naturlig del av menneskets væren kan dermed tolkes som å inneha det menneskelige embete. Å inneha det menneskelige embete vil i denne sammenheng innebære å gi ansvaret den naturlige bevegelse og retning det er ment å ha, og det er mot den andre.⁷²¹ Ved å være rettet mot sin neste, har menneskets vesen ifølge Edlund fått et innhold hvor mennesket kan betraktes som en unik skapelse, og med det følger også dets hellighet.⁷²² Dette gir støtte til denne avhandlingen, hvor det unike er relatert til adskillelsen og til ansvaret for å bevare den andre som unik. Ved at mennesket gir ansvaret bevegelse og retning mot den andre, vil adskillelsen opprettholdes samtidig som den andre får være unik. Ansvarlig ledelse er verdighet ved å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for medmennesket. Dette er forenlig med vårdvitenskapens menneskebilde som vektlegger mennesket som enheten kropp, sjel og ånd og betrakter mennesket som en udelbar enhet og som medmenneske.⁷²³

Menneskets verdighet er knyttet til det som er naturlig og iboende ved mennesket. Ansvarlig ledelse er betraktet som en del av menneskets væren, med en naturlig og iboende vilje til ansvar for andre. Dette handler om å ta vare på det livet som er oss gitt og Martinsen hevder at mennesket på eksistensielt vis selv er ansvarlig for å gi sitt liv form og skikkelse, men bare for å gi rom og livsmuligheter for det skapte liv som vi ikke selv har skapt.⁷²⁴ Å gi rom og livsmuligheter for det skapte liv kan innebære å fremme og verne om menneskets naturlige og opprinnelige ansvar for andre. Naturlig har synonymer som opprinnelig, medfødt, ekte, spontan og frimodig.⁷²⁵ Ansvarlig ledelse synes å få sin verdighet nettopp i det spontane, ekte og frimodige, da det åpner opp for menneskets naturlige bevegelse og retningsbestemmelse.

Ansvarlig ledelse har sin grunn i nestekjærighet

Det dypeste etiske motivet i alt vårdande innebærer respekt for menneskets verdighet. Menneskelig verdighet innebærer indre frihet og ansvar for eget og andres liv, og menneskets

⁷²¹ Edlund (2002, 2) hevder at grunnantagelsen om menneskets verdighet som ble formulert i 1988, beskrev mennesket som alene i forming av sitt liv og vesen. Senere ble grunnantagelsen nyansert, og begrepet verdighet med sin referanse til begrepet embete førte med seg at det ble gjort eksplisitt at det menneskelige embete er å tjene sin neste

⁷²² Edlund, 2002, 3. Menneskets hellighet er også i Levinas' tenkning knyttet til menneskets rettethet mot sin neste. I et intervju uttaler han at det er i det hellige det menneskelige begynner, ikke i erkjennelsen av det hellige, men i verdien. Det er den første verdi, og den er knyttet til at mennesket er mer opptatt av den annen enn av seg selv (Wright, Hughes & Ainley 1988, 172)

⁷²³ Dette udelbare mennesket er et medmenneske, en neste, ens like, en original og en person (Sivonen & Kasén 2003, 80)

⁷²⁴ Martinsen, 1993, 179

⁷²⁵ Jfr von Post, 2003, 148

misjon er å leve for og tjene andre⁷²⁶. Enhver meningssammenheng har sitt grunnleggende motiv,⁷²⁷ og i en vårdvitenskapelig meningssammenheng er caritas betraktet som vårdandets og vårdvitenskapens grunnmotiv.⁷²⁸ Caritas betyr nærmest menneskekjærlighet og barmhjertighet⁷²⁹ og er en syntese av den greske tanken om eros og den kristne tanken om agape.⁷³⁰ Når det gjelder ledelse, viser ovennevnte ordbøker at ledemotiv er relatert til bestemmende motiv eller beveggrunn. Ut fra et vårdvitenskapelig perspektiv synes caritas å være grunnleggende motiv for ansvarlig ledelse.

Med utgangspunkt i at etikken kommer før ontologien,⁷³¹ kan caritas som indre motiv i mennesket antas å ha sin grunn i en førontologisk og etisk relasjon. For Levinas er kjærlighet knyttet til nesten og kan betraktes som uselvisk nestekjærlighet. Ifølge Martinsen er min neste den som trenger hjelp, og er en person jeg ikke kan forvente å få noe igjen av.⁷³² Martinsen hevder at omsorg har med nestekjærlighet å gjøre, å handle mot andre som vi vil at andre skal handle mot oss. Det er å bryte egosentrisiteten, å gå ut over seg selv.⁷³³ Ansvar og nestekjærlighet kan relateres til livet som skapt og forstås som betingelser og muligheter ved livet selv. Ansvar og nestekjærlighet har dermed ikke sin opprinnelse i mennesket selv, men forstås som grunnleggende vilkår ved livet som skapt. Ansvar for den andre kan tolkes dit hen at det vekker potensialet for omsorg og nestekjærlighet i mennesket. Martinsen hevder at kjærligheten og moralen er uten motiv, uten begrunnelser og uten beregnede konsekvenser.⁷³⁴ I den forbindelse kan betydningen av ansvars etikk slik Levinas beskriver dette som sårbarhet og følsomhet, tolkes som selve grunnen og forutsetningen for den ontologiske forståelsen av kjærligheten som bevisst og reflektert holdning overfor nesten. Noe som berører i relasjonen synes å ligge til grunn før nestekjærlighet kan innebære reflektert

⁷²⁶ Eriksson, 2002a, 63

⁷²⁷ Nygren (1966, 22) hevder at det som kjennetegner et grunnmotiv, er at det gjør et fenomen til et avsluttet hele, bestemmer dets struktur og gir det sitt karakteristiske preg. Grunnmotivet er det i stadig nye variasjoner tilbakevendende tema som gir sin fargetone til det hele

⁷²⁸ Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198; Arman & Rehnsfeldt, 2006, 5; Eriksson, 2001b, 14; Eriksson, 2002a, 62

⁷²⁹ Caritasmotivet leder til et utvungent ansvar for den andre der man vil gjøre sin plikt for den andre. Det benevnes for et "ekte motiv" for vårdande (Eriksson, 1990, 21)

⁷³⁰ Eriksson (1991, 39; 40) viser til Nygren (1966) og hevder at kjærlighetens to grunnmotiv finnes i agape og eros, i den opprinnelige kristne kjærlighetstanken og den platonske eroslæren. Disse tankene er forenet til en kjærlighetslære som innebærer begge motiv i den kjærlighetsanskuelse eller caritasanskuelse som ble utviklet av Augustin

⁷³¹ Eriksson & Lindström, 2000, 7; Eriksson, 2003, 23

⁷³² Martinsen (1993, 62) hevder at det skjer en skjørpelse av nestebegrepet i Jesu forkynning. I den førkristelige jødedom ble begrepet brukt i betydning sidemann, nabo, venn, familie, stamme, folk, og hvor utlendinger ofte ble utelukket. Ved Jesu forkynnelse endres dette, da min neste kan være både den fremmede og fienden

⁷³³ Martinsen, 1989, 14

⁷³⁴ Martinsen (1993, 74) viser i den forbindelse til Løgstrup (1972)

holdning.⁷³⁵ Dette kan relateres til Martinsen som hevder at forståelsens ettertenksomhet i erfaringen er fordret av det som berører og beveger meg.⁷³⁶ Ifølge Rosengren gir hjertet en åndelig klarhet som fornuften ikke kan forstå. Åndens bevegelse er mer enn emosjoner og logisk tenkning, da det er noe inderlig på gang når et menneske begjærer i sitt hjerte.⁷³⁷

Det er tidligere vist at nestekjærlighet og ethos forener ansvarlig ledelse som etisk ansvar og ansvarlig ledelse som indre ansvar og ethos.⁷³⁸ Dette forstås med bakgrunn i at ansvaret for den andre fremmer menneskets opprinnelige potensial for nestekjærlighet og godhet. I den nære relasjonen kan nestekjærlighet betraktes som en spontan følelse som utspringer i selve relasjonen. Ifølge Martinsen er kjærligheten spontan og uttrykker en universell følelse eller livsmulighet. Kjærlighetens universelle følelse er rettet mot den andre for den andres skyld, og en slik universell følelse er det fundament vår rasjonalitet bygger på.⁷³⁹ Dermed kan dette forstås slik at den spontane nestekjærligheten som oppstår og utspringer i de menneskelige relasjoner, danner den etiske grunnen for caritas som reflektert holdning og grunnmotiv i menneskets indre. Det er tidligere vist i denne avhandlingen at når mennesket påtar seg ansvaret for den andre, så dannes mennesket til etisk ansvar og nestekjærlighet. Det er også vist at danning innebærer forvandling til indre ansvar og ethos. Dette forstås slik at den spontane nestekjærligheten som oppstår og utspringer i den nære relasjonen er gitt mennesket som etiske grunn for danning gjennom forståelsen til indre ansvar og til caritas som reflektert ethos og grunnmotiv.⁷⁴⁰ Ansvarlig ledelse har dermed sin etiske grunn i nestekjærlighet, noe som har etisk forrang før caritas kan betraktes som grunnmotiv.

Ansvarlig ledelse er vårdande

Allerede i den preliminære teorimodellen er ansvarlig ledelse relatert til vårdandet som en naturlig del av det å være menneske.⁷⁴¹ Vårdandet innebærer et dypt engasjement i den andre og innebærer å tjene. Dette utgjør vårdandets kjerne og kan oppnås i situasjoner der vårdande

⁷³⁵ Levinas (1993, 101) hevder at all kjærlighet eller alt hat som reflektert holdning til nesten forutsetter sårbarhet

⁷³⁶ Martinsen, 1998b, 14

⁷³⁷ Rosengren, 2009, 147

⁷³⁸ Jfr figur 2

⁷³⁹ Martinsen (1993, 76) viser i den forbindelse til Løgstrup (1982)

⁷⁴⁰ I den forbindelse kan det vises til Vetlesen (1995) som hevder at det finnes ikke noe slikt som selvkonstituerende subjektivitet hos Levinas. I stedet er subjektivitet fullbyrdelsen av en bevegelse – ikke innen jeget, men mellom et jeg og et du, hvor duet er det stedet som konstitueringen av jeget utspringer fra (39). En utadvendt for-den-andre relasjon går forut for den innadvendte for-meg relasjonen (45)

⁷⁴¹ Eriksson (1987b, 9) hevder at opprinnelig er vårdande en naturlig væremåte for mennesket

er en form for naturlig vård.⁷⁴² Vårdandet kan skje på en personlig og naturlig måte, det vil si som noe opprinnelig menneskelig, spontant og uten tanke på egen vinning.⁷⁴³ Vårdandet er en konkretisering av menneskekjærligheten. Menneskets evne til å formidle kjærlighet er naturlig og medfødt, noe som i dag av ulike grunner kan hemmes.⁷⁴⁴ Ansvarlig ledelse som bevegelse og retning av ansvaret mot den andre, kan betraktes som en kjærlighetsgjerning, og som en konkretisering av naturlig vårdande. Dette innebærer kraft og vilje til å ta ansvar og til å handle for andre. Wallinvirta hevder at viljemessige handlinger er frie handlinger og er relatert til menneskets frihet og ansvar.⁷⁴⁵ Det er tidligere vist at når ansvaret er tatt, blir det til kraft i mennesket. Ifølge Wallinvirta er kjærlighetens kilde en livgivende kraft, ferdig til å gjenkjennes hos mennesket og anvendes i ansvarets gjerninger.⁷⁴⁶

Det er tidligere vist at ansvarlig ledelse innebærer å tjene i stedfortredelse og ydmykhet. Dette innebærer å ha den andre som ledestjerne. Å ha den andre som ledestjerne, er å ha retning mot det gode.⁷⁴⁷ Vårdande er å vise veien og å oppfatte vårdandet som å vise veien, skildrer vårdandet i sitt ontologiske og sanne innhold.⁷⁴⁸ På bakgrunn av dette kan ansvarlig ledelse betraktes som vårdande ved å være veiviser for andre til de selv kan gå veien alene. Å føre andre frem mot ansvaret for den andre er ikke kontroll og makt. Det handler i stedet om å verne om menneskets verdighet ved å bidra til menneskets naturlige bevegelse og retningsbestemmelse. Eriksson hevder at vårdande i dypeste mening har ingen begynnelse og ingen slutt, og kan betraktes som en uendelig vandring og en uendelig søking etter det uoppnåelige.⁷⁴⁹ Søken etter vårdande som noe uendelig og uoppnåelig kan relateres til Levinas' tanker om ansvaret som et uendelig ansvar, da et slikt ansvar aldri kan fylles helt ut.

I en vårdvitenskapelig meningssammenheng kan vårdande relateres til kunst. Vårdandet er i seg en kunstutøvelse, noe som innebærer en følelse og en levende måte å forholde seg til handlingen på.⁷⁵⁰ Ansvarets gjerninger kan betraktes som vårdandets kunst, og kunstdimensjonen vil være til stede i mennesket om det gis rom og vekstvilkår for menneskets skapertrang. Som medvandrere har vi maktet å skape noe hvis mennesket gjennom lidelsen

⁷⁴² Eriksson, 2001b, 19

⁷⁴³ von Post, 2003, 159

⁷⁴⁴ Eriksson, 1987a, 28

⁷⁴⁵ Wallinvirta, 2011, 147

⁷⁴⁶ Wallinvirta, 2011, 185

⁷⁴⁷ I den forbindelse kan det vises til Bredal (1995, 121) som hevder at i følge Levinas er det den godhet som ligger latent i alle dem jeg er ansvarlig for, som leder meg. Å se til den Annens ansikt betyr derfor å skue det Gode

⁷⁴⁸ Eriksson, 1987a, 31

⁷⁴⁹ Eriksson, 1987a, 31

⁷⁵⁰ Eriksson, 1987b, 16

kjenner at det bevarer sitt liv levende, slik at det på nytt kan åpne seg for en mottakende holdning til livet.⁷⁵¹ På bakgrunn av dette kan ansvarlig ledelse betraktes som å gi bevegelse og retning til menneskets livsvandring ved å føre an ved intuisjon, skaperglede og kreativitet.⁷⁵² Ut fra Gadammers tekster er selvframstilling ved menneskets kunstdimensjon relatert til danning, fordi mennesket glemmer seg selv i sitt engasjement for andre. Eriksson hevder at ved å skape, trer mennesket frem; og mennesket får bli den hun er. Begjæret etter å skape er begjæret etter liv og etter å si ja til seg selv. I den skapende akten assimilerer mennesket den verden som finnes rundt henne og gjennom en unik syntese med hennes indre verden formes et kunstverk, et skaperverk, og det skapte er alltid en del av oss selv.⁷⁵³ På bakgrunn av dette kan ansvarlig ledelse tolkes som naturlig vårdande hvor mennesket dannes til nestekjærlighet og indre ansvar ved ansvarets gjerninger.

Ansvarlig ledelse er ansvar for vårdandets sak

Vårdandet og vårdvitenskapens sak er å lindre lidelse og fremme liv og helse i en ånd av kjærlighet, samt å verne om menneskets verdighet.⁷⁵⁴ Ansvarlig ledelse er ansvar for vårdandets sak, og det innebærer å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for den andre og frem mot forståelse av dette ansvaret som en allmenn sak. Et slikt ansvar innebærer nestekjærlighet og ethos og gjenspeiler et ansvar på to nivåer og som tidligere er presentert som danning til ansvar på førontologisk og ontologisk nivå.⁷⁵⁵

Vårdvitenskapens og vårdandets sak, har begge sin kjerne i ethos, i kjærlighets- og barmhjertighetstanken. Ansvar for saken er å strebe mot forståelse av saken, for dermed å kunne tilegne seg ethos. Forståelsen kan ses som en forutsetning for danning, og danning i sin tur som en forutsetning for forståelse og tilegnelse.⁷⁵⁶ I tilegnelsen av vårdvitenskapens sak blir det vårdande fundamentet virksomt, og tilegnelse leder til ”oppbyggelse” dvs. at mennesket på en måte blir ”mer” menneske.⁷⁵⁷ Tilegnelse av vårdandet og vårdvitenskapens sak innebærer tilegnelse av de verdier eller det ethos som saken har sin grunn i. Danning

⁷⁵¹ Nåden, 1990, 91

⁷⁵² I den forbindelse beskriver Nåden (2000, 81) kunstdimensjonen som en arkeologisk scene hvor engasjementet, kreativiteten og omtenkksomheten er indre styrt. En trofasthet i utøvelsen er forbundet med omsorgens grunnleggende idé – å lindre den andres lidelse på en aktverdig måte. Mot og frihet viser seg ved en uredd holdning til ”vedtatte” konvensjoner, slik at ønsket og viljen til å gjøre det gode får stå kraftfullt frem

⁷⁵³ Eriksson, 1987a, 65

⁷⁵⁴ Eriksson & Lindström, 2009, 9; Eriksson et al., 2006, 296

⁷⁵⁵ Jfr figur 2

⁷⁵⁶ Matilainen, 2004, 27; Nåden, 2003, 70

⁷⁵⁷ Eriksson & Lindström, 2003, 13

innebærer at vårdandets og vårvitenskapens ethos aktualiseres ved å bli en bevisst og reflektert del av mennesket. Ansvar for saken innebærer å tilegne seg den vårdvitenskapelige teksten ved å gjøre den til sin egen. Ansvarlig ledelse innebærer også et ansvar for å føre andre frem mot forståelse av teksten. Ansvarlig ledelse er å være budbærer av teksten og for at utlegningen skal være fruktbar, må budbæreren ta teksten på alvor og kjenne seg kallet til å utlegge den.⁷⁵⁸

Spørsmål om vårdandets sak handler om legitimitet og ansvar.⁷⁵⁹ Ansvarlig ledelse får sin legitimitet ved ansvaret for det som er fellesmenneskelig. Vårdandets sak har evig fellesmenneskelig verdi og betydning. Ansvarlig ledelse er å ofre det ytre, fasaden, det trygge og kontrollerbare for sakens skyld. Wallinvirta hevder at ansvars gjerning er å ofre i kjærlighetens navn for vårdvitenskapens og vårdandets ethos.⁷⁶⁰ Eriksson hevder at ethos er kulturens kjerne og representerer den verdirangordningen som er rådende i en kultur. Ethos oppfordrer til danning, til forståelse av mennesket og dets situasjon, en forståelse som innebærer teori og praksis, og som har til hensikt å virkeliggjøre det sanne, det skjønne og det gode⁷⁶¹. Et ekte historisk ethos forener, hode, hånd og hjerte til viljen til å handle ut fra det gode vi bærer inni oss, og fra hvilket vi blir berørte⁷⁶². På bakgrunn av dette er ansvarlig ledelse å handle spontant for andre ut fra berørthet i situasjonen og ut fra et reflektert indre ansvar og ethos. Kilden til menneskets livskraft kan ifølge Hilli tenkes å kunne finnes i menneskets innerste rom. For at en dannelsingsprosess kan starte, forutsettes en berøring av menneskets innerste rom⁷⁶³. Ethos som menneskets innerste rom kan også relateres til helse, og i den forbindelse hevder Wärnå at helsens indre rom uttrykker den plass helsen har i et menneske.⁷⁶⁴

Denne avhandlingen har vist at etikken har sin grunn i den nære relasjonen. Ansvaret for vårdandets sak uttrykkes i det gode vårdandet til medmennesket, hvor tilegnelsen av saken virkeliggjøres i den vårdande akten. Martinsen hevder at skapelsestankens livsforståelse viser seg i de menneskelige relasjoner, og innebærer at livet er oss gitt som et liv med det andre mennesket.⁷⁶⁵ Ansvaret for saken innebærer at ansvarlig ledelse er ansvar for å verne om livet

⁷⁵⁸ Jfr Eriksson & Lindström, 2003, 14

⁷⁵⁹ Eriksson & Lindström, 2009, 10

⁷⁶⁰ Wallinvirta, 2011, 185

⁷⁶¹ Eriksson, 2003, 21

⁷⁶² Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 83

⁷⁶³ Hilli, 2007, 47

⁷⁶⁴ Wärnå, 2002, 142

⁷⁶⁵ Martinsen, 1993, 58

som skapt. Ansvarlig ledelse innebærer relasjonelt ansvar som en del av saken, og et slikt ansvar innebærer at mennesket berøres ved den andres sårbarhet og lidelse. En slik berørthet synes å kunne knyttes til kallstanken, og ifølge Martinsen utgår fordringen fra den andres truede livsmuligheter. Det er han eller henne som viser meg at livet vedkommer meg, at det er å ta ansvar, og det har å gjøre med aktelsen for den andre. Kallet kan betraktes som en grunnmenneskelig opptatthet av livet – en fordring om å akte livet og ta vare på det.⁷⁶⁶ Ansvar for vårdandets sak innebærer et ansvar for å løfte frem og verne om det som utspringer i relasjonen. Det som utspringer i relasjonen er blant annet godhet og nestekjærighet, berørthet og sårbarhet, men også ydmykhet, glede og takknemlighet over det som er oss gitt. Ansvar for saken innebærer både følsomhet og forståelse. I en vårdvitenskapelig meningssammenheng er det unike en del av saken. I den forbindelse fremhever Matilainen betydningen av å akte mennesket og se det som unikt, samtidig som det også finnes i noen form for meningssammenheng – i et fellesskap og delaktighet i kulturen⁷⁶⁷. Ansvarlig ledelse er ansvar for saken, og dette innebærer en forståelse for at et indre ansvar og ethos gjenspeiler ansvaret for å verne om det unike i det som er felles.⁷⁶⁸

Ansvarlig ledelse er vorden i helse og lidelse

Den preliminaire teorimodellen viser en begynnende antagelse om at ansvarlig ledelse kan ha en sammenheng med helse og lidelse. Avhandlingens utvikling har vist at ansvarlig ledelse er å gi ansvaret bevegelse og retning mot andre. En slik bevegelse og retningsbestemmelse av ansvar og forståelse av ansvaret som en allmenn sak, gir også bevegelse til menneskets helse og lidelse. I en vårdvitenskapelig meningssammenheng kan vardande i helse og lidelse bidra til å gi økt forståelse for hva ansvarlig ledelse er. Vardande er på norsk vorden,⁷⁶⁹ og vorden er i Norsk synonymordbok relatert til danning og tilblivelse.⁷⁷⁰ Vorden innebærer bevegelse og kan ses i sammenheng med danning som i denne avhandlingen er forstått som selve bevegelsen og retningen av menneskets substans. I en vårdvitenskapelig meningssammenheng synes derfor vardande eller vorden i helse og lidelse å ha en sammenheng med menneskets danning.

⁷⁶⁶ Martinsen, 2000, 115

⁷⁶⁷ Matilainen, 2004, 32

⁷⁶⁸ Jfr figur 2 som viser at ansvarlig ledelse innebærer ansvar på førontologisk og ontologisk nivå

⁷⁶⁹ Vardande på svensk er i den norske boken 'Det lidende menneske' oversatt til vorden. Se Eriksson (1993, 15) og Eriksson (1995c, 53). Varda er på norsk vorden, bli, vorde (Svensk-Norsk blå ordbok, 1981)

⁷⁷⁰ Norsk Synonymordbok, 1964

Helse og utholdelig lidelse er forbundet med hverandre,⁷⁷¹ og fra Levinas' tekster er det vist at ansvar har en sammenheng med lidelse. Helse synes ikke å være et tema i Levinas' tekster om ansvar, og derfor kan vårdvitenskapen tilføre ny forståelse på dette området. Helse er i en vårdvitenskapelig sammenheng relatert til helhet,⁷⁷² og dette innebærer å kjenne aktelse for eget liv, for seg selv som menneske og som noe unikt.⁷⁷³ Helse og helhet er relatert til forsoning,⁷⁷⁴ og i vårdvitenskapelige tekster fremheves også lidelse i relasjon til forsoning.⁷⁷⁵ Soning er tidligere i denne avhandlingen viet mer oppmerksomhet enn forsoning.⁷⁷⁶ Både soning og forsoning gjenspeiles i figur 2, hvor det førontologiske nivået gjenspeiler soning, mens forsoningen gjenspeiles av en ontologisk forståelse. På dette området kan vårdvitenskapen bidra til utdypende forståelse for hva soning og forsoning er, samt deres forbindelse med hverandre.

Soning innebærer at noe gammelt må tømmes ut eller ofres før noe nytt kan fylles på. En slik "tømming av væren" sikrer adskillelse og kan tolkes som offer og forutsetning for at fornyelse eller forsoning kan skje. Offer kan i denne forbindelse tolkes som menneskets mulighet til å strekke seg mot det hellige og transcendent⁷⁷⁷. Offer knyttes til forsoning av Gustafsson som hevder at for å kunne leve i det som kan erfares som sant, vil forsoning innebære å ofre det som før var ansett som sant.⁷⁷⁸ Wiklund hevder at å forsones innebærer å vorde, å bli til i ny form. Innen dette er mulig, må det gamle ofres – så vel de gamle strategiene man har hatt for tidligere å håndtere lidelse, som selvbildet og den tilvendte måten å leve på. Disse har ikke bare beskyttet mennesket mot lidelse, men også gjort mennesket fremmed overfor seg selv.⁷⁷⁹ Forsoning kan knyttes til tilblivelse og vardande i helse.⁷⁸⁰ Uavhengig av hvordan forsoningen skjer, innebærer den en forvandling; en ny enhet er skapt.⁷⁸¹ På bakgrunn av dette kan ansvarlig ledelse med sin relasjon til soning også relateres til forsoning, og både soning og forsoning synes å ha en sammenheng med danning. Soning kan tolkes som førontologisk og etisk, fordi man soner for en annens skyld. At det er førontologisk og etisk innebærer at

⁷⁷¹ Når lidelse betraktes som en del av mennesket, er også lidelse en del av helsen (Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 198; Eriksson, 1995c, 52; Eriksson, 2006b, 56)

⁷⁷² Eriksson, 1989, 27

⁷⁷³ Eriksson et al., 1995, 11

⁷⁷⁴ Jfr Gustafsson, 2008, 145

⁷⁷⁵ Jfr Eriksson, 1995c; 1993; 2002a; 2006b; 2007; Gustafsson, 2008; Lindholm, 2000; Wiklund, 2000; Sæteren, 2006

⁷⁷⁶ Levinas viser i følge Frandsen (2001, 140) til en etikk uten noe løfte om forsoning

⁷⁷⁷ Sæteren (2006, 94) hevder at i offeret kan også det åndelige erfares

⁷⁷⁸ Gustafsson, 2008, 145

⁷⁷⁹ Wiklund, 2003, 141

⁷⁸⁰ Gustafsson, 2008, 95

⁷⁸¹ Eriksson, 1995c, 46

soning og offer for andres skyld, er av mer etisk verdi enn egen forsoning. Soning er å gi avkall på noe i seg selv for den andres skyld, mens forsoningen innebærer helhet for seg selv gjennom egen forståelse, bearbeiding og aksept av tapet og lidelsen. Forsoningen kan betraktes som ontologi og forståelse, og det kan relateres til det Levinas benevner som å innlemme noe i en totalitet av forståelsen.

Forskjellen mellom soning og forsoning kan relateres til at det er en forskjell ved å lide ved andres lidelse, fremfor å lide sin egen lidelse. Det er tidligere vist at ansvarlig ledelse med sin relasjon til ansvaret for den andre innebærer lidelse ved den andres lidelse. I en vårdvitenskapelig sammenheng er det fremhevet at det finnes hos enkelte mennesker en manglende evne til å lide.⁷⁸² Slik sett kan mennesket unngå å ta på seg ansvar for andre, fordi ansvaret innebærer å gå inn, ikke bare i den andres lidelse, men også i sin egen. I den forbindelse er det rimelig å undres om ikke nettopp ansvaret for den andre, og dermed lidelsen ved den andres lidelse kan bidra til at mennesket også våger å åpne opp for å lide sin egen lidelse. Ansvarlig ledelse er å gå inn i lidelsen ved å påta seg ansvaret. Hvis lidelsen er utholdelig er den forbundet med helse,⁷⁸³ og dermed vil ansvarlig ledelse innebære både helse og lidelse. Det finnes en relasjon mellom de ulike helsedimensjoner, samt styrke og omfang i opplevelsen av lidelse.⁷⁸⁴ Helse og lidelse i en vårdvitenskapelig sammenheng kaster nytt lys over betydningen av ansvarlig ledelse. Å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for andre kan innebære motstand både i seg selv og i andre, da vorden i helse og lidelse vekker potensialet for sårbarhet og følsomhet i mennesket. Derfor kan mennesket velge å la ansvaret kun få retning mot gjøren og væren hvor lidelse kan fortrenge eller bortforklares.⁷⁸⁵ Dette kan føre til skyld over ikke å strekke til. Wallinvirta hevder at ontologisk skyld muliggjør en bevissthet om sine egne handlinger i vårdandets meningssammenheng, å ta ansvar og oppnå innsikt om sin ufullkommenhet og ansvars uendelighet.⁷⁸⁶ Ordbøker viser at vorden betyr å holde på å bli til, og etymologisk kan verbet 'å bli' relateres til noe som vender innover.⁷⁸⁷ På bakgrunn av dette kan man si at vorden er en indre bevegelse og tilblivelse. Helse som

⁷⁸² Eriksson, 1995c, 16; Lindholm & Eriksson, 1993, 1357

⁷⁸³ Eriksson et al., 1995, 17

⁷⁸⁴ Eriksson et al., 1995, 18

⁷⁸⁵ Jfr Eriksson, 1995c, 53; Eriksson et al., 1995, 19

⁷⁸⁶ Wallinvirta, 2011, 184

⁷⁸⁷ Ifølge Bjordvand & Lindemanns etymologisk ordbok (2001) er vorden med betydningen "bli" et nedarvet opprinnelig sterkt verb som er innlånt fra dansk. Det samme verbet lever i noe endret form i ny norsk *verte*. Dette germanske verbet som i alle de germanske språkene betyr "bli", hadde opprinnelig betydningen "vende, dreie, vri". Verbet er også relatert til innvortes, med betydningen "som vender inn(over), innadvendt"

bevegelse streber mot å realisere sitt potensial.⁷⁸⁸ Helse som vorden utgår fra at mennesket er i en stadig vorden, det dannes eller oppløses, men er ikke ferdig.⁷⁸⁹ Ansvarlig ledelse er vedvarende danning til ansvar, og en slik danning kan tolkes som kraft og vilje til vorden i helse og lidelse.

Vorden i helse og lidelse kan betraktes som drama hvor mennesket kjemper med lidelsen for å kunne forsones med den.⁷⁹⁰ Vorden i helse og lidelse, en bevegelse mot enhet og hellighet, innebærer en forening med sin opprinnelige væren som den personen mennesket er ment å være. Gjennom en slik visjon vil noe fullstendig nytt tre frem, og i menneskets eksistens vil helse og lidelse innbefatte en del av livet og virkeligheten.⁷⁹¹ I den forbindelse kan man stille seg spørrende til om en slik vorden mot forsoning og fornyelse forutsetter en etisk grunn i soning og lidelse ved en annens lidelse. Helin og Lindström hevder at Levinas' ansvarsetikk kan bidra til en dypere forståelse for hva offer i en omsorgsrelasjon kan innebære, da offer også kan ha betydning som et potensial for fornyelse henimot helse.⁷⁹²

Danning til et uendelig ansvar forutsetter evne til å lide, da evne til å lide ifølge Lindholm og Eriksson er en betingelse for menneskelig vekst og utvikling.⁷⁹³ Rudolfsson og Flensner hevder at ledelse innebærer lidelse ved andres lidelse, og hvor dette kan gi muligheter for læring og personlig vekst.⁷⁹⁴ Dette gir støtte til denne avhandlingen som viser at ansvarlig ledelse er å lide ved den andres lidelse. Cody hevder at mennesket som sosialt vesen har i sitt innerste kapasitet til å lide for andre.⁷⁹⁵ Det er rimelig å undres om det er ansvaret for det lidende mennesket i den nære relasjonen som gir mennesket kraft og mot til å lide sin egen lidelse. Matilainen hevder at det er i det relasjonelle som mennesket får næring og kraft for vekst og vorden.⁷⁹⁶ Mennesket dannes i og til sårbarhet og følsomhet ved å lide ved den andres lidelse, og dette kan bidra til at mennesket blir i stand til å være til stede i sin egen lidelse og forsones med den. Den annens lidelse vekker menneskets følsomhet og sårbarhet hvis mennesket våger å gå inn i lidelsens drama, og det vil da innebære som Helin og Lindström uttaler det "to allow oneself to be reborn by the other".⁷⁹⁷ Ansvarlig ledelse er

⁷⁸⁸ Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006, 201

⁷⁸⁹ Eriksson, 2001b, 17

⁷⁹⁰ Eriksson, 2007, 9; Wiklund, 2000, 121

⁷⁹¹ Eriksson, 2007, 11

⁷⁹² Helin & Lindström, 2003, 414

⁷⁹³ Lindholm & Eriksson, 1993, 1357

⁷⁹⁴ Rudolfsson & Flensner, 2011

⁷⁹⁵ Cody, 2007, 17

⁷⁹⁶ Matilainen, 2004, 34

⁷⁹⁷ Helin & Lindström, 2003, 423

vorden i helse og lidelse, og dette gjenspeiler danning til ansvar på førontologisk og ontologisk nivå.⁷⁹⁸

Ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur

Ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur på førontologisk og ontologisk nivå. Dette innebærer å bygge en bro av nestekjærlighet og ethos i fellesskapet. Å bygge en slik bro innebærer å danne fellesskapet til etisk ansvar og til indre ansvar og ethos. For at dette skal være mulig må ansvarets egenskaper løftes frem og gis tid og rom i kulturen. Det er tidligere vist at ansvarets egenskaper er sårbarhet og lidelse, frihet og rettferdighet, begjær og mening.⁷⁹⁹

Danning av en vårdande kultur innebærer tid og rom for vorden i helse og lidelse på førontologisk og ontologisk nivå. Ansvarlig ledelse er å danne en vårdande kultur ved å føre an i berørthet, sårbarhet og lidelse ved andres lidelse. Dette kan by på motstand, da det tidligere er vist at sårbarheten er noe mennesket skammer seg over å vedstå.⁸⁰⁰ Å stå frem i sårbarhet og følsomhet for andres skyld danner lidelsen ved andres lidelse i kulturen. Dette kan bidra til et fellesskap hvor det enkelte menneske får kraft og vilje til å lide sin egen lidelse og forsones med den. Sårbarhet, lidelse, ansvar og nestekjærlighet er bærende vilkår ved livet selv.⁸⁰¹ Kunnskap om de bærende vilkår ved livet utspringer i relasjonen, og kan deles i fellesskapet gjennom tolkning og fortelling. Substansen i en vårdande relasjon er ifølge Kasén lidelsesberetningen og forbindelsen.⁸⁰² Danning av en vårdande kultur er å sette det enkelte mennesket og dets lidelsesberetning i høysetet.⁸⁰³ Dette innebærer å åpne opp for berørthet, følsomhet, sårbarhet og lidelse i fellesskapet. Å ta imot undervisningen om den andres lidelse vil innebære å være en medaktør i lidelsens drama,⁸⁰⁴ noe som krever mot til å våge å forholde seg til ukjente aspekter ved livet som menneskelig sårbarhet, lidelse og død.⁸⁰⁵ Å ta

⁷⁹⁸ Jfr figur 2

⁷⁹⁹ Jfr kap 10

⁸⁰⁰ Jfr kapittel 10

⁸⁰¹ Jfr Martinsen (2009, 28) viser til at bærende fenomener er noe vi ikke kan være foruten hvis livet skal opprettholdes

⁸⁰² Kasén, 2002, 92;168

⁸⁰³ Studier har vist at når pasienter får mulighet til å fortelle historier om sin lidelse, vil dette kunne bidra til vekst og forsoning, og dermed en vei til helse (Fredriksson & Lindström, 2002, 403; Fredriksson & Eriksson, 2001, 9)

⁸⁰⁴ Jfr Eriksson, 1995c, 45

⁸⁰⁵ Arman, 2007, 90

imot en slik undervisning knytter Levinas til en uavlatelig overskridelse av seg selv,⁸⁰⁶ og en slik overskridelse av seg selv kan relateres til vedvarende danning til ansvar. Ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur ved å føre seg selv og andre frem i stedfortredelse og ydmykhet. Dette innebærer at den andre tillates å være ledestjerne i fellesskapet. En vårdande kultur er rettferdig⁸⁰⁷, og rettferdigheten dannes i kulturen ved et fellesskap som tar ansvar for det lidende menneske og setter den andre foran seg selv. I en slik kultur vil fellesskapet berøres og opprøres over den urettferdighet som kan ramme andre og kjempe sammen for at dette ikke skjer.

Det er tidligere vist at frihet er en del av ansvarets egenskaper, og at frihet konstitueres ved ansvaret for den andre.⁸⁰⁸ Danning av ansvar i kulturen innebærer frihet i fellesskapet til vårdandets kunst. I vårdkulturen finnes det rom for vårdandet, og i vårdkulturen konkretiseres kjærlighetsgjerningen.⁸⁰⁹ Vårdandet som skjønnhetsopplevelse og kunst innebærer å la det usynlige tre frem gjennom følelse og intuisjon.⁸¹⁰ Danning til ansvar er en vedvarende bevegelse i menneskets substans, og Nåden hevder at i kunstutøvelsen ligger det vedvarende, det gjennomførte og trofaste.⁸¹¹ Ansvarlig ledelse er tidligere fremstilt som kunstutøvelse og danning gjennom Gadammers tenkning, og i en vårdvitenskapelig meningssammenheng tilføres ny kunnskap til teorimodellen ved at ansvarlig ledelse relateres til vårdandets kunst. Ansvarlig ledelse kan forstås som vårdandets kunst, hvor den spontane nestekjærlighet får mulighet til å tre frem i situasjonen. Ved dette kan nestekjærlighet dannes i fellesskapet som reflektert holdning og ethos.

Ansvar er begjær, og begjæret slik det kan forstås ut fra Levinas' tenkning er rettet mot den andre. Begjæret skiller seg fra behovet, som kretser om en selv.⁸¹² Barbosa da Silva og Eriksson hevder at begjæret er mer primært hos mennesket enn behov, og begjæret utgjør den innerste drivkraften hos mennesket.⁸¹³ Levinas viser til et begjær som kan forstås som etisk og førontologisk. I følge Martinsen må behovstilfredsstillelsen underordnes en etikk, som

⁸⁰⁶ Levinas (1996, 200) hevder at en væren som tar imot ideen om uendelighet – tar imot, fordi denne idé ikke allerede finnes i ham. En slik væren har lært noe som ikke er maieutikkens, men en måte å eksistere på som er uavlatelige gjentakelser av undervisningen som er en uavlatelig overskridelse av seg selv

⁸⁰⁷ Jfr rettferdighet i kapittel 10

⁸⁰⁸ Jfr kapittel 10

⁸⁰⁹ Eriksson, 1991, 35

⁸¹⁰ Eriksson, 1991, 30

⁸¹¹ Nåden, 1999, 208

⁸¹² Jfr begjær og mening i kapittel 10

⁸¹³ Barbosa da Silva & Eriksson 1991, 40

kjennetegnes av den selvforfølgende opptatthet av den andre.⁸¹⁴ Et førontologisk begjær kan forstås slik at det utgår fra den andre og samtidig har det retning tilbake til den andre som noe ytre og annet enn en selv. Begjæret gir mennesket mening ved at det retter seg mot den andre fremfor en selv. Ansvar for den andre minner oss om at livet er oss gitt og ifølge Martinsen er livet større enn behovene. Behovene er et overflatefenomen, mens menneskets savn og lengsel har med livsoppfyllelse å gjøre.⁸¹⁵ Slik ansvar er forstått i denne avhandling vil begjæret ha retning mot den andre, og har dermed etisk verdi og betydning før mennesket uttrykker det gjennom språk og vilje.

Eriksson hevder at et menneske som begjærer uttrykker sin lengsel, sitt håp og ønsker i motsetning til behov som uttrykker det man behøver.⁸¹⁶ Ansvarlig ledelse er å uttrykke i fellesskapet sin lengsel, sitt ønske og sitt håp om å gjøre godt for andre, men det er også å gi uttrykk for egen utilstrekkelighet. Ansvarlig ledelse innebærer skyld over aldri å være ansvarlig nok, og danning av en vårdande kultur er å vedstå seg sin skyld i fellesskapet. Wallinvirta hevder at den ontologiske skylden forholder seg til mennesket slik at det blir ansvarlig for seg selv og den andre, og våger å bli mer menneske i en vårdande meningssammenheng.⁸¹⁷ Skyld og skam kan forsterke broen mellom ansvars danning på førontologisk og ontologisk nivå, da dette kan vekke mennesket til ansvar. Ifølge Martinsen vil skammen verne mot at noe blir krenket, og skylden er nært knyttet til forsømmelse og dårlig samvittighet. Derfor kan dette bidra til at man kjenner seg i live og at man ikke er god nok.⁸¹⁸

Å forene nestekjærlighet og ethos er å bygge bro mellom ulike kunnskapsformer. Ansvarlig ledelse er å være brobygger mellom ulike kunnskapsformer i kulturen. Dette innebærer å danne den kunnskap i kulturen som åpenbarer og verner om vårdandets sak som etikk og som ontologi. Dette innebærer å gi tid og rom for den nære relasjonen ved ansvaret for den andre, da dette gir kunnskap om den etiske grunn, og de fenomener som er skapt og gitt oss i gave. Martinsen hevder at de sanseutløste inntrykk går svangre med det som er vesentlig i livet, som ikke skal brukes til noe, men som bærer tilværelsen, slik som sårbarheten, lidelsen, gleden, kjærligheten.⁸¹⁹ Lindström hevder at i en kultur der vi kjenner livets vilkår, er det bevart noe

⁸¹⁴ Martinsen, 1993, 33

⁸¹⁵ Jfr Martinsen, 1996, 58; 59

⁸¹⁶ Eriksson, 1987a, 60-63

⁸¹⁷ Jfr Wallinvirta, 2011, 184

⁸¹⁸ Martinsen, 2000, 78

⁸¹⁹ Martinsen, 2009, 153

av det opprinnelige i livet som vi viser en ekte aktelse for, i en ånd av ydmykhet og åpenhet⁸²⁰. Dette er kunnskap som utspringer spontant i den konkrete situasjonen. En slik kunnskap kan vi kun ha et mottakende⁸²¹ og vernende forhold til, da en slik kunnskap ikke er skapt av oss selv. Ansvarlig ledelse er å verne om det som er oss gitt, og dermed åpne opp for den kunnskap som ikke kan måles, standardiseres og kontrolleres. Vår felles grunn er før-kulturell, og gir oss vår felles identitet som kulturen er fordret til å utlegge og å forstå.⁸²² Ansvarlig ledelse innebærer et etisk ansvar for å verne om det som er skapt og før-kulturelt. Etik er å våge seg frem for å bli tatt i mot. Det er å forholde seg til hverandre ved å utlevere seg. Det betyr at mennesket bare kan tas imot sanselig, berørt og åpent, ikke nøytralt og konstaterende.⁸²³

Ansvarlig ledelse er å bygge bro mellom kunnskap som gir kulturen sin etiske grunn, og den kunnskap som gjør det mulig å kjempe for vårdandets sak ved hjelp av språk, begreper og teorier. Dette gir muligheter for danning av kulturen til nestekjærlighet og ethos. Kulturens etiske grunn gir føringer for forståelsen av ansvaret for vårdandets sak. Ansvarlig ledelse er ansvar for vårdandets sak,⁸²⁴ og det innebærer kraft og vilje til å stå frem som budbærer for saken.⁸²⁵ Dette innebærer å forstå den vårdvitenskapelige tekst på et universelt og teoretisk plan, men teksten handler også om det enkelte menneske.⁸²⁶ Å være budbærer innebærer å tilegne seg teksten, og gjennom tilegnelsen gjør man noe til sitt eget. Eriksson og Lindström knytter tilegnelse til danning,⁸²⁷ og hevder at tilegnelse leder til oppbyggelse, det vil si at menneske blir mer menneske.⁸²⁸ Ansvarlig ledelse er å kjempe for danning av vårdandets ethos i kulturen. Dette innebærer å kjempe for at egen og andres forståelse har retning mot ansvaret for vårdandets sak, da ethos innebærer å kjempe sammen for saken.⁸²⁹

⁸²⁰ Lindström, 2006, 66

⁸²¹ Jfr kapittel 10, hvor passivitet hos Levinas kan sidestilles med betingelser ved livet som er oss gitt, og som kan mottas som en gave ved livet selv

⁸²² Martinsen, 1998a, 78

⁸²³ Martinsen, 1998a, 79

⁸²⁴ Vårdandets og vårdvitenskapens sak er å tjene liv og helse og lindre lidelse i en ånd av kjærlighet (Eriksson & Lindström, 2009, 9)

⁸²⁵ Jfr kapittel 10 viser at ansvarlig ledelse innebærer kraft og vilje

⁸²⁶ Eriksson & Lindström, 2003, 14

⁸²⁷ Eriksson & Lindström, 2000, 13

⁸²⁸ Eriksson & Lindström, 2003, 13

⁸²⁹ Jfr Eriksson, 2003, 23

12 ANSVARLIG LEDELSE I EN KLINISK KONTEKST

På klinisk kontekstuet nivå vil den universelle teorimodellen gå i møte med klinisk kontekst⁸³⁰. Det er et ønske å prøve ut teorimodellen i en klinisk kontekst. Det er ikke av interesse å trekke inn tidligere forskning om ledelse siden den ikke viser til likheter med denne teorimodellen. Å prøve ut teorimodellen innebærer at ledere i en klinisk kontekst ”oversetter” teorimodellen fra et universelt nivå til en klinisk kontekst. Hensikten med dette er å gi evidens til den universelle teorimodellen, og samtidig bidra til kunnskap om den universelle teorimodellens begrensninger og muligheter for å kunne videreutvikles til en klinisk kontekst. Den deduktive ansatsen betyr ikke at kunnskapen er noe som kan betraktes som ferdig og som dermed overføres fra den systematiske vårdvitenskapen til den kliniske.⁸³¹

Den kliniske studien har vært inspirert av Lindholm⁸³² og har et moment av applikasjonsforskning i seg.⁸³³ Applikasjonsmomentet innebærer undervisning og samtale om den universelle teorimodellen. Hensikten med undervisningen er å utlegge teorimodellen til ledere i en klinisk kontekst, og ved dette muliggjøre at de i samtale med hverandre og med forskeren kan oversette teorimodellen til sitt eget språk. Ved ”å gi” den universelle teorimodellen til ledere gjennom undervisning og samtale, kan dette bidra til at kunnskapen tilegnes pasienten.⁸³⁴ En slik kunnskap er teoretisk og generell, men det er en kunnskap som

⁸³⁰ Begrepet klinisk betyr rent språklig seng, ved pasientsengen eller sykesengen. Etymologisk finnes også en referanse til ’tekne’; kunst (Eriksson & Lindström, 2003, 4). Begrepet kon-text refererer til en videre tekstsammenheng, i hvilke ord, uttrykk eller setninger inngår, og har opprinnelig vært knyttet til de teksttolkende vitenskapene som løfter frem betydningen av å forstå tekstens sammenheng for å forstå innholdet ved en del av teksten. Senere har kontekst blitt utvidet til å omfatte også utenomspråklige forhold og rettes mot å forstå alle relevante drag eller trekk ved den situasjonen som den talende eller skrivende befinner seg i. Begrepet kontekst er i sin opprinnelige betydning bundet til mening, vev, sammenheng og noe som sammenfører (Lindström & Lindholm, 2003, 35)

⁸³¹ Eriksson & Lindström, 2003, 16

⁸³² Lindholm (2003) har utviklet en forskningstilnærming som benevnes klinisk applikasjonsforskning og som er relatert til Gadamers hermeneutiske filosofi

⁸³³ Applikasjonsforskningens mål er å oversette teorikjernen slik at den får en konkret betydning i vårdvirkeligheten. Fokus er rettet mot å tydeliggjøre allerede oppdagede mønster, eller å oppdage nye mønster i teorikjernen slik disse fremtrer i en klinisk kontekst og å implementere det synliggjorte mønsteret. Fokus er også rettet mot å føre den nye forståelsen tilbake til vårdvitenskapens ontologiske base (Lindholm, 2003, 49)

⁸³⁴ I følge Lindholm (2003, 50) gir konteksten farge og tone til vårdandets mønster, og i søkende vil man forstå mønstrets kontekstspesifikke egenskaper slik at vårdandets mønster kan tilegnes pasienten

tjener mennesket og akter livet. Den universelle teorimodellen innebærer variabel kunnskap fordi den kan tjene den enkelte pasienten i sin individuelle situasjon, og det er situasjonen og den erfaringen som utspringer i situasjonen som har betydning for om kunnskapen tilegnes pasienten.

Kapitlet presenterer først den praktiske gjennomføringen. Deretter vil spor av en teorimodell om ansvarlig ledelse presenteres ut fra ledernes utsagn. Utsagnene presenteres med fortløpende intuitiv tolkning underveis. Deretter presenteres en tolkning av datamaterialet i lys av den universelle teorimodellen.

Praktisk gjennomføring

Det ble i utgangspunktet gjort et strategisk valg ved at det først ble sendt skriftlig forespørsel til et sykehus som hadde alvorlig syke og døende pasienter. Ved dette sykehuset måtte personalet daglig forholde seg til pasienters lidelse som også var av eksistensiell art. Det var antatt at de ved dette sykehuset var spesielt opptatt av omsorg. Det ble imidlertid stilt betingelser om økonomisk kompensasjon for tidsbruk hvis de skulle være med i studien. Det ble da av pragmatiske grunner valgt å sende forespørsel til to andre sykehus, et somatisk og et psykiatrisk sykehus. Disse sykehusene takket ja til å være med i studien og ga uttrykk for at de satte pris på å bli spurt. I skriftlig og muntlig informasjon fikk kontaktpersonen ved hvert sykehus beskjed om at det var et ønske om å ha med seks til åtte ledere fra hvert sykehus. Det ble gjort skriftlig rede for at det var et ønske at lederne hadde minst to års erfaring som ledere, hadde sykepleie som grunnutdanning, og kunne ha lederstilling på ulike nivåer i organisasjonen. Kontaktpersonen ved hvert sykehus valgte ut de lederne som tilfredsstilte kriteriene, og som hadde ønske om å være med i studien. Til sammen 12 personer fra disse to sykehusene deltok. Fra det psykiatriske sykehuset var det med 2 divisjonsledere⁸³⁵ og 5 avdelingsledere. Fra det somatiske sykehuset var det med 5 avdelingsledere. Alle 12 lederne var sykepleiere, 2 hadde mastergrad i sykepleievitenskap, 1 hadde tilleggsutdanning i bedriftsøkonomi, 7 hadde videreutdanning innen fagfeltet, 2 hadde ingen formell utdanning utover grunnutdanning i sykepleie. Alle deltagerne fikk skriftlig og muntlig informasjon om studien på forhånd. Det ble også gitt både skriftlig og muntlig informasjon om studiens teoretiske perspektiv og verdigrunnlag på forhånd. På bakgrunn av denne informasjonen fikk deltagerne et foreløpig innblikk i teorimodellens utgangspunkt og perspektiv, og kunne derfor

⁸³⁵ Divisjonslederne hadde et overordnet lederansvar for flere avdelinger eller enheter. Hver av divisjonslederne hadde ansvar for ca. 300 årsverk

lettere avgjøre om de ønsket å være med i studien. Det var ingen som sa nei til å delta i studien etter informasjonsmøtet, de ga i stedet uttrykk for at de hadde lyst og interesse av å være med. Alle deltok i undervisningen,⁸³⁶ mens fem personer fra hvert sykehus deltok i fokusgruppeintervjuene.⁸³⁷ Det ble holdt tre fokusgruppeintervjuer ved det psykiatriske sykehuset og to ved det somatiske sykehuset. Hvert fokusgruppeintervju varte i ca 1,5 time. Alle som deltok skrev under på innformert samtykke.

Undervisning

På det psykiatriske sykehuset ble det undervist i totalt tolv timer fordelt på fem ganger. På det somatiske sykehuset ble det undervist i totalt seks timer over tre ganger.⁸³⁸ I tillegg ble det ved hvert sykehus gitt en times innledende muntlig informasjon om studiens teoretiske perspektiv og verdigrunnlag. For å muliggjøre en horisontsammensmeltning av forståelse lederne i mellom, samt mellom lederne og forskeren, var det nødvendig innledningsvis å klargjøre verdier og ontologi.⁸³⁹ Det ble derfor først undervist om studiens teoretiske perspektiv, og deretter ble det åpnet for en samtale rundt vårdvitenskapens aksiomer og teser.⁸⁴⁰ Ved dette fikk lederne muligheter til å uttrykke egne tanker om ontologi og verdier,⁸⁴¹ noe som bidro til å klargjøre forforståelsen. For å oppnå en horisontsammensmeltning kan det være av betydning at deltagerne har forenlige verdier.⁸⁴² Forforståelse og verdier ble satt på spill i deltageres møte med den universelle teorimodellen. Lederne som deltok i studien har sin bakgrunn som sykepleiere og som ledere, og deres profesjonelle bakgrunn er en vesentlig del av deres forforståelse. Lindwall og von Post benevner bevisstgjøring om den profesjonelle forforståelsen som en etisk akt. De hevder at etikken krever at vi på en bevisst og innsiktsfull måte tillater at profesjonens syn blir fremmet,

⁸³⁶ Deltakerne fra de to sykehusene ble holdt adskilt i både undervisning og i fokusgrupper. Dette var praktisk da sykehusene lå et stykke fra hverandre. I følge Halkier (2002, 34) er det lettere for personer som kjenner hverandre å delta i samtalen, fordi det gir trygghet at de kjenner hverandre og har en forestilling om hvordan andre reagerer

⁸³⁷ To av deltagerne fra det ene sykehuset deltok ikke i første fokusgruppe på grunn av sykdom

⁸³⁸ Grunnen til at det ble gitt mindre undervisning på det somatiske sykehuset, var at de hadde ingen motforestillinger angående det teoretiske perspektivet. Det gikk tilsynelatende raskere å komme til forståelse om samme sak

⁸³⁹ Dette støttes av Lindholm (2003, 55) som hevder at ved å klargjøre forforståelsen føres vitenskapelig forsker og kliniske medforskere inn i den hermeneutiske spiral

⁸⁴⁰ Vårdvitenskapens aksiomer og teser ble i skriftlig form gitt til deltakerne ved den første innledende informasjonen om studiens teoretiske perspektiv

⁸⁴¹ Ved det ene sykehuset kom det ved første undervisningsdag frem motforestillinger i forhold til vårdvitenskapens aksiom og teser. Det kom blant annet frem at de mente nestekjærighet ikke var et relevant tema. De synes også det var vanskelig å forholde seg til begreper som nestekjærighet, barmhjertighet, omsorg, lidelse m.m.

⁸⁴² Jørgensen, 2009, 92

det vil si å gjøre oss bevisst om det som hjelper oss eller hindrer oss fra å se det som viser seg.⁸⁴³ Forståelsen av verden og hvordan den forandres i lys av tolkninger og ny forståelse er sentralt.⁸⁴⁴ Det var gjennom undervisning og samtale nødvendig å forsøke å skape felles forståelse for samme sak.⁸⁴⁵ Når en felles sak forbinder partene, benevner Gadamer dette som en hermeneutisk samtale. Den hermeneutiske samtalen må finne et felles språk som ikke skal anses som et verktøy, men tvert imot faller felles språk sammen med den fullbyrdede felles forståelse.⁸⁴⁶ For å skape felles forståelse og felles språk, ble det innledningsvis samtalt rundt begreper som omsorg, nestekjærlighet, lidelse og helse.

Det skjedde en utvikling i gruppen fra gang til gang. Allerede fra første undervisningstime ble undervisningen mer en samtale mellom forskeren og lederne, enn ren undervisning fra forskerens side. Lederne kom stadig med synspunkter om saken, og gradvis i prosessens gang kom forskeren og lederne til felles forståelse om samme sak. Ifølge Gadamer vil en vellykket samtale bidra til at sakens sannhet forbinder partene i et nytt fellesskap.⁸⁴⁷ Samtalene fikk etter hvert form av et engasjement hos lederne for å trenge inn i vårdandets sak,⁸⁴⁸ da de ga uttrykk for at de til daglig hadde oppmerksomheten rettet mot helt andre saker. De ga uttrykk for et ønske og en interesse for å forstå innholdet i den universelle teorimodellen, samtidig som de sa at dette var vanskelig å forstå.

Undervisningen var alltid godt forberedt, men etter hvert som undervisningen tok form av samtale, kunne den ta uforutsette retninger underveis. Designet har ikke en på forhånd fastlagt struktur, men endrer seg heller i takt med at forståelsen utvides og forandres. Dette er i tråd med Gadamers tenkning rundt den hermeneutiske samtale, da han mener den har sin egen vilje og retning uavhengig av samtalepartnernes bevissthet.⁸⁴⁹ Søken etter kunnskap skjer derfor på den nye forståelsens vilkår.⁸⁵⁰ Den kunnskap som ble etterstrebet var erfaringsbasert kunnskap hos lederne. Det var et ønske om at lederne kunne oversette den universelle

⁸⁴³ Lindwall & von Post, 2009, 27

⁸⁴⁴ Lindholm, 2003, 55

⁸⁴⁵ Fordi det var en del motforestillinger mot perspektivet første undervisningsdag, ble det gjort klart fra forskeren at de hadde full mulighet til å trekke seg ut av studien. Ingen ga uttrykk for ønske om å trekke seg, tvert imot ville de gjerne fortsette å være med. De ga imidlertid uttrykk for at problemet var at de strevet med å forstå

⁸⁴⁶ Jfr Gadamer, 2004, 367. Ved dette finner samtalepartnerne i følge Tosolini (2002, 46) et nytt fellesskap hvor det partikulære har et fellesskap i universell sannhet. Ved dette går man inn i et fellesskap hvor man ikke er hva man var

⁸⁴⁷ Gadamer, 2004, 359

⁸⁴⁸ Vårdandets sak har alltid vært å lindre lidelse og å tjene liv og helse i en ånd av kjærlighet, caritas, samt verne om pasientens verdighet (Eriksson & Lindström, 2009, 9)

⁸⁴⁹ Gadamer, 2004, 363-368

⁸⁵⁰ Lindholm, 2003, 57

teorimodellen til en klinisk kontekst ved hjelp av sin erfaringsbaserte kunnskap. En slik kunnskap er knyttet til det beste, det rette og det gode i konkrete situasjoner som leder. En slik kunnskap relaterer Alvsvåg til teoretisert praksis som er en kombinasjon av teoretiske kunnskaper, moralsk innsikt og profesjonelle erfaringer.⁸⁵¹ Den grunnleggende kunnskapen lederne hadde fra før, ga innhold til hvordan de forsto den universelle teorimodellen gjennom undervisning og samtale, og dette ga føringer for hvordan de oversatte den til sin kontekst.

Undervisningens retoriske fremstilling har betydning for tolkning og applikasjon.⁸⁵² Gadamer's syn på applikasjon er knyttet til den klassiske retorikk's motto å belære, behage og bevege. Hvis man vil bevege, dvs. få folk til "å flytte seg", er en ren abstrakt og rasjonell diskurs ikke tilstrekkelig, man må også gi budskapet en tiltalende, dvs. anskuelig, konkret, og i visse tilfeller også en følelsesmessig fremstilling.⁸⁵³ I denne studien var den retoriske utfordringen i undervisningsøyemed spesielt knyttet til hvordan gjøre en komplisert og abstrakt teorimodell forståelig innen et begrenset tidsrom. Det ble derfor benyttet eksempler fra forskerens egne tidligere erfaringer fra klinisk kontekst. Dette ble gjort for å illustrere meningsinnholdet i teorimodellen på en levende og forståelig måte.⁸⁵⁴ Dette ga begrensninger i forhold til åpenhet, men lederne ga klart uttrykk for at eksemplene var av betydning for å kunne tilegne seg den universelle modellen.⁸⁵⁵ Tolkningens bidrag til applikasjonen er av stor betydning. En god tolkning gjør at tolkeren oppnår en forståelse av et klinisk fenomen som skiller seg fra tolkerens tidligere forståelse. Dette påvirker hans holdning og hele hans senere livsanvendelse. Fra forståelse skjer en praktisk påvirkning. Vi kan benytte kunnskap når vi forstår den. En kunnskapsbeholdnings betydning finnes dermed egentlig ikke før en mottaker har gjort en aktiv applikasjon.⁸⁵⁶ Dette innebærer at kunnskapens betydning vises i den konkrete situasjonen, og det man har av kunnskapsbeholdning må gjøres til en del av en selv gjennom tanke, følelse og handling. For å bidra til at kunnskapen i større grad skulle tilegnes lederne i den kliniske konteksten, ble de bedt om å komme med eksempler fra egen erfaring. Ved dette ble de bedt om å knytte temaer i teorimodellen til konkrete situasjoner i klinisk

⁸⁵¹ Alvsvåg, 2010, 102

⁸⁵² Ifølge Lindholm (2003, 53) er applikasjonen relatert til retorikk, og språket og begrepsliggjøring aktualiseres som medium for forståelse i en applikasjonsforskning

⁸⁵³ Jørgensen, 2009, 97

⁸⁵⁴ Det ble for eksempel vist til et konkret eksempel på sykepleie som kunstutøvelse.

⁸⁵⁵ Etter første gang hvor forskeren brukte kliniske eksempler for å illustrere teorimodellens innhold, ble lederne spurt om dette var for "styrende", og om det dermed burde utelates i videre undervisning og samtale. De svarte at det var "styrende", men at det også var avgjørende for å forstå

⁸⁵⁶ Lindholm et al., 2006, 140; Lindholm, 2003, 52

kontekst. Slik sett var det et ønske om at teorimodellen kunne gi mening for lederne, ved at den ble relatert til deres egen erfaringsbaserte kunnskap.

For at den kliniske vårdvitenskapen skal finne ulike veier for å forme primærsubstansen slik at den blir synlig, dvs. evident i varierende omsorgskontekster, forutsetter det et ethos, en etikk som har som grunntanke å tjene i kjærlighet og barmhjertighet.⁸⁵⁷ Det var i den forbindelse nødvendig hele tiden å holde oppmerksomheten rettet mot at ledelse i denne studien innebærer ansvar for å tjene vårdandets sak.⁸⁵⁸ I undervisningen og samtalen med lederne i den kliniske konteksten, var det viktig å være klar på et ønske om å holde seg til saken, da lederne til tider rettet oppmerksomheten mot det som kan benevnes som kontekstuelle betingelser for saken.⁸⁵⁹ Kontekstuelle betingelser kan betraktes som ytre faktorer som kan variere i de ulike kliniske kontekster. De kontekstuelle betingelsene som ble trukket frem, kunne være knyttet til blant annet ytre rammer, organisering og administrative gjøremål. De kontekstuelle betingelsene er ikke noe man skal se bort fra, da det er innenfor disse betingelsene saken viser seg. Saken kan relateres til kunstverket hos Gadamer. Ifølge Gadamer kan ikke kunstverket uten videre løsrives fra de ”kontingente” tilgangsbetingelsene som ligger til grunn for at det viser seg. Hvis verket isoleres på denne måten, blir resultatet en abstraksjon som reduserer verkets egentlige væren.⁸⁶⁰ I samtalen med lederne var det derfor av betydning å få frem hvordan den universelle teorimodellen kunne forstås på forskjellig måte i ledernes spesielle kontekst. Gadamer hevder at det ikke dreier seg om forskjellige subjektive oppfattelser, men om verkets egne værensmuligheter, som så å si utlegger seg selv i sine forskjellige aspekter.⁸⁶¹ Det var et ønske om at lederne skulle gjenkjenne noe de kunne erkjenne som sant i den universelle teorimodellen, og i den forbindelse har de kontekstuelle og foranderlige betingelser eller aksidenser betydning. Ifølge Gadamer er gjenkjennelsens glede å gjenkjenne mer enn det kjente. I gjenkjennelsen fremtrer det kjente ved å bli opplyst mot en bakgrunn av de tilfeldige og foranderlige omstendighetene som betinger det slik at det blir forstått i sitt virkelige vesen og erkjent som noe.⁸⁶²

⁸⁵⁷ Eriksson, 2002c, 9

⁸⁵⁸ Jfr Eriksson et al., 2004, 284; 2002, 313

⁸⁵⁹ Kontekstuelle betingelser kan relateres til det Gadamer benevner som aksidenser. I kategorial forstand er enhver forandring en kvalitet, det vil si en aksidens ved substansen (Gadamer 2010, 142)

⁸⁶⁰ Gadamer, 2010, 147

⁸⁶¹ Gadamer, 2004, 116; 2010, 148

⁸⁶² Gadamer, 2010, 145; 2004, 113

Det ble i undervisningstimene gjort klart at den universelle teorimodellen var en ideallmodell,⁸⁶³ og at lederne derfor ikke behøvde å la seg begrense av hvordan de selv utøvde ledelse i dag. Det ble i stedet fremhevet betydningen av at de kunne legge vekt på hvordan den universelle teorimodellen kan og bør forstås i en klinisk kontekst. Lederne var dermed ikke begrenset av hvordan de utøvte sitt lederskap, men hadde også mulighet til å uttrykke hvordan de ønsket og lengtet etter at det kunne være.

Det har vært nødvendig å skille mellom sanne fordommer som bidrar til at vi forstår, og falske fordommer som gjør at vi misforstår.⁸⁶⁴ Skille mellom sanne og falske fordommer kan relateres til Gadamer's skille mellom sak og betingelser. Ifølge Eriksson og Lindström er forståelse av sannhetsinnholdet det samme som forståelse av sak, mens forståelse av det intensjonelle er forståelse for betingelsene. Den intensjonelle formen blir aktuell når forståelse av sak ikke oppnås.⁸⁶⁵ Forståelse av intensjonene i en klinisk kontekst kan være at man retter oppmerksomheten mot partikulære og kontekstuelle variasjoner i stedet for å rette oppmerksomheten mot en allmenn sak. Ledernes egne behov og subjektive opplevelse ved å være leder kan i en slik sammenheng bli fremtredende. Oppmerksomheten kan også rettes mot kontekstuelle betingelser og variasjoner som for eksempel organisering, økonomi og planlegging. I en klinisk kontekst hvor perspektivet på ledelse kan ha sin rot i ulike vitenskapelige disipliner, kan det være fare for kategorisammenblanding.⁸⁶⁶ I denne avhandlingen har gjennomgang av litteratur vist at ledelsesteorier og ledelsesforskning i stor grad er relatert til slike kontekstuelle betingelser, og i mindre grad til saken.⁸⁶⁷ Gjennomgangen av litteraturen har bidratt til å gjøre falske fordommer mer eksplisitt. Fordi ledernes daglige arbeid i stor grad er rettet mot kontekstens ytre struktur, i form av administrative gjøremål, koordinering og organisering, var det nødvendig å snu oppmerksomheten bort fra dette og mot det som var selve saken.⁸⁶⁸ Å få vårdandets sak frem i lyset kan betegnes som et arkeologisk arbeid fra forskerens side. Nåden hevder at for å få frem gjenstanden kan et arkeologisk arbeid betraktes slik som arkeologen må bruke seg selv

⁸⁶³ Ideallmodellen er et viktig hjelpemiddel til den eksplorative forskningen. Med ideallmodellens hjelp kan forskeren oppdage nye områder og aspekter av virkeligheten. Ideallmodellen inneholder "idealet" for forskningen og er i sin karakter abduktiv, m.a.o. angir hvordan virkeligheten kunne være (Eriksson, 1991, 133)

⁸⁶⁴ Gadamer, 2004, 284

⁸⁶⁵ Eriksson & Lindström, 2007, 9; 2003, 6

⁸⁶⁶ Jfr Lindström & Lindholm, 2003, 35

⁸⁶⁷ Det som er relatert til saken/emnet er uavhengig av tid, kontekst og rom, mens det intensjonelle/tematikken er knyttet til kontekst, tid og rom (Eriksson & Lindström, 2003, 6)

⁸⁶⁸ Eriksson & Lindström (2003, 6) viser i den forbindelse til at Gadamer uttrykker et skille mellom to former for forståelse, dels forståelse av saken, sannhetsinnholdet og dels forståelse av intensjonen. Det er forståelsen av saken som er det primære, mens forståelse av intensjonen er det sekundære

som ”instrument”. Instrumentet må stemmes, finne den rette tonen, passende styrke og intensitet. Arkeologen må bruke de minste og mykeste penslene til å slipe eller pusse bort det som ligger i veien for at gjenstanden skal stå frem i sin egentlige og samtidig fornyede form.⁸⁶⁹ Ved hjelp av arkeologisk tilnærming i undervisning og samtale, kunne vårdandets sak smått om senn stå frem som ledelsens sak. Dette bidro til at det etter hvert ble mulig å snakke sammen om samme sak. Undervisning og samtale ga muligheter for at både forskeren og lederne kunne tilegne seg teorimodellens kunnskapsbeholdning.

Fokusgrupper

Fokusgrupper rommer et potensial for at deltagerne i deres interaksjon med hverandre uttrykker det som ellers betraktes som taus kunnskap⁸⁷⁰. Taus kunnskap er en erfaringsbasert kunnskap som fås blant annet ved utøvelse av fag og yrke, og lar seg vanskelig forklare med ord. I en fokusgruppe får deltagerne muligheter til å ”tvinge” hverandre til å være diskursivt eksplisitte i samtale med hverandre.⁸⁷¹ Grupper gir en naturlig kontekst for å fortelle historier i daglig språk, og de er et egnet forum for å snakke og tenke rundt situasjoner knyttet til et forskningstema.⁸⁷²

Fokusgruppeintervjuet i denne studien hadde form av samtale mellom de ulike medlemmene i gruppen og forskeren. Samtalen hos Gadamer viser ikke til objektive sannheter, men viser heller til sannheter som gjør at vi kan forstå oss selv gjennom andre.⁸⁷³

Fra temaer i undervisningen anvendte forskeren en temaguide som utgangspunkt for samtalene.⁸⁷⁴ Det ble søkt å skape en åpenhet i samtalen, men som likevel var begrenset av perspektivet. I den forbindelse mener Gadamer at spørsmålet må stilles i et bestemt perspektiv. Dette innebærer ikke bare åpenhet, men også begrensning.⁸⁷⁵ For å sikre mest mulig åpenhet ble deltagerne innledningsvis bedt om å samtale om hva de mente ansvarlig ledelse var og kunne være i deres kontekst, ut fra den undervisning de hadde fått av forskeren. For at samtalen skulle ha retning mot saken, var det etter hvert nødvendig å stille spørsmål

⁸⁶⁹ Nåden, 2000, 79; 1999, 211

⁸⁷⁰ Taus kunnskap er betegnelse for sanseintrykk, oppfatninger, sosiale regler og vurderinger som er uttalt, men som ligger som forutsetninger for det menneskelige handlingslivet (Store norske leksikon, 2012. Hentet fra http://snl.no/taus_kunnskap).

⁸⁷¹ Halkier, 2002, 13

⁸⁷² Schoenhofer, 2002, 276

⁸⁷³ Jfr Gadamer, 2004, 367

⁸⁷⁴ Vedlegg 8

⁸⁷⁵ Gadamer, 2004, 344

som hadde tydelig utgangspunkt i den universelle teorimodellen.⁸⁷⁶ Dette var absolutt en begrensning av åpenheten, men ble opplevd som nødvendig for å kunne holde oppmerksomheten mot det som skulle studeres.⁸⁷⁷ Det er alltid en risiko for at man i den kliniske konteksten ikke forstår selve saken, dvs. hva det vårdande egentlig handler om, og så begynner man å fokusere på betingelsene, det intensjonelle.⁸⁷⁸ Man kan dermed si at deltagerne i fokusgruppen hadde frihet innen visse begrensninger. De hadde mulighet til å tolke teorimodellen fritt inn i sin egen kontekst, men var begrenset av studiens perspektiv og den undervisning de hadde fått på forhånd.

Tolkning

Gadamers hermeneutikk byr ikke på metodiske fremgangsmåter for tolkning. Det har hele tiden foregått en dialektisk bevegelse mellom tekst og forståelseshorisont i tråd med Gadamers hermeneutikk. Fortolkerens egen horisont er bestemmende, men ikke som et eget standpunkt som man fastholder eller gjennomtvinger, men heller som en mulighet man setter på spill.⁸⁷⁹ Ved lesing av datamaterialet var det av betydning å gå åpent og induktivt ut, for å se hva som fremstår som sentrale temaer i teksten. Temaene og ledernes utsagn knyttet til disse, gjenspeiler ledernes tilegnelse av den universelle teorimodellen. Undervisningen og samtalene bidro til et perspektiv, men innebar også en frihet i forhold til hvordan de selv uttrykte og relaterte teorimodellen til sin kontekst.

Lesing av teksten har foregått ved en bevegelse i den hermeneutiske sirkel hvor foregripelse av mening med henblikk på helheten, blir til eksplisitt forståelse når de delene som lar seg bestemme av helheten, selv bestemmer denne helheten.⁸⁸⁰ I denne studien vil dette innebære at de enkelte delene av datamaterialet også vil gjenspeile helheten av datamaterialet.

Ved tolkning av teksten har følgende spørsmål vært førende:

1. Hva taler teksten om?
2. Hva er meningen i teksten?

⁸⁷⁶ De ble for eksempel bedt om å samtale rundt temaet hva det innebærer 'å danne en omsorgsfull kultur'

⁸⁷⁷ I denne avhandlingen er kunnskapssøken rettet mot det som er det vårdande ved ledelse og ikke mot administrasjon

⁸⁷⁸ Eriksson & Lindström, 2003, 7

⁸⁷⁹ Gadamer, 2010, 428

⁸⁸⁰ Gadamer, 2003, 33

3. Hvordan kan tekstens mening forstås i lys av den universelle teorimodellen om ansvarlig ledelse?

Tolkningen har vært rettet mot selve teksten, og tolkningen er derfor ikke knyttet til spesielle personer. Kunnskapssøken har ikke bare vært rettet mot det som ble sagt av lederne, men det har også vært en søken etter å forstå det bakenforliggende i teksten. Tolkningen foregikk både i den kliniske konteksten og ved lesing av transkriberte utsagn. I den kliniske konteksten pågikk tolkningen i undervisning og samtale med lederne, hvor det hele tiden ble gjort forsøk på å forstå ledernes synspunkter om innholdet i teorimodellen. Kvale og Brinkmann hevder at det fra fortolkeren kan gjøres et forsøk på å formulere i fortettet form det den intervjuede selv oppfatter som meningen med sine uttalelser.⁸⁸¹ Dette handler om å reformulere innholdet i samtalen til en fortolket oppsummering, kommentar eller spørsmål som kunne åpne opp for utdypende respons i samtalen.⁸⁸² Dette innebar at forskeren måtte være konsentrert om det som ble sagt av hver enkelt i gruppen. Å holde konsentrasjonen og ikke la seg distrahere av de mange inntrykk som utspant seg fra gruppen var en utfordring. Dette handlet om å få den enkelte til å komme med utdypende kommentarer, samtidig som det handlet om å vise oppmerksomhet og oppriktig interesse for det som ble sagt av deltagerne.

Tolkning av de transkriberte samtalene har foregått i to trinn. Tolkningen har først foregått som intuitiv tolkning knyttet til de enkelte utsagn.⁸⁸³ Tolkningen går her lengre enn til å omformulere den intervjuedes selvforståelse – hvordan de selv opplever og hva de mener om et emne – men holder seg innenfor området av det som er en allment fornuftig tolkning.⁸⁸⁴ Fortolkningen kan ha en bredere forståelsesramme enn intervjupersonen egen, og Kvale og Brinkmann mener fortolkningen kan stille seg kritisk til det som blir sagt.⁸⁸⁵ Det kritiske momentet er ikke sentralt i Gadamers hermeneutikk⁸⁸⁶, og derfor benevnes dette tolkningstrinnet som intuitiv tolkning i denne avhandlingen.⁸⁸⁷

Data fra den kliniske konteksten er deretter tolket i lys av den universelle teorimodellen om ansvarlig ledelse. Dette tolkningstrinnet kan relateres til det Kvale og Brinkmann benevner

⁸⁸¹ Kvale & Brinkmann, 2009, 221

⁸⁸² Geanellos, 1999, 44

⁸⁸³ Gadamer fremholder intuisjonens betydning ved tolkning (Jfr kapittel 7 om metodologi)

⁸⁸⁴ Kvale & Brinkmann, 2009, 221

⁸⁸⁵ Kvale & Brinkmann, 2009, 221

⁸⁸⁶ Den hermeneutiske ontologien tar avstand fra den kritiske teoriens pragmatiske drag, til tross for at den inneholder ideen om revidering (Lindholm, 2003, 50)

⁸⁸⁷ Kvale & Brinkmann (2009, 221) kaller dette tolkningstrinnet for 'kritisk forståelse basert på sunn fornuft'

som teoretisk forståelse.⁸⁸⁸ Her ble datamaterialet tolket for å se om det gjenspeilet den universelle teorimodellen. Ulike tolkningstrinn gir muligheter for forståelse på høyere abstraksjonsnivå. Søken etter forståelse har vært en søken etter allmenne strukturlikheter, da vitenskapens mening er å finne sannheten eller det som erfares som sant. Vitenskapens mening er også å kunne uttrykke sannheten i en mer allmenngyldig og abstrakt form.⁸⁸⁹

Tolkning av den transkriberte teksten har bidratt til at det smått om senn fremsto noen allmenne strukturlikheter. Dette bidro til sammenfatning og strukturering av teksten i overordnede meningsenheter. Gadamer hevder at dialektikk som kunsten ved å føre en samtale, er samtidig kunsten å kunne sammenfatte noe under én enkelt synsvinkel, det vil si det er kunsten å danne begreper ved å utlede det felles mente.⁸⁹⁰

Spor av en teorimodell om ansvarlig ledelse

Datamaterialet fra samtalene i fokusgruppene er lest flere ganger inntil det ut fra teksten fremsto noen sentrale temaer. Da materialet fra samtalene var bearbeidet, ble de vurdert i en sammenheng. Det som stiger frem fra materialet i den hermeneutiske prosess, tolkes som meningsbærende enheter knyttet til ansvarlig ledelse i en klinisk kontekst med følgende forhold: Å vise respekt for pasienten, å få frem potensialet for å hjelpe andre, å ha pasienten i fokus, å skape en god kultur sammen, engasjement for saken, utvikling gjennom erfaring.

Det vises til en presentasjon med direkte utsagn fra datamaterialet. Utsagnene tolkes intuitivt i teksten. Deretter vil datamaterialet presenteres som tolkning i lys av den universelle teorimodellen om ansvarlig ledelse.

Å vise respekt for pasienten

Etiske verdier var fremtredende i ledernes utsagn når de snakket om pasienten. Lederne snakket ikke eksplisitt om etikk som sådan, men fremhevet betydningen av å vise respekt for pasienten som sentral verdi. En av lederne sa:

Det er helt naturlig å snakke om respekt. Vi må møte pasienten der han er på en måte. Selv om det pasienten gjør er helt på kanten, så må man møte pasienten med respekt og forstå hans situasjon.

⁸⁸⁸ Kvale & Brinkmann 2009, 222

⁸⁸⁹ Eriksson & Lindström, 2000, 9

⁸⁹⁰ Gadamer, 2004, 349

Respekt for pasienten synes å handle om å akseptere pasienten slik han er og ikke være fordømmende. Dette kan tolkes som at lederne har et grunnleggende menneskebilde hvor de mener at hver og en skal respekteres for den de er, uavhengig av funksjon og prestasjoner. I undervisningen og samtalene med lederne var verdighet et sentralt tema, samt å verne om det unike ved hvert menneske. Å vise respekt for pasienten kan tolkes som et etisk ansvar, hvor ansvarlig ledelse innebærer et ansvar for å ivareta respekten for pasientens situasjon og individualitet, og en av lederne sier:

Å bli sett og hørt på historien og livet sitt må det være plass til. Vi må lytte til hvor pasienten er, og så forsøke å hjelpe.

Muligheten for å se den enkelte pasient blir her knyttet til å lytte til hans historie, og ta den på alvor ved å handle og gi han den hjelp han trenger. Å vise respekt for pasienten kan tolkes som et ansvar ledere har sammen med sine medarbeidere. I den forbindelse la noen av lederne vekt på betydningen av at i visse situasjoner må ledere også gå inn og iredettese medarbeidere hvis pasienter krenkes. En av lederne sa at i en situasjon ble en pasient krenket, og som leder tok hun medarbeideren til side og korrigerende vedkommende:

Pasienten ser jo da ikke at det som skjedde ble korrigerende, og det er jo viktig å bringe dette tilbake til pasienten. Ellers er det jo nærmest et dobbelt svik. Vi er jo opptatt av meldeskjemaer og lignende, men hvem ivaretar pasienten med sin lidelse? Jeg har kanskje ikke vært så bevisst akkurat der. Den som lider vil jo tro at en ikke er verd noe bedre. Er det noen som går tilbake og beklager, eller korrigerer vi bare personalet og glemmer pasienten?

Her stiller lederen seg spørrende til om pasienten egentlig blir ivaretatt i slike situasjoner. Lederen innrømmer at hun ikke har vært så bevisst på dette. Utsagnet kan tolkes som en bekymring for at man som leder kan være mer opptatt av å beskytte personalet enn å beskytte pasienten. Hun etterlyser derfor at noen går tilbake til pasienten og beklager. Dette kan tolkes dit hen at det til tider også er situasjoner hvor det er av betydning å vise ydmykhet overfor pasienten for å vise ham respekt. Å vise respekt overfor pasienter har med holdninger å gjøre. For å kunne arbeide med holdninger og utøve ansvarlig ledelse er det nødvendig å være til stede som leder:

Man må se samspillet mellom kollegaer, og kollegaer i samspill med pasienter. Vi kan se mye av hvordan personalet ordlegger seg når det gjelder pasientene. Det kommer da frem mye om holdninger.

Ledernes ansvar er omfattende fordi de har ansvar for både pasienter og medarbeidere. I undervisningen og samtalene om den universelle teorimodellen ble det tatt opp at pasient, leder og medarbeider er en del av samme sak. Dette hører sammen, og den respekten lederen viser overfor pasienter og medarbeidere gir positive føringer for at medarbeiderne viser respekt for andre:

Det er ikke det man sier, men det man gjør som har betydning... viser du selv respekt så kan du forvente det av personalet.

Dette kan tolkes dit hen at lederne forstår ansvarlig ledelse som å være forbilde og rollemodell for sitt personale. Å være en rollemodell som leder vil innebære å vise respekt for andre både i ord og handling.

Å få frem potensialet for å hjelpe andre

I undervisning og samtale på forhånd var ansvarlig ledelse relatert til å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for medmennesket. På bakgrunn av dette synes lederne å knytte ansvarlig ledelse til et ansvar for å få frem potensialet hos medarbeiderne for å hjelpe andre. En av lederne uttaler:

Det er så sammensatt hva man er ute etter når man er på jobb. Men hovedgrunnen er jo for å hjelpe andre. Man skal heller ikke stikke under en stol at noen har bakenforliggende agendaer for å være på jobb, for eksempel det sosiale eller ønske om å være strukturert og slike ting, men utgangspunktet for de fleste er et ønske om å hjelpe andre. Det som er viktig er da å få frem det potensialet som er der for å hjelpe andre.

Utsagnet kan tolkes dit hen at det ligger et ønske om å hjelpe andre til grunn hos personalet. Nestekjærighet var et sentralt tema i undervisningen og synes her å bli relatert til et potensial for å hjelpe andre. Dette kan tolkes som et naturlig potensial for omsorg som ligger latent hos alle. Omsorgen eller ønsket om å hjelpe andre er ikke alltid like fremtredende hos alle, og kan til tider også bli borte på grunn av ytre omstendigheter og personalets egne behov. Lederne opplevde det som sitt ansvar å fremme potensialet hos medarbeiderne for å gjøre godt mot andre. De ga uttrykk for at de som ledere har ansvar for å legge til rette for at medarbeiderne kan få muligheten til å gi pasientene den omsorg de trenger. De mente også at for å fremme dette potensialet, var det nødvendig å arbeide mot større bevissthet rundt menneskesyn. En av lederne uttaler følgende:

Hvor fremme er det egentlig i tankene hos den enkelte etter tjue år hva slags menneskesyn har vi. Jeg tror det kan være forskjellig, og ikke nødvendigvis

tror jeg at alle går på jobb og tenker de skal yte noe godt for andre bestandig. Dessverre tror jeg ikke det, så derfor trenger vi nok noe på det.

Lederne så behovet og betydningen av å rette oppmerksomheten mot de verdiene som er styrende i avdelingen. Ut fra den universelle teorimodellen ble menneskebildet tatt opp i undervisningen, og var i den sammenheng et tema som bidro til engasjement og diskusjon. Lederne mente at en bevisstgjøring av rådende verdier er nødvendig for å fremme god omsorg for pasientene. De ga også uttrykk for at ytre regler og strukturer var fremtredende i hverdagen. De la vekt på at dette var nødvendig for det daglige arbeid, men at det var utilstrekkelig for å kunne gi helhetlig og god omsorg. Ledernes utsagn kan forstås på den måten at ytre rammer og strukturer er så styrende at menneskets indre verdier får mindre oppmerksomhet. En av lederne sa følgende:

Jeg tenker vi har masse regler og prosedyrer, men det hjelper ikke bare med det. En kan ikke lese alle prosedyrene og kunne dem, men må heller ha noe inni seg som styrer. Og vi må gi det innhold så det...

Det synes å være vanskelig å sette ord på og å være bevisst eget menneskebilde, og de verdier som styrer den enkelte. Lederne hadde fått undervisning om ansvaret, som ethos og indre drivkraft som en del av innholdet i den universelle teorimodellen. Lederne reflekterer over betydningen av at ytre regler og prinsipper blir utilstrekkelige, og at det må gis rom for menneskets indre. Lederne så et behov for å sette ord på de grunnleggende verdiene i avdelingen, og løfte frem hva som er viktig for at pasienter skulle få god omsorg. De så at dette var noe som manglet, og at det var noe som de egentlig lengtet etter å arbeide mot:

Jeg synes det er viktigst å ha fokus på pasienten. Det er det største, og jeg skulle ønske andre kunne ta alt papirarbeidet og alt det der. Å prate om hvordan løfte opp gode verdier er viktig.

Lederen gir uttrykk for at det viktigste er å ha fokus på pasienten og å snakke om gode verdier. Utsagnet synes imidlertid å vitne om at det er administrative gjøremål som er dominerende. Det synes å være et gap mellom hvordan lederne mener det er, og hvordan det kan og bør være. Å hjelpe andre var i ledernes utsagn rettet mot et ansvar for pasienten, og dette var et ansvar som var uforenlig med egoisme og egne behov. Ansvarlig ledelse som et ansvar for å fremme potensialet hos medarbeiderne for å hjelpe andre kan relateres til altruisme og uselviskhet. Å fremme potensialet for å hjelpe andre kan tolkes som et ansvar for pasienten, men også som et ansvar for personalet. Det kan tolkes som et ansvar for å fremme

potensialet for omsorg i den enkelte medarbeider, og dermed bidra til vekst og utvikling mot noe verdifullt og godt for alle.

Å ha pasienten i fokus

I undervisningen og samtalene med lederne om den universelle teorimodellen, ble det lagt vekt på ansvaret for den andre, og lederne ga uttrykk for betydningen av å ha pasienten i fokus. Dette mente de gjaldt både for dem selv som ledere og for medarbeiderne. Til tider kunne det være vanskelig å ha pasientfokus fordi oppmerksomheten var mer rettet mot noe annet. En av lederne uttrykte det slik:

Noen ganger må en leder vise det å se pasienten da, for noen ganger glemmer de jo pasienten..... Det ser jeg skjer mye hos oss da, man glemmer rett og slett hva man driver med, og er i stedet opptatt av teamet.

Dette utsagnet viser at personalet kan være mer opptatt av hverandre enn av pasienten, og ansvarlig ledelse kan tolkes som å føre personalet inn på rett spor igjen. I den forbindelse er det av betydning at lederen selv ikke kommer på feil spor. Ansvarlig ledelse er å engasjere seg i pasientene og vise dette engasjementet gjennom å ta ansvar for å la forhold som er direkte knyttet til pasienten få oppmerksomhet i personalgruppen:

På hvert møte er det viktig å snakke om pasienten, prøve det. Da får vi en pasientrettet kultur. Få det inn mer. Det er ikke så vanskelig å se hva som er organisatorisk rett hvis det er hensynet til pasienten som teller. Alt er kompleks, men hvis vi har pasienten i fokus blir det så mye enklere, så hvis vi kan løfte opp det. Det sier seg selv.

Dette utsagnet kan tolkes som at lederen ser behovet for å rette oppmerksomheten mer mot pasienten og i mindre grad mot strukturer og organisering. Å rette oppmerksomheten mer mot pasienten synes å være noe lederne ønsker å strebe mot, og de ser at her er det noe som mangler. Utsagnet kan tolkes dit hen at omsorgen for pasienten får liten plass i ledernes oppmerksomhet hvis ytre strukturer og organisering er det primære. Det kan også tolkes dit hen at ved å rette oppmerksomheten mot pasienten som det primære, vil organisering og ytre strukturer følge naturlig av dette.

Ansvarlig ledelse handler om ansvar for pasienten på alle ledelsesnivåer i organisasjonen. En av lederne uttaler følgende:

Det er faktisk slik – altså ledelse på det øverste nivået handler om pasienten. Det handler om de relasjoner som er på gulvet.

Lederne ga uttrykk for at økonomiske interesser i mange tilfeller overskygger de forholdene som er knyttet til pasienten. Ledernes utsagn kan tolkes som et ønske om å rette oppmerksomheten mot pasientene samtidig som de så at økonomiske interesser hadde større prioritet:

Jeg tror vi må tilbake til et omsorgsspråk, for nå er det økonomiske språket så fremtredende. Vi må kanskje få frem det.

Her retter lederen oppmerksomheten mot språkets betydning. Det synes å ligge en uro til grunn hos lederne fordi et økonomisk språk står i fare for å overskygge et grunnleggende omsorgsspråk som alle kan kjenne seg hjemme i. I undervisningen og samtalen om den universelle teorimodellen ble lederne kjent med et språk de til og begynne med syntes var fremmed, men som de etter hvert lot til å kjenne seg hjemme i, og som de også syntes å lengte etter.

Engasjement for saken⁸⁹¹

En av lederne sa følgende:

Jeg tror det er en forutsetning for alt arbeid i helsevesenet, om du er leder eller sykepleier eller hva slags profesjon du har, at du må ha et engasjement, og at du må gå inn der, og du må være berørt.

Lederne fremhevet betydningen av å ha et engasjement for pasienten, og at et slikt engasjement var relatert til å ha evnen til å bli berørt. Å være engasjert handler om å våge å gå inn i det som er vondt og vanskelig. Å hjelpe andre er knyttet til at personalet må forholde seg til eksistensielle spørsmål relatert til pasientens lidelse. Å gå inn i pasientens lidelse vil gjøre at personalet berøres og selv kan få det vondt ved å møte sin egen lidelse. Ut fra den universelle teorimodellen ble det undervist om ansvarlig ledelse som vorden i helse og lidelse. Dette har gitt føringer for hva som blir tatt opp av lederne. Lederne ser at å gå inn i pasientens lidelse kan by på motstand hos personalet:

Egentlig burde vi se på hva det er som gjør at vi velger bort den som har det vanskeligst, eller det som er vanskeligst å gå inn i.

⁸⁹¹ I undervisningen av lederne ble begrepet saken anvendt, og derfor viser lederne til saken i sine utsagn. Ansvarlig ledelse er ansvar for vårdandets og vårdvitenskapens sak som i undervisningen ble forklart som å lindre lidelse og fremme helse i en ånd av nestekjærlighet

Dette utsagnet viser at personalet kan unngå å gå inn i vanskelige situasjoner. Lederne ser at personalet er sårbare i møte med pasientenes lidelse. De ser også at de selv har ansvar for å støtte personalet slik at de blir i stand til å møte lidelsen og hjelpe pasienten:

Som leder må jeg jo være til stede for den ansatte. Fordi det kan være vanskelig for vedkommende å være det for pasienten som han trenger. Man møter jo egen angst for døden, man har små barn man er redd for å dø fra. Så jeg ville jo spørre den ansatte; hva gjør dette med deg? Spørre om det for at de kan bli et redskap for pasienten og bli i stand til å gjøre denne vanskelige oppgaven.

Denne lederen viser at hun støtter sitt personale slik at de kan bli bedre i stand til å møte pasientens lidelse. Lederen og personalet har et felles ansvar for samme sak, og lederen viser ved dette omsorg og engasjement for både pasienten og personalet.

Å engasjere seg i pasientens lidelse krever mot, og det synes å være enklere for noen å vektlegge praktiske gjøremål. En av lederne sier det slik:

Noen våger bare å gå inn hvis de har med et glass saft eller sånt. Andre tør å gå inn med bare seg. Det er også forskjell da hvor trygg jeg er som redskap. Eller må jeg ha et alibi for å tørre å gå inn og komme nær.

Det synes å være behov for at noen fører an og gir personalet den nødvendige støtte. I den forbindelse er det rimelig å være spørrende til om ledere selv har tilstrekkelig mot og vilje til å engasjere seg i pasientens lidelse. Når ledere engasjerer seg i ansvaret for pasienten og våger å ta dette på alvor, mener de at det kan gi muligheter for mening og vekst for alle i avdelingen. En av lederne sa følgende:

Jeg tror det gir mer mening å gå inn i lidelsen enn disse gjøremålene. Man får mer energi, mer engasjement, og derfor kan man som leder stimulere til dette, og prøve å være synlig som leder, og å være opptatt nettopp av de grunnleggende tingene i forhold til å hjelpe andre.

Lederen viser med sitt utsagn at det er viktig at lederen er synlig og går foran som et eksempel. Dette har ikke bare betydning for pasienten, men også for personalets engasjement og opplevelse av mening. Lederne er tydelig på at både ledere og medarbeidere kan velge ulike gjøremål og oppgaver, fremfor å forholde seg til vanskelige eksistensielle situasjoner. Å være rettet mot administrative gjøremål kan være en måte for ledere å unngå nærhet til både pasienter og medarbeidere.

Lederne ga også uttrykk for at det administrative arbeidet hadde betydning og var en del av saken:

Alt det andre vi gjør er jo og en del av saken, å ha nok folk, mat, klær og senger som er gode å ligge i og alt det der, og at personalet har det bra. Det hører jo med til saken selv om det er omsorgen for pasienten som er den virkelige saken.

Det kom frem i samtaleene at de mente at den virkelige saken handlet om ansvaret for omsorgen for pasienten. De mente også at de oppgavene som var relatert til det administrative, måtte være i orden for at de kunne konsentrere seg om saken:

Det er kjempebra å ha gode systemer for da bruker man mindre ressurser på det. Da går disse tingene av seg selv. Behøver ikke tenke på det en gang, det bare skjer. Så kan man bruke tiden på å møte det mennesket du møter der og da.

Lederne gir ved dette uttrykk for at det som er rundt saken, som systemer og organisering, skal være på plass slik at man kan se bort fra det og glemme det. På bakgrunn av undervisningen om den universelle teorimodellen mener lederne at ansvarlig ledelse er å betrakte saken som det primære, mens alt som kan betraktes som ytre betingelser er av sekundær betydning. I en klinisk kontekst innebærer ansvarlig ledelse å se alt som en del av saken, men også kunne skille det primære fra det sekundære.

Å skape en god kultur sammen

I undervisningen ble det lagt vekt på å få frem en diskusjon rundt ansvar for danning av en vårdande kultur. Lederne trakk frem betydningen av å skape en god kultur sammen med sitt personale. Selv om en kultur skapes i fellesskap fremhever lederne sitt eget ansvar for å gi kulturen en retning og et innhold. De uttalte at det var viktig å skape en kultur som ivaretok pasienten og hans lidelse. En av lederne uttaler:

Jeg tenker at man må ha møtested for å ta opp dette med lidelse. Gjør en det i rapporter, egne møter eller drar en det lille ekstra når en først er i gang? En leder må være til stede i de arenaer hvor ting skjer, stille gode spørsmål og drive det litt fremover fra gjøren mot vorden. Det kommer ikke helt av seg selv. Da tenker jeg at å skape en kultur er å ha møtesteder og skape noe sammen.

Her er lederen opptatt av at en kultur ikke bare består av gjøremål, men er også rettet mot vorden i helse og lidelse. Ut fra undervisningen har de tilegnet seg forståelse av helse og lidelse som en bevegelse i gjøren, vøren og vorden. Fordi det ligger en motstand i kulturen

mot å gå inn i dette, er det lederens ansvar å drive dette fremover til tross for motstand. Lederne synes det er vanskelig å skape en god kultur. I den forbindelse trekkes det frem betydningen av å ha et teoretisk grunnlag for å unngå tilfeldigheter og for å skape en felles forståelse i kulturen:

Det er veldig vanskelig, men vi må ha det på agendaen så det ikke blir helt tilfeldig. En må skape et møtested hvor en har det på agendaen. Ikke bare litt snakk her og der. Og det må ligge en teori til grunn. Hvilket grunnlag skal vi ha her og sånn,... skape en felles forståelse.

Å skape en felles forståelse kan i denne sammenhengen relateres til felles forståelse for hva som er saken. Lederne gir uttrykk for at dette er noe de bør ta ansvar for, og at et teoretisk grunnlag kan hjelpe. Det synes å være et gap mellom hvordan det er og hvordan de synes det bør være, ut fra den forståelsen de har fått om den universelle teorimodellen.

Lederne gir uttrykk for at omsorg har betydning i seg selv og er ikke knyttet til at pasientene blir friske fra sine sykdommer. De mener at oppmerksomhet mot dette har betydning for å skape en god kultur:

Pasientene blir ikke alltid bedre, for noen har en lidelse som bare går en vei, og da er det viktig å se det gode som blir gjort for den enkelte selv om det ikke er bedring. Det er ikke all lidelse man kan ta bort heller. Det er viktig å ha en kultur for det og å stå i lidelsen – gå ved siden av pasienten på en måte.

Dette utsagnet sier noe om betydningen av å stå i lidelsen sammen med pasienten. Det kan tolkes som at det skjer noe godt i den nære relasjonen med pasienten. Dette kan også tolkes som en utfordring da ledernes utsagn sier noe om at dette er noe personalet kan unndra seg. Ut fra ledernes utsagn kan ansvarlig ledelse tolkes som ansvar for å skape en kultur hvor personalet har både mot og vilje til å gå inn i lidelsen sammen med pasienten.

Å skape en god kultur handler også om åpenhet og en av lederne uttaler:

Det handler om åpenhet, og at du tør være både liten og stor. Hvis ikke du har åpenhet, får du en meget splittet avdeling. Da får man klikkesystem.

Ansvarlig ledelse innebærer et ansvar for å fremme åpenhet i kulturen. Dette kan tolkes dit hen at åpenhet har betydning for å skape trygghet i fellesskapet med hverandre. Åpenhet kan tolkes som at lederen våger å vise hvem han eller hun er som menneske og som leder. Å være ”liten” som leder kan tolkes som evne til å vise ydmykhet og sårbarhet, og å være ”stor” som leder kan tolkes som å ha mot til å sloss for saken og det en leder tror på. Å være ”stor” som

leder kan også tolkes som en leders evne til toleranse og omsorg i forhold til sine medarbeidere.

Det ble i undervisningen og samtalen om teorimodellen trukket frem betydningen av en åpenhet for menneskets kunstdimensjon i kulturen. En åpen kultur kan tolkes som en støttende kultur hvor personalet tillates å få utfolde seg og vise hvem de egentlig er. En åpen kultur kan tolkes dit hen at den ikke er bundet til fastlåste regler, men åpner opp for personalets frihet til å utøve omsorg. Utfoldelse av menneskets kunstdimensjon kan forstås på bakgrunn av at lederne beskriver ulike situasjoner hvor personalet har vist kreativitet og mot i vanskelige situasjoner:

Vi ville ha han over på lindrende enhet i kommunen og på grunn av hennes måte å være på, var han plutselig villig til det. Det var en a-ha opplevelse for meg som leder for jeg visste ikke at hun turte å hoppe ut i det.

På bakgrunn av ledernes utsagn kan fellesskapet i kulturen knyttes til engasjement for pasienten. Fellesskap kan forstås som solidaritet med hverandre som personalgruppe, men først og fremst som et fellesskap i solidaritet med pasienten. Det er rimelig å anta at det er solidariteten med pasienten som forener personalet til et fellesskap i kulturen. Et slikt fellesskap rundt pasienten synes å gi grobunn for vekst og utvikling.

Utvikling gjennom erfaring

Lederne fremhever at erfaring har betydning for læring og vekst. En av lederne sier følgende:

I hvert fall sånn tenker jeg som leder, altså jo mer erfaring du får, jo lettere blir det. I hvert fall har du et større lager med ting du kan by på, altså veien dit er jo at en må gjennom smerte. Man må jo det. Ellers har man ikke fått erfaring tenker jeg. Hvis alt bare glir glatt forbi så har du ikke engasjert deg, så har du ikke lært noe kanskje.

Dette kan tolkes som at det ligger et potensial for læring i den enkeltes engasjement for pasienten og for saken. I undervisningen av den universelle teorimodellen er menneskets dannelse relatert til erfaring i konkrete situasjoner, og til forståelse av saken. Engasjementet som lederen her gir uttrykk for kan tolkes som en følelsesmessig berørthet. Den smerten som lederen gir uttrykk for kan tolkes som negative erfaringer slik at det man forventet eller håpet på gikk feil. Slike smertefulle erfaringer kan tolkes som et møte med egen feilbarlighet og sårbarhet. En av lederne trekker frem betydningen av å være ydmyk som leder:

Jeg synes vi vokser ved å bli mer ydmyke. Vi blir ydmyke ved å ta del i andre menneskers lidelse og helse. Det blir en stor undring mange ganger. Slik kan det også være! Sånn at toleransen øker jo. Og forståelsen øker, og det tror jeg, at en type fordommer blir mindre. Fordi vi møter kolossalt mange mennesker og skjønner at ingen er noen A4. Alle har sin versjon.

Selv om ledere ikke deltar i den direkte kontakt med pasienter, så erfarer de pasientens lidelse gjennom sitt personale. Ansvarlig ledelse er relatert til lidelse ved at leder og medarbeidere er engasjert i samme sak. Pasienthistorier er forskjellige og kan skape undring og ny forståelse hos de involverte. Utsagnet kan tolkes dit hen at pasientens lidelse og helse gir muligheter for økt forståelse og toleranse både hos leder og personalet. Møte med den enkelte unike pasient kan også tolkes dit hen at det gir muligheter for økt bevissthet rundt egne fordommer. Utsagnet sier også noe om en aktelse for pasienten som en unik person.

Ansvar for omsorgen til pasienten gir muligheter for vekst og utvikling, og en av lederne sier det slik:

Det er å jobbe i dette yrket som har formet meg som menneske. Man får så mye av pasienter, selv om man møter mye trist. Som menneske vokser man jo på å hjelpe andre som ikke har det så bra, men det må gå over tid.

Tolkning i lys av den universelle teorimodellen om ansvarlig ledelse

Det er funnet spor av ansvarlig ledelse i datamaterialet fra den kliniske konteksten, slik ansvarlig ledelse er beskrevet på universelt nivå. Undervisningen om den universelle teorimodellen ga føringer for hvordan ansvarlig ledelse ble forstått og uttrykt av lederne i en klinisk kontekst. Lederne oversatte teorimodellen til sin virkelighet, og uttrykte det ved å beskrive hva ansvarlig ledelse er, og hva det bør være. I materialet fra den kliniske konteksten innebærer ansvarlig ledelse en grunnleggende respekt for pasienten og for medarbeiderne. I lys av den universelle teorimodellen kan dette relateres til menneskets verdighet. Dette datamaterialet har vist en streben og et ønske fra lederne om å bevare pasientens verdighet og respektere ham/henne som unik. Edlund knytter verdighet til å inneha det menneskelige embetet, og embetet i sin etymologiske opprinnelse kan relateres til begrep som tjener.⁸⁹² Det er derfor interessant at lederne i det empiriske materialet fremhever betydningen av ydmykhet overfor pasienten, da den universelle teorimodellen beskriver ansvarlig ledelse som å tjene den andre i ydmykhet og stedfortredelse.

⁸⁹² Edlund, 2002, 102

Ansvarlig ledelse er i den universelle teorimodellen betraktet som en iboende egenskap og potensial i ethvert menneske. Potensial er en mulighet som ikke er virkeliggjort, eller den ubrukte kraften som finnes i ethvert menneske, og som venter på å manifestere seg.⁸⁹³ Ansvarlig ledelse slik det er fremstilt gjennom undervisningen, ble av lederne uttrykt som et ideal de ønsket å strebe mot. De så at det lå et potensial for vekst og mening ved å ha engasjement for pasienten og for vårdandets sak. De så også at det kunne være en mangel på evne og mot til å gå inn i andres lidelse fra personalets side, og de så sitt eget ansvar og sine egne begrensninger i den forbindelse. Materialet kan tolkes dit hen at lederne så muligheten for danning til ansvar som et potensial hos seg selv og hos sine medarbeidere. Dette potensialet og idealet knyttet lederne til engasjementet for pasienten og til vårdandets sak. Det som skapte avstand mellom virkelighet og ideal, var at ledernes ansvar i det daglige arbeidet var rettet mot andre saker, som økonomi, administrative gjøremål og ytre strukturer. Det vårdande ved ansvarlig ledelse kan dermed stå i fare for å få liten plass. Ledere som kan se utover teknologi og økonomi er ifølge Råholm i stand til å gå inn i en vårdande relasjon med sine medarbeidere og bekrefte verdigheten til den unike medarbeider, men viktigst av alt, bekrefte den unike pasient i hans eller hennes lidelse.⁸⁹⁴

I det empiriske materialet fremstår ansvarlig ledelse som et ønske om å fremme medarbeidernes potensial for å hjelpe andre. Å fremme potensialet for å hjelpe andre kan relateres til å fremme det opprinnelige potensial for nestekjærighet som finnes i mennesket. Den universelle teorimodellen viser at mennesket dannes til nestekjærighet og godhet ved ansvaret for medmennesket. Ledernes utsagn kan tolkes som at det ligger et naturlig potensial for nestekjærighet hos medarbeiderne, og at det er ledernes ansvar å fremme muligheten for at dette potensialet aktualiseres. Den universelle teorimodellen viser at danning på førontologisk nivå skjer i den nære relasjonen med den andre.⁸⁹⁵ Dette innebærer berørthet og sårbarhet ved andres lidelse. En slik berørthet og sårbarhet har vist seg i materialet ved ledernes beskrivelse av eget og medarbeidernes forhold til pasienten. Ut fra den universelle teorimodellen vil mennesket dannes til etisk og indre ansvar ved ansvaret for pasienten og ved forståelsen av ansvaret for vårdandets sak. Materialet viser at omsorgen for pasienten hos enkelte medarbeidere til tider kan tilsløres og bli usynlig eller også mangle. Ifølge Herberts og Eriksson har mye av det mellommenneskelige i dag sin grunn i et sosialt motiv, da det sant mellommenneskelige har blitt redusert til et ytre sosialt samvær. Det mest dyptliggende

⁸⁹³ Werner, 1988, 63

⁸⁹⁴ Råholm, 2009, 172

⁸⁹⁵ Jfr kapittel 10

motivet er caritasmotivet der drivkraften utgjøres av kjærlighet og barmhjertighet, og disse krever et ansvar for menneskets vardande.⁸⁹⁶ Et ansvar for menneskets vardande innebærer mot og kraft til å gå inn i lidelsen. Dette fordrer ledere som fører seg selv og andre frem mot ansvar for vårdandets sak både i handling og forståelse, slik at både leder og medarbeidere kan dannes til nestekjærlighet og et indre ansvar. Ved dette innebærer ansvarlig ledelse omsorg for både pasienten og personalet.

Det empiriske materialet viser at ansvarlig ledelse er knyttet til ansvar for å ha pasienten i fokus. Ut fra den universelle teorimodellen og ledernes utsagn er det pasienten som representerer den andre i det empiriske materialet. Materialet viser at lederne fremhever betydningen av at egen og medarbeideres oppmerksomhet er rettet mot pasienten. Lederne understreker dette selv om de som ledere har liten direkte pasientkontakt. Ledernes ansvar kan tolkes som ansvar for andres ansvar.⁸⁹⁷ Lederne får sine medarbeidere inn på rett vei mot pasienten når personalet av ulike grunner kan ta feil av retningen og rette oppmerksomheten mot andre ting. Det kommer også frem i materialet at lederens ansvar er å støtte og stille spørsmål slik at personalet kan finne veien alene. Utsagnene viser at det er motstand mot å gå inn i pasientens lidelse, og personalet kan unngå dette ansvaret ved å rette oppmerksomheten mot praktiske oppgaver og gjøremål. Å unngå ansvaret for å gå inn i pasientens lidelse er også dokumentert av Sæteren,⁸⁹⁸ som mener dette kan skyldes mangel på tid, men også redsel for å møte pasientens sårbarhet og lidelse. I lys av den universelle teorimodellen vil nettopp møte med pasientens sårbarhet og lidelse gi muligheter for danning slik ansvarlig ledelse er tolket ut fra Levinas' og Gadamer's tekster.

Lederne i denne studien fremhever betydningen av å ha et engasjement for vårdandets sak. På bakgrunn av den universelle teorimodellen er saken å lindre lidelse og fremme liv og helse i en ånd av nestekjærlighet og omsorg. Datamaterialet gjenspeiler betydningen av at leder og medarbeidere har samme sak. Dette er forenlig med den universelle teorimodellen og danningstanken hos Gadamer, hvor felles forståelse av samme sak gir mulighet for ny selvforståelse i møte med forståelsen av noe allment. I en vårdvitenskapelig sammenheng viser litteraturen at tilegnelse av saken kan relateres til danning.⁸⁹⁹ Utsagnene fra lederne kan tolkes som en lengsel mot å lede seg selv og andre frem mot vårdandets sak. Sæteren hevder

⁸⁹⁶ Herberts & Eriksson, 1995, 58

⁸⁹⁷ Jfr kapittel 10

⁸⁹⁸ Sæteren, 2006, 72

⁸⁹⁹ Nåden, 2003, 70

at å være og å bli seg selv, innebærer en lengsel etter å være et ansvarlig menneske overfor seg selv og andre.⁹⁰⁰ Lederne ser at administrative gjøremål er en nødvendig forutsetning for saken, men ser også at det administrative arbeidet kan overskygge saken. Dette kan tolkes dit hen at det som er det vårdande ved ledelse kan bli skjult og få dårlige levekår hvis administrative gjøremål er det vesentlige for ledere i en klinisk kontekst. I lys av den universelle teorimodellen er ansvarlig ledelse å rette oppmerksomheten mot vårdandets sak og mot menneskets substans. Både pasient, medarbeidere og leder er en del av samme sak. Lederens engasjement i vårdandets sak er ikke bare engasjement for pasienter men også for sine medarbeidere. "Den annen" som min neste, kan i prinsipp være både pasient, medarbeider og leder, da min neste er den som trenger hjelp, og det er han eller hun jeg ikke kan forvente å få noe tilbake fra.⁹⁰¹ I studiens kliniske kontekst ble pasienten fremholdt som den annen, og den som trenger hjelp. Lederens ansvar for pasienten går gjennom medarbeidere, og ut fra den universelle teorimodellen kan omsorg for personalet tolkes ved det engasjementet lederen legger i deres felles sak. Felles sak gjør at ledere ikke betrakter medarbeidere som middel, men som mål i seg selv. Dermed er ansvarlig ledelse å verne om medarbeidernes verdighet.

Lederne fremhever betydningen av å skape en god kultur sammen med sine medarbeidere. De opplever dette krevende, og utsagnene kan tolkes som at det er behov for et teoretisk grunnlag for å øke kunnskap og bevissthet rundt saken. I lys av den universelle teorimodellen kan både teoretisk og praktisk engasjement bidra til å danne kulturen,⁹⁰² og ifølge Matilainen kan danning betraktes som en syntese av vitenskap, kunst og kultur.⁹⁰³ Materialet viser at lederne mener at åpenhet har betydning for en god kultur. I lys av den universelle teorimodellen kan åpenhet i kulturen tolkes som aktelse for det som er annerledes enn en selv. Åpenhet kan bidra til bevissthet rundt egne fordommer som kan hindre vorden i helse og lidelse. I lys av den universelle teorimodellen er vorden i helse og lidelse relatert til danning.⁹⁰⁴ Ut fra materialet i den kliniske konteksten kan åpenhet i kulturen tolkes som en frihet til å utøve naturlig omsorg og åpne opp for menneskets kunstdimensjon. Menneskets kunstdimensjon innebærer

⁹⁰⁰ Sæteren, 2006, 75

⁹⁰¹ Martinsen (1993, 62) hevder at det skjedde en skjerpelse av nestebegrepet i Jesu forkynnelse. I den førkristelige jødedommen hadde det betydning sidemann, nabo, venn, familie og folk. Skjerpelsen av begrepet er rettet mot at det nå har betydning den som trenger hjelp, og det er han eller hun jeg ikke kan forvente å få noe igjen av, slik jeg kan av venner og jevnbyrdige

⁹⁰² Nåden (2003, 69) viser til Gadamer og hevder at teoretisk danning går bakenfor hva en vet og erfarer i øyeblikket

⁹⁰³ Matilainen, 2004, 33

⁹⁰⁴ Jfr kapittel 11 med tese: Ansvarlig ledelse er vorden i helse og lidelse

selvdistanse og selvfremsstilling, og lederens utsagn viser at i selvforglemmende engasjement for vårdandets sak, står medarbeiderne frem på en uventet, kreativ og ny måte.

Datamaterialet viser at ansvarlig ledelse på universelt nivå kan relateres til erfaring i en klinisk kontekst, og til den betydning erfaring har for å oppnå vekst og utvikling. Erfaring blir relatert til engasjement for saken, og erfaring kan ifølge Gadamer relateres til en umiddelbar erkjennelse av sannhet.⁹⁰⁵ Slike sannhetshendelser blir av Gadamer knyttet til evidens. Allerede i den preliminare teorimodellen ble ansvarlig ledelse antatt å kunne ha en sammenheng med evidens. I det empiriske materialet fremsto erfaringen som en ekte hendelse i Gadamers forstand⁹⁰⁶ og ble blant annet uttrykt av en av lederne som: Det blir en stor undring mange ganger. Slik kan det også være! Erfaring som en mulighet for vekst og utvikling, ble av lederne knyttet til egen og medarbeideres sårbarhet i møte med pasienters lidelse og helse. Selv om lederne i liten grad selv deltok i det nære ansvaret for den enkelte pasient, så de betydningen av å føre seg selv og andre frem mot pasienten og hans eller hennes anliggender. Den universelle teorimodellen vektlegger betydningen av tilegnelse av vårdandets sak som en mulighet for danning. Saken er bærer av ethos, og kunnskapen blir til danning når den forenes med ethos.⁹⁰⁷

Ga den kliniske konteksten evidens til teorimodellen?

Det finnes ulike slag av evidensbegrep innenfor vitenskapen. En semantisk og etymologisk analyse av evidensbegrepet viser at rent språklig betyr evidens å vite, ha en åpenbar visshet, å se, erfare og kjenne. Evidens refererer til noe naturlig, åpenbart, påtagelig, sant og ekte.⁹⁰⁸ Ontologisk evidens innebærer at omsorgens kjernesubstans må tre tydelig frem i tanker, ord, holdninger og handlinger.⁹⁰⁹ King's Evidence⁹¹⁰ kan ses i sammenheng med at konge, dronning eller tilsvarende maktpersoner tilskrives makt til å forholde seg rett til alle bevis eller vitnesbyrd. Dermed kan disse avgjøre hva som er evident⁹¹¹.

⁹⁰⁵ Gadamer, 2004, 456

⁹⁰⁶ Gadamer (2004, 457) hevder at den hermeneutiske erfaring er en ekte hendelse. At det ved det sagte er noe innlysende uten derfor i enhver henseende å være sikkert, bedømt og avgjort, det gjelder faktisk alltid når noe taler til oss fra overleveringen

⁹⁰⁷ Eriksson, 2009, 62

⁹⁰⁸ Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 18

⁹⁰⁹ Eriksson, 2010b, 277

⁹¹⁰ Eriksson & Nordman (2004, 17) viser til Garmonsway & Simpson (1969) og hevder at uttrykket King's og Queen's Evidence er knyttet til juss og det forekommer først og fremst i engelskspråklig litteratur

⁹¹¹ Eriksson & Nordman, 2004, 17

Den universelle teorimodellen oversatt til en klinisk kontekst diskuteres i relasjon til ontologisk og King's Evidence.

Ontologisk evidens

I den universelle teorimodellen er ansvarlig ledelse rettet mot ansvaret for den andre og for forståelsen av dette ansvaret som en allmenn sak. I den kliniske konteksten fremsto pasienten som den fremste representant for 'den andre'. I en vårdvitenskapelig sammenheng er evidens knyttet til pasienten og befester et pasientrelatert evidensbegrep.⁹¹² Den kliniske konteksten ga ontologisk evidens til den universelle teorimodellen ved at lederne ga uttrykk for at slik de forsto teorimodellen, er ansvarlig ledelse i en klinisk kontekst å være rettet mot ansvaret for pasienten.

Ledernes utsagn viser at å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for pasienten og for forståelse av saken, kan by på motstand og kamp på indre og ytre plan både hos leder og medarbeidere. Noen kan ha andre motiv enn å være til stede for pasientens skyld, og ansvarlig ledelse i en klinisk kontekst kan innebære en kamp for å få alle til å holde retning mot pasienten. Kampen kan også foregå på et indre plan i lederen selv da det i den kliniske konteksten kan være vanskelig for en leder å velge om oppmerksomheten skal rettes mot ytre faktorer, eller om det skal være vårdandets sak som skal være det primære. Vårdandets sak kan vekke motstand i lederen selv, og dette kan føre til at leder og medarbeidere har forskjellig sak. Vårdandets evidens oppstår i kampen mellom det gode og det onde, samt i de hindre vi møter i synliggjøring av vårt ethos.⁹¹³ Kampen mellom det gode og det onde i en klinisk kontekst kan tolkes som en kamp mellom virkelighetens ytre strukturer og den virkelige virkelighetens vårdande substans. Kampen synes å gjenspeile ledernes skyld over ikke å være ansvarlig nok.

I den kliniske konteksten oversettes den universelle teorimodellen til et ideal og potensial, og i mindre grad til virkelighet. Kontekstuell evidens er det som tillates å bli synlig eller som kan bli synlig i aktuell vårdande situasjon og kontekst.⁹¹⁴ Den kontekstuelle evidensen er derfor i denne studien mer knyttet til en innsikt i hvordan ansvarlig ledelse kan være et potensial, fremfor en beskrivelse av hva lederne betrakter som ansvarlig ledelse ut fra dagens situasjon. Potensialet kommer frem i ledernes utsagn om at ansvarlig ledelse er ansvar for pasienten og

⁹¹² Jfr Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 6

⁹¹³ Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 83

⁹¹⁴ Eriksson & Nordman, 2004, 17; Eriksson, 2009, 48

for vårdandets sak. Dette fremstår som et ønske eller en lengsel mot noe som er sant, godt og skjønt. I den kliniske konteksten fremsto ikke vårdandets sak virkeliggjort som ledelsens sak. Ansvar for vårdandets sak fremsto derimot som et potensial for lederne ved at de i undervisning og samtale gjenkjente det sanne, det gode og det skjønnne i saken. Gadamer hevder at først når vi gjenkjenner det ”velkjente”, oppnår det sin sanne væren. I kraft av å være gjenkjent blir det fastholdt i sitt vesen og frigjort fra sine tilfeldige aspekter.⁹¹⁵ Å gjenkjenne det velkjente kan tolkes som å gjenkjenne det skjulte og opprinnelige i det kjente. Eriksson hevder at de fleste nye oppdagelser er noe man plutselig har sett, men som alltid har vært der.⁹¹⁶ Det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse fremstod som noe kjent hos lederne i den kliniske konteksten.

For at den kliniske konteksten skal kunne gi ontologisk evidens til den universelle teorimodellen, må vårdandets idé og kjerne kles i ord. Det er den unike vårdvitenskapelige substansen, det ”vårdande” eller med Gadamers ord, ”saken selv” som utgjør kjernen i alt vårdande. Det er denne substansen, det tidløse og evige, som synliggjøres gjennom en ontologisk evidens.⁹¹⁷ Det evige og tidløse kan relateres til det Martinsen benevner som grunnvilkår ved tilværelsen. Sårbarheten viser til grunnvilkårene ved fenomener som ikke skal brukes til noe, i betydningen settes inn i et resultat, slik som blant annet gleden, kjærligheten, sorgen, smerten, lengselen og døden.⁹¹⁸ Den universelle teorimodellen får andre uttrykksformer i en klinisk kontekst, og fremtrer som mindre universell. I den kliniske konteksten fremsto vårdandets kjerne ved uttrykksformer hos lederne da de oversatte teorimodellen til sitt eget språk. Lederne gav uttrykk for omsorg for pasienter og medarbeidere i sitt eget språk, og de uttrykte skyld over det som kunne vært bedre. Ifølge Martinsen er det bare det skyldige menneske som er menneske, for da vet man at man ikke er god nok.⁹¹⁹ Lederne har gitt uttrykk for at konkrete situasjoner er knyttet til sårbarhet og følsomhet. I følge Martinsen blir vi sårbare når vi kommer livet i møte på sanset hold, og det er mye som tyder på at inntrykkene som berører og beveger oss kan uttrykkes slik at de fremstår med evidens.⁹²⁰

⁹¹⁵ Gadamer, 2010, 145

⁹¹⁶ Eriksson (2009, 53) viser i den forbindelse til Langer (1958)

⁹¹⁷ Eriksson, 2009, 36

⁹¹⁸ Martinsen, 2009, 82

⁹¹⁹ Martinsen, 2000, 78

⁹²⁰ Martinsen, 2009, 82

Ansvarlig ledelse er danning som forvandling til sann væren og kan fra Gadammers tekster relateres til evidens.⁹²¹ Den universelle teorimodellen viser at ansvarlig ledelse er en del av menneskets væren. Når ansvarlig ledelse uttrykkes som skjønt, godt og sant i ledernes utsagn, gir det evidens til den universelle teorimodellen. Ifølge Gadamer er evidens knyttet til sakens betydning i den hermeneutiske erfaring og har karakter av en hendelse.⁹²² Noe hendte i undervisningen og samtalen om den universelle modellen, hvor lederne så ledelse i et nytt lys. Vidimering er en betegnelse for å sette ord på det som er sett.⁹²³ Lederne i den kliniske konteksten bar vitnesbyrd om den universelle teorimodellen ved å gi uttrykk for et ønske om å vie sin oppmerksomhet mot vårdandets sak.⁹²⁴ Lederne gir uttrykk for at dette er veien å gå, men er også bevisste og tydelige på at det daglige arbeidet i stor grad er knyttet til administrative gjøremål som budsjetter, planlegging, økonomistyring m.m. Det kliniske materialet viser at det er et gap mellom hvordan ledelse faktisk utøves og hvordan det kan og bør utøves i henhold til den universelle teorimodellen. En synlig og evident vårdvitenskapelig vård er sann, god og skjønn. Det er en vård som ikke reduseres til metoder og teknikker, og som ikke bare vurderes ut fra ytre økonomiske kriterier, men ut fra egne indre verdier som er forankret i vårdandets historiske forutsetninger.⁹²⁵ Man kan tolke ledernes utsagn som at de bærer på en lengsel og visjon mot noe som er sant, godt og skjønt, og at visjonen er blitt vekket i undervisning og samtale om den universelle teorimodellen. En slik visjon kan relateres til fantasien eller forestillingens kraft. Visjonen gir retning og bevegelse på bakgrunn av det lys de har sett og forstått.⁹²⁶ Lederne utsagn bærer preg av at de bedømmer gapet mellom potensial, ideal og virkelighet, noe som kan vitne om at de har tilegnet seg teksten.⁹²⁷ Den universelle teorimodellen er en idealmøll, og den har bidratt til å synliggjøre lederes muligheter for å bidra til å forbedre omsorgen for pasientene.⁹²⁸ Teorimodellen har bidratt til å synliggjøre hva som er det vårdande ved ansvarlig ledelse. Lederne ser den universelle teorimodellen som et ideal de kan og bør strebe mot. Dette kan relateres til å revidere, som er å tjene vårdandets sak. Dette innebærer å forene det praktiske og teoretiske gjennom å være bærer av et ethos som gjør at man kjenner seg kallet til å tjene vårdandets sak.⁹²⁹ Ontologisk

⁹²¹ Jfr Gadamer, 2010, 141-152; 2004, 109-119

⁹²² Gadamer, 2004, 456; Eriksson, 2010b, 277

⁹²³ Eriksson, 2009, 52; 2010b, 278

⁹²⁴ Å bære vitnesbyrd kan relateres til 'vidimere', og dette innebærer å gi uttrykk for det man har sett (Eriksson & Nordman, 2004, 20).

⁹²⁵ Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 3

⁹²⁶ Jfr Eriksson, 2010b, 277

⁹²⁷ Jfr Eriksson & Nordman, 2004, 21. Forfatterne viser her til Lindholm (2003)

⁹²⁸ Vitenskapen trenger å utvikle idealmøll som kan skape forbedringer i pasientomsorg. Ved å skape nye mål kan sykepleiere realisere det vitenskapen tilbyr (Eriksson, 1997, 12)

⁹²⁹ Jfr Eriksson, 2009, 65

evidens kan relateres til danning, da tilegnelse av vårdandets sak erfares som sannhetshendelser hvor man gjenkjenner seg selv i saken. En slik gjenkjennelse kan tolkes som forvandling til sann væren. Det kan synes som undervisning og samtale rundt den universelle teorimodellen har gitt lederne i den kliniske konteksten noen sannhetserfaringer. Dette har bidratt til at deres eget ethos står klarere frem, noe som innebærer en åpenhet mot det ukjente, samt mot til å utvide grenser.⁹³⁰

Materialet fra den kliniske konteksten gir ontologisk evidens til den universelle teorimodellen. Lederne gir uttrykk for at forståelse for saken bør være det primære og metoden det sekundære. De gir også uttrykk for at hvis man ser det slik, vil metoden og det organisatoriske komme av seg selv: ... Det er ikke så vanskelig å se hva som er organisatorisk rett hvis det er hensynet til pasienten som teller...(utsagn fra en leder).

King's Evidence

Den universelle teorimodellen vektlegger at ansvarlig ledelse er å tjene den andre i ydmykhet og stedfortredelse. I en klinisk kontekst innebærer dette stedfortredelse for pasienten. Pasienten er "kongen", og det er pasienten som avgjør hva som er evident.⁹³¹ Ansvarlig ledelse som stedfortredelse for pasienten er evident ved å handle i ansvar for pasienten. Materialet viste at lederne hadde et ønske om å rette oppmerksomheten mer mot pasienten og vårdandets sak, og i mindre grad mot økonomi og organisering. Ytre motiver som organisasjon og økonomi, kan diffusere det grunnleggende motivet og hindre en i å se hva som er det primære i vårdandet og dermed den primære evidensen.⁹³² Gjennom undervisning og samtale om den universelle teorimodellen ser lederne vårdandets sak som en mulighet og ideal, og en annen virkelighet åpner seg. De ytre strukturene kan forblende oss og hindre innsikt i den virkelige virkeligheten.⁹³³ Lederne gjenkjenner noe som har gått tapt eller vært skjult når oppmerksomheten har vært rettet mot organisasjonens ytre strukturer og økonomi. King's Evidence kan skjule og dekke over den underliggende ontologiske evidensen⁹³⁴ Speilinger av vårdandets evidens viser både muligheter og hinder for det man strever etter i vårdvirkeligheten.⁹³⁵ Den kliniske konteksten gir evidens til den universelle teorimodellen ved at lederne gir uttrykk for at den universelle teorimodellen oversatt til en klinisk kontekst,

⁹³⁰ Eriksson, 2010b, 277

⁹³¹ Nordman (2006, 96) hevder at når mennesket blir pasient i betydning det lidende menneske, er det pasienten selv som avgjør fra hvem han eller hun tar i mot innbydelse, og til hvem han eller hun gir sin innbydelse

⁹³² Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 59

⁹³³ Eriksson, 2009, 40

⁹³⁴ Råholm, 2009, 171

⁹³⁵ Eriksson, Nordman & Myllymäki, 1999, 59

innebærer at pasienten er ”kongen”, ansvarlig ledelse er å være kongens stedfortreder og tjener, vårdandets sak det primære og administrasjon og økonomi det sekundære.

Den universelle teorimodellens begrensninger og muligheter for utvikling i klinisk kontekst

Det finnes begrensninger for praktisk anvendelse av den universelle teorimodellen i klinisk kontekst. Martinsen hevder at praktiske handlingsanvisninger ikke følger automatisk ut fra vitenskapelige forklaringer, men krever en annen læreprosess på andre premisser.⁹³⁶ Det universelle ved teorimodellen gjør at den har en kjerne som gjelder i alle kontekster. For praktisk anvendelse i ulike kontekster vil den imidlertid kunne få ulik form og innhold avhengig av konteksten, og avhengig av hvordan det universelle innholdet i teorimodellen blir forstått og tilegnet i den enkelte kontekst. Applikasjonen eller tilegnelsen er et grunnleggende element i den hermeneutiske forståelse og har betydning i denne sammenheng. Applikasjon innebærer ikke å ha en på forhånd gitt universell forståelse som tilpasses det spesifikke, men handler om speiling mellom det universelle og det unike.⁹³⁷ Applikasjonen kan deles inn i ontologisk nødvendig applikasjon og aktiv applikasjon.⁹³⁸ Ontologisk applikasjon er knyttet til det; at for å oppnå forståelse, må man igjenkjenne det felles ontologiske rommet som mennesket deler med den andre.⁹³⁹ Den aktive applikasjonen kan betraktes som mer metodologisk, hvor tolkeren stiller seg spørrende til om tolkningen kan tillempes som råd eller regel for egen situasjon, livet eller virksomheten.⁹⁴⁰ Den empiriske del av studien har vist at det er mulig å tilegne seg teksten og gi den mening i egen kontekst.

Ut fra den universelle teorimodellen er ansvarlig ledelse å gi bevegelse og retning til menneskets substans. I en klinisk kontekst kan dette betraktes som snevert, da det her også vil handle om å gi ytre strukturer, systemer, administrative gjøremål og hele organisasjonen bevegelse og retning. I det empiriske materialet kom det frem at alt som hører til daglige gjøremål, prosedyrer, systemer og teknisk utstyr må være på plass slik at leder og medarbeidere kan konsentrere seg om saken. Det kommer også frem i materialet at hvis ikke

⁹³⁶ Martinsen, 2009, 96

⁹³⁷ Jfr Lindholm, 2003, 51; Eriksson & Lindström, 2000, 13

⁹³⁸ Lindholm (2003, 52) viser i den forbindelse til Koski (1995)

⁹³⁹ Lindholm, 2003, 52; Eriksson & Lindström, 2000, 14

⁹⁴⁰ Lindholm (2003, 52) viser i den forbindelse til Koski (1995)

dette er i orden, kan det bidra til å tilføre pasienten ekstra lidelse.⁹⁴¹ I en klinisk kontekst vil teknologi⁹⁴² gå hånd i hånd med kunstutøvelse,⁹⁴³ da god vård forutsetter et samspill mellom vården som kunst, som teknologi og som vitenskap.⁹⁴⁴ Den universelle teorimodellen kan bidra til forståelse om hva ansvarlig ledelse er, men gir ikke konkrete føringer for praktisk anvendelse i en klinisk kontekst eller i organisasjoner forøvrig.

I en klinisk kontekst kan ledelse og administrasjon utfylle hverandre. Den universelle teorimodellen har oppmerksomheten rettet mot ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren, og er rettet mot det som er bestandig og evig ved mennesket. Administrative gjøremål kan forstås som bundet til kontekst, tid og rom, mens ledelse i denne avhandlingen er knyttet til menneskets substans og er uavhengig av kontekst, tid og rom.⁹⁴⁵ Den universelle teorimodellen omhandler derfor ikke administrasjon.

Den universelle teorimodellen har begrensninger når det gjelder anvendelse i en klinisk kontekst, men den har potensial for å kunne tilegnes, videreutvikles og tillempes i en klinisk kontekst. Den universelle teorimodellen er en ideallmodell og kan bidra til at ledelse kan forstås som noe utover det som tidligere er beskrevet om ledelse innenfor rammen av en organisasjon. Innovasjoner forutsetter at det finnes ideal, og at man våger å si ja til idealene.⁹⁴⁶ Tillemping av teksten vil være avhengig av hvordan den universelle teorimodellen tilegnes i de ulike kontekstene, og kontekstuelle variasjoner vil gjøre at den universelle teorimodellen kles i ulik drakt avhengig av den enkelte kontekst.

⁹⁴¹ Dette kan relateres til pleielidelse i en vårdvitenskapelig meningssammenheng. Pleielidelse kan knyttes til følgende kategorier: krenking av pasienters verdighet, fordømmelse og straff, maktutøvelse, samt uteblitt pleie. Sykdomslidelse er den lidelse som oppleves i forhold til sykdom og behandling (Eriksson, 1995c, 66-70)

⁹⁴² Teknologiens mål er den praktiske nytten, og derfor er man avhengig av ulike institusjoner hvor resultatene anvendes, forkastes eller godtas (Eriksson, 1983, 9; Eriksson, Byfält, Leijonqvist, Nyberg & Uuspää, 1993)

⁹⁴³ Vårdkunsten er den unike problemløsning der vårdaren forener vitenskapelig og teknologisk kunnskap i sine individuelle vårdhandlinger. Kunsten er det skapende i den individuelle akten (Eriksson, 1983, 9; Eriksson et al., 1993, 9)

⁹⁴⁴ Eriksson et al., 1993, 8

⁹⁴⁵ Jfr Eriksson & Lindström, 2003, 6

⁹⁴⁶ Eriksson (1991, 334) hevder i den forbindelse at en ideallmodell skal fremstille det mulige, det som man både vil og kan oppnå

13 EN UNIVERSSELL TEORIMODELL OM ANSVARLIG LEDELSE

Dette kapitlet presenterer to antagelser om kjerneinnholdet i teorimodellen. Kjerneinnholdet i teorimodellen innebærer at ansvarlig ledelse er danning til ansvar. Dette kan betraktes som to ulike former for danning, da det innebærer danning på to nivåer eller som to ulike forhold. Det ene forholdet er danning på førontologisk nivå, og det andre forholdet er danning på ontologisk nivå.⁹⁴⁷

En universell teorimodell om ansvarlig ledelse presenteres til slutt som et sammenfattende tolkningsforslag i ti punkter.

Ansvarlig ledelse er danning til ansvar – kjerneinnholdet i teorimodellen

Danning på førontologisk nivå sammenfattes i følgende antagelse:

Ansvarlig ledelse er danning til etisk ansvar og nestekjærighet. Ansvarlig ledelse er å gi eget og andres ansvar bevegelse og retning mot den andre. En slik bevegelse og retning av ansvaret innebærer danning til etisk ansvar og nestekjærighet. Danning til ansvar utgår fra den andres appell og utgår dermed fra noe utenfor mennesket selv. Det er den andre som er den virkelige leder, og ansvarlig ledelse er å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet. Danning i og til ansvar og nestekjærighet er å dannes i berørthet, følsomhet, sårbarhet og lidelse for den andres skyld.

Danning på ontologisk nivå sammenfattes i følgende antagelse:

Ansvarlig ledelse er danning til indre ansvar og ethos og innebærer et ontologisk forhold som danning i og til forståelse av ansvaret for vårdandets sak. Ansvarlig ledelse er å gi egen og andres forståelse bevegelse og retning mot ansvaret for vårdandets sak. Dette innebærer danning som forvandling til indre ansvar og ethos. Danning i og til indre ansvar og ethos er danning ved forståelse og utgår fra menneskets egen vilje til ansvar og danning.

⁹⁴⁷ Jfr figur 2 som viser ansvarlig ledelse som et vertikalt og horisontalt forhold

Diskusjon

Det etiske og ontologiske forholdet innebærer danning ved og til ansvar på henholdsvis førontologisk og ontologisk nivå, og dette kan betraktes som to ulike former for danning. Danning på førontologisk nivå innebærer et etisk forhold og er vedvarende danning til etisk ansvar og nestekjærighet. Ansvarlig ledelse er å gi ansvaret bevegelse og retning, og danning er selve bevegelsen og retningen av ansvaret. Danning er her en bevegelse i følsomhet og sårbarhet. Ansvaret er der om mennesket påtar seg ansvaret eller ei, og kan betraktes som et vilkår, en mulighet eller gave ved livet selv. Ansvarlig ledelse handler om å ta imot gaven ved å påta seg ansvaret for den andre. Skapelsestankens livsforståelse viser til det som er gitt oss ufortjent, og det som gis oss, tar vi i mot.⁹⁴⁸ Danning på et førontologisk nivå handler ikke om en aktivitet eller noe intensjonelt som utgår fra mennesket selv, men heller om det som Levinas beskriver som passivitet.⁹⁴⁹ Mennesket bestemmer seg ikke for ansvaret, da ansvaret er førintensjonelt.

For å kunne ta imot gaven og påta seg ansvaret, er det nødvendig at mennesket har evnen til å berøres. Ikke alle har evnen til å berøres, men det er rimelig å tenke at en slik evne ligger latent i alle mennesker. Ansvaret for den andre innebærer sårbarhet, og i sårbarheten ved andres lidelse dannes friheten og viljen til å velge det gode. Menneskets opprinnelige godhet og nestekjærighet utspringer ved ansvaret for medmennesket. Danning til etisk ansvar og nestekjærighet handler ikke om ethos, men handler om etikkens grunnlag og forutsetning for at mennesket kan dannes til indre ansvar og ethos. Ansvaret for medmennesket er ikke selvutslettelse og undertrykkelse, men et vilkår ved livet som gjør det mulig for mennesket å forvandles eller gjenfinne sin nestekjærighet og godhet. Nestekjærigheten kan forstås ut fra at ansvar er adskillelse. Adskillelsen gjør at ansvaret alltid er rettet mot den andre, uten forventning om gjengjeldelse. Friheten, viljen og rettferdigheten har sitt grunnlag i det etiske ansvaret for medmennesket. Ansvar betraktet som en gave blir av Wallinvirta knyttet til frihet og vilje, da mennesket er fritt til å velge det gode og handle godt for den andre.⁹⁵⁰ Retningen mot det gode er retningen mot det som er rettferdig og godt for andre, og dette gir mennesket

⁹⁴⁸ Martinsen, 1993, 54

⁹⁴⁹ Levinas (1998b, 89) beskriver ansvar som noe mennesket rammes av i passivitet, før beslutningen om dette ansvaret trer inn

⁹⁵⁰ Jfr Wallinvirta, 2011, 123

mening. Danning på førontologisk nivå kan forstås slik at det danner grunnlaget og gjør mennesket mottagelig og åpen for danning på ontologisk nivå.

Danning på ontologisk nivå er et ontologisk forhold som er rettet mot forståelsen av ansvaret for vårdandets sak. Her er danning selve bevegelsen og retningen av forståelsen mellom det partikulære og det allmenne. I forståelsen av ansvaret for vårdandets sak ligger en aktelse for det unike, samtidig som det muliggjør at mennesket kan tilegne seg fellesskapets verdier og dannes til indre ansvar og ethos. Det indre ansvaret er knyttet til hjertets danning, og dette innebærer utvikling av menneskets indre verdier, hvor mennesket stadig gjennomgår en dannelsingsprosess for å bli det mennesket det er emnet til å være.⁹⁵¹ Dette innebærer danning som forvandling til sann væren i selvforglemmende engasjement for vårdandets sak. Danning på ontologisk nivå er knyttet til menneskets vilje til ansvar og danning.

Ansvarlig ledelse innebærer å forene og bygge bro mellom danning på førontologisk og ontologisk nivå. En slik bro vil bevare et aktelsesforhold mellom det etiske og ontologiske forhold, slik at den andre i forståelsen bevarer som unik. Ifølge Martinsen er aktelse en etisk følelse som er fundamental, og som bærer godhetens opprinnelighet i seg. Når aktelsen krenkes, krenkes livet selv og det liv som tiltaler om å bli tatt vare på.⁹⁵² En bro av nestekjærlighet og ethos kan dannes i kulturen og i et fellesskap som akter den andre som unik. Ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur og det innebærer å danne kunnskap i kulturen som ivaretar ansvaret for vårdandets sak. Danning på førontologisk og ontologisk nivå gjenspeiler ulike kunnskapsformer. Danning på førontologisk nivå gir erfaringsbasert kunnskap i nære relasjoner, og en slik kunnskap er knyttet til følsomhet, sårbarhet og sansning. Danning på ontologisk nivå er knyttet til sannhetserfaringer i relasjon med et annet menneske eller med tekst, og her innebærer forståelsen at kunnskapen er knyttet til avstand, begreper og tenkning. Sansningens åpenhet gir muligheter for at mennesket berøres og handler, og forståelsen er nødvendig for at livet aktes. Det er derfor en vekselvirkning mellom sansingens avstandsløshet og forståelsens avstand,⁹⁵³ og begge gjenspeiler kunnskapsformer som akter det opprinnelige ved livet og ved mennesket. Kunnskap som innsnevrer og kontrollerer, gir ikke mulighet for å akte det gåtefulle og skjulte ved livet og mennesket. Når Gadamer skriver om å tjene fremfor å beherske, synes han å rette oppmerksomheten mot menneskets endelighet og det som er grunnleggende ved livet. I en vårdvitenskapelig

⁹⁵¹ Jfr Hilli, 2007, 138

⁹⁵² Martinsen, 1998b, 81

⁹⁵³ Jfr Martinsen, 2000, 24; 25

meningssammenheng kan menneskets endelighet relateres til den virkelige virkelighet. Den virkelige virkelighet bærer mysteriets uutømmelige drag og kan aldri fanges i kategorier og logospråk. Det er en virkelighet som gjenspeiler det gåtefulle ved livet som lidelse, skyld, kamp og død som vi mislykkes med helt å forstå.⁹⁵⁴

Ansvarlig ledelse er vorden i helse og lidelse på førontologisk og ontologisk nivå. Det er en forskjell ved å lide ved den andres lidelse fremfor å lide ved sin egen lidelse. Lidelse og soning ved den andres lidelse på førontologisk nivå danner menneskets følsomhet og evne til medlidenhet med andre. Dermed kan mennesket bli i stand til å lide sin egen lidelse og forsones på ontologisk nivå. Det etiske ansvaret som utspringer i den nære relasjonen med den andre gir grunnlag for menneskets danning. Etikdens sted kan forstås som en utadvendt for-den-andre relasjon før det kan bli en innadvendt for-meg relasjon.⁹⁵⁵ Dette gir føringer for hvordan ansvarlig ledelse kan forstås i forhold til helse og lidelse. Sårbarhet og lidelse ved en annen persons lidelse innebærer soning ved at mennesket ofrer noe av seg selv for andres skyld. Det man ofrer kan være stolthet, trygghet, fordommer, og det man tidligere anså som sant. I denne avhandlingen er det vist at soning og offer er danning ved forvandling og fornyelse.

Ved å påta seg ansvaret for en annen person, vil mennesket lide ved den andres sårbarhet og lidelse. Ifølge Nordtvedt kan Levinas' etikk lære oss at sensibilitet er sårbarhet i seg selv, og at det er denne sårbarheten for den andre personens sårbarhet som etablerer og gir innhold til en omsorgsrelasjon.⁹⁵⁶ Dette innebærer ikke å påta seg lidelsen som den var sin egen, for da brytes adskillelsen. Det innebærer derimot medfølelse og medlidenhet ved den andres lidelse. I en vårdvitenskapelig sammenheng er det fremhevet at noen mennesker ikke har evne til å lide,⁹⁵⁷ og vorden i helse og lidelse forutsetter at mennesket har styrke og mot til forsoning og fornyelse.⁹⁵⁸ Vilje til ansvar og danning har betydning for menneskets vorden i helse og lidelse. Det kan også antas at menneskets potensial for helse vekkes i møte med andres sårbarhet og lidelse. Helse kan ikke innlæres, men den kan utvikles gjennom at menneskets eget helsepotensial berøres,⁹⁵⁹ og dette fører til en bevegelse i de ulike dimensjonene av helse

⁹⁵⁴ Jfr Eriksson & Lindström, 2003, 9

⁹⁵⁵ Jfr Vetlesen, 1995, 45

⁹⁵⁶ Nordtvedt, 2003, 229

⁹⁵⁷ Jfr Eriksson, 1995c, 16

⁹⁵⁸ Eriksson, 2007, 11

⁹⁵⁹ Eriksson et al., 1995, 11; Eriksson, 2007, 9

som gjøren, væren og vorden.⁹⁶⁰ Ansvarlig ledelse er å føre seg selv, men også andre personer frem mot ansvaret for den andre og frem mot ansvaret for vårdandets sak. Dette innebærer å danne kulturen og fellesskapet til ansvar for menneskets vorden i helse og lidelse.

En universell teorimodell om ansvarlig ledelse – sammenfattede tolkningsforslag

En teorimodell om ansvarlig ledelse presenteres ved følgende sammenfattende tolkningsforslag:

1. Ansvarlig ledelse er en del av menneskets væren og innebærer å gi bevegelse og retning til menneskets substans. Dette innebærer å gi eget og andres ansvar bevegelse og retning mot medmennesket, og å gi egen og andres forståelse bevegelse og retning mot ansvaret for vårdandets sak.
2. Ansvarlig ledelse er å gi bevegelse og retning til noe som allerede er der. Det handler ikke om å konstruere eller beherske. Det innebærer i stedet å la det som er der komme frem, finne tilbake eller avdekke noe som engang har gått tapt, er skjult eller kommet på feil spor, men som kan hentes frem siden potensialet finnes der.
3. Ansvarlig ledelse er danning til ansvar. Danning er selve bevegelsen og retningen av ansvaret og forståelsen. Ansvarets bevegelse og retning mot den andre danner mennesket til etisk ansvar og nestekjærlighet. Forståelsens bevegelse og retning mot ansvaret for vårdandets sak danner mennesket til indre ansvar og ethos.
4. Danning til etisk ansvar og nestekjærlighet og danning til indre ansvar og ethos kan betraktes som danning på førontologisk og ontologisk nivå. Danning på førontologisk nivå utgår fra den andres appell som noe ytre og innebærer danning i berørthet, sårbarhet, følsomhet og lidelse for den andres skyld. Danning på ontologisk nivå innebærer forståelse og utgår fra menneskets indre. Dette innebærer vilje til ansvar og danning.
5. Ansvarlig ledelse er kraft og vilje. Danning på førontologisk nivå gir kraft når ansvaret for den andre er tatt. Danning på førontologisk nivå konstituerer friheten, og gir den etiske grunnen for menneskets vilje til det gode. Kraft og vilje til danning på ontologisk nivå har sitt etiske grunnlag i danning på førontologisk nivå.
6. Ansvarlig ledelse har sitt etiske grunnlag i nestekjærlighet. Nestekjærligheten utspringer spontant ved ansvaret for den andre og gir etiske føringer for at nestekjærlighet blir reflektert holdning og ethos som ontologisk forhold. Dette gjør at forholdet til den andre blir forstått som et aktelsesforhold hvor den andre bevares som unik.
7. Ansvarlig ledelse er vorden i helse og lidelse og innebærer å lide ved en annens lidelse. Lidelse ved andres lidelse danner mennesket i og til sårbarhet og følsomhet slik at mennesket også kan bli i stand til å lide sin egen lidelse og forsones med den. Ansvaret for den andre danner mennesket i og til lidelse, men også til helse da utholdelig lidelse er forenlig med helse.

⁹⁶⁰Jfr Eriksson, 2007, 9

8. Ansvarlig ledelse er vårdande. Dette innebærer å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for vårdandets sak. Å føre andre frem mot ansvaret for den andre og for forståelse av ansvaret for vårdandets sak, er å ivareta egen og andres verdighet ved å fremme menneskets naturlige retningsbestemmelse.
9. Ansvarlig ledelse er danning av en vårdande kultur ved å bygge bro av nestekjærighet og ethos mellom danning på førontologisk og ontologisk nivå. Dette innebærer danning av et fellesskap som løfter frem og verner om det gode vårdandet i en kultur som utgjør en enhet av etikk, ontologi og epistemologi.
10. Ansvarlig ledelse er å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet. Ansvarlig ledelse er evident ved at det er den andre som bestemmer hva som er sant, skjønt og godt. Den andre er den egentlige leder og ledestjerne, og den andre er den som avgjør om ledelse er ansvarlig ledelse.

DEL IV

MOT NYE HORISONTER

14 GRANSKNING AV STUDIENS GYLDIGHET

Denne avhandlingen anses som grunnforskning og hører inn under den systematiske vårdvitenskapen. Studien har også berøringspunkter til klinisk grunnforskning. Studien viser at ansvarlig ledelse er noe annet enn ledelse, og at ansvarlig ledelse kan betraktes som et nytt og etisk ledelsesbegrep innen vårdvitenskapen. Hensikten med studien var å utvikle kunnskap om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv.

Spørsmål om kunnskapens mening og verdi hører sammen med spørsmål om sannhet og evidens. Det handler om det sanningslike, det igjenkjennende fremfor eksakthet.⁹⁶¹ Evidens er i en vårdvitenskapelig sammenheng knyttet til ethos, og å være bærer av et ethos er å være åpen for det ukjente og ha mot til å tøye grensene.⁹⁶² Studien har anvendt hermeneutisk samtale med tekster, noe som har vært en utfordring, da Gadammers hermeneutikk ikke byr på en metodisk fremgangsmåte. Den hermeneutiske utfordringen har også vært knyttet til at det valgte materialet ikke har handlet om ledelse som tema. Ansvarlig ledelse måtte derfor tolkes som en intuitiv og skapende akt i møtet med materialet og teksten. Evidens har i denne avhandlingen vært knyttet til mange erfaringer av sannhetshendelser underveis i samtale med teksten, uten at dette skal betraktes som fastlåste sannheter. Fortolkerens horisont er en bestemmende faktor for resultatet, ikke som et personlig standpunkt, men som en mening og mulighet man setter på spill, og som bidrar til å forstå det som sies og skjules i teksten.⁹⁶³ I hermeneutisk mening har man ikke nådd et endelig svar på sin søken når forskningen går mot sin slutt. Forskningen skal imidlertid i sin slutfase vurderes, settes på spill og granskes i forhold til kvalitet og gyldighet.

Studiens gyldighet granskes med utgangspunkt i Larssons kriterier for bedømmelse av kvalitet i kvalitative studier. Disse kriterier er relatert til kvalitet i fremstillingen som helhet, kvalitet i

⁹⁶¹ Eriksson & Lindström, 2000, 15

⁹⁶² Eriksson, 2010b, 277

⁹⁶³ Sæteren, 2006, 166

resultater og validitetskriterier⁹⁶⁴. Dette kompletteres med en granskning i forhold til kriterier fra Erikssons modell for begrepsbestemmelse.⁹⁶⁵

Kvalitet i fremstillingen som helhet

Helheten i arbeidet granskes ut fra perspektivbevissthet, intern logikk og etisk verdi.

Perspektivbevissthet

Studien har sitt utgangspunkt i vårdvitenskapens teoretiske perspektiv. Det vårdvitenskapelige perspektivet har utviklet sine begreper som vårdande, lidelse og helse, verdighet, kunst m.m.,⁹⁶⁶ og dette er begreper som er knyttet til menneskets væren. Et annet perspektiv kan vektlegge andre begreper. Med utgangspunkt i et vårdvitenskapelig perspektiv har den vitenskapelige interesse vært rettet mot det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse. Å studere ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv gir andre føringer for kunnskapsutvikling enn om utgangspunktet skulle vært en teori innenfor managementlitteraturen. Det er rimelig å undres om det kan være kunnskap man ikke bør prioritere eller dyrke frem fordi det ødelegger livet og gjør den andre til et objekt.⁹⁶⁷ Litteraturgjennomgangen viser at mange ledelsesteorier kjennetegnes av å være knyttet til profesjonelt lederskap i organisasjoner, hvor ledelse er fag i seg selv og løsrevet fra det fag medarbeiderne er en del av. Managementteorier er rasjonelle, rettet mot måloppnåelse og økonomi og synes å innebære en instrumentell kunnskap. I denne avhandlingen var det et ønske om å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et perspektiv som kan åpenbare kunnskap om menneskets indre liv. Det var et ønske om å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse ut fra en vesensbestemmelse av begrepene ledelse, ansvar og danning, og med rot i ontologi og substans fremfor metoder og instrumentell rasjonalitet. Vårdvitenskapens ethos og ontologi danner grunnlaget for denne avhandlingen. Det vårdvitenskapelige perspektivet har gitt føringer for valg av et materiale hvor vårdande er å finne.

Det vårdvitenskapelige perspektivet har gitt både retning og åpenhet i kunnskapssøken.⁹⁶⁸ Den hermeneutiske kunnskapssøken handler ikke om utvikling av fragmentert og oppstykket

⁹⁶⁴ Larsson, 1993

⁹⁶⁵ Eriksson, 2010a

⁹⁶⁶ Jfr Eriksson, 2010a, 9

⁹⁶⁷ Jfr Martinsen, 2000, 13

⁹⁶⁸ Med spørsmålet stilles det utspurte i et bestemt perspektiv. Meningen med å spørre er at det som det spørres etter, legges åpent som noe som det er verdt å spørre om. Spørsmålet må *stilles*, og det innebærer ikke bare en åpenhet, men også en begrensning (Gadamer, 2004, 344; 345)

kunnskap, men kan betraktes mer som danning og viten fordi den innebærer refleksjon mot det ontologiske. Til tross for at hermeneutikken krever en åpen og udogmatisk tilnærming til kunnskapssøken, vil perspektivbevissthet gi føringer og retning for valg av datamateriale. Dette kan ha bidratt til dypere forståelse, men kan også ha ført til ensidighet og lite bredde i avhandlingen.

I en humanvitenskapelig forskningstradisjon står danningsbegrepet sentralt, og innen den hermeneutiske tradisjon fremstår danning som det som er verd å strebe etter. I denne sammenheng kan danning relateres til en universell forståelse av vårdandets sak og misjon.⁹⁶⁹ Det er innledningsvis vist til at det vårdvitenskapelige forskningsprogrammet ved Åbo Akademi vektlegger at forskning innen vårdadministrasjon og lederskap er rettet mot å tjene vårdandets sak.⁹⁷⁰ Denne avhandlingen har bidratt til å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse er i et vårdvitenskapelig perspektiv, og studiens resultater viser at ansvarlig ledelse innebærer et ansvar for å tjene vårdandets sak.

Det teoretiske perspektivet er en del av forforståelsen.⁹⁷¹ Det er innledningsvis gjort eksplisitt rede for det teoretiske perspektivet. Dette gjør at leseren kan bedømme hvordan tolkningen preges av den spesielle synsvinkelen som representeres av perspektivet.⁹⁷² Å gjøre rede for forforståelse er et kvalitetskrav, og Larsson hevder at dette handler om å redegjøre for de ulike hypoteser og tolkninger som tidlig formuleres for å nærme seg det som skal tolkes.⁹⁷³ I denne studien er det gjort rede for utgangstester under kapitlet om design, samt at begynnende antagelser om ansvarlig ledelse ble presentert som en preliminær teorimodell allerede i kapittel tre. Det har i denne studien vært av betydning å reflektere rundt egne fordommer. I tillegg til en bevisst bestrebelse på åpenhet gjennom hele forskningsprosessen, har samtaler med veiledere og forskerkolleger bidratt til økt bevissthet rundt egne fordommer.

Intern logikk i studien som helhet

Studiens interne logikk kan knyttes til en indre harmoni mellom forskningsspørsmål, antagelser om forskning og det studerte fenomenets natur, datainnsamlingen og analyseteknikken.⁹⁷⁴ Innen en hermeneutisk studie i Gadammers mening står ikke analyseteknikker sentralt, men heller tolkning. Larsson hevder at en slik harmoni som er nevnt

⁹⁶⁹ Jfr Eriksson & Lindström, 2009, 11

⁹⁷⁰ Jfr Eriksson et al., 2004, 284; Bondas, 2003

⁹⁷¹ Jfr Foss & Nåden, 2009, 4

⁹⁷² Jfr Larsson, 1993, 196

⁹⁷³ Larsson, 1993, 196

⁹⁷⁴ Larsson, 1993, 199

over, er forenlig med kvalitative ansatsers metodetenkning, men ufullstendig. Samme forfatter mener det er nødvendig å utvide resonnementet ved å inkludere antagelser om det studerte fenomenets natur, og om hvordan forskning bør bedrives.⁹⁷⁵ Det er innledningsvis vist til en antagelse om at ansvarlig ledelse kan innebære en sammenheng med menneskets væren. Allerede i studiens begynnelse var det et ønske om å utvikle en ren humanvitenskapelig teorimodell om ansvarlig ledelse, da dette representerer de verdier forskeren slutter seg til. I alle trinn av kunnskapssøken har tanken om menneskets hellighet og verdighet vært førende.⁹⁷⁶ Forskerens verdimessige ståsted er gjort rede for i begynnelsen av studien. Studiens forankring i et vårdvitenskapelig perspektiv gir føringer for hvordan forskning bør bedrives innen en humanvitenskapelig forskningstradisjon. Vårdvitenskapens epistemologiske postulat tilsier at etikken kommer før ontologien, noe som innebærer å forholde seg til ethos, det vil si de verdier forskeren slutter seg til.⁹⁷⁷ Ethos er det som forener og binder sammen den indre orden i studien, og det er med utgangspunkt i ethos teorimodellen har fått sin form og innhold.

Studiens begynnende antagelser viser til utgangsteseer hvor det antas at begrepene ledelse, ansvar og danning er forbundet til hverandre ved en indre bevegelse og retning. Sluttresultatet viser en helhetlig forståelse av at ansvarlig ledelse er danning til ansvar ved å gi bevegelse og retning til menneskets ansvar og forståelse. Danning til ansvar innebærer nestekjærlighet og ethos. Den hermeneutiske sirkel har hele tiden beveget seg mellom del og helhet i søken etter dypere forståelse av hva ansvarlig ledelse er.

Forskningens interne logikk innebærer en harmoni som bygger på det estetiske prinsippet at et vitenskapelig arbeid skal være en vel sammenføyd konstruksjon; et sluttet system.⁹⁷⁸ Dette kan relateres til Gadammers tanker om foregripelsen av fullkommenhet som betyr at vi i virkeligheten bare kan forstå det som utgjør en fullkommen meningsenhet.⁹⁷⁹ Det handler altså om å granske hvorvidt studien fremstår som en vel sammensatt helhet, og om studiens deler gjenspeiler helheten. Et kriterium for forståelsens riktighet, er at det finnes en harmoni mellom studiens enkelte deler og helheten. Hvis en slik harmoni uteblir er det ensbetydende med at forståelsen har slått feil.

⁹⁷⁵ Larsson, 1993, 199

⁹⁷⁶ Jfr Eriksson & Lindström, 2007, 7

⁹⁷⁷ Jfr Eriksson & Lindström, 2000, 7

⁹⁷⁸ Larsson, 1993, 199

⁹⁷⁹ Gadamer, 2004, 280; 2010, 332

Studiens teoretiske del har gått ut på en ontologisk begrepsbestemmning, hvor hensikten er å bestemme begrepets unike vesen og meningsinnhold, det vil si idealbegrepet.⁹⁸⁰ Eriksson gjør et skille mellom begrepsbestemmelse, begrepsdanning og begrepsanalyse. Begrepsbestemmelse og begrepsdanning bidrar til å fordype forståelsen av meningen og substansen ved et begrep, mens begrepsanalyse bidrar til å definere forskjellige begreper.⁹⁸¹ I denne studien er det gjort en ontologisk begrepsbestemmelse av begrepene ansvar og danning, mens det er gjort en begrepsdanning av ansvarlig ledelse ut fra ansvar og danning. I begrepsbestemmelsen av ansvar og danning er det gjort et skille mellom selve kjernesubstansen og kjernesubstansens egenskaper. Dette arbeidet viser studiens interne logikk ved at egenskapene (delene) gjenspeiler kjernesubstansen (helheten). Studien har vist at Levinas' tekster om ansvar og Gadammers tekster om danning har henholdsvis et etisk og et ontologisk perspektiv. Ulike perspektiv hos disse kan ha medført svakhet i studiens interne logikk. For å ivareta studiens interne logikk på dette området er disse to perspektiver ført sammen, slik at de utfyller hverandre uten syntese.

Ved å klargjøre sentrale begreper, kan en ontologisk klarhet fremtre og en grunnleggende indre logisk orden skapes.⁹⁸² I studiens kliniske kontekst ble det undervist og samtalt om sentrale begreper og om innholdet i den universelle teorimodellen om ansvarlig ledelse. Å anvende idealbegrep, visjoner og idealmodeller i en klinisk kontekst kan forme en basis for utvikling av praksisbegreper og et klinisk språk med røtter i vårdvitenskapens kjernebegreper og ethos.⁹⁸³ Nestekjærlighet og ethos var et sentralt tema i undervisning og samtale i den kliniske konteksten. Argumentasjon for nestekjærlighet og ethos som bindeledd mellom begrepene ledelse, ansvar og danning ville stått sterkere i denne studien om det hadde vært gjort en semantisk analyse og detaljert begrepsbestemmelse av studiens sentrale begreper.⁹⁸⁴ Det ble imidlertid gjort en gjennomgang av begrepene fra ordbøker. En styrke for studiens indre logikk er at den universelle teorimodellen fikk evidens i studiens kliniske kontekst.

Det er imidlertid naturlig å rette et kritisk blikk på fremgangsmåten i studiens kliniske kontekst. Lederne ble gjennom undervisningen ført inn i et perspektiv som ga de både begrensninger og muligheter. Undervisningens styrende fokus kan antas å ha gitt føringer for

⁹⁸⁰ Jfr Näsman, 2010, 142. Eriksson (2010a, 3) viser til Jensen (1983) som skiller mellom ideal og praksisbegrep. Et idealbegrep er et begrep som er et resultat fra forskning, mens praksisbegrep er begreper mennesker benytter for å beskrive sin virkelighet

⁹⁸¹ Eriksson, 2010a, 3

⁹⁸² Eriksson, 2010a, 3

⁹⁸³ Jfr Eriksson, 2010a, 4

⁹⁸⁴ Jfr Eriksson, 2010a, 4

avhandlingens interne logikk. Uten en slik styring er det rimelig å anta at lederne ville beskrevet ansvarlig ledelse annerledes.

Etisk verdi

Innenfor vårdvitenskap vil etiske anliggender spesielt fremtre i relasjon til substans. Den måten teksten formuleres på, språket og valg av ord vil reflektere de grunnleggende verdier som forskningen hviler på.⁹⁸⁵ I denne studien står etikk og ethos sentralt i utvikling av teorimodellen. Studien har sitt fundament i vårdvitenskapens ethos og ontologi, noe som gir føringer for språket. Det er lagt vekt på et språk som bærer vårdvitenskapens ethos. Tekster av Levinas og Gadamer er anvendt, og disse tekstene er bærere av et språk som representerer etikk og ethos.

Som forskere legitimerer man sin eksistens ved å være sannferdig. Forskningsresultat kan få makt eller utnyttes av makthavere og inngå i ulike maktspill. Det hviler derfor et stort ansvar på enhver forsker om å ikke la seg korrumpere.⁹⁸⁶ Ledelse forstått som egen disiplin og forskningsområde er bærer av en instrumentell tenkning som gir føringer for ledelse i dagens organisasjoner. Dette er en tenkning hvor ledelse kan betraktes som redskap for å effektivisere organisasjoner. Forståelse og tilegnelse av den teorimodellen som er utviklet i denne studien, kan også antas å bidra til å effektivisere organisasjoner, men det vil aldri være et mål i seg. I denne studien er det lagt vekt på å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et vårdvitenskapelig perspektiv hvor ansvarlig ledelse er å gi bevegelse og retning til noe som allerede er der. Det handler ikke om å konstruere eller beherske, men innebærer i stedet å finne tilbake eller avdekke noe som engang har gått tapt eller er skjult. Studien frembringer kunnskap om ledelse som en del av menneskets væren, og studien viser at ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren innebærer danning.

Forskeren har vært bevisst sitt etiske ansvar når det gjelder tekster av Levinas og Gadamer, og forsøkt å ivareta tekstenes særegenhet. Det er tekster som kan være vanskelig å forene, og det er ikke gjort en syntese av ansvarlig ledelse som et etisk og ontologisk forhold. Det var et ønske om å kunne bevare det etiske og førontologiske forhold som sådan, slik at det etiske ikke skulle innlemmes i det ontologiske for dermed å bli utydelig og tildekket.

⁹⁸⁵ Jfr Eriksson, 2010a, 8

⁹⁸⁶ Larsson, 1993, 201

God etikk i en vitenskapelig studie handler om å vise omsorg for de som deltar i en studie.⁹⁸⁷ I denne studien har forskeren i studiens kliniske kontekst vært bevisst på å ivareta frivillig deltagelse, anonymitet, integritet og tillit. Forskeren har etterstrebet god tone i undervisning og samtaler, vært lydhør overfor deltakerne og lagt vekt på å la alle komme til orde.

Kvalitet i resultatene

Kvalitet i resultatene granskes ut fra meningsinnhold, struktur og teoritilskudd.

Meningsinnhold

Foregripelse av fullkommenhet, som leder all vår forståelse, er ifølge Gadamer innholdsmessig bestemt.⁹⁸⁸ Kunnskapssøken har vært rettet mot å få en universell forståelse av hva ansvarlig ledelse er. En slik kunnskapssøken er ikke rettet mot objektiv og abstrakt kunnskap som kan måles, standardiseres og klassifiseres, men er rettet mot en allmenn kunnskap om det som er felles ved mennesket, men som allikevel arter seg forskjellig. Martinsen hevder at det som forener mennesket og gjør mennesker like, er også det som gjør mennesker uendelig forskjellig fra hverandre.⁹⁸⁹ Materialet har vært omfattende og rikt på innhold, og innholdsrikdom er ifølge Larsson et kvalitetskrav.⁹⁹⁰ Det er lagt vekt på å tolke data slik at flere nyanser kan tre frem.⁹⁹¹ Det handler om å avdekke noe på en slik måte at noe nytt kan oppstå.⁹⁹² Innholdsmessig mening om ansvarlig ledelse er avdekket gjennom tolkning av tekster om ansvar og danning. Dette har bidratt til at begrepet ledelse har fått et annet og nytt meningsinnhold som 'ansvarlig ledelse'. Ansvarlig ledelse er tolket som danning til ansvar. Danning til ansvar innebærer danning i og til et etisk ansvar og nestekjærlighet på førontologisk nivå, og det innebærer danning i og til et indre ansvar og ethos på et ontologisk nivå.

Det rikholdige materialet kan imidlertid betraktes som en trussel mot studiens struktur, da det kan være en utfordring å få en god struktur med et omfattende og innholdsmessig krevende materiale.

⁹⁸⁷ Larsson, 1993, 201

⁹⁸⁸ Gadamer, 2004, 280

⁹⁸⁹ Martinsen, 2000, 26

⁹⁹⁰ Larsson, 1993, 200

⁹⁹¹ I hermeneutikken fremstilles tolkningen som en akt, der ulike deler av en "tekst" kan integreres til en helhet. Det er da selvfølgelig at tolkninger har en høyere kvalitet om de kan fange inn flere nyanser (Larsson, 1993, 201)

⁹⁹² Jfr Larsson, 1993, 200

Struktur

Strukturkravet innebærer et krav om at resultatene bør ha så enkel og klar struktur som mulig.⁹⁹³ I forskning hvor vanskelig tilgjengelige tekster er materiale, er det av betydning å ha god forståelse for tekstene for å kunne fremstille resultatene på en klar og enkel måte. I en hermeneutisk studie kan det anses som mindre fruktbart å anvende rubrikken ”resultat”, da hele studien kan betraktes som en bevegelse av forståelsen i den hermeneutiske spiral. Derfor har ikke denne avhandlingen eksplisitte resultatkapitler. Alle delene i avhandlingsarbeidet er i stedet betraktet som et ”resultat” som hele tiden er underveis i forståelsens bevegelse mellom deler og helhet. Det er arbeidet med vårdvitenskapelige tekster, samt tekster av Levinas og Gadamer over flere år. Det har vært en langsom tilegnelse av tekstene over tid, noe som har ført til bedre forståelse og større muligheter for klar og strukturert fremstilling. Det er imidlertid krevende å gjøre en vanskelig tilgjengelig tekst enkel og klar. Det er rimelig å anta at hvis datamaterialet hadde vært mindre, eller vært begrenset til tekster om enten ansvar eller danning ville strukturen vært en annen og resultatene fremstilt på en mer ordinær måte. Tekster fra svært ulike tenkere har gjort tolkningen mer utfordrende.

Det er en spenning mellom innholdsrikdom og krav om struktur, og en slik spenning må en forsker hanskes med⁹⁹⁴. I denne studien har forskeren valgt å ha et omfattende datamateriale. Forskeren har tilstrebet å få frem en rød tråd gjennom hele studien, med en mest mulig oversiktlig og enkel struktur.

Teoritilskudd

Studien hører inn under systematisk grunnforskning, men har også trekk av klinisk grunnforskning. Det forventes derfor at studien skal bidra til vårdvitenskapens teori og substansutvikling. Ifølge Larson handler kvalitetskriteriet om hvor godt man kan relatere seg til tidligere teori, og hvorvidt resultatene kan forandre teorien.⁹⁹⁵ Studien har sin forankring i vårdvitenskapens teoretiske perspektiv og Erikssons caritative vårdteori. Forbindelsen er vist gjennom studiens ulike trinn, som redegjørelse for teoretisk perspektiv, preliminær teorimodell, tolkningsperspektiv for forståelse av ansvar og danning, samt tolkningsperspektiv og datamateriale for tolkning av ansvarlig ledelse. Studien har ikke bidratt til å forandre eksisterende teori, men har bidratt til ny kunnskap på enkelte områder av eksisterende teori. Studien har bidratt til forståelse for hva etisk kunnskap er, som er den kunnskap som oppnås i

⁹⁹³ Larsson, 1993, 202

⁹⁹⁴ Larsson, 1993, 201

⁹⁹⁵ Larsson, 1993, 202

nære relasjoner og ved ansvaret for den andre. Dette er en kunnskap som erverves gjennom erfaring i situasjoner i livet og er annerledes enn teoretisk kunnskap om etikk. Studiens hovedanliggende har vært en ontologisk vesensbestemmelse av ansvar og danning, og ut fra denne bestemmelse har ledelse blitt tolket, dannet og skapt som ansvarlig ledelse.⁹⁹⁶ Begrepsbestemmelse og begrepsdannelse utgjør grunnlaget for å forstå den grunnleggende idé og utvikling av substans, og kan betraktes som byggestener for teoriutvikling.⁹⁹⁷ Studien har bidratt til et teoritilskudd om ansvarlig ledelse innenfor en autonom akademisk disiplin. Dette innebærer at det ikke har vært benyttet teorier om ledelse som er utviklet innenfor ledelse som egen disiplin og fagområde. Teoritilskuddet har sitt grunnlag i et teoretisk materiale som er fundert på en ontologi som er forenlig med vårdvitenskapens ethos og ontologi. Dette kan sies å bidra til konsistens i teoriutviklingen.

Studien har bidratt til kunnskapsutvikling på området vårdadministrasjon og ledelse innen vårdvitenskap, og gitt støtte til antagelsen om at ledelse tjener vårdandets sak.

Gyldighetskriterier

Gyldighetskriterier vurderes ut fra heuristisk verdi og empirisk forankring.

Heuristisk verdi

Heuristisk verdi i en kvalitativ studie er ikke bare relatert til å systematisere ny kunnskap, men er også knyttet til hvordan kunnskapen fremstilles og kommuniseres til leseren.⁹⁹⁸ Det mest sentrale språklige kriterium gjelder tydeligheten og enkelheten i måten å uttrykke seg på.⁹⁹⁹ Forståelsens kunst er av Gadamer knyttet til retorikken.¹⁰⁰⁰ Han mener at retorikken bidrar til å utvide og dele den innsikt som er felles og viktig, og kriteriet for gyldig hermeneutisk arbeid er hvor troverdig arbeidet er presentert, og hvor godt leseren kan delta i det.¹⁰⁰¹ Forskeren har vært bevisst sitt språk, og forsøkt å gjøre det så tydelig og klart som mulig for leseren. I tillegg har forskeren hatt engasjement for saken og en tro på sakens verdi. Forståelsen av tekstene har vært utfordrende, og forståelsen av tekstene gir føringer for retorikken. Retorikken er ikke en teknikk,¹⁰⁰² men handler mer om hva som sies og den

⁹⁹⁶ Jfr Erikssons (2010a, 3) concept formation

⁹⁹⁷ Eriksson, 2010a, 3; 4

⁹⁹⁸ Larsson, 1993, 205

⁹⁹⁹ Ödman, 1979, 98

¹⁰⁰⁰ Gadamer, 2004, 181

¹⁰⁰¹ Moules, 2002, 35

¹⁰⁰² Gadamer, 2004, 499

sannhet som kan fremstå i teksten.¹⁰⁰³ Det har vært forskerens intensjon å få frem tekstens sannhet for leseren. Kunnskapssøken har vært styrt av saken og ikke av partikulære og subjektive motiver. Det er derfor å håpe at dette kan ha bidratt til at leseren kan delta i felles forståelse av saken. Formidlingsproblemet i en studie er også knyttet til hvordan man dokumenterer og argumenterer for det man har kommet frem til. Ifølge Ödman er hovedregelen for dokumentasjon at man tar bort så lite som mulig av data og annet tolkningsunderlag, for eksempel teorier som har hatt betydning for de slutsatser man kommer frem til.¹⁰⁰⁴ Det er derfor lagt vekt på en rikholdig dokumentasjon av data fra Levinas' og Gadammers tekster, samt fra det vårdvitenskapelige perspektivet med Erikssons caritative vårdteori.

Heuristisk verdi i en kvalitativ studie er ikke knyttet til generalisering, men heller til en overføringsverdi. En slik overførbarhet vises ved at det er mulig å overføre studiens resultater til en annen kontekst enn den kontekst hvor studien er gjort.¹⁰⁰⁵ I denne studien er det utviklet en universell teorimodell om ansvarlig ledelse som i prinsippet kan overføres til hvilken som helst kontekst. Den universelle teorimodellen er ”prøvd ut” i en klinisk kontekst i et somatisk og et psykiatrisk sykehus. Den kliniske konteksten ga evidens til den universelle teorimodellen, men viste også til begrensninger og muligheter for videre utvikling til en klinisk kontekst. Modellen gir ikke klare føringer for hvordan den kan anvendes i en kontekst. Den er en ideallmodell som kan gi ulike føringer i ulike kontekster. Heller enn direkte overførbarhet, kan forskning også vurderes ut fra kriteriet om å vekke tanken og potensialet, noe som gir muligheter for at forskning åpner for flere spørsmål og vekst.¹⁰⁰⁶ Avslutningen på studien er ingen slutt i egentlig forstand, men kan betraktes som en åpning mot det uendelige.¹⁰⁰⁷

Heuristisk verdi er i denne studien knyttet til at studien har bidratt til å utvikle kunnskap om ansvar som et etisk grunnbegrep i vårdvitenskapen. Studien har også bidratt til å utvikle kunnskap om danning som et mulig etisk grunnbegrep i vårdvitenskapen. Den kan sies å ha gitt utfyllende meningsinnhold til eksisterende kunnskap om danning. Resultatene viser at danning også kan betraktes som etisk danning på et førontologisk nivå. Dette er danning som har et annet meningsinnhold enn danning slik det beskrives ut fra Gadammers tekster, hvor

¹⁰⁰³ Jfr Gadamer, 2004, 321

¹⁰⁰⁴ Ödman, 1979, 99

¹⁰⁰⁵ Moules, 2002, 33

¹⁰⁰⁶ Jfr Moules, 2002, 33

¹⁰⁰⁷ Jfr Eriksson & Lindström, 2000, 16

danningstanken har rot i den tyske bildung tradisjonen. Forbindelsen mellom danning på førontologisk og ontologisk nivå gir nytt kunnskapstilfang til sammenhengen mellom caritas og ethos. Kunnskapstilfanget som er knyttet til at danning på førontologisk nivå, gjenspeiler erfaringsbasert kunnskap som innebærer følelser, sårbarhet, sansning og berørthet i situasjonen. Kunnskapstilfanget som er knyttet til danning på ontologisk nivå gjenspeiler erfaringsbasert kunnskap som innebærer forståelse. Sansing og forståelse er ifølge Martinsen hverandres motsetninger, men tett sammenvevd i vårt daglige liv. Hvis sansingen og forståelsens vekselvirkning rives fra hverandre, og fra sitt felles fundament i den sansende verdensanskelse, ødelegges både de og livet.¹⁰⁰⁸ Dette gjenspeiler vårdvitenskapens epistemologiske postulat som tilsier at etikken kommer før ontologien. Det er i denne avhandlingen lagt vekt på å fremheve etikkens førontologiske betydning, slik at livet som skapt har fått plass. Kunnskap om ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren, har heuristisk verdi i forhold til vårdvitenskapens menneskeilde.

Ut fra ansvar og danning er forståelse for hva ansvarlig ledelse er, tolket og skapt i et vårdvitenskapelig perspektiv. Ansvarlig ledelse, slik det er presentert, gir ny kunnskap til eksisterende kunnskap om ledelse. Kunnskap i denne avhandlingen er knyttet til følelse, sansning og forståelse. Danning formidler mellom ulike kunnskapsformer,¹⁰⁰⁹ og bidrar til å verdsette kunnskap som viser aktelse for mennesket i sin unikhet og for det livet som er oss gitt.

Empirisk forankring

Den universelle teorimodellen har empirisk forankring ved at den er ”prøvd” ut i en klinisk kontekst. Dette var en enkel form for utprøving av modellen, og det antas at undervisning og samtale over lengre tid ville bidratt til ytterligere kunnskapstilfang. Dersom forskeren hadde brukt lengre tid i den kliniske konteksten, kunne dette bidratt til økt tilegnelse av modellen for de lederne som deltok i studien. På sikt kan man si at studiens empiriske forankring gir muligheter for at kunnskapen tilegnes pasienten.¹⁰¹⁰

Studiens kliniske kontekst og empiriske forankring har bidratt til å gi evidens til den universelle teorimodellen, samt bidratt til å belyse modellens begrensninger og muligheter for videre utvikling i en klinisk kontekst.

¹⁰⁰⁸ Martinsen, 2000, 22; 24

¹⁰⁰⁹ Jfr Alvsvåg, 2010, 100

¹⁰¹⁰ Lindholm (2003, 47) knytter tilegnelse til å gi det lidende menneske det vårdande, slik at det blir en virkelighet i hennes livsberetelse

Pragmatisk verdi

Ifølge Larson handler det pragmatiske kriteriet om den verdi forskningen har for praksis, og et aspekt av dette er hvor godt man lykkes i å formidle sine resultater til praktikerne.¹⁰¹¹ Dette kan relateres til undervisning og samtale med lederne i den kliniske konteksten. Lederne har gitt uttrykk for å ha tilegnet seg innholdet i den universelle teorimodellen ved at de ser gapet mellom virkelighet og ideal, og de ser muligheten for å strekke seg mot idealet. Dette viser at lederne ser muligheter for at den universelle teorimodellen kan overføres til en klinisk kontekst. Ved siden av å velge en tilnærming til forskning som gir muligheter til å forbinde oss til vår felles menneskelighet og samtidig kunne tjene våre ulikheter, vil gyldig fortolkning være uløselig knyttet til nytte. Derfor kreves det at hva spørsmålene gir noen praktiske svar.¹⁰¹²

Modellen kan i prinsipp overføres til ulike kontekster avhengig av tilegnelse av modellen og av den enkelte kontekst. Derfor kan studien sies å tilfredsstillende kravet om pragmatisk verdi. Den universelle teorimodellen representerer ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren, og den gir derfor muligheter til gjenkjennelse og forståelse av noe som er felles menneskelig, og som er sant, godt og skjønt. Larsson hevder at den praktisk-hermeneutiske interessen har til hensikt å forbedre kommunikasjonen gjennom å bidra med tolkninger og verdensbilder som kan skape grunnlag for forståelse mellom mennesker. Spørsmålet om gyldighet vil bero på om tolkningen gjennom sine kvaliteter klarer å skape en slik grunn for "samtale".¹⁰¹³ Det er i den kliniske konteksten vist at det lå et grunnlag for samtale i den universelle teorimodellen. Det ligger imidlertid begrensninger i modellen ved at den ikke gir klare henvisninger til hvordan den kan anvendes i ulike kontekster, samtidig som språket er forskjellig. Ifølge Gadamer vil bestrebelsen på å kunne utligne forskjellen mellom begrepsmessig universalitet og pragmatisk betydning aldri helt kunne lykkes fullt ut i noe levende språk.¹⁰¹⁴

Det ligger begrensninger i den universelle teorimodellen ved at den kan oppfattes som vanskelig tilgjengelig. Resultater fra den kliniske konteksten viste også at det er en utfordring for lederne å vende oppmerksomheten bort fra organisering og økonomi, for dermed å kunne rette oppmerksomheten mot vårdandets sak og mot det som er det vårdande ved ansvarlig

¹⁰¹¹ Larsson, 1993, 209

¹⁰¹² Angen, 2000, 388

¹⁰¹³ Larsson, 1993, 209

¹⁰¹⁴ Gadamer, 2004, 411

ledelse. Eriksson og Lindström hevder at vitenskapen skal bevare sin autonomi, men samtidig oppnå respekt og svare på ytre krav som effektivitet og økonomiske vilkår. Det man ofte ser bort fra i økonomiske prioriteringer, er de grunnleggende verdispørsmål knyttet til vitenskapens og forskningens frihet til å virkeliggjøre sin egentlige misjon, det vil si å tjene vårdandets sak.¹⁰¹⁵ Gjennom undervisning og samtale viste det seg at lederne kjente seg igjen i den universelle teorimodellens verdiforankring.

¹⁰¹⁵ Eriksson & Lindström, 2009, 13

15 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

I dette kapitlet presenteres avsluttende refleksjoner knyttet til teorimodellens universelle og kontekstuelle betydning, til ansvarlig ledelse som etikk og ontologi, samt til studiens betydning for vårdvitenskap.

Universell og kontekstuell betydning

En teorimodell om ansvarlig ledelse er i denne avhandlingen presentert som en del av menneskets væren, og er ikke eksplisitt knyttet til en organisasjonsmessig kontekst. Teorimodellen kan betraktes som universell, men det universelle har sin begrensning av de rammer som settes innen studiens vårdvitenskapelige perspektiv. Ansvarlig ledelse er også studert i en klinisk kontekst, men med oppmerksomheten rettet mot grunnleggende ”hva-spørsmål”.¹⁰¹⁶ Teorimodellen kan betraktes som universell innenfor en bred humanvitenskapelig ramme.

I begynnelsen av studien var forskerens fordommer knyttet til forståelse av ledelse på bakgrunn av erfaring og utdanning, og på bakgrunn av slik ledelse beskrives i litteraturen. Fordommene var knyttet til forståelse av ledelse som formelt eller profesjonelt lederskap i organisasjoner.¹⁰¹⁷ Studiens teoretiske perspektiv og Gadammers hermeneutikk åpnet opp for en forståelse som går utover ledelse slik det er beskrevet i tilknytning til organisasjoner. Hensikten har ikke vært å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse som er direkte anvendbar i en klinisk kontekst, da oppmerksomheten har vært rettet mot å forstå hva ansvarlig ledelse er. Å anbefale teknologier eller fremgangsmåter for en konkret praksis ut fra forskningsresultater, fører til press henimot instrumentalisering.¹⁰¹⁸ Teorimodellen antas likevel å ha betydning i ulike organisasjonsmessige kontekster. Dens universelle natur gjør det mulig å anvende den innenfor ledelse i organisasjoner, ved at ledere i ulike kontekster kan tilegne seg modellen. Teorimodellen er prøvd ut i klinisk kontekst i to sykehus, men dens

¹⁰¹⁶ Det primære i kunnskapssøken er å bli værende med ’hva-spørsmål’, og også bevare et ’hva’ i hvert ’hvordan’ (Eriksson & Lindström, 2000, 8)

¹⁰¹⁷ Profesjonelt lederskap er en benevnelse som i ledelseslitteraturen er knyttet til ledelse som eget fag, og har sin rot i management ideologien. Når profesjonelt lederskap anvendes her, er det i betydning formell posisjon som leder i en organisasjon, og det er derfor ikke relatert til management slik det beskrives i ledelseslitteraturen.

¹⁰¹⁸ Martinsen, 2009, 96

universelle natur gjør det rimelig å anta at den også kan ha betydning utover en klinisk kontekst. Teorimodellen kan kles i ulik drakt avhengig av kontekst og tilegnelse av modellen. Samtidig vil kjerneinnholdet i teorimodellen være den samme.

Den universelle teorimodellen er rettet mot menneskets substans, og dette innbefatter ikke administrative gjøremål i organisasjoner. I en organisasjonsmessig kontekst kan man ikke se bort fra administrative gjøremål, men i denne studien har oppmerksomheten vært rettet mot menneskets substans. Ifølge Bondas eksisterer administrasjon for å tjene pasienten og dette innbefatter at ledere må ha inngående forståelse for hva de leder. Det betyr å utvikle etisk og substansiell kunnskap om vårdande i en estetisk og trygg vårdande kultur som har potensial til å lindre lidelse og fremme helse.¹⁰¹⁹ Når administrative gjøremål eksisterer for å tjene pasienten slik det beskrives i Bondas' caritative ledelsesteori, vil disse oppgavene være en del av saken, og i en klinisk kontekst kan administrative gjøremål i den forstand betraktes som ledelsens forlengede arm. Det er imidlertid nødvendig å ta i betraktning at administrative gjøremål også kan tilsløre saken, slik det kom frem i den kliniske konteksten i denne avhandlingen. Det kan derfor ha betydning å fremheve at det er et skille og en forskjell mellom ledelse og administrasjon. Ved gjennomgang av ledelsesteorier og vitenskapelige artikler om ledelse og ansvar, viste det seg at et slikt skille synes å være uklart. Denne avhandling har bidratt til å klargjøre skillet mellom ledelse og administrasjon. I denne avhandling innebærer ledelse noe som har varig og evig karakter ved mennesket, mens administrative gjøremål er forstått som oppgaver som hele tiden endres avhengig av tid og kontekst. Avhandlingen viser at ansvarlig ledelse er danning til ansvar. Hvis danning skal vektlegges i en klinisk kontekst, er det naturlig å la ledelse få større oppmerksomhet og plass enn administrative gjøremål.

Litteraturgjennomgangen viser at ledelse i stor grad er relatert til metoder og teknikker for å fremme kostnadsbesparelser og effektivitet i organisasjoner. Blant annet har innføring av New Public Management i offentlig sektor ført til økt styring, kontroll og resultatmålinger. Martinsen hevder at det er mulig å si at vi i dag har fått et samfunn som er rettet mot kostnytte tankegang. Tankegangen gjennomsyrrer og trenger inn alle vegne og setter sin makt igjennom. Metodene får sitt eget liv og blir sitt eget mål. Det pekes ikke utover mot noen himmel, forstått som noe som er større enn mennesket selv.¹⁰²⁰ Det synes å være et behov for å vende oppmerksomheten bort fra metoder og teknikker som er tenkt til å fremme økonomisk

¹⁰¹⁹ Bondas (2003, 250) viser i den forbindelse til Eriksson (1992; 1997)

¹⁰²⁰ Martinsen, 2000, 112

vekst og effektivitet i organisasjoner. Gadamer hevder at når man bruker økonomiske og tekniske kriterier på fremskrittet, kan utviklingsbegrepet få en entydig økonomisk og samfunnspolitisk mening.¹⁰²¹ Mennesket synes å lengte etter noe som gir en dypere mening, noe som også denne avhandlingens kliniske kontekst viste. Eriksson hevder at muligheten for å skape en ny tradisjon og forandre et paradigme, ikke ligger i metoden eller teknikken, men heller i den grad av forståelse vi har om den ontologiske virkelighet.¹⁰²² Ansvarlig ledelse som en del av menneskets væren, åpner opp for en ontologisk virkelighet som gir muligheter for dannning ved og til ansvar. Dette har sin grunn i en tenkning om menneskets naturlige bevegelse og retning mot det gode for det godes egen skyld. Formålstenkning er til stede i dagens samfunn og organisasjoner, og det er noe ledere og andre må forholde seg til. Gadamer hevder at å skape likevekt mellom formålsfiksering og formålsfrihet er noe som angår menneskets liv.¹⁰²³ Ansvarlig ledelse er dannning til ansvar, og dannning til ansvar kan bidra til at det skapes likevekt mellom formålsfiksering og formålsfrihet i kulturen.

Ansvarlig ledelse som etikk og ontologi

Med utgangspunkt i tekster av Levinas og Gadamer forstås ansvarlig ledelse både som etikk og ontologi.¹⁰²⁴ Dette har hatt betydning for innholdet i teorimodellen, samtidig som det har bydd på utfordringer. Det er gjort mange avveininger i forhold til hvordan forene disse to perspektivene, og etter hvert ble det valgt å holde disse tankeretningene adskilt. De er imidlertid forenet i en relasjon til hverandre uten syntese, og dette kaller Levinas en aktelsesforbindelse.¹⁰²⁵ De ble holdt atskilt for at ikke det etiske og førontologiske perspektivet skulle bli utydelig eller skjult ved en syntese. Hvis alt reduseres til å dreie seg om væren og om intensjonalitet, og alt formidles gjennom væren, vil "den andre" begrenses til bare å være en funksjon av tenkningen.¹⁰²⁶ Vårdvitenskapen fremholder at etikken kommer før ontologien, og avhandlingen har bidratt til å tydeliggjøre det førontologiske forholdet og etikkens forrang fremfor ontologi og ethos.

Levinas og Gadamers tenkning gjenspeiler ulik epistemologi. Denne avhandlingen har bidratt til forståelse for hva etisk kunnskap er. Det etiske og førontologiske perspektivet bidrar til kunnskap om det vi ikke selv har skapt, men som vi er ansvarlige for å ivareta og verne.

¹⁰²¹ Gadamer, 1991, 41

¹⁰²² Jfr Eriksson, 1991, 26

¹⁰²³ Gadamer, 2000, 87

¹⁰²⁴ Jfr figur 2

¹⁰²⁵ Kolstad, 1995, 127

¹⁰²⁶ Berge, 1995, 78

Ansaret, slik det er beskrevet hos Levinas, kan betraktes som en betingelse eller mulighet ved livet selv, som er gitt oss i gave. Studiens teoretiske perspektiv viser innledningsvis til et uttalt verdensbilde, og dette verdensbildet er knyttet til skapelsestanken. Skapelsestankens livsforståelse tilsier at ansvarlig ledelse innebærer et ansvar som går utover det nære ansvar for den andre. Levinas hevder at ansvaret for den Annen åpner menneskeligheten ved å vise til den tredje, til menneskeheten som den Annen selv tjener i sin fattigdom.¹⁰²⁷ Ut fra dette kan ansvarlig ledelse tolkes som et ansvar for samfunnet, for menneskeheten, for naturen og for den jorda vi alle deler. Martinsen hevder at i skapelsestankens livsforståelse, eller aktelsens livsforståelse, vedkommer naturen oss i sin fremmedhet.¹⁰²⁸ Ansvarlig ledelse innebærer danning til ansvar ved å verne om det skaperverk vi alle er en del av. Forståelsen bidrar til at det som er unikt ved mennesket kan ses i en større sammenheng, og aktes i et fellesskap. Avhandlingen viser til to ulike former for danning som gjenspeiler etikk og forståelse, og som påvirker hverandre og forenes ved nestekjærlighet og ethos. Eriksson hevder at etikk og ethos hører sammen og blir ett gjennom danning. Etikdens bør er ingen moralske regler, ingen tvang, men en kjærlighetens appell eller kall som har blitt dannet i vårt indre og kommer til uttrykk som noe naturlig som hører til vårt vesen.¹⁰²⁹ Nestekjærligheten utspringer naturlig og spontant i relasjonen og ved ansvaret og appellen som utgår fra den andre. Dette innebærer et etisk forhold i sårbarhet og følsomhet som åpner opp for forståelsen av nestekjærlighet som reflektert holdning og ethos.

I denne avhandling har saken vært avgrenset til det som er det vårdande ved ansvarlig ledelse. I den sammenheng er det ikke likegyldig hvilken kunnskap som vektlegges, da inntrykket kan fordunkles og gå under i teknologisk og kontrollert kunnskap.¹⁰³⁰ Teorimodellen bygger bro mellom to ulike kunnskapsformer. Kunnskapsbegrepet er i denne avhandlingen relatert til det som erfares i de konkrete og nære relasjoner, og en slik kunnskap gjenspeiles i Levinas' tekster om ansvaret for den andre. Avhandlingen har dermed bidratt til kunnskap om det som er foranderlig og som utspringer i situasjonen. Kunnskap er også relatert til forståelsen av ansvaret som en allmenn sak. En slik kunnskap gjenspeiler Gadammers tekster, og det er en kunnskap som ikke er abstrakt og verdinøytral da den innebærer en speiling mellom det unike og universelle, og ved denne speilingen gjennomgår forståelsesakten en etisk bedømmelse.¹⁰³¹ Verdifull kunnskap i denne avhandling er relatert til den kunnskap som løfter frem det

¹⁰²⁷ Jfr Levinas, 1996, 210

¹⁰²⁸ Martinsen, 1998a, 79

¹⁰²⁹ Eriksson, 2003, 22; 23

¹⁰³⁰ Jfr Martinsen, 2009, 137

¹⁰³¹ Jfr Lindholm, 2003, 51; Eriksson & Lindström, 2000, 13

vårdande i følsomhet og forståelse, og derfor har disse kunnskapsformer betydning. Dette er kunnskapsformer som bidrar til å forene etikk og ontologi, nestekjærighet og ethos. I denne avhandling er det utviklet en teorimodell om ansvarlig ledelse gjennom forståelse og tolkning. En slik forståelse innebærer ydmykhet og aktelse for det som er skapt av noe utenfor en selv. Denne avhandling har bidratt til kunnskap både om det som kan skapes gjennom forståelse, og om det som bare kan tas i mot. Denne avhandlingens sak har vært å søke kunnskap om det som er det vådande ved ansvarlig ledelse, og ifølge Eriksson og Lindström holdes vårdandets kjerne sammen av en indre ordning som gjør at ulike kunnskapsfragment blir en enhet.¹⁰³² Teorimodellen om ansvarlig ledelse forener ansvarlig ledelse på førontologisk og ontologisk nivå og gjenspeiler ved dette en enhet av etikk, ontologi og epistemologi. Teorimodellen synliggjør ved dette en substans som innehar det gode vårdandets kjerne.

Studiens betydning for vårdvitenskap

Kunnskapsutviklingen i denne studien har innebært å avdekke og tolke noe som allerede er der. I denne avhandlingen er ansvarlig ledelse forstått som en naturlig og opprinnelig væremåte ved mennesket. Avhandlingen har bidratt til forståelse for det som er det vådande ved ansvarlig ledelse. Dermed har studien bidratt til kunnskap om ledelse som en del av den caritative teorien som helhet.

Gjennom denne studien er en dypere forståelse for mennesket vokst frem, både i forhold til et førontologisk og et ontologisk perspektiv. Ansvarlig ledelse er å gi sitt eget og andres liv retning mot ansvaret for andre, og dette innebærer en bevegelse og retning i ansvar og kjærighet til medmennesket. Det kan betraktes som en opprinnelig og naturlig retningsbestemmelse for mennesket og innebærer vårdandet som noe naturlig, det vil si kallet til å tjene i kjærighet. Vårdvitenskapens menneskebilde er knyttet til helse og lidelse. Denne avhandlingen har bidratt til at en dypere forståelse for helse og lidelse har vokst frem. Studien har vist at ansvaret for et medmenneske er lidelse og soning ved den andres lidelse. Dette innebærer danning, og en slik danning gjør mennesket i stand til å lide sin egen lidelse og forsones med den. Denne studien har vist at danning til ansvar innebærer vorden i helse og lidelse på førontologisk og ontologisk nivå.

Studien har bidratt til dypere forståelse for ansvarsbegrepet ved at det er relatert til etikk og ethos. Avhandlingen har kastet nytt lys over ansvarsbegrepet ved å relatere det til danning.

¹⁰³² Jfr Eriksson & Lindström, 2009, 9

Studien har også bidratt til økt forståelse for dannning som et mulig grunnbegrep i vårdvitenskapen. Dannning er belyst som både et etisk og ontologisk forhold, og er ved dette noe mer enn det den tyske bildung tradisjonen fremholder. Dannning som både et etisk og ontologisk forhold har også gitt føringer for forståelsen av caritas som grunnmotiv i vårdandet og vårdvitenskap. Studien har vist at mennesket dannes til etisk ansvar og nestekjærlighet i relasjonen, da kjærligheten utspringer spontant ved ansvaret for den andre. Dette gir etiske føringer for caritas som reflektert holdning, ethos og grunnmotiv i et ontologisk forhold. Ansvarlig ledelse er å gi vekstvilkår for kjærligheten. Dette innebærer å få frem det gode som allerede er der, eller avdekke det som tilslører kjærligheten til nesten. Ansvarlig ledelse innebærer å ta imot ansvaret som en gave, og ved dette ta imot livets muligheter for dannning til ansvar og kjærlighet.

SUMMARY

Leadership – a movement in love and responsibility.

Background and aim of the study

This thesis takes as its point of departure a perspective of caring science. There are several caring science perspectives, but this thesis is based on Eriksson's caritative theory of caring and the caring science perspective developed by Eriksson and her colleagues at Åbo Academy in Vasa.¹⁰³³

A caring science perspective regarding leadership directs the scientific interest in this thesis towards responsibility. Responsibility is one of the basic ethical categories that emerges as most essential to the ethics of the caregiver and the caregiving.¹⁰³⁴ The essence of human existence, according to Eriksson, is to function in a community with others and to bear responsibility.¹⁰³⁵ The ethical dimensions of responsibility may be considered as founded in an ethos informing the ontological and pervading all of human existence.¹⁰³⁶ Ethos¹⁰³⁷ as *caritas*¹⁰³⁸ is the basic motive of caregiving and caring science, and caregiving is imbued with meaning and becomes a true community member through the concepts of *caritas*, love and compassion.¹⁰³⁹ Proceeding from a caring science perspective, responsible leadership will be based on the concept of love and ethos, and this perspective of leadership can be assumed to set new and different conceptions of the term leadership than those that are prevalent in current literature on leadership.

¹⁰³³ The Theory of Caritative Caring was published by Lindström, Lindholm & Zetterlund (2006, 191), in which Eriksson is considered one of the pioneers in caring science in the Nordic countries (ibid.). The theory of caritative caring has been tested and developed through doctoral works in the unit (Eriksson & Lindström, 2009, 12)

¹⁰³⁴ Eriksson, 1995b, 25

¹⁰³⁵ Eriksson, 1990, 23

¹⁰³⁶ Cf. Eriksson, 2003, 23

¹⁰³⁷ Ethos and ethics belong together. Ethos reflects the prevalent ranking of values, and ethics that are developed without grounding in ethos emerge as a more formal type of ethics lacking deeper, basic values (Eriksson, 2003, 21ff)

¹⁰³⁸ The English terms "care" and "caring" derive from the Latin "caritas", meaning love (Eriksson 1991, 38)

¹⁰³⁹ Eriksson, 2003, 22

As an academic discipline, caring science demands a clear consciousness of scientific, theoretical issues, while research proceeding from a research area builds upon various theoretical perspectives.¹⁰⁴⁰ In terms of administration and leadership, the caring science research programme at Åbo Academy shows that research related to administration and leadership takes its point of departure in the core theory of caring science and targets the prerequisites for acquisition and realization of caring science's core substance.¹⁰⁴¹ The scientific interest in this thesis goes beyond the prerequisites for acquisition and realization of caring science's core substance, since attention is given to studying what leadership is. Thus this research belongs under the category known as basic research or systematic research.¹⁰⁴² In the tradition of caring science, attention in this research directly targets the object of investigation.¹⁰⁴³ The objective of caregiving and caring science generally is to alleviate suffering and promote life and health in a spirit of love, as well as to sustain human dignity.¹⁰⁴⁴ The research programme related to administration and leadership emphasizes the importance of serving the objective of caregiving.¹⁰⁴⁵ The objective of caring science is associated with human ontology and therefore attention is aimed at studying what leadership is in an ontological perspective. This entails studying responsible leadership in relation to human existence.

This study derives from a concern over the influence of market values in society in general, and in the health sector in particular. There is a risk that this influence will lead to poorer conditions for caring, and that leaders will place more emphasis on defending their budgets than on defending patients. For the health sector, the introduction of market concepts in leadership has contributed towards a shift of attention from "serving the patients" to "earning money on the patients".¹⁰⁴⁶ Prevalent theories on leadership can be regarded as instrumental in this regard. Instrumental and economic discourses can lead to a technological conception of human existence, in which the human being is seen as a tool for organizational rationalization. Discourses of this kind disguise human existence.¹⁰⁴⁷ Therefore there appears to be a need for

¹⁰⁴⁰ Eriksson, 2001b, 21; Eriksson et al., 2002, 308; Eriksson et al., 2004, 283; Eriksson & Lindström, 2009, 10

¹⁰⁴¹ Eriksson et al., 2004, 284

¹⁰⁴² The task of systematic caring science is to develop the basic terms and theory of caring science that are based in profound ontological reflection, as well as an analysis of the caregiver from the perspective of history and idea development (Eriksson, 2001b, 29)

¹⁰⁴³ Eriksson & Lindström, 2009, 10

¹⁰⁴⁴ Eriksson & Lindström, 2009, 9 ; Eriksson et al., 2006, 296

¹⁰⁴⁵ Eriksson et al. (2002, 313) refer to Bondas-Salonen (1995) who emphasizes that serving the patient is the basic motive of administration

¹⁰⁴⁶ Eilertsen & Bjerke, 2004, 70

¹⁰⁴⁷ Rashotte, 2005, 52

developing an ontologically theoretical model of responsible leadership which reveals and manifests human existence rather than cloaking it. A reverse current to instrumental thinking is the concept of formation (*bildung*) based on human science. A formative perspective on leadership will be able to help reveal human existence, and the focus of attention in this thesis will therefore also aim towards formation.

The purpose of this thesis is to develop knowledge about what responsible leadership is, as well as develop a theoretical model for responsible leadership in the perspective of caring science.

Research questions

1. What is responsible leadership?
 - What is leadership?
 - What is responsibility?
 - What is formation?
2. What is responsible leadership in the conceptual context of caring science?
3. What is responsible leadership in the clinical context of caring science?

Methodology

The present study is a qualitative and hermeneutic (Gadamer) study, entailing that interpretation and conceptual understanding are central in the research process. Pre-understandings are accounted for by reference to the study's theoretical perspective and by presentation of a review of the literature on leadership theories and of scientific articles on leadership and responsibility. The study is a systematic, basic research effort,¹⁰⁴⁸ while at the same time it contains features of clinical, basic research.¹⁰⁴⁹ In this thesis, therefore, there will be a generation of theory and a development of substance based on the core theory of caring science.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁸ Basic research is a theoretical or experimental activity that seeks new knowledge without an intention to apply it directly (Hummelvold, 2010, 19)

¹⁰⁴⁹ The systematic, basic research is aimed primarily at core theory, ethos, basic values and key concepts, as well as an elucidation of the legitimate scientific ordering principle for development of knowledge. The clinical basic research aims at clarifying clinical aspects of the core, ethos and basic concepts (Eriksson & Lindström 2009, 11)

¹⁰⁵⁰ Cf. Eriksson, 2006a, 297

The terms leadership, responsibility and formation are the concepts in which the hermeneutical spiral of understanding moves, and in this hermeneutical movement, the terms derive increased content and depth in the course of the study. The rationale for the choice of terms is made based on the perspective and substance of caring science, dictionaries and a review of the literature on leadership theories and scientific articles on leadership and responsibility. Proceeding from this, basic initial theses for the study are derived, which can be considered the first cornerstones of the theoretical model.

In an effort to answer the research questions, the quest for knowledge is initially aimed at basic assumptions and substance of caring science, and at Gadamer's hermeneutical texts, since the latter are the bearers of the human scientific tradition to which the researcher herself adheres. These texts deduce new knowledge under the study's central terms, and a preliminary theoretical model of responsible leadership is developed as a hypothesis. This is regarded as a step along the way towards answering the research questions posed.

A review of selected theories of leadership and of scientific articles on leadership and responsibility is done in order to establish an overview of current research in the field. To answer research question 1, reference is made to material taken from dictionaries. Following this, the understanding of the terms are elaborated through an encounter with the texts by Levinas (responsibility) and by Gadamer (formation/bildung), where the quest for knowledge is aimed towards an ontological determination of the essence in the terms leadership, responsibility and formation.¹⁰⁵¹ In interpretation, it is sought to find support for a new, ontological understanding of the term leadership, which necessarily entails extending beyond the conspicuous and obvious.¹⁰⁵² In the encounter with the material, a universal understanding of the central terms of the study is attained, and this is in turn developed into a preliminary theoretical model of responsible leadership at the universal level. The methodology is hermeneutical textual interpretation, described as conversing with the text.

To answer research question 2, material from caring science texts is applied. Texts are applied with special emphasis on Eriksson's caritative theory of caring and doctoral works developed in a caring science perspective. Here again, further deduction is done from the caring science perspective and the caritative caring theory towards the key terms. A theoretical model is

¹⁰⁵¹ Cf. Eriksson's (2010a, 4) model for concept definition

¹⁰⁵² The basis for the generation of substance is actual reality, which extends beyond existence and also intervenes in the transcendence (Eriksson & Lindström, 2009, 11)

thereby developed on responsible leadership in a caring science conceptual context at the ontological and universal levels.

To answer research question 3, a theoretical model is studied in the clinical context. Leaders in the hospital context are taught the theory model as it is developed at the universal level. After the instructional session, the leaders are asked to discuss the theory model. The conversation is done in a focus group in which they are asked to "translate" the theoretical model into a clinical context in consultation with one another and with the researcher.¹⁰⁵³ A topic guide provides some essential guidelines for the conversation. The purpose for this kind of clinical basic research is to provide evidence for the theoretical model, but also to open for new knowledge material for the theoretical model.

The method for interpreting data is hermeneutical interpretation of texts. The interpretational framework is the caring science perspective. In this thesis, the research process is considered as open and non-definitive. The purpose is to reveal and interpret concealed patterns in conversation with the text, where the former can provide features of what responsible leadership may entail as a part of human existence. Openness entails that there are no fixed truths, but that there are continually new opportunities to understand differently.

Towards new understanding

Since this is a hermeneutical study, the entire study can be regarded as a movement towards new understanding in which all parts are included in and constitute parts of the movement.

The study shows that leadership is part of human existence and entails giving the human substance movement and direction. In this thesis, human substance is associated with responsibility and formation.

Responsibility's core substance is presented as separation. For Levinas, ethics is associated with the external and with that which is absolutely other than one's self. For Levinas, the other is the individual person, and a singularity of this kind cannot be incorporated into something universal through understanding and consciousness.¹⁰⁵⁴ Therefore, separation is interpreted as

¹⁰⁵³ The bearing concept for clinical caring science is to clarify a deeper conceptual context between revealed patterns reflecting systematic caring science's core theory and ethos (Eriksson, 2001b, 31; Eriksson & Lindström 2003, 4)

¹⁰⁵⁴ Levinas, 1996

the core substance of responsibility. The properties of responsibility are presented as desire and meaning, freedom and justice, vulnerability and suffering.

For Gadamer, formation's core substance is presented as the movement of understanding between the particular and the universal. The movement of understanding is based in the self and moves toward the universal, before returning to the self. Movement away from one's self and towards the universal yields new self-understanding.¹⁰⁵⁵ This movement and direction of understanding entails formation as a transformation into true existence. The properties of formation are presented as openness and distancing of the self, common understanding of an 'objective', application and culture.

Proposed interpretation as regards responsible leadership:

- 1 Leadership is part of human existence and entails giving the human substance movement and direction. This comprises giving one's own, and others', responsibility movement and direction towards the fellow human being, and giving one's own, and others', understanding direction towards responsibility for caring as the subject matter.
- 2 Responsible leadership is to give movement and direction to something that is already there. It is a matter of not constructing or dominating. Instead, it entails retrieving or uncovering something that was once lost, is now concealed or misplaced, but which can be retrieved since the potential is there.
- 3 Responsible leadership is formation for responsibility. Formation is the very movement and direction of responsibility and understanding. The movement and direction of responsibility towards the other forms the human being for ethical responsibility and charity. The movement and direction of understanding towards responsibility for the subject matter of caring forms the human being for inner responsibility and ethos.
- 4 Formation for ethical responsibility and charity and formation for inner responsibility and ethos can be regarded as formation on a preontological and ontological level. Formation on the preontological level emanates from the appeal of the other as something external, and in this respect, formation comprises affection, vulnerability, sensitivity and suffering for the sake of another. Formation on the ontological level

¹⁰⁵⁵ Gadamer, 2004

entails the will to embrace responsibility and formation, and this emanates from the human being himself.

- 5 Responsible leadership is strength and will. Formation on preontological level entails strength when responsibility for the other is undertaken. Formation on preontological also level constitutes freedom, which forms human will to do good. Will and strength to formation on ontological level have their ethical foundation in formation on preontological level.
- 6 Responsible leadership has its ethical foundation in charity. Charity emanates spontaneously in responsibility for the other, and provides ethical directions to make charity a reflective attitude and ethos.
- 7 Responsible leadership entails coming into existence in suffering and health. Responsible leadership will entail suffering along with the other's suffering. Daring to suffer another's suffering enhances a person's vulnerability, sensitivity and compassion towards the other. Responsibility for the other forms the person for suffering, but also for health, since endurable suffering is compatible with health.
- 8 Responsible leadership is caring. This entails to lead oneself and others towards responsibility for caring as the subject matter. This is to maintain one's own and others dignity facilitating the human being's real determination.
- 9 Responsible leadership entails formation of a caritative culture by building a bridge of charity and ethos between the preontological and ontological level. This entails creating a community that highlights and protects the values of caring in a culture that constitutes a unity of ethics, ontology and epistemology.
- 10 Responsible leadership entails being the other's representative and serving him in humbleness. The other is the real leader and leading star, and the other is the one who decides if leadership is responsible leadership.

Reflection

Responsible leadership is treated in this thesis as a part of human existence and is not explicitly associated with an organizational context. Nevertheless it is presumed that the theory model has importance for leadership in organizations. The theoretical model can be considered as universal, but this universality is limited by the frameworks set by the study's caring science perspective. Responsible leadership is also studied in a clinical context, but

with attention directed towards basic "what" questions.¹⁰⁵⁶ The theoretical model can be considered as universal within a broad human scientific framework.

The purpose has not been to develop a theoretical model of responsible leadership that is directly applicable in a clinical context, since attention here has been directed towards understanding what responsible leadership is. The theoretical model can nevertheless be assumed to have significance in various organizational contexts. Its universal nature enables it to be applied within formal leadership in organizations through acquisition of the text by leaders in various contexts. The theoretical model can thus be adapted as necessary to the individual leader's understanding and context, but at the same time, the core content in the theoretical model will remain the same.

The universal theoretical model directs attention towards human substance and this does not comprise administrative tasks in organizations. In an organizational context, one cannot disregard administrative tasks, but this thesis does not focus on this aspect, since substance is the primary concern. The review of literature shows that leadership is largely related to methods and techniques for promoting cost-savings and efficiency strategies in organizations. Martinsen claims that it is possible to say that we have a society today which is oriented towards cost-benefit concepts. This concept pervades and invades all aspects of society and brings its full force to bear. The methods take on a life of their own, and become their own purposes. One no longer points to any heaven, in the sense of something greater than humans themselves.¹⁰⁵⁷ The risk is that this instrumental thinking can become a life concept in society and in organizations. Therefore, there seems to be a need to turn attention away from methods and techniques designed to promote economic growth and efficiency in organizations. Gadamer claims that when economic and technical criteria are used in the pursuit of progress, the notion of development takes on an unequivocal economic and socially political meaning. But in the modern world of today, most people in the more developed countries are beginning to realize that this is not everything.¹⁰⁵⁸ The opportunity to create a new tradition and change a paradigm does not lie in methods or techniques, but rather in the degree of understanding we have about ontological reality.¹⁰⁵⁹ Responsible leadership as a part of human existence opens for an ontological reality that provides possibilities for human formation. It derives from the

¹⁰⁵⁶ The primary aspect in the quest for knowledge is to remain with 'what-questions', and also to retain a 'what' in every 'how' (Eriksson & Lindström, 2000, 8)

¹⁰⁵⁷ Martinsen, 2000, 112

¹⁰⁵⁸ Gadamer, 1991, 41

¹⁰⁵⁹ Cf. Eriksson, 1991, 26

concept of humankind's natural movement and orientation towards goodness for the sake of goodness. Results-oriented thinking is present in today's society and in organizations, and is something that formal leaders and others must take into account. Gadamer claims that creating a balance between fixed purposes and purposelessness is something that concerns human life.¹⁰⁶⁰

Responsible leadership is formation for responsibility, and this entails formation for ethical responsibility and charity on the preontological level, as well as formation for inner responsibility and ethos on the ontological level. This can be regarded as two different levels or forms of formation that mutually affect one another and are united in charity and ethos. Eriksson claims that ethics and ethos belong together and become one through formation. Ethics has no yoke of moral rules, no constraints, but rather an appeal to love or a call that has been evoked from deep inside us and is expressed as something natural that belongs to our being.¹⁰⁶¹ Charity has its natural and spontaneous source in the relationship with and responsibility for the other. It entails an ethical relationship in vulnerability and sensitivity, and it opens for an understanding of charity as a reflective attitude and ethos. What has been called preontological here can be seen in context with what Martinsen calls pre-cultural. She claims that the foreign, the anonymous aspects of human existence consist of pre-cultural phenomena of which we ourselves are not the originators, but which are the bearers of our existence.¹⁰⁶² Life as it is created obligates us to be responsible, and responsibility enhances human goodness and humanity.

Responsible leadership is to provide fertile growth conditions for love. This entails bringing out the goodness that is already present, or uncovering that which veils love for fellow human beings. Responsible leadership entails accepting responsibility as a gift and thereby accepting life's opportunities for forming for responsibility and love.

¹⁰⁶⁰ Gadamer, 2000, 87

¹⁰⁶¹ Eriksson, 2003, 22; 23

¹⁰⁶² Martinsen, 1998b, 18

LITTERATUR

Aarnes, A. 1993. Emmanuel Levinas – liv og verk. I: Levinas, E. *Den annens humanisme*. H. Aschehoug & Co i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og det Norske Akademi for sprog og litteratur, Oslo, 203-228.

Aarnes, A. 1995. Å lese Levinas. I: Kolstad, H. Bjørnstad, H. & Aarnes, A (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 9-18.

Alfsvåg, K. 2004. Dyd, tradisjon og fornuft – MacIntyre og Luther om moralens grunnlag. I: Hugaas, J.V., Hummelvoll, J.K. & Solli, H.M. (red.) *Helse og helhet. Etiske og tverrfaglige perspektiver på helsefaglig teori og praksis*. Unipub forlag, Oslo, 33-50.

Alvesson, M. & Sköldberg, K. 1994. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.

Alvesson, M. & Sköldberg, K. 2008. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2. Opplag. Studentlitteratur, Lund.

Alfsvåg, H. 2010. *På sporet av et dannet helsevesen. Om nære pårørende og pasienters møte med helsevesenet*. Akrike AS, Oslo.

Andersen, J. A. 1995. *Ledelse og ledelsesteorier. Om hvilke svar ledelsesforskningen kan gi*. Bedriftsøkonomens Forlag AS, Oslo.

Angen, J. M. 2000. Pearls, pith and provocation. Evaluating interpretive inquiry: reviewing the validity debate and opening the dialogue. *Qualitative Health Research*, **10** (3), 378-395.

Anthony, M. K., Standing, T. S., Glick, J., Duffy, M., Paschall, F., Sauer, M. R., Sweeney, D. K., Modic, M. B. & Dumpe, M. L. 2005. Leadership and nurse retention. The pivotal role of nurse managers. *The Journal of Nursing Administration*, **35** (3), 146-155.

Aristoteles. 1964. (Med indledning, oversættelse og noter av Stigen, A.) I: Hartnack, J. & Sløk, J.(red.) *De store tænkere*. Berlingske Forlag, København.

Aristoteles. 1999. *Den nikomakiske etikk*. (Oversatt av Rabbås, Ø. og Stigen, A.) Bokklubben Dagens Bøker, Oslo.

Aristoteles. 2000. *Etikken*. (Oversatt og utgitt av Porsborg, S.) Det lille Forlag, Fredriksberg.

Arnold, L., Campbell, A., Dubree, M., Fuchs, M. A., Davis, N., Hertzler, B., Talarek, D. & Wessman, J. 2006. Priorities and challenges of health system chief nursing executives: Insights for nursing educators. *Journal of Professional Nursing*, **22** (4), 213-220.

Arnold, L., Drenkard, K., Sue, E., Goedken, J., Hamilton. C., Harris, C., Holecek, N. & White, M. 2006. Strategic positioning for nursing excellence in health systems. Insights from chief nursing executives. *Nursing Administration Quarterly*, **30** (1), 11-20.

Arman, M. 2007. Bearing witness: An existential position in caring. *Contemporary Nurse*, **27** (1), 84-93.

Arman, M. & Rehnsfeldt, A. 2006. The presence of love in ethical caring. *Nursing Forum*, **41** (1), 4-12.

Barbosa da Silva, A. & Eriksson, K. 1991. Vårdteologi som vårdvetenskapens deldisciplin. I: Eriksson, K.& Barbosa da Silva, A. (red.) *Vårdteologi*. Vårdforskning 3/1991. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 26-64.

Barker, A. M. & Young, C. E. 1994. Transformational leadership: The feminist connection in postmodern organizations. *Holistic Nursing Practice*, **9** (1), 16-25.

Berg, M. E. 2003. *Ledelse, verktøy og virkemidler*. Universitetsforlaget, Oslo.

Berg, P. O. 1986. Symbolic management of human resources. *Human Resource Management*, **25** (4), 557-579.

Berg, P. O. 1989. Postmodern management? From facts to fiction in theory and practice. *Scandinavian Journal of Management*, **5** (3), 201-217.

Berg, P. O. 1992. Aktuelle teman inom skandinavisk ledelsesforskning. *Ledelse & Ervervsøkonomi*, **56** (3), 113-121.

Berge, G. 1995. Levinas`analyse av åpenheten i Autrement qu`être ou au-delà de l'essence. I: Kolstad, H., Bjørnstad, H. & Aarnes, A. (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 77-106.

Binding, L. L. & Tapp, D. M. 2008. Human understanding in dialogue: Gadamer`s recovery of the genuine. *Nursing Philosophy*, **9**, 121-130.

Bjarnason, D. & LaSala, C. A. 2011. Moral leadership in nursing. *Journal of Radiology Nursing*, **30** (1), 18-24.

Bondas, T. E. 2003. Caritative leadership. Ministering to the patients. *Nursing Administration Quarterly*, **27** (3), 249-253.

Bondas, T. 2006. Paths to nursing leadership. *Journal of Nursing Management*, **14**, 332-339.

Bondas, T. 2009. Preparing the air for nursing care: A grounded theory study of first line nurse managers. *Journal of Research in Nursing*, **14** (4), 351-362.

Bondas, T. 2010. Nursing leadership from the perspective of clinical group supervision: a paradoxical practice. *Journal of Nursing Management*, **18**, 477-486.

Boykin, A. & Shoenhofer, S. 2001. The role of nursing leadership in creating caring environments in health care delivery systems. *Nursing Administration Quarterly*, **25** (3), 1-7.

Bredal, A. 1995. Jegets plass i Levinas' etikk. I: Kolstad, H., Bjørnstad, H. & Aarnes, A. (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 115-122.

Byrkjeflot, H. 1997a. Fra styring til ledelse. I: Byrkjeflot, H. (red.) *Fra styring til ledelse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 11-29.

Byrkjeflot, H. 1997b. Institusjonelle forutsetninger for faglig og profesjonell ledelse – industriledelse i Tyskland og USA. I: H. Byrkjeflot (red.) *Fra styring til ledelse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 85-122.

Byrkjeflot, H. 1997c. Fra ledelse til management. I: H. Byrkjeflot (red.) *Fra styring til ledelse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 419-464.

Byrkjeflot, H. 2010. Omforming av ledelse og styring i offentlig og privat virksomhet. I: Ladegård, G. & Vabo, S. I. (red.) *Ledelse og styring*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 221-238.

Byrkjeflot, H. 2011. Offentlig eller privat – spiller det noen rolle for ledelse? I: Askvik, S., Espedal, B. & Gammelsæter, H. (red.) *Kunnskap om ledelse – festskrift for Torodd Strand*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 43-64.

Byrkjeflot, H. & Halvorsen, T. 1997. Ledelse og kunnskap – angloamerikanske og tyske kontraster. I: H. Byrkjeflot (red.) *Fra styring til ledelse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 53- 84.

Cameron, A. & Masterson, A. 2000. Managing the unmanageable? Nurse executive directors and new role developments in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, **31** (5), 1081-1088.

Cara, C. M., Nyberg, J. J. & Brousseau, S. 2011. Fostering the coexistence of caring philosophy and economics in today's health care system. *Nursing Administration Quarterly*, **35** (1), 6-14.

Caramanica, L. J. & Roy, J. F. 2004. Leadership, the RN clinical leader: One hospital's experience. *Nursing Leadership Forum*, **9** (1), 13-17.

Care, W. D. & Udod, S. A. 2003. Perceptions of first-line nurse managers. What competencies are needed to fulfil this role? *Nursing Leadership Forum*, **7** (3), 109-115.

Cassidy, V. R. 1998. Ethical leadership in managed care. *Nursing Leadership Forum*, **3** (2), 52-57.

Cassidy, V. R. & Koroll, C. J. 1994. Ethical aspects of transformational leadership. *Holistic Nursing Practice*, **9** (1), 41-47.

Christensen, S. 2000. Historicitet og dannelse. Praktisk filosofi hos Rorty og Gadamer. *Philosophia*, **26** (3-4), 83-100.

Christensen, T. 2006. Staten og reformenes forunderlige verden. *Nytt Norsk Tidsskrift*, **3**, 215-226.

Christensen, T. & Lægreid, P. 2003. New Public Management i norsk statsforvaltning. I: Tranøy, B. S. & Østerud, Ø. (red.) *Den fragmenterte staten. Reformen, makt og styring*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Christian, C. L. & Norman, I. J. 1998. Clinical leadership in nursing development units. *Journal of Advanced Nursing*, **27**, 108-116.

Cleary, J. & Hogan, P. 2001. The reciprocal character of self-education: Introductory comments on Hans Georg Gadamer's address 'Education is Self-Education'. *Journal of Philosophy of Education*, **35** (4), 519-527.

Cody, W. K. 2007. Bearing witness to suffering: Participating in cotranscendence. *International Journal for Human Caring*, **11** (2), 17-21.

Coffman, S. 2006. Marilyn Anne Ray: Theory of Bureaucratic Caring. I: Tomey, A. M. & Alligood, M. R. (red.) *Nursing Theorists and Their Work*, (6th ed.) Mosby, St. Louis, Missouri, 116-139.

Cooper, H. M. 1989. *Integrating research reviews – A guide for literature reviews*. 2nd ed. Sage Publications, Newbury Park, California.

Doherty, C. & Hope, W. 2000. Shared governance - nurses making a difference. *Journal of Nursing Management*, **8**, 77-81.

Dottori, R. 2006. *Hans-Georg Gadamer a Century of Philosophy. A Conversation with Riccardo Dottori*. The Continuum International Publishing Group Inc, New York.

Drucker, P. F. 1995. *The Practice of Management*. Butterworth-Heinemann Ltd, London.

Duffield, C. 1994. Nursing unit managers: defining a role. *Nursing Management*, **25** (4), 63-67.

Edlund, M. 2002. *Människans värdighet – ett grundbegrepp inom vårdvetenskapen*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Edlund, M. 2003. Vårdighet i ett kliniskt perspektiv. I: Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (red.) *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 123-132.

Eilertsen, R. & Bjerke, P. 2004. *Privatisering: en kritikk*. De facto, Oslo.

Engelstad, F. 1999. Innledning. I: Weber, M. & Engelstad, F. *Verdi og handling*. Pax Forlag AS, Oslo.

Eriksen, E. O. 1992. Fra målstyring til selvstyring. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, **7** (4), 247-265.

Eriksen, E. O. 2001. Leadership in a communicative perspective. *Acta Sociologica*, **44**, 21-35.

Eriksen, T. B., Tranøy, K. E. & Fløistad, G. 1985. *Filosofi og vitenskap fra antikken til vår egen tid*. Universitetsforlaget, Oslo.

Eriksson, K. 1983. Vården som konst, vetenskap och teknologi – en vårddidaktisk utmaning. *Ammattikasvatuslehti*, **6**, 8-12.

Eriksson, K. 1987a. *Pausen. En beskrivning av vårdvetenskapens kunskapsobjekt*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Eriksson, K. 1987b. *Vårdandets idè*. Nordstedts Förlag AB, Stockholm.

Eriksson, K. 1989. *Hälsans idè*. Nordstedts Förlag AB, Stockholm.

Eriksson, K. 1990. *Pro Caritate. En lägesbestämning av caritativ vård*. Vårdforskning 2/1990. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. 1991. *Broar. Introduktion i vårdvetenskaplig metod*. Institusjonen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. 1993. Lidandets idè. I: Eriksson, K. (red.) *Möten med lidanden*. Vårdforskning 4/1993. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 1-27.

Eriksson, K. 1995a. *Vårdandets idè*. Liber Utbildning, Stockholm.

Eriksson, K. 1995b. Mot en caritativ vårdetik. I: Eriksson, K. (red.) *Mot en caritativ vårdetik*. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 9-39.

Eriksson, K. 1995c. *Det lidende menneske*. Tano Forlag, Oslo.

Eriksson, K. 1997. Understanding the world of the patient, the suffering human being: The new clinical paradigm from nursing to caring. *Advanced Practice Nursing Quarterly*, **3** (1), 8-13.

Eriksson, K. 2001a. Kärleken som vårdvetenskapens ethos. *Nordisk Tidsskrift for Palliativ Medisin*, **2** (18), 9-11.

Eriksson, K. 2001b. *Vårdvetenskap som akademisk disciplin*. Vårdforskning 7/2001. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. 2002a. Caring science in a new key. *Nursing Science Quarterly*, **15** (1), 61-64.

Eriksson, K. 2002b. Vårdandets idèhistoria. I: Eriksson, K. & Matilainen, D. (red.) *Vårdandets och vårdvetenskapens idèhistoria. Strövtåg i spårandet av "caritas originalis"*. Vårdforskning 8/2002. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 14-33.

Eriksson, K. 2002c. Idèhistoria som deldisciplin inom vårdvetenskapen. I: Eriksson, K. & Matilainen, D. (red.) *Vårdandets och vårdvetenskapens idèhistoria. Strövtåg i spårandet av "caritas originalis"*. Vårdforskning 8/2002. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 1-13.

Eriksson, K. 2003. Ethos. I: Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (red.) *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 21-33.

Eriksson, K. 2006a. *Ethos anger siktet för vårdvetenskap vid Åbo Akademi*. Høitotiede, **18** (6), 296-298.

Eriksson, K. 2006b. *The Suffering Human Being*. (engelsk översettelse av: Den lidande människan, Liber Förlag 1994). Nordic Studies Press, Chicago.

Eriksson, K. 2007. Becoming through suffering – the path to health and holiness. *International Journal for Human Caring*, **11** (2), 8-15.

Eriksson, K. 2009. Evidens – det sanna, det sköna, det goda och det eviga. I: Martinsen, K. & Eriksson, K. (red.) *Å se og innse. Om ulike former for evidens*. Akribe, Oslo.

Eriksson, K. 2010a. Concept determination as part of the development of knowledge in caring science. *Scandinavian Journal of Caring Science*, **24**, 2-11.

Eriksson, K. 2010b. Evidence: To see or not to see. *Nursing Science Quarterly*, **23** (4), 275-279.

Eriksson, K.(red.), Bondas-Salonen, T., Herberts, S., Lindholm, L. & Matilainen, D. 1995. *Den Mångdimensionella hälsan – verklighet och visioner*. Vasa sjukvårdsdistrikt skn, Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K., Bondas, T., Kasèn, A., Lindström, U. Å., Lindholm, L. & Matilainen, D. 2002. Den vårdvetenskapliga forskningstraditionen vid Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi. *Hoitotiede*, **14** (6), 307-315.

Eriksson, K., Byfält, H., Leijonqvist, G.B., Nyberg, K. & Uuspää, B. 1993. *Vårdteknologi*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 1997. Abduction – A way to deeper understanding of the world of caring. *Scandinavian Journal of Caring Science*, **11** (4), 195-198.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 1999a. En vetenskapsteori för vårdvetenskapen. *Hoitotiede*, **11** (6), 358-364.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 1999b. Abduktion och pragmatism - två vägar till framsteg inom vårdvetenskapen. *Hoitotiede*, **11** (5), 292-299.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2000. Siktet, sökandet, slutandet – om den vårdvetenskapliga kunskapen. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 5-18.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2003. Klinisk vårdvetenskap. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 3-20.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2007. Vårdvetenskapens vetenskapsteori på hermeneutisk grund – några grunddrag. I: Eriksson, K., Lindström, U. Å., Matilainen, D. & Lindholm, L. (red.) *Gryning III. Vårdvetenskap och hermeneutik*. Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 5-20.

Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2009. Vårdvetenskap som caring science. *Pro Terveys*, **4** (9-13).

Eriksson, K., Lindström, U. Å., Kasèn, A., Lindholm, L. & Matilainen, D. 2006. Ethos anger siktet för vårdvetenskap vid Åbo Akademi. *Hoitotiede*, **18** (6), 296-298.

Eriksson, K., Lindström, U. Å., Lindholm, L., Matilainen, D. & Kasèn, A. 2004. Det vårdvetenskapliga forskningsprogrammet vid Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi. *Hoitotiede*, **16** (6), 282-286.

Eriksson, K., Lindström, U. Å., Lindholm, L. & Matilainen, D. 2007. I hermeneutikkens landskap. I: Eriksson, K., Lindström, U. Å., Matilainen, D. & Lindholm, L. (red.) *Gryning III. Vårdvetenskap och hermeneutik*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 1-3.

Eriksson, K., Lindström, U. Å. & Matilainen, D. 2004. Vårdvetenskapens didaktik vid Åbo Akademi – en humanvetenskapelig hermeneutisk didaktik. I: Matilainen, D. & Eriksson, K. (red.) *Vårdvetenskapens didaktik. Caritativ didaktik i vårdandets tjänst*. Vårdforskning 9/2004. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 1-7.

Eriksson, K. & Nordman, T. 2004. *Den trojanske hästen II. Utvecklandet av evidensbaserade vårdande kulturer*. Rapport 2. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, Helsingfors universitetscentralsjukhus, Helsingfors och Vasa sjukvårdsdistrikt skn, Vasa.

Eriksson, K., Nordman, T. & Myllymäki, I. 1999. *Den trojanske hästen. Evidensbaserat vårdande och vårdarbete ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Rapport 1. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, Helsingfors universitetscentralsjukhus, Helsingfors och Vasa sjukvårdsdistrikt skn, Vasa.

Faugier, J. & Woolnough, H. 2002. Valuing “voices from below”. *Journal of Nursing Management*, **10**, 315-320.

- Firth, K. 2002. Ward leadership: balancing the clinical and managerial roles. *Professional Nurse*, **17** (8), 486-489.
- Fitzgerald, L. & van Hooft, S. 2000. A socratic dialogue on the question 'What is love in nursing? *Nursing Ethics*, **7** (6), 481-491.
- Forskningsetiska delegationen 2002. *God vetenskapelig praxis och handläggning av avvikelser från den*. Forskningsetiska delegationen, Helsingfors.
- Fosbinder, D., Parsons, R. J., Dwore, R. B., Murray, B., Gustafson, G., Dalley, K. & Vorderer, L. H. 1999. Effectiveness of nurse executives: measurement of rolefactors and attitudes. *Nursing Administration Quarterly*, **23** (3), 52-62.
- Foss, B. & Nåden, D. 2009. Janice Morse' theory of suffering – a discussion in a caring science perspective. *Vård i Norden*, **91** (29), 14-18.
- Foster, M. 1991. *Gadamer and Practical Philosophy. The Hermeneutics of Moral Confidence*. Scholars Press, Atlanta, Georgia.
- Frandsen, H. V. 2001. *Emmanuel Levinas og kærlighedens visdom – en religionsfilosofisk læsning*. Universitetsforlaget, Odense.
- Fredriksson, L. & Eriksson, K. 2001. The patient's narrative of suffering: A path to health? *Scandinavian Journal of Caring Science*, **15** (1), 3-11.
- Fredriksson, L. & Lindström, U. Å. 2002. Caring conversations – psychiatric patients' narratives about suffering. *Journal of Advanced Nursing*, **40** (4), 396-404.
- Gadamer, H. G. 1988. *Förnuftet i vetenskapens tidsålder*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.
- Gadamer, H. G. 1991. *Den europeiske arven*. J. W. Cappelens Forlag AS, Oslo.
- Gadamer, H. G. 2000. *Teoriens lovprisning*. Arne Jørgensen og Systime AS, Århus.
- Gadamer, H. G. 2001. Education is self-education. *Journal of Philosophy of Education*, **35** (4), 529-538.

Gadamer, H. G. 2003. *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Gadamer, H. G. 2004. *Sannhet og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Arne Jørgensen og Systime AS, Århus.

Gadamer, H. G. 2010. *Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Pax Forlag AS, Oslo.

Geanellos, R. 1999. Hermeneutic interviewing: An example of its development and use as research method. *Contemporary Nurse*, **8** (2), 39-45.

Gelinas, L. S. & Manthey, M. 1997. The impact of organizational redesign on nurse executive leadership. *Journal of Nursing Administration*, **27** (10), 35-42.

Giddens, A. 1997. *Modernitetens konsekvenser*. Pax Forlag AS, Oslo.

Greenleaf, R. K. 2002. *Servant Leadership. A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. 25th anniversary ed. Paulist Press, New York.

Grønhaug, K., Hellesøy, O. & Kaufmann, G. 2006. *Ledelse i teori og praksis*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.

Gustafsson, L - K. 2008. *Försoning ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Doktorgrads-avhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Gustavsson, B. 1996. *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Gustavsson, B. 2001. *Vidensfilosofi*. Klim, Århus.

Haga, Å. 1993. Georg W. F. Hegel. I: Eriksen, T. B. (red.) *Vestens tenkere, Bind II. Fra Descartes til Nietzsche*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 352-373.

Halkier, B. 2002. *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur & Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

Halvorsen, K. 2011. Hawthorne-effekten, organisasjonsteoriens placebo. I: Askvik, S., Espedal, B. & Gammelsæter, H. (red.) *Kunnskap om ledelse – festskrift for Torodd Strand*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 23-41.

Hatch, M. J. 2004. *Organisasjonsteori - moderne, symbolske og postmoderne perspektiver*. Abstrakt Forlag AS, Oslo.

Hatch, M. J. & Cunliffe, A. L. 2006. *Organization theory – modern, symbolic, and postmodern perspectives*. 2nd ed. Oxford University Press Inc, New York.

Helenius, H. 1990. *Förstå och bättre veta. Om hermeneutiken i samhällsvetenskaperna*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.

Helin, K. 2011. *Den vårdande och helande bilden*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Helin, K. & Lindström, U. Å. 2003. Sacrifice: An ethical dimension of caring that makes suffering meaningful. *Nursing Ethics*, **10** (4), 414-427.

Henderson, A., Winch, S., Henney, R., McCoy, R. & Grugan, C. 2005. Working from the inside: an infrastructure for the continuing development of nurses' professional clinical practice. *Journal of Nursing Management*, **13**, 106-110.

Hennessy, D. & Hicks, C. 2003. Nursing and health care management issues. The ideal attributes of chief nurses in Europe: a Delphi study. *Journal of Advanced Nursing*, **43** (5), 441-448.

Henriksen, J. O. & Vetlesen, A. J. 2001. *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. 2. utg. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Herberts, S. & Eriksson, K. 1995. Vårdarnas etiske profil. I: Eriksson, K. (red.) *Mot en caritativ vårdetik*. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap. Åbo Akademi, Vasa, 41-61.

Hillestad, T. 2011 Symbolperspektivet på ledelse. Ledere som omdømmebyggere og kulturelle arkitekter. I: Askvik, S., Espedal, B. & Gammelsæter, H. (red.) *Kunnskap om*

ledelse – festskrift for Torodd Strand. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 165-184.

Hilli, Y. 2007. *Hemmet som ethos. En idèhistorisk studie av hur hemmet som ethos blev evident i hälsosystemens vårdande under 1900-talets första hälft*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Hummelvold, J. K. 2010. *Praksisnær forskningsetikk*. I: Hummelvold, J. K., Andvig, E. & Lyberg, A. (red.) *Etiske utfordringer i praksisnær forskning*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Høst, T. 2005. *Ledelse i helse og sosialsektoren*. Universitetsforlaget, Oslo.

Høst, T. 2009. *Ledelse – en helhetlig modell*. Universitetsforlaget, Oslo.

Ingersoll, G. L., Cook, J. A., Fogel, S., Applegate, M. & Frank, B. 1999. The effect of patient-focused redesign on midlevel nurse managers' role responsibilities and work environment. *The Journal of Nursing Administration*, **29** (5), 21-27.

Jaco, P. R., Price, S. A. & Davidson, A. M. 1994. The nurse executive in the public sector. Responsibilities, activities and characteristics. *The Journal of Nursing Administration*, **24** (3), 55-62.

Johnsen, Å. 2010. Hard og myk styring i offentlig sektor. I: Ladegård, G. & Vabo, S. I. (red.) *Ledelse og styring*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke, Bergen.

Jonas, H. 1997. *Teknikk, medisin og etikk. Ansvarsprinsippet i praksis*. Cappelen Akademiske Forlag AS, Oslo.

Jonas, H. 1999. *Answarets princip. Udkast til en etik for den teknologiske civilisation*. Hans Reitzels Forlag, København.

Jordheim, H. 2003. Etterord: Gadammers århundre – et omriss. I: Gadamer, H. G. *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Jooste, K. 2003. Essential managerial attributes of the nowadays nursing service manager in the South African context. *Curationis*, **26** (2), 19-29.

Jørgensen, A. 2000. Indledning. I: Gadamer, H. G. *Teoriens lovprisning*. Arne Jørgensen og Systime AS, Århus.

Jørgensen, A. 2004. Indledning. I: H. G. Gadamer. *Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutikk*. Arne Jørgensen og Systime AS, Århus.

Jørgensen, A. 2009. *Hans-Georg Gadamer*. Forlaget Anis, København.

Kane-Urrabazo, C. 2006. Managements' role in shaping organizational culture. *Journal of Nursing Management*, **14** (3), 188-194.

Kasèn, A. 2002. *Den vårdande relationen*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Kemp, P. 1992. *Emmanuel Lèvinas. En introduktion*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.

Kirkeby, O. F. 1998. *Ledelsesfilosofi. Et radikalt normativt perspektiv*. Samfundslitteratur, Fredriksberg.

Kirkevold, M. 1996. Oversiktsartikler – et middel for å fremme integrasjon av sykepleieforskning. I: Bjerkheim, T., Mathisen, J. & Nord, R. (red.) *Visjon, viten og virke. Festskrift til sykepleieren Kjellaug Lerheim, 70 år*. Universitetsforlaget AS, Oslo, 100-118.

Kirkevold, M. 1997. Integrative nursing research – an important strategy to further the development of nursing science and nursing practice. *Journal of Advanced Nursing*, **25** (5), 977-984.

Kirkevold, M. 1998. *Sykepleieteorier – analyse og evaluering*. 2.utgave. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Kjørup, S. 1994. *Forskning og samfund: en grundbog i videnskabsteori*. Gyldendal, København.

Kolstad, H. 1995. Subjektivitet og transcendens. I: Kolstad, H., Bjørnstad, H. & Aarnes, A. (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 123-134.

- Kolstad, H. 1998. Forord ved Hans Kolstad. I: Aarnes, A. (red.) *Emmanuel Levinas. Underveis mot den annen*. Vidarforlaget AS, Oslo.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Ladegård, G. & Vabo, S. I. 2010. Ledelse og styring – teoretisk rammeverk. I: Ladegård, G. & S. I. Vabo, S. I. (red.) *Ledelse og styring*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 15-38.
- Larsson, S. 1993. Om kvalitet i kvalitative studier. *Forum. Nordisk Pedagogikk*, **4**, 194-211.
- Lassenius, E. 2005. *Rummet i vårdandets värld*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Leininger, M. M. 2006. Culture care theory and uses in nursing administration. I: Leininger, M. M. & McFarland, M. R. (red.) *Culture Care Diversity and Universality. A Worldwide Nursing Theory*. 2nd ed. Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, Massachusetts, 365-379.
- Levinas, E. 1988. Useless suffering. I: Bernasconi, R. & Wood, D. *The Provocation of Levinas. Rethinking the Other*. Routledge, London, 156-167.
- Levinas, E. 1993. *Den Annens humanisme*. H. Aschehoug & Co i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls Kulturbibliotek og det Norske Akademi for sprog og litteratur, Oslo.
- Levinas, E. 1995. *Etik og uendelighed: samtaler med Philippe Nemo*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Levinas, E. 1996. *Totalitet og uendelighed. Et essay om exterioriteten*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Levinas, E. 1998a. Filosofien og idèen om det uendelige. I: Aarnes, A. (red.) *Underveis mot den annen*. Vidarforlaget AS, Oslo, 41-56.
- Levinas, E. 1998b. Språk og nærhet. I: Aarnes, A. (red.) *Underveis mot den annen*. Vidarforlaget AS, Oslo, 71-94.

Levinas, E. 1998c. En Gud som menneske? I: Aarnes, A. (red.) *Underveis mot den annen*. Vidarforlaget AS, Oslo, 95-113.

Levinas, E. 1998d. Forord til den tyske utgaven av Totalitet og Uendelighet. I: Aarnes, A. (red.) *Underveis mot den annen*. Vidarforlaget AS, Oslo, 103-106.

Levinas, E. 2002. *Fænomenologi og etik*. Gyldendal, København.

Lian, O. S. 2003. *Når helse blir en vare*. Høgskoleforlaget AS, Kristiansand.

Lindholm, L. 2000. Livet och döden i den unga människans vardande. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskapelig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 61-76.

Lindholm, L. 2003. Klinisk applikationsforskning – en forskningsapproach för vårdvetenskapens tillägnande. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 47-62.

Lindholm, L. & Eriksson, K. 1993. To understand and alleviate suffering in a caring culture. *Journal of Advanced Nursing*, **18**, 1354-1361.

Lindholm, L., Nieminen, A. L., Mäkelä, C. & Rantanen-Siljamäki, S. (2006). Clinical application research: A hermeneutical approach to the appropriation of caring science. *Qualitative Health Research*, **16** (1), 137-150.

Lindholm, M. & Udèn, G. 2001. Nurse managers`management direction and role over time. *Nursing Administration Quarterly*, **25** (4), 14-29.

Lindholm, M., Udèn, G. & Råstam, L. 1999. Management from four different perspectives. *Journal of Nursing Management*, **7**, 101-111.

Lindholm, S. 1981. *Vetenskap, verklighet och paradigm*. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.

Lindström, U. Å. 2006. Gemenskap som uttryck för vårdvetenskaplig ordning. I: Nåden, D., Fredriksson, L., Gjengedal, E. & Hansen, S. R. (red.) *Nordic College of Caring Science – 25 år. Jubileumsskrift*. Nordic College of Caring Science (NCCS), Helsingfors, 63-70.

- Lindström, U. Å. & Lindholm, L. 2003. Kontext och meningssammanhang. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 35-45.
- Lindström, U. Å., Lindholm, L. & Zetterlund, J. E. 2006. Katie Eriksson: Theory of caritative caring. I: Tomey, A. M. & Alligood, M. R. (red.) *Nursing Theorists and Their Work*, 6th ed, Mosby, St.Louis, Missouri, 191-223.
- Lindwall, L. & von Post, I. 2009. *Äldre patienter och den perioperativa dialogen*. Forskningsrapport. Karlstad University Studies 2009:10. Universitetsstrykkeriet, Karlstad.
- Løvlie, L. 2002. The promise of bildung. *Journal of Philosophy of Education*, **36** (3), 467-486.
- Martinsen, K. 1989. *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk-filosofiske essays*. Tano AS, Oslo.
- Martinsen, K. 1993. *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. Tano AS, Oslo.
- Martinsen, K. 1996. *Fenomenologi og omsorg. Tre dialoger*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Martinsen, K. 1998a. Det fremmede og det vedkommende (II) – etikk, kultur og aktelse. *Klinisk Sygepleje*, **12** (2), 78-84.
- Martinsen, K. 1998b. Det fremmede og det vedkommende (I) – etikk, kultur og aktelse. *Klinisk Sygepleje*, **12** (1), 13-19.
- Martinsen, K. 2000. *Øyet og kallet*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.
- Martinsen, K. 2009. Evidens – begrensende eller opplysende? I: Martinsen, K. & Eriksson, K. (red.) *Å se og innse. Om ulike former for evidens*. Akribes, Oslo.
- Mass, H., Brunke, L., Thorne, S. & Parslow, H. G. 2006. Preparing the next generation of senior nursing leaders in Canada: Perceptions of role competencies and barriers from the perspectives of inhabitants and aspirants. *Nursing Leadership*, **19** (2), 75-91.

Mathena, K. A. 2002. Nursing manager leadership skills. *The Journal of Nursing Administration*, **32** (3), 136-142.

Matilainen, D. 2004. Strövtåg i sökandet av ett fruktbart bildningsideal – intellektets, hjärtats och handens bildning. I: Matilainen, D. & Eriksson, K. (red.) *Vårdvetenskapens didaktik. Caritativ didaktik i vårdandets tjänst*. Vårdforskning 9/2004. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 39-64.

Matthews, S., Laschinger, H.K.S. & Johnstone, L. 2006. Staff nurse empowerment in line and staff organizational structures for chief nurse executives. *Journal of Nursing Administration*, **36** (11), 526-533.

McCallin, A. 2003. Interdisciplinary team leadership: a revisionist approach for an old problem? *Journal of Nursing Management*, **11**, 364-370.

McFarland, M. 2006. Leininger M.: Culture care theory of diversity and universality. I: Tomey, A. M. & Alligood, M. R. (red.) *Nursing Theorists and Their Work*, 6th ed. Mosby, Inc, St. Louis, Missouri, 472-496.

Mendonca, M. 2000. Personal mastery in ethical leadership. *Medicine and Law*, **19**, 855-862.

Milton, C. L. 2004. The ethics of personal integrity in leadership and mentorship: A nursing theoretical perspective. *Nursing Science Quarterly*, **17** (2), 116-120.

Milton, C. L. 2009. Leadership and ethics in nurse-nurse relationships. *Nursing Science Quarterly*, **22** (2), 116-119.

Morgan, G. 1998. *Organisasjonsbilder. Innføring i organisasjonsteori*. Universitetsforlaget, Oslo.

Moules, N.J. 2002. Hermeneutic inquiry: Paying heed to history and hermes. An ancestral, substantive, and methodological tale. *International Journal of Qualitative Methods*, **1** (3), 30-40.

Nordenstam, T. 2006. *Fra kunst til vitenskap*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.

Nordtvedt, P. 2003. Subjectivity and vulnerability: reflections on the foundation of ethical sensibility. *Nursing Philosophy*, **4**, 222-230.

Nordman, T. 2006. *Människan som patient i en vårdande kultur*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Normann, R. 1988. *Service management. Ledelse og strategi i produksjon av tjenester*. Bedriftsøkonomens Forlag AS, Oslo.

Northouse, P. G. 2010. *Leadership. Theory and practice*. 5th ed. Sage Publications, California.

Nyberg, J. J. 1998. *A caring approach in nursing administration*. University Press of Colorado, Colorado.

Nygren, A. 1966. *Eros og agape. Den kristna kärlekstanken genom tiderna*. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm.

Nylehn, B. 2011. Ledelse som profesjon? I: Askvik, S., Espedal, B. & Gammelsæter, H. (red.) *Kunnskap om ledelse – festskrift for Torodd Strand*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 243-263.

Nåden, D. 1990. *Sykepleiens kunstdimensjon*. Universitetsforlaget, Oslo.

Nåden, D. 1999. *Når sykepleie er kunstutøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst*. Doktorgradsavhandling. Universitetsforlaget, Oslo.

Nåden, D. 2000. Den arkeologiske scene. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskapelig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 77-94.

Nåden, D. 2003. Tilegnelsen av klinisk vårdvetenskap og vårdandets kunst. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 63-74.

Nåden, D. 2006. Claritas. I: Nåden, D., Fredriksson, L., Gjengedal, E. & Hansen, S. R. (red.) *Nordic College of Caring Science – 25 år. Jubileumsskrift*. Nordic College of Caring Science (NCCS), Helsingfors, 79-85.

Näsman, Y. 2010. *Hjärtaets vanor, tankens välvilja och handens gärning. Dygd som vårdetiskt grundbegrepp*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis Förlag, Åbo.

Paterson, B., Thorne, S., Canam, C. & Jillings, C. 2001. *Meta- study of qualitative health research*. 1st ed. Sage Publication, London.

Peirce, C. S. 1972. *Charles Sanders Peirce. Utvalg og innledning ved Ingemund Gullvåg*. Pax Forlag AS, Oslo.

Peirce, C. S. 1990. *Pragmatism och kosmologi*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.

Peirce, C. S. 1994. *Semiotik og pragmatism*. Gyldendal, København.

Porter-O'Grady, T. 1995. Managing along the continuum: A new paradigm for the clinical manager. *Nursing Administration Quarterly*, **19** (3), 1-12.

Purnell, L. D. T. 1999. Health care managers` and administrators` roles, functions and responsibilities. *Nursing Administration Quarterly*, **23** (3), 26-37.

Quivey, M. 1998. *Ledelse er vekst – en innføring i administrasjon og ledelse*. Universitetsforlaget, Oslo.

Rashotte, J. 2005. Knowing the nurse practitioner: dominant discourses shaping our horizons. *Nursing Philosophy*, **6**, 51-62.

Rawnsley, M. M. 1998. Ontology, epistemology, and methodology: a clarification. *Nursing Science Quarterly*, **11** (1), 2-4.

Ray, M. A. 1989. The theory of bureaucratic caring for nursing practice in the organizational culture. *Nursing Administration Quarterly*, **13** (2), 31-42.

Ray, M. A. 1997. The ethical theory of existential authenticity: The lived experience of the art of caring in nursing administration. *Canadian Journal of Nursing Research*, **29** (1), 111-126.

Rosengren, A. L. 2009. *Hälsans grund kan bara hjärtat förstå. Ett sökande efter kunskap om hälsa i ljuset av Blaise Pascals tänkande*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Rudolfsson, G. & Flensner, G. (antatt for publikasjon okt. 2011). Suffering and suffering with the other – the perspective of perioperative nurse leaders. *Journal of Nursing Management*.

Rudolfsson, G., von Post, I. & Eriksson, K. 2007. The development of caring in the perioperative culture: Nurse leaders' perspective on the struggle to retain sight of the patient. *Nursing Administration Quarterly*, **31** (4), 312 – 324.

Ruyter, K. W., Førde, R. & Solbakk, J. H. 2010. *Medisinsk og helsefaglig etikk*. 2. utgave. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Råholm, M.B. 2009. Evidence and leadership. *Nursing Administration Quarterly*, **33** (2), 168-173.

Råholm, M.B. & Eriksson, K. 2001. Call to life: exploring the spiritual dimension as a dialectic between suffering and desire experienced by coronary bypass patients. *International Journal for Human Caring*, **5**, 14-20.

så Cavalcante Schuback, M. 2006. *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik*. Logos, Patos nr. 5, Glänta Produktion, Munkedal.

Samuelson, L. A. 2001. Några vetenskapsteoretiska aspekter på forskning om ekonomistyrning. I: Jönsson, S. & Larsen, B. (red.) *Teori & praksis. Skandinaviske perspektiver på ledelse og økonomistyring*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København, 65-82.

Sandelowski, M. 1993. Theory unmasked: the uses and guises of theory in qualitative research. *Research in Nursing and Health*, **16** (3), 213-8.

Sandelowski, M. 2000. Focus on research methods. Combining qualitative and quantitative sampling, data collection, and analysis techniques in mixed-method studies. *Research in Nursing & Health*, **23**, 246-255.

Sandelowski, M. 2003. Tables or tableaux? The challenges of writing and reading mixed methods studies. I: Tashakkori, A. & Teddlie, C. (red.) *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioural Research*, 321-350. Sage Publications, Inc, Thousand Oaks, California, 321-350.

Sandelowski, M. & Barroso, J. 2007. *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer, New York.

Sandelowski, M., Docherty, S. & Emden, C. 1997. Focus on qualitative methods, qualitative metasynthesis: issues and techniques. *Research in Nursing and Health*, **20**, 365-371.

Sanders, B. H., Davidson, A. M. & Price, S. A. 1996. The unit nurse executive. A changing perspective. *Nursing Management*, **27** (1), 42-45.

Schanning, E. 2000. *Modernitetens oppløsning. Sentrale skikkelser i etterkrigstidens idéhistorie*. Spartacus Forlag AS, Oslo.

Schmidt, D. Y. 1999. Financial and operational skills for nurse managers. *Nursing Administration Quarterly*, **23** (4), 16-28.

Schoenhofer, S. O. 2002. Philosophical underpinnings of an emergent methodology for nursing as caring inquiry. *Nursing Science Quarterly*, **15** (4), 275-280.

Shirey, M. 2005. Ethical climate in nursing practice. *Journal of Nursing Administration (Jona`s Healthcare Law, Ethics and Regulation)*, **7** (2), 59-67.

Sivonen, K. (2000). *Vården och det andliga. En bestämning av begreppet 'andlig' ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Sivonen, K. & Kasèn, A. 2003. Enheten människa – kropp, själ och ande. I: Eriksson, K. og Lindström, U.Å. (red.) *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap. Åbo Akademi, Vasa, 75-96.

Skard, E. 1993. Cicero. I: Eriksen, T. B. (red.) *Vestens tenkere. Bind 1. Fra Homer til Milton*. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 138-150.

Spooner, S. H., Keenan, R. & Card, M. 1997. Determining if shared leadership is being practiced: Evaluation methodology. *Nursing Administration Quarterly*, **22** (1), 47-56.

Stigen, A. 1964. Indledning. I: Hartnack, J. & Sløk, J. (red.) *Aristoteles. De store tænkere*. Berlinske Forlag, København.

Stigen, I. M. & Vabo, S. I. 2001. New Public Managementinspirerte organisasjonsløsninger i norske kommuner – blir lokalpolitikken ”dum”? I: Fimreite, A. L., Larsen, H. O. & Aars, J. (red.) *Lekmannsstyre under press. Festskrift til Audun Offerdal*. Kommuneforlaget AS, Oslo, 75-101.

Strand, T. 1999. Ledelsesteori – 100 år i Vesten, femti år i Norge. *Lederbulletin*, **4**, 9-12.

Strand, T. 2001. *Ledelse, organisasjon og kultur*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.

Sullivan, E. J. & Decker, P. J. 2005. *Effective Leadership & Management in Nursing*. 6th ed. N.J.: Prentice Hall, Upper Saddle River.

Surakka, T. 2008. The nurse manager`s work in the hospital environment during the 1990s and 2000s: responsibility, accountability and expertise in nursing leadership. *Journal of Nursing Management*, **16**, 525-534.

Sæteren, B. 2006. *Kampen for livet i vemodets slør. Å leve i spenningen mellom livets mulighet og dødens nødvendighet*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Sørensen, E. E. & Uhrenfeldt, L. 2011. Teorier om og forståelser af ledelse og sygepleje. I: Uhrenfeldt, L. & Sørensen, E. E. (red.) *Sundhedsfaglig ledelse*. Gads Forlag, København, 20-46.

Sørhaug, T. 2004. *Managementitet og autoritetens forvandling. Ledelse i en kunnskapsøkonomi*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen.

Thomassen, M. 1995. Den Andre – uendelighetens ansikt. Emmanuel Levinas` transcendens-filosofi. I: Kolstad, H., Bjørnstad, H. & Aarnes, A. (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 47-76.

Thomassen, M. 2000. Emmanuel Levinas: Fundamentaetikken. I: Kolstad, H. & Aarnes, A. (red.) *Den etiske vending*. Humanistisk kollegium, 3. årgang. H. Aschehoug og Co i samarbeid med fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for sprog og litteratur, 28-41

Tosolini, T. 2002. H. G. Gadamer and E. Levinas. Two Philosophical Approaches to the Concept of Dialogue. *Studies in Interreligious Dialogue*, **12** (1), 37-62.

Tranøy, B. S. 2006. *Markedets makt over sinnene*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.

Tranøy, K. E. 1988. Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform. Universitetsforlaget, Oslo.

Turkel, M. C. & Ray, M. A. 2004. Creating a caring practice environment through self renewal. *Nursing Administration Quarterly*, **28** (4), 249-254.

Törnebohm, H. 1983. *Studier av kunskapsutveckling*. Håkan Törnebohm och Bokförlaget Doxa AB, Karlshamn.

Udod, S. A. & Care, W. D. 2004. Setting the climate for evidence-based nursing practice: What is the leader's role? *Nursing Leadership*, **17** (4), 64-75.

Vetlesen, A. J. 1995. Levinas – en ny etikk. I: Kolstad, H., Bjørnstad, H. & Aarnes, A. (red.) *I sporet av det uendelige. En debattbok om Emmanuel Levinas*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 36-46.

Vetlesen, A. J. 1998. Moral, den uvelkomne grense. I: Aarnes, A. (red.) *Underveis mot den annen. Essays av og om Levinas ved Asbjørn Aarnes*. Vidarforlaget AS, Oslo, 185-190.

von Post, I. 2003. Naturlig, den ursprungliga tilliten, det spontana, det äkta och det ädla i vårdandet. I: Eriksson, K. og Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 147-160.

von Wright, G. H. 1978. *Humanismen som livshållning*. Raben & Sjögren Bokförlag, Stockholm.

Wallinvirta, E. 2001. *Answarets ansikte och vårdetikens landskap*. Pro gradu avhandling i vårdvetenskap. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

- Wallinvirta, E. 2011. *Ansvar som klangbotten i vårdandets meningssammanhang*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Warnke, G. 1993. *Hans-Georg Gadamer hermeneutic, tradition och förnuft*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.
- Watson, J. 1998. Forord. I: Nyberg, J. J. *A Caring Approach in Nursing Administration*. University Press of Colorado, Niwot, Colorado.
- Watson, J. 2004. Caritas and communitas: A caring science ethical view of self and community. *Journal of Japan Academy of Nursing Science*, **24** (1), 66-71.
- Watson, J. 2006. Caring theory as an ethical guide to administrative and clinical practices. *Nursing Administration Quarterly*, **30** (1), 48-55.
- Weber, M. 1999. *Verdi og handling*. Pax Forlag AS, Oslo.
- Weinsheimer, J. C. 1985. *Gadamer's Hermeneutics: A Reading of Truth and Method*. Yale University Press, London.
- Werner, A. 1988. *Kunskapsteorins historia 2. Från Aristoteles till Kant*. Bokförlaget Argos, Lund.
- Wiklund, L. 2000. *Lidandet som kamp och drama*. Doktorgradsavhandling. Åbo Akademis förlag, Vasa.
- Wiklund, L. 2003. Lidandets kamp. I Eriksson, K. og Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk Vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 133-146.
- Wofford, J. C. 1985. Roots and shoots of management thought. *Management Decision*, **23** (5), 12-24.
- Wright, T., Hughes, P. & Ainley, A. 1988. The paradox of morality: an interview with Emmanuel Levinas. I: Bernasconi, R. & Wood, D. *The Provocation of Levinas. Rethinking the Other*. Routledge, London & New York, 168-180.
- Wärnå, C. 2002. *Hälsa och dygd*. Doktorgradsavhandling. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademis förlag, Åbo.

Yukl, G. 2006. *Leadership in organizations*. 6th ed., N. J.: Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River.

Ödman, P. J. 1979. *Tolkning forståelse vetande. Hermeneutikk i teori och praktikk*. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.

Ordbøker

Aschehaug og Gyldendals store norske ordbok, moderat bokmål og riksmål. 1991. Guttu, T. (red.) Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) AS og AS Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Aschehaug og Gyldendals store norske ordbok, moderat bokmål og riksmål. 2005. 2. utg. Guttu, T. (red.) Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) AS og Gyldendal ASA, Oslo.

Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon. 1988. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Bjorvand, H. & Lindeman, F. O. 2001. *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 2. opplag, Novus Forlag, Oslo.

Bokmålsordboka Definisjons- og Rettskrivningsordbok. 1986, 2.opplag. Landrø, M. I. & Wangensteen, B. (red.) Universitetsforlaget, Oslo.

Falk, H. Og Torp, A. 1991. *Etymologisk Ordbog over det norske og det danske sprog*. Bjørn Ringstrøms Antikvariat, Oslo.

Norrøn Ordbok. 1993. 2. opplag. Heggstad, L., Hødnebø, F. & Simensen, E. (red.) Det Norske Samlaget, Oslo.

Norsk ordbok, Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. 1966. Hellevik, A. (hovedred.) Band 1, A- doktrinær. Det Norske Samlaget, Oslo.

Norsk Ordbok. Bokmål. 2006. Landfald, A, Paulssen, K. M. Cappelen, Oslo.

Norsk Riksmålsordbok. 1937. Bind 1. Utgitt av Riksmålsvernet, utarbeidet av Knudsen, T. og Sommerfelt, A. under medvirkning av Bødtker, K. E., Mørk, U., Mørland, J., Ullmann, R. H. Aschehoug & Co, (W. Nygaard), Oslo.

Norsk Riksmålsordbok 1983. Bind 2. Utgitt av det Norske Akademi for sprog og litteratur. Utarbeidet av Knudsen, T. og Sommerfelt, A. under medvirkning av Bødtker, K. E., Mørk, U., Mørland, J., Ullmann, R. Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur og Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) A/S – AS Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Norsk Synonym ordbok. 1964. Gundersen, D. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Norsk Synonym ordbok 1970. Gundersen, D. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Riksmålsordboken 1982. Utgitt av det norske akademi for sprog og litteratur. Guttu, T., Skadberg, K., Wettergreen-Jensen, I. (red.) Kunnskapsforlaget, Oslo.

Store norske leksikon, snl.no, 20.12.2010, <http://www.snl.no/aksidens/filosofi>.

Store norske leksikon, snl.no, 25.01.2012, http://snl.no/taus_kunnskap.

Svensk-norsk blå ordbok. 1981. Kunnskapsforlaget. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) AS og Gyldendal Norsk Forlag ASA, Oslo

Tanums store rettskrivningsordbok, bokmål. 1989. Fossetøl, B., Sandvei, M. & Sverdrup, J. Kunnskapsforlaget, Oslo.

INTERNASJONALE ARTIKLER OM LEDELSE OG ANSVAR

Management				
Forfatter, tittel, tidsskrift	Hensikt	Teoretisk perspektiv Design/metode	Ledelse og ansvar	
Barker, A. M.& Young, C. E. (1994) Transformational leadership: The feminist connection in postmodern organizations Holistic Nursing Practice	Hensikten er å beskrive endringer som skjer i samfunn og organisasjoner, og argumentere for at teorien om transformerende lederskap kan bidra til å veilede sykepleieleidere.	Transformerende ledelse og Feministisk perspektiv. Teoretisk artikkel.	Transformerende lederskap kan knyttes til kvinners egenskaper hvor moralsk ansvar og omsorg står sentralt. Transformerende ledere hjelper medarbeidere å bevisstgjøre verdier og behov gjennom granskning, refleksjon, spørsmål, debatt, samtale og lytting til andres synspunkter.	
Caramanica, L. J. & Roy, J. F. (2004) Leadership: The RN clinical leader: One hospital's experience Nursing Leadership Forum	Hensikten er å beskrive sykepleier som klinisk leder, samt den utdanning som er nødvendig for utvidet rolle som leder pga. omstrukturering.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Ansvarsrolle for klinisk leder innebærer veiledning av medarbeidere, hjelpe personalet å forholde seg til dataeknologi, utnyttelse av ressurser på en kostnadsbesparende måte, være rollemodell i evidensbasert praksis, og være et aktivt medlem i råd for delt lederskap.	
Doherty, C. & Hope, W. (2000) Shared governance-nurses making a difference Journal of Nursing Management	Hensikten er å beskrive hvordan delt lederskap kan bli integrert i eksisterende ledelsesstrukturer i et medisinsk sykehus.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Delt lederskapsfilosofi innebærer ansvar og autoritet, og suksess er avhengig av avdelingsleders forpliktelse og lederstil. Delt ledelse innebærer å gi støtte til personalet. Delt lederskap innebærer også en sterk forpliktelse for trening og utvikling av personalet.	

Duffield, C. (1994) Nursing Unit Managers: Defining a Role Nursing Management	Hensikten er å beskrive rollen til sykepleiereledere på laveste nivå.	Anvender Katz's rammeverk for klassifisering. Delphi metoden. Panel med 16 sykepleiereledere.	Ansvaret hos sykepleiereledere er knyttet til tekniske, menneskelige og begrepsmessige ferdigheter. Tekniske ferdigheter er knyttet til budsjett, prosedyrer og analytiske ferdigheter. Menneskelige ferdigheter er knyttet til å etablere/fremme effektivt samarbeid, arbeidsmiljø og kommunikasjon med medarbeidere. Begrepsmessige ferdigheter er knyttet til å se organisasjonen som helhet, ha brede kunnskaper om makt, politikk og sosiopolitiske/økonomiske svingninger.
Gelinas, L.S. & Manthey M. (1997) The Impact of Organizational Redesign on Nurse Executive Leadership Journal of Nursing Administration	Hensikten er å utføre en nøyaktig og representativ vurdering av rollen til kliniske ledere etter organisasjonsmessige endringer.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Survey sendt 5800 sykepleiereledere.	Ansvaret er knyttet til endrede roller og utvidet ansvar i forhold til å redusere kostnader og opprettholde posisjon i markedet: - Lede på tvers av kulturelle, funksjonelle og avdelingsmessige grenser - Fremme og opprettholde effektive team - Fremme personalets vekst ved å utfordre deres egen atferd/meninger - Fremme kontinuerlig utvikling av sykepleierprofesjonen i et integrert pasient fokusert miljø - Tåle usikkerhet
Ingersoll, G.L., Cook, J. A., Fogel, S., Applegate, M. & Frank, B. (1999) The Effect of Patient-Focused Redesign on Midlevel Nurse Managers' Role Responsibilities and Work Environment The Journal of Nursing Administration	Hensikten er å bestemme effekten av pasient-fokusert redesign på ansvaret for ledelsesrolle og arbeidsmiljø hos ledere på mellomnivå.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Intervju av 9 sykepleiereledere ved sykehus.	Ledere har økt ansvar i forhold til: - Å måle og fremme resultater - Å bedre forståelse for den økonomiske situasjonen i organisasjonen - Å bedre forståelse for ytre faktorer som påvirker organisasjonen - Å bedre evnen til å arbeide i team på høyt nivå - Å bedre evnen til å lede raske og dramatiske endringer
Jaco, P. R., Price, S. A. & Davidson, A. M. (1994) The Nurse Executive in the Public Sector: Responsibilities, Activities, and Characteristics The Journal of Nursing Administration	Hensikten er å identifisere og beskrive sjefspleiers (chief nurse) oppfatelse av rolle og lederskapskvaliteter knyttet til rolle som leder.	Administrativ teori om betingelser: omgivelser, situasjon, jobb og person (Mintzberg 1973). Survey sendt 168 sjefspleiere.	Lederens ansvar er beskrevet innenfor følgende områder: 1. Administrasjon og ledelse. Dette innebærer ansvar for organisering, strategisk planlegging, mål, økonomi, være talsperson, utvikle personalet, kommunikasjon. 2. Klinisk område (mest indirekte rettet mot å delegere ansvar). 3. Utdanning (personlig, personalet og samfunn). 4. Forskning (utvikle, igangsette og anvende).

Kane-Urrabazo, C. (2006) Management's role in shaping organizational culture Journal of Nursing Management	Hensikten er å synliggjøre lederens rolle i forhold til å utvikle og bevare kultur. Hensikten er også å beskrive hvilke type av kulturer som eksisterer og de ledelseskarakteristikker som fremmer en sunn arbeidsplass.	Rammeverk for organisasjonsmessige strukturer som identifiserer 4 kulturer (makt, rolle, oppgave, person) (Handy 1985). Teoretisk artikkel.	Lederes ansvar på alle nivåer er å skape et positivt arbeidsmiljø via: - Pålitelighet og tillit - Ved å overføre makt til andre (empowerment) - Ved delegering av ansvar - Ved konsistens (ingen motsigelser i organisasjonsstruktur og kommunikasjon) - Ved rådgivning (mentorship) i forhold til medarbeidere
Mathena, K. A. (2002) Nursing manager leadership skill The Journal of Nursing Administration	Hensikten er å identifisere sykepleierleders ferdigheter. Dette gjøres for å bidra til å utvikle et undervisningsprogram for å forberede sykepleierledere for sin rolle.	Teoretisk rammeverk er Senge's teori om lærende organisasjoner, og Blanchard's situasjonsbetingede lederskapsteori. Survey sendt 91 ledere på sykehus.	Sykepleierleders ferdigheter viste seg ved følgende kategorier: - Mellommenneskelige ferdigheter - Kliniske ferdigheter - Tekniske ferdigheter - Økonomiske ferdigheter - Ferdigheter relatert til utvikling av personalet - Ferdigheter relatert til forvaltning av ressurser - Politiske og generelle ferdigheter
Mathews, S., Laschinger, H. K., S. & Johnstone, L. (2006) Staff nurse empowerment in line and staff organizational structures for chief nurse executives The Journal of Nursing Administration	Hensikten med studien er å teste en modell som relaterer øverste sykepleierleders organisasjonsstruktur til sykepleieres oppfattelse av empowerment.	Anvender Kanter's teoretiske rammeverk om empowerment. Survey sendt 256 sykepleiere i undervisningssykehus.	Øverste leder har ansvar for å skape organisasjonsmessige systemer og strukturer som gir muligheter for empowerment for både ledere og sykepleiere. Sykepleiere med øverste ledelse i linjestruktur opplevde større grad av empowerment enn sykepleiere med øverste ledelse i stabstruktur.
McCallin, A. (2003) Interdisciplinary team leadership: A revisionist approach for an old problem? Journal of Nursing Management	Hensikten er å argumentere for interdisiplinær teamledelse ved en forsiktig revidering av eksisterende teorier om ledelse som har vært vage og vanskelige å forstå.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Ved interdisiplinær teamledelse bærer alle medlemmer ansvar for teamprosessen og resultat, og aksepterer formelle og uformelle lederroller som skifter i forhold til situasjon. Stewardship som interdisiplinær teamledelse er basert på en filosofi om partnerskap, delt ansvar og kollegaskap. Teamet er ansvarlig for organisasjonens resultat. Teamet har en praktisk leder som er ansvarlig for å organisere teamet.

Porter-O'Grady, T. (1995) Managing along the continuum: A new paradigm for the clinical manager Nursing Administration Quarterly	Hensikt er ikke eksplisitt beskrevet. Artikkelen beskriver serviceledelse hos kliniske ledere.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Responsible er å være ansvarlig overfor noen, og det innebærer et ansvar som er knyttet til prosess. Accountability er ikke relatert til at man er ansvarlig for noen, men er ansvarlig for sine egne handlinger og for å oppnå resultat. Den kliniske leder er ansvarlig (accountable) for at personalets ansvar (accountability) er tydelig, og at rolleforventninger er konsistente med målene for organisasjonen.
Purnell, L.D.T. (1999) Health Care Managers' and Administrators' Roles, Functions, and Responsibility Nursing Administration Quarterly	Hensikten er å beskrive: 1. Hvilke roller, funksjoner og ansvar oppfattes som viktig av ledere og administratører? 2. Hvilke aktiviteter krever mest tid, og hva er opplevd viktighet av aktivitetene? 3. Hvilke innhold bør læresteder som underviser i sykepleie og administrasjon vektlegge?	Teoretisk perspektiver ikke beskrevet. Survey sendt 365 ledere i sykehus og i distriktshelsetjeneste.	Ledere og administratorer identifiserte sine roller, funksjoner og ansvar likt uavhengig av størrelse på avdeling og ledelsesnivå. Roller, funksjoner og ansvar med høy aktivitet og viktighet er relatert til følgende ansvarsområder: - Kommunikasjon - Mål oppnåelse - Endring - Sørge for tilstrekkelig med personell - Visjoner - Problemløsning - Funksjoner knyttet til finanser
Sanders, B.H., Davidson, A. M. & Price, S. A. (1996) The Unit Nurse Executive. A Changing Perspective Nursing Management	Hensikten er å beskrive avdelingsleders syn på rollefunksjoner, aktiviteter og ansvar.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Survey sendt 74 ledere i sykehus.	Rollefunksjoner, aktiviteter og ansvar er knyttet til: 1. Administrasjon Fremme et menneskelig og produktivt miljø, utvikle personalet m.m. 2. Klinisk område Direkte i mindre grad enn indirekte involvering. 3. Utdanning Lederes personlige utdanning er mest fremtredende, men også ansvar for personalets utdanning. Samfunnsmessig aktivitet var lavere prioritert. 4. Forskning (utvikle, igangsette og anvende). Samarbeide med andre avdelinger om forskningsprosjekt, samt støtte andres arbeid.
Schmidt, D. Y. (1999) Financial and Operational Skills for Nurse Managers Nursing Administration Quarterly	Hensikten er å beskrive et prosjekt om ledelsesutvikling som anvender "partnership" for å utvikle ledere i finansielle og operative lederferdigheter.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Case studie innenfor to sykehusavdelinger.	Ny ledelsesrolle innebærer ansvar for markedsvurdering, strategisk planlegging, programutvikling, og effektiv bruk av menneskelige, finansielle og materielle ressurser. Tre måneders "partnership" førte til at ledere ble dyktigere til å anvende analytiske redskaper og standarder. Kunnskap om bruk av analytiske redskaper bidrar til at ledere i økt grad kan ta ansvar for og forbedre finansiell og operativ produktivitet.

<p>Spooner, S. H., Keenan, R. & Card, M. (1997)</p> <p>Determining if shared leadership is being practiced: Evaluation methodology</p> <p>Nursing Administration Quarterly</p>	<p>Hensikten er å beskrive mentale modeller hos sykepleiere etter implementering av delt lederskapsmodell, og også å etablere grunnlag for videre forskning.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Intervju med 15 sykepleiere i sykehus med vekt på klinisk relaterte scenarier.</p>	<p>Delt lederskap praktiseres mest ved empowerment, med følge av ansvar (accountability).</p> <p>Ansvar er et av begrepene som fremstår som sentralt i deltagende lederskap, og innebærer for sykepleiere:</p> <ul style="list-style-type: none">- Å løse pasient og personellproblemer uten lederen- Mer medarbeiderkonfrontasjon og kommunikasjon- Ansvarlig for det som skjer på en vakt uten å legge skyld på andre- Granulere og støtte/veilede andre der det passer
--	--	--	--

Nursing				
Forfatter, tittel, tidsskrift	Hensikt	Teoretisk perspektiv Design/metode	Ledelse og ansvar	
Antony, M.K., Standing, T. S., Glick, J., Duffy, M., Paschall, F., Sauer, M. R., Sweeney, D. K., Modic, M. B. & Dumpe, M. L. (2005) Leadership and Nurse Retention. The Pivotal Role of Nurse Managers The Journal of Nursing Administration	Hensikten er å beskrive roller og vaner hos sykepleiere, og hvordan dette har betydning for å beholde sykepleiere. sine aktiviteter.	Anvender Donabedians rammeverk (struktur, prosess, resultat). Fokusgrupper med 32 sykepleiere i sykehus.	Lederens ansvar for å beholde sykepleiere er beskrevet i forhold til: - Sørge for tilstrekkelig redskaper/materiell - Ansettelse - Lederens ansvar for å være rollemodell - Lede menneskelige ressurser - Markedsføre hospitalet - Budsjettansvar - Balansere kostnader og kvalitet - Delegere makt til medarbeidere - Teamarbeid - Endringsagent - Kommunikasjon - Pasientfokus - Pasienttilfredshet	
Arnold, L., Campbell, A., Dubree, M., Fuchs, M. A., Davis, N., Hertzler, B., Talarek, D. & Wessman, J. (2006) Priorities and challenges of health system chief nursing executives: Insights for nursing educators Journal of Professional Nursing	Hensikten er å gi innsikt i hvordan øverste sykepleierleder organiserer sin rolle og prioriterer sine aktiviteter. Hensikten er også å bidra til perspektiver som kan føre til at sykepleierutdanning kan møte sin forpliktelse overfor studenter og sykepleierprofesjonen.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Basert på deskriptiv studie med survey og intervju med 35 toppledere i sykehus (Curtin & Arnold 2005).	Strategiske prioriteringer viser at topplederens ansvarsområder er knyttet til: - Kvalitet og pasientsikkerhet - Finansielle oppgaver og planlegging og forvaltning av sykepleierressurser - Ansvar for å etablere en felles standard for pasientomsorg - Etablere utviklingsprogram for ledere på alle nivåer - Fremme sykepleierpraksis og sykepleierprofesjonen ved en støttende kultur - Samarbeide med sykepleiehøgskoler m.m.	

<p>Arnold, L., Drenkard, K., Sue, E., Goedken, J., Hamilton, C., Harris, C., Holecek, N. & White, M. (2006)</p> <p>Strategic Positioning for nursing excellence in health systems. Insights from chief nursing executives</p> <p>Nursing Administration Quarterly</p>	<p>Hensikten er å beskrive og evaluere kritiske spørsmål knyttet til sjefssykepleiers rolle og prioriteringer.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Deskriptiv studie, med bruk av teknikker fra grounded theory.</p> <p>Survey og intervju med 22 Sjefssykepleiere.</p>	<p>Funn gir innsikt i hvordan sjefssykepleiere organiserer og prioriterer sitt ansvar som ledere.</p> <p>Integreringsstrategier er knyttet til ansvar for:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Økonomisk utførelse 2. Klinisk integrering 3. Økt kvalitet i pasientomsorgen 4. Sykepleiepraksis og profesjon <p>Strategiske prioriteringer er knyttet til ansvar for:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kvalitet 2. Administrere sykepleieressurser 3. Modeller for pasientomsorg 4. Utvikling av sykepleieleidere 5. Profesjonell praksis
<p>Cameron, A. & Masterson, A. (2000)</p> <p>Managing the unmanageable? Nurse executive directors and new role developments in nursing</p> <p>Journal of Advanced Nursing</p>	<p>Hensikten er å undersøke sykepleielederes oppfattelse av prosessen med utvikling av ny rolle som leder.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Semistrukturert intervju av 40 sykepleieleidere på øverste nivå i sykehus.</p>	<p>Lederens ansvar er knyttet til personlige relasjoner innen organisasjonen og en ledelsesmessig forpliktelse til profesjonelt lederskap. Uten slik forpliktelse vil sykepleieleidere ha liten kontroll over finansiering av sykepleieservice og det profesjonelle området. Det er behov for strategisk tilnærming for utvikling av sykepleieservice, og rollen til sykepleieleider er nøkkel til dette.</p>
<p>Care, W.D. & Udod, S.A.(2003)</p> <p>Perceptions of first-line nurse managers. What competencies are needed to fulfill this role?</p> <p>Nursing Leadership Forum</p>	<p>Hensikten er å eksplorere og utvikle en profil av aktuell kompetanse hos avdelingsledere/ledere på laveste nivå.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Survey sendt 400 avdelingsledere i sykehus.</p>	<p>Ansvar er knyttet til sentrale kompetanseområder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Effektiv kommunikasjon - Problemløsning - Beslutningstaking - Motiverende strategier - Empowerment - Utvikling av personalet - Konfliktløsning - Endringsprosesser - Evaluere utvikling - Gruppeprosess og kliniske ferdigheter

Christian, S.L. and Norman, I.J. (1998) Clinical Leadership in Nursing Development units Journal of Advanced Nursing	Hensikten er å beskrive personlige og profesjonelle karakteristikk av NOU's (Nursing Development Units) kliniske ledere og deres opplevde ansvar.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Spørreskjema og semistrukturert intervju med 31 kliniske ledere i sykehus og distrikthelseielse.	10 ansvarsområder er identifisert: 1. Koordinere og fremme utviklingsprosjekter 2. Nettkommunikasjon og markedsføring 3. Fremme eierskap hos personalet 4. Bidra med råd og ekspertise 5. Fremme personalets utvikling 6. Lede og motivere team 7. Være en 'endringsagent' 8. Administrere organisasjonsmessige endringer 9. Støtte personalet 10. Administrere økonomi	10 ansvarsområder er identifisert: 1. Koordinere og fremme utviklingsprosjekter 2. Nettkommunikasjon og markedsføring 3. Fremme eierskap hos personalet 4. Bidra med råd og ekspertise 5. Fremme personalets utvikling 6. Lede og motivere team 7. Være en 'endringsagent' 8. Administrere organisasjonsmessige endringer 9. Støtte personalet 10. Administrere økonomi
Faugier, J. & Woolnough, H. (2002) Valuing "voices from below" Journal of Nursing Management	Hensikten er ikke eksplisitt uttalt. Artikkelen beskriver betydningen av sterke ledere som lytter til medarbeidernes stemme, for å beskytte pasienter mot overgrep og heve kvaliteten på pasientomsorgen.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Lederens ansvar er å utvikle transformerende lederskap og fremme en åpen kultur gjennom delte visjoner, aktiv lytting, synlig lederskap og åpen kommunikasjon. En slik kultur beskytter pasienter mot overgrep, fordi det tillates personalet å artikulere sin bekymring. En slik kultur innebærer ledere som tar ansvar for å lytte til medarbeidere og handle.	Lederens ansvar er å utvikle transformerende lederskap og fremme en åpen kultur gjennom delte visjoner, aktiv lytting, synlig lederskap og åpen kommunikasjon. En slik kultur beskytter pasienter mot overgrep, fordi det tillates personalet å artikulere sin bekymring. En slik kultur innebærer ledere som tar ansvar for å lytte til medarbeidere og handle.
Firth, K. (2002) Ward leadership: balancing the clinical and managerial roles Professional Nurse	Hensikten er å undersøke avdelingsleders erfaring med å kombinere en klinisk ledelsesrolle med en ledelse/administrativ rolle.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. En fenomenologisk tilnærming i sykehus og drabantavdelinger, hvor 12 sykepleiere deltok. Forberedende survey, dybdeintervju og observasjon.	Avdelingsleders ansvar er beskrevet som rolle og ferdigheter i forhold til følgende: - Klinisk ekspert - Mulighet til å inspirere og igangsette team - Tekniske ferdigheter - Finans og budsjettmessige ferdigheter - Ferdigheter i organisering/koordinering - Utvikle praksis og utvikle personalet	Avdelingsleders ansvar er beskrevet som rolle og ferdigheter i forhold til følgende: - Klinisk ekspert - Mulighet til å inspirere og igangsette team - Tekniske ferdigheter - Finans og budsjettmessige ferdigheter - Ferdigheter i organisering/koordinering - Utvikle praksis og utvikle personalet
Fosbinder, D., Parsons, R. J., Dwore, R. B., Murray, B., Gustafson, G., Dalley, K. & Vorderer, L. H. (1999) Effectiveness of nurse executives: measurement of role factors and attitudes Nursing Administration Quarterly	Hensikten er å beskrive: 1. aktuelle roller og ansvar hos sykepleiere på laveste nivå (kliniske sykepleiere) 2. Nivå av jobbtillfredshet 3. Kompetanse (nivå av ferdigheter) 4. Lederes opplevelse av fordeler og ulemper ved å være sykepleierleder	Anvender Mintzberg's rammeverk for klassifisering. Fokusgrupper med 8-10 sykepleiere og andre ledere. Intervju med 45 sykepleiere. Survey med 40 sykepleiere og 56 samarbeidspartnere.	Sykepleieleders og samarbeidspartners oppfattelse av sykepleieledernes ansvar: Lederskap som et mellommenneskelig ansvar er rangert av sykepleiere som den rolle de utfører best, er mest nødvendig, og som de er best forberedt til ved utdanning. Det viktigste for lederens effektivitet var å ha kunnskap om sykepleie. Sykepleiere trenger å bli bedre til finansiell og administrativ funksjon.	Sykepleieleders og samarbeidspartners oppfattelse av sykepleieledernes ansvar: Lederskap som et mellommenneskelig ansvar er rangert av sykepleiere som den rolle de utfører best, er mest nødvendig, og som de er best forberedt til ved utdanning. Det viktigste for lederens effektivitet var å ha kunnskap om sykepleie. Sykepleiere trenger å bli bedre til finansiell og administrativ funksjon.

<p>Henderson, A., Winch, S., Henney, R., McCoy, R. & Grugan, C. (2005)</p> <p>"Working from the inside": an infrastructure for the continuing development of nurses' professional clinical practice</p> <p>Journal of Nursing Management</p>	<p>Hensikten er å beskrive hvordan sykepleiere ledere reviderer sin ledelsesstruktur og sitt ansvar for å kunne skape en ny bærende infrastruktur, som støtter forskning og utdanning innenfor kjernen av sykepleiepraksis.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Artikkelen viser lederens ansvar for evidensbasert sykepleiepraksis ved systematisering av all utdanning og forskning i en evidensbasert praksis - modell. En slik modell danner basis for forretningsvirksomhet i organisasjonen. Dette er et hovedansvar for alle sykepleiere. Dette gjøres ved individuell og teambasert opplæring og utdanning.</p>
<p>Hennessy, D. & Hicks, C. (2003)</p> <p>Nursing and health care management issues. The ideal attributes of chief nurses in Europe: a Delphi study</p> <p>Journal of Advanced Nursing</p>	<p>Hensikten er å identifisere de egenskaper som er betraktet som mest relevante for øverste sykepleiere på nasjonalt nivå.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Delphi-metoden med et utvalg av 330 eksperter fra helsevesen og ledere i regjeringer og nasjonale organisasjoner fra 22 europeiske land.</p>	<p>Signifikant nivå av enighet i de europeiske land om kvaliteter som er knyttet til øverste sykepleierens rolle og ansvar. 16 kvaliteter er identifisert, hvor følgende er ansett som mest viktig:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kommunikasjon - Fremme sykepleien - Strategisk tenking - Troverdighet - Profesjonell ledelse
<p>Jooste, K. (2003)</p> <p>Essential managerial attributes of the nowadays nursing service manager in the south African context</p> <p>Curationis</p>	<p>Den overordnede hensikten er å bestemme essensielle egenskaper hos sykepleiere som driver en helseinstitusjon effektivt.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Kvalitativ, eksplorative, deskriptiv, kontekstuell design.</p> <p>Narrativer fra 45 sykepleiere i ledelsesutdanning.</p>	<p>Spesielle områder er knyttet til lederens rolle:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ansvar for at planlegging er konsistent med organisasjonens visjoner - Organisering og delegering - Være veileder og støtte for personalet - Kontrollere (feks.budsjettorientert, holde planer, ansvarlig for at ting skjer til rett tid) <p>Egenskaper knyttet til disse roller er:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Åpenhet - Inviterende evne til empowerment

Lindholm, M. & Udén, G. (2001) Nurse managers' management, direction and role over time Nursing Administration Quarterly	Hensikten er å belyse erfaring med ledelsesretning og lederrolle over 3 år hos sykepleiereledere.	Busch et al.'s ledelsesmodell for å strukturere og belyse data. 2 intervjuer i løpet av tre år med 27 sykepleiereledere i sykehus og offentlig eller privat helsevesen.	Resultater viste økt engasjement hos lederne innenfor problemløsning. To hovedtreninger viste seg: - Ledelse fra et maktperspektiv - Teoretisk kunnskap relatert til sykepleieutvikling Lederens rolle er knyttet til overføring av makt og autoritet for å styrke medarbeideres profesjonelle vekst og autonomi. Sykepleielederens rolle for kunnskapsutvikling er knyttet til kommunikasjon og tilrettelegging.
Lindholm, M., Udén, G. & Råstam, L. (1999) Management from four different perspectives Journal of Nursing Management	Hensikten er å belyse sykepleieledelse i en utviklende organisasjon i lys av sykepleieleders, sjefslegers, sykehusdirektørers og politikerers perspektiv.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Intervju med 15 sykepleieledere, 11 sjefsleger, 3 sykehusdirektører og 3 politikere.	Funn viser lederes ansvar relatert til tre hovedtemaer: Makt i forhold til aktiviteter, være i maktposisjon og å inneha frihet til å handle. Frihet til å handle har følgende underpunkter: - ansvar - motiverende kraft Rollen som leder øker muligheten for utvikling innen sykepleiemarkedet. Dette fordi forbindelsen mellom ansvar og autoritet gir mulighet for å oppnå mål.
Mass, H., Brunke, L., Thome, S. & Parslow, H. G. (2006) Preparing the next generation of senior nursing leaders in Canada: perceptions of role competencies and barriers from the perspectives of inhabitants and aspirants Nursing Leadership	Hensikten er å beskrive språk i forståelse av rollen som øverste sykepleieleder, og den kompetanse som kreves for rollen.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Beskrivende, fortolkende og eksplorative tilnærming. 67 ledere i helsevesenet ble telefonintervjuet.	Ansvar er delt av alle sykepleieledere på alle nivå, men noe fremstår som sentralt i rollen som øverste sykepleieleder. Det er å være et talsrør for sykepleie, artikulere visjon for sykepleie og kommunisere dette effektivt for å sikre integrering i sykepleiepraksis. Lederens ansvar er også å kjempe for høy kvalitet på sykepleien, og å kjempe for pasienter.
Milton, C. L. (2004) The ethics of personal integrity in leadership and mentorship: A nursing theoretical perspective Nursing Science Quarterly	Hensikten er å beskrive mentorship fra et perspektiv på menneskelig utvikling. Eriske implikasjoner av begrepet undersøkes.	Anvender Parse perspektiv på menneskelig utvikling (human becoming school of thought). Teoretisk artikkel.	Mentorship kan relateres til ledelse. En mentor anses som ekspert innenfor disiplinen, og å være mentor innebærer et ansvar og en forpliktelse til å hjelpe en annen til å følge innenfor samme teoretiske og filosofiske retnings. Eriske forpliktelse er knyttet til integritet og innebærer en motivasjon til å gjøre det som er rett. Det innebærer også å ha evne til å ha klare tanker i veiledning og ha evne til å støtte andre.

<p>Surakka, T. (2008)</p> <p>The nurse manager's work in the hospital environment during the 1990s and 2000s: responsibility, accountability and expertise in nursing leadership</p> <p>Journal of Nursing Management</p>	<p>Hensikten er å beskrive og sammenligne karakteristikk ved sykepleierens arbeid ved forskjellige sykehus og til forskjellig tid.</p>	<p>Teoretisk rammeverk er tre lederskapsfilosofier: MBO (Drucker 2002), TQM (Juran 1989), (BSC) Kaplan & Norton (1996).</p> <p>Dagbøker fra 155 sykepleiere (fra 1900 og år 2000), og fokusgruppeintervju.</p>	<p>Ansvarsrelaterte (responsibility) aktiviteter er organisering, samarbeid og kommunikasjon. Andre ansvarsrelaterte (accountability) aktiviteter er å støtte personalet, sikre og utvikle prestasjoner og kompetanse.</p> <p>'Accountability' er ansvar som ikke kan delegeres til andre, mens 'responsibility' er ansvar som kan delegeres til andre.</p>
<p>Udod, S. A. & Care, W. D. (2004)</p> <p>Setting the climate for evidence-based nursing practice: What is the leader's role?</p> <p>Nursing Leadership</p>	<p>Hensikten er å vise lederens rolle i forhold til å etablere et klima hvor evidensbasert praksis (EBNP) kan vokse. Artikkelen beskriver fordeler og barrierer ved EBNP, og viser sykepleierens rolle i å innføre dette i helsevesenet.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Teoretisk studie som tar utgangspunkt i resultatene i en tidligere studie av Care, W.D. & Udod, S.A.(2003).</p>	<p>Både ledere og akademikere har et ansvar for å få forskningsbasert kunnskap i praksis. Ledere må vise forpliktelse ved å være rollemodeller og kjempe for EBNP, skape en spørrende og støttende kultur, fremme og utvikle personalet i temaer som er knyttet til EBNP. EBNP kan fremmes innenfor delt lederskap hvor leder og sykepleiere deler ansvar i teambaserte omgivelser.</p>

Caring				
Forfatter, tittel, tidsskrift	Hensikt	Teoretisk perspektiv Design/metode	Ledelse og ansvar	
Bjarnason, D. & LaSala, C.A. (2011) Moral leadership in nursing Journal of Radiology Nursing	Hensikten er å vise et historisk perspektiv på utvikling av profesjonell sykepleie som også skaper kontekst for moralsk ledelse. Artikkelen utforsker holdninger og verdier i arbeidsmiljøer hvor moralsk ledelse er herskende.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Teoretisk artikkel.	Begrepet moralsk ledelse i sykepleie omfatter ansvar (accountability og responsibility) og profesjonalisme. Ansvaret for å skape moralske omgivelser og endre arbeidsplassen avhenger ikke bare av lederen. Alle sykepleiere er ledere i sin rolle som pasientens advokat, og har ansvar for å skape moralske omgivelser.	
Bondas, T. (2006) Paths to nursing leadership Journal of Nursing Management	Hensikten er å undersøke hvorfor sykepleiere blir sykepleieleidere og søker på stilling som leder i helsevesenet. Studien er en del av et forskningsprogram om sykepleieleidelse og evidensbasert omsorg .	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Utvikling av teori ut fra grounded theory (Glaser & Strauss 1967). 68 sykepleieleidere besvarte et semistrukturert spørreskjema.	Fire ulike mønstre ble funnet i forhold til sykepleielederens utdanning, primære forpliktelse og situasjonsmessige faktorer: et mønster av idealer, av tilfeldigheter, av karriere og av noe som er midlertidig. Lederens ansvar kan forstås ut fra et mønster av idealer: Dette innebærer et ansvar for å tjene pasienten og for å skape en kultur for eksellent sykepleie. Det innebærer et ansvar for å se mennesket som en unik og sårbar person, og det innebærer å sette parentes om sine fordommer og møte det enkelte menneske med sitt potensial. Sykepleieleidelse er ikke bare å gå foran, men også å gå sammen med.	
Bondas, T. (2009) Preparing the air for nursing care: A grounded theory study of first line nurse managers Journal of Research in Nursing	Hensikten er å oppnå forståelse for avdelingssykepleiers erfaring med utvikling av sykepleie, som en del av et større forskningsprogram om sykepleieleidelse.	Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet. Kvalitativ metode med utvikling av teori ut fra grounded theory (Glaser & Strauss 1967, Glaser 1978). 65 avdelingssykepleiere deltok ved å bruke narrativer.	Lederens ansvar kan forstås ut fra følgende resultater: Kjernekategorien er beskrevet som 'Å forberede et klima for sykepleie'. Dette forklares ved hovedkategoriene: 'Å være engasjert i sykepleie' og 'Å gi retning og innhold i sykepleie'. Resultatene viser også følgende typologi: "the Active Developer", "the Passive Thinker", "the Impulsive Creator" and "the Routine Manager".	

<p>Cara, C.M., Nyberg, J.J. & Brousseau, S. (2011)</p> <p>Fostering the coexistence of caring philosophy and economics in today's health care system</p> <p>Nursing Administration Quarterly</p>	<p>Hensikten er å illustrere hvordan sykepleiere og administratører kan fremme omsorgspraksis hos sykepleiere og samtidig være økonomisk ansvarlige.</p> <p>Tradisjonelt arbeidsmiljø kritiseres, utvikling av omsorgsverdier hos sykepleiere med påfølgende fordeler for pasientene diskuteres.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet, men det vises til ulike forfattere innen caring science, med blant annet Ray's theory of bureaucratic caring (1989).</p> <p>Litteratur-review.</p>	<p>Sykepleiere og administratører kan gjøre omsorg til en norm og oppnå et dobbelt mål som innebærer både økonomisk ansvar og optimal pasientomsorg. Dette kan fremmes ved følgende strategier:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Etablere omsorgsrelasjoner b) Forestille seg et omsorgsbyråkrati c) Fremme relasjonell dialog d) Gi makt til en omsorgsfull arbeidsstyrke e) Slutte seg til organisasjonsmodeller som innebærer omsorg
<p>Cassidy, V. R. & Koroll, C. J. (1994)</p> <p>Ethical aspects of transformational leadership</p> <p>Holistic Nursing Practice</p>	<p>Hensikten er å utforske elementer i det transformerende lederskap, beskrive behovet for å erkjenne det etiske aspekt i rollen som leder, og beskrive ansvaret hos transformerende ledere som moralske agenter.</p>	<p>Burn's modell om endringsledelse. Rest's moralske kompetansemodell.</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Transformerende ledere har et etisk ansvar som innebærer:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kapasitet til å handle moralsk - Ansvar for å handle ut fra moralske grunner, noe som forutsetter ledere med et veldefinert verdisystem - Forpliktelse til å fremme moralske relasjoner. Dette kan relateres til etiske prinsipper eller en etikk om omsorg og ansvar.
<p>Cassidy, V. R. (1998)</p> <p>Ethical leadership in managed care</p> <p>Nursing Leadership Forum</p>	<p>Hensikten er å vise temaer, strategier og mekanismer for å skape en ny visjon for etikk i helseorganisasjoner.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Ledere må fremme organisasjonsmessig etikk som er en blanding av klinisk etikk og forretningsetikk. Ledere bærer alltid ansvar for å skape og kommunisere etiske standarder i sine organisasjoner. Nødvendige karakteristikk på sykepleiere for å skape en ny etisk infrastruktur er integritet (godhet, helhet, ærlighet), mot, kommunikasjonsevner, endringsagent, samarbeidsevner og å være trygg i konflikter.</p>
<p>Mendonca, M. (2000)</p> <p>Personal mastery in ethical leadership</p> <p>Medicine and Law</p>	<p>Hensikt er å diskutere lederens hensikt og strategi for påvirkningsprosess i lys av etikk og altruisme. Diskutere hvordan "personlig herrødomme" er uunnværlig for dannelsen av karakter hos ledere og medarbeidere.</p>	<p>Teoretisk perspektiv er ikke beskrevet.</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Ledere i lærende organisasjoner har forpliktelse for den totale utvikling og vekst hos medarbeidere, og for å gi dem mulighet for å søke personlig utvikling i sitt arbeide. Forholdet til medarbeidere er som en pakt og hviler på delt forpliktelse til ideer, temaer, verdier, mål og ledelsesprosess. Altruisme hviler på dyder som forsikthet (prudence), rettferdighet, mot og måteholdenhet. Organisasjonens etiske miljø dannet karakteren.</p>

Milton, C.L. (2009) Leadership and ethics in nurse-nurse relationships Nursing Science Quarterly	Hensikten er å utforske de forpliktelser profesjonelle sykepleiere har til hverandre som medlemmer av disiplinen, til andre disipliner og til samfunnet.	Teoretisk perspektiv er 'The Humanbecoming Leading-Following Model (Parse 2008). Teoretisk artikkel.	'Lede-følge' kan også skje uten formell lederposisjon, men ved menneskets iboende makt og aktelse for andre. Autoritet og ansvar i ledelse kan skje uten formell lederposisjon. Ved siden av det som utgjør situasjonen, er det tre essenser i slik ledelse: - Forpliktelse til en visjon om endring i samfunnet - Villighet til å ta risiko - Vedvarende jakt på fortrefelighet. Å utvikle en perioperativ omsorgskultur er en kamp for å holde oppmerksomheten på pasienten. Dette innebærer følgende prosess: 1) Når sykepleielederen ser perioperativ omsorg som prosess, blir sykepleierens og pasientens delte verden synlig for dem 2) Sikre pasientens posisjon som unik person 3) Sikre sykepleierens velferd ved å fremme en støttende atmosfære 4) Å fremme en idé betyr å aldri gi opp 5) Å være pålitelig 6) Å fremme fellesskap og gjensidighet
Rudolfsson, G., von Post, I. & Eriksson, K. (2007) The development of caring in the perioperative culture: Nurse leaders' perspective on the struggle to retain sight of the patient Nursing Administration Quarterly	Hensikten er å oppnå forståelse for hva som konstituerer omsorg i en perioperativ kultur fra sykepleiernes perspektiv. Å beskrive hva som er synlig kunnskap og ansvar i forhold til utvikling av perioperativ omsorg.	Det vises til omsorgsvitenskapelig (caring science) perspektiv som forforståelse. Hermeneutisk studie ut fra Gadamer's hermeneutiske filosofi. Åpent intervju ble foretatt med 10 sykepleieledere.	Sykepleiernes ansvar kan ses i sammenheng med lidelse. Lidelse er betraktet som god når den kan relateres til en vedvarende kamp – en bevegelse som omfatter forsoning, tålmodighet, fremming av ledelsens misjon og bli stolt på vegne av andre. Dette skaper mening og resulterer i læring og vekst, og bidrar til at lidelsen kan legges bak. Lidelsen blir betraktet som ond når kampen ikke innebærer bevegelse. En slik lidelse omfatter motløshet og tristhet forårsaket av ensomhet, skyld, skam, mistillit og krenkelse. Dette er å være fanget i lidelsen og hindrer muligheter for vekst og utvikling.
Rudolfsson, G. & Flensner, G. (akseptert for publikasjon okt. 2011) Suffering and suffering with the other – the perspective of perioperative nurse leaders Journal of Nursing Management	Å forstå og tolke meningen med lidelse fra perioperative sykepleiernes perspektiv.	Det vises til Erikssons (1992, 2006) teori om lidelse som bakgrunnsforståelse. Hermeneutisk studie ut fra Gadamer's hermeneutiske filosofi. Åpent intervju ble foretatt med 10 sykepleieledere.	Sykepleiernes ansvar er å skape etisk klima for sykepleiepraksis. Sykepleiernes rolle innebærer en kompleks balanse mellom ivaretagelse av organisasjonens integritet, erkjenne ansvar for ansatte, og velge handlinger som inneholder hensikt, visjon og verdier. Rollens etiske prinsipper: - Respekt for personer - Velgjørenhet - Ikke skade - Rettferdighet - Samferdighet og pålitelighet
Shirey, M. R. (2005) Ethical Climate in Nursing Practice. The Leaders role Journal of Nursing Administration. Healthcare, Law, Ethics and Regulation	Diskutere sykepleiernes rolle i å skape et etisk klima i sykepleiepraksis innenfor komplekse helseorganisasjoner.	Rammeverk for evaluering av organisasjonens etiske klima (Fry & Duffy 2001). Teoretisk artikkel.	

<p>Turkel, M. C. & Ray, M. A. (2004)</p> <p>Creating a caring practice environment through self-renewal</p> <p>Nursing Administration Quarterly</p>	<p>Hensikten er å diskutere omsorg i sykepleie. Strategier for egenomsorg, formyelse og healing i en organisasjonskultur beskrives.</p>	<p>Omsorgsvitenskapelig (caring science) perspektiv.</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Sykepleielederens ansvar er å støtte sykepleiere i deres personlige reise i refleksjon og formyelse. Fremme en omsorgsfull kultur ved bl.a.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sette av tid for at sykepleiere kan artikulere visjoner og mål - Offentlig og privat forum hvor ledere følger opp ideer - Begynne møter med at en sykepleier forteller en historie hvor omsorg hadde betydning for hans/ hennes pasient - Skape et helende rom for hvile, meditering og refleksjon - Bidra til at sykepleiere har plan for egenomsorg
<p>Watson, J. (2006)</p> <p>Caring theory as an ethical guide to administrative and clinical practices</p> <p>Nursing Administration Quarterly</p>	<p>Hensikten er å utforske den konvensjonelle forbindelsen mellom omsorg, økonomi og administrativ praksis som ikke lenger tjener pasienter, praksisutøvere og systemer.</p>	<p>Anvender Watson's teori om menneskelig omsorg (caring science).</p> <p>Teoretisk artikkel.</p>	<p>Sykepleielederens ansvar i en omsorgsmodell:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Forstå og kommunisere omsorg som filosofi for organisasjonen - Utvikle ferdigheter i omsorgsfulle relasjoner <p>Sykepleielederens ansvar for å integrere omsorg og økonomi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Være tydelig i situasjoner og artikulere omsorgsetikk til personalet - Fremme forskning om omsorg og resultater på helse - Bevaring av personalet - Tilfredsstillende kostnader m.m.

Emmanuel Levinas og Hans-Georg Gadamer - kort oversikt over liv og virke

Emmanuel Levinas ble født 12.01.1906 i Kaunas i Litauen, som eldste barn i en jødisk familie. Under 1. verdenskrig og den russiske revolusjonen befant familien seg i Kharkov, Ukraina. Levinas' første skolespråk var russisk, og ungdomsårenes fordypelse i de store russiske forfattere satte varig spor. Inspirasjonskilder i barneårene var også den hebraiske bibel og Shakespeares verker. I 1923 begynte Levinas å studere filosofi ved universitetet i Strasbourg, hvor han ble fasinert av den franske filosofen Henri Bergson og den tyske filosofen Edmund Husserl. Han studerte hos Husserl og Heidegger i Freiburg 1928-29. I 1930 bosetter han seg i Paris med fransk statsborgerskap. Han var i krigsfangenskap fra 1940-45 i Tyskland. Under krigen omkommer hans litauiske familie, mens hans hustru og datter lever adskilt og under jorden i Frankrike. I 1947 blir Levinas rektor for et jødisk seminarium i Paris, og han gjør Talmudstudier under rabbi Chouchani. 'Totalitet og uendelighet' publiseres i 1961, og han tar da sin doktorgrad. Han videreutvikler sin etikk, og i 1974 publiseres 'Annerledes enn være'. 'Når Gud blir et innfall' publiseres i 1982. Levinas dør 25.12.1995 i Paris¹.

Hans-Georg Gadamer ble født 11.02.1900 i Marburg, hvor hans far Johannes Gadamer var docent i farmasøytisk kjemi ved universitetet. Faren ble to år senere professor i Breslau (nå Wrocław i Polen), som ble Gadamers oppvekstby. Hans mor døde i 1904, og Gadamer ble oppdratt av sin far. Gadamer ble i 1922 elev av Heidegger, som fikk en avgjørende rolle i Gadamers faglige utvikling. Fra 1949 var Gadamer tilknyttet universitetet i Heidelberg. Gadamers publikasjoner spenner over et vidt felt, fra refleksjoner rundt helsebegrepet til lesninger av Platon, Aristoteles og Hegel. Det er imidlertid som grunnlegger av den filosofiske hermeneutikken han vil bli husket. Hovedverket 'Sannhet og metode' ble publisert i 1960. Gadamers siste store prosjekt var utgivelsen av de samlede verker som han begynte på i 1986. Det avsluttede bind 10 utkom i 1995. Gadamer var helt frem til sin død som 102-årig, veldig aktiv, ikke bare som skribent, men også som foredragsholder og deltaker i konferanser, TV-program og avisintervjuer. Gadamer døde 13.03. 2002, og med Gadamer er det ikke bare et menneske og et forfatterskap, men likeledes et århundre i tenkningens, i filosofiens historie som får sitt varige og synlige omriss².

¹ Frandsen (2001), Kemp (1992), Aarnes (1993).

² Jørgensen (2009:33), Jordheim (2003:97).

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårlagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 55 21 17
Fax: +47-55 58 96 56
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Berit Foss
Avdeling for sykepleierutdanning
Høgskolen i Oslo
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 25.07.2008

Vår ref.: 19291 / 2 / GRH

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.05.2008. Meldingen gjelder prosjektet:

19291
Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig

Hva er ansvarlig ledelse? En teorimodell om ansvarlig ledelse
Høgskolen i Oslo, ved institusjonens overste leder
Berit Foss

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.10.2010, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henriksen

Grethe Halvorsen

Kontaktperson: Grethe Halvorsen tlf: 55 58 25 83
Vedlegg: Prosjektvurdering

Avdelingskontorer / Distrikt Offiser:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1053 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11, nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 01, kjtr@sva.ntnu.no

www.hio.no

Direktør
sykehus

Phd-stipendiat Berit Foss
Adr. Stensberggaten 27, 0170 Oslo
E-post: Berit.Foss@su.hio.no
Tlf. 22 45 38 34, 40 06 95 73

Oslo 01.06.2008

Veiledere:
Professor Dagfinn Nåden
E-post: Dagfinn.Naden@su.hio.no
Tlf. 22 45 37 36

Professor Katie Eriksson
E-post: Kaerikss@abo.fi
Tlf. 00 35 86 32 47 50 2

Søknad om gjennomføring av prosjekt ved sykehus

I anledning min doktorgradsstudie ber jeg med dette om tillatelse til å gjennomføre den empiriske del av studien ved sykehus. Jeg er opptatt som doktorgradsstudent ved Åbo Akademi i Vasa, og jeg har professor Dagfinn Nåden og professor Katie Eriksson som veiledere. Jeg er ansatt ved Høgskolen i Oslo som stipendiat og høskolelektor.

Hensikten med denne studien er å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse innebærer, samt å utvikle en teori om ansvarlig ledelse i et etisk og omsorgsvitenskapelig perspektiv. Bakgrunnen for denne interessen er at dagens helsevesen synes å være influert av teoretisk grunnlag for ledelse, som er utviklet for næringslivet. Slike teorigrunnlag er mer rettet mot metoder for effektivisering og kostnadsbesparelser enn omsorg, og i den forbindelse synes det å være behov for å utvikle en teori om ansvarlig ledelse i et etisk og omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Det teoretiske arbeidet med å utvikle en teori om ansvarlig ledelse er i gang, og det antas at et foreløpig utkast vil være ferdig høsten 2008. Det er da et ønske om å "teste" teorien ut mot reflekterte ledere/sykepleieledere i praksis. Dette er planlagt som en fokusgruppe med 6-8

personer i hver gruppe. Hensikten er å "gi" gruppemedlemmene teorien ved at jeg gir de en muntlig redegjørelse for innholdet i den. De vil også få et enkelt dokument som i grove trekk gir skriftlig informasjon om innholdet i teorien. Deretter vil jeg be gruppemedlemmene kritisk reflektere over teoriens innhold og relevans, samt diskutere og samtale over den i gruppen. Jeg vil styre samtalen slik at man holder fokus, og det hele vil bli tatt opp på bånd. Disse refleksjoner og samtaler vil være data i min studie, og vil kunne bidra til at jeg kan bearbeide og forbedre teorien.

Slik jeg ser det nå er det rimelig å anta at det vil være behov for å treffe gruppen to ganger. Hvert møte er anslått til å ta ca. 1,5 time.

Jeg håper ved dette at sykehuset tillater at jeg får gjennomføre den empiriske studien ved dette sykehuset, og takker på forhånd for behandling av saken.

Med vennlig hilsen

Berit Foss

RN, Cand.San.

Høgskolelektor og stipendiat,

Høgskolen i Oslo,

Avdeling for sykepleieutdanning

Allmennpsykiatrisk avdeling

Phd-stipendiat Berit Foss

~~Stensberggt 27~~

Bergs gate 26

~~0170 Oslo 3616~~

Kongberg

Deres ref.:
010608

Vår ref.:

Vår saksbeh.:

Dato:
17.06.2008

Henviser til søknad om gjennomføring av prosjekt ved Allmennpsykiatrisk avdeling i forbindelse med ditt doktorgradstudie.

Avdelingen stiller seg positiv til dette og ser frem imot et samarbeid med deg.

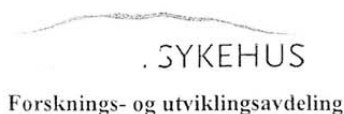
God sommer.

Med vennlig hilsen

Avd. sjef

Sykepl. konsulent.fag

Allmennpsykiatrisk divisjon

Berit Foss, RN, Can. San.

Bergsbakken 26
3616 Kongsberg

Saksbeh. :
Dir. tlf. :
Vår dato 30.06.2008
Vår ref. 2008/201
Deres dato 01.06.2008
Deres ref.

Søknad om gjennomføring av prosjekt ved . sykehus

Vi takker for forespørsel om å være forskningsarena for din studie.

Det er en interessant problemstilling og vi ønsker å bidra til at du kan finne din fokusgruppe blant våre ansatte. Det er imidlertid en utfordring å sende videre din forespørsel på denne tiden. Flere seksjonsledere er allerede i ferie fordi vi stenger deler av sengepostene om sommeren.

Vi skal imidlertid starte et lederutviklingsprogram for seksjonsledere og avdelingssjefer til høsten. Det vil være et gunstig tidspunkt å diskutere ditt prosjekt med dem. Første samling er 22.-23.august. Jeg kan være din kontaktperson i forhold til dette dersom du ønsker det.

Jeg regner med at det ikke har betydning for deg om personene kommer fra de somatiske klinikkene eller fra Klinikken for psykisk helsevern?

Ta gjerne kontakt dersom du har spørsmål eller om du ellers ønsker det. Min ferie starter ikke før den 11.07.08.

Med vennlig hilsen

Informasjonssjef/leder FOU
Tlf.

Kjære leder

Oslo 20.01.2008

Dette er en forespørsel om å delta i en studie som går ut på å undersøke hva ansvarlig ledelse er. Hensikten med denne studien er å utvikle kunnskap om hva ansvarlig ledelse innebærer, samt å utvikle en teorimodell om ansvarlig ledelse i et etisk og omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Det teoretiske arbeidet vil ende ut i en generell og abstrakt teorimodell, som det er et ønske om å oversette/overføre til en sykehuskontekst. Derfor er det et ønske om at ledere kan delta i fokusgruppe, for å komme med refleksjoner og synspunkter på hvordan teorimodellen kan forstås i en sykehuskontekst. Det er antatt at det er nødvendig at fokusgruppen møtes to ganger à ca. 1,5 time hver gang. Jeg vil føre dere inn på noen temaer, og det hele vil foregå som en diskusjon mellom dere. Diskusjonen vil bli tatt opp på bånd.

Opplysningene skal anvendes i en doktorgradsavhandling. Jeg har taushetsplikt, og alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Ditt navn vil bli anonymisert i alle publikasjoner og rapporteringer fra prosjektet. Alle innsamlede opplysninger vil bli anonymisert ved prosjektslutt 1. oktober 2011.

Deltagelse er frivillig, og du kan når som helst trekke deg fra undersøkelsen uten at du trenger å oppgi noen grunn til det.

Med vennlig hilsen

Berit Foss
Høgskolelektor og stipendiat
Høgskolen i Oslo
Avd. for sykepleieutdanning

FORMULAR FOR SKRIFTELG SAMTYKKE

Jeg samtykker med dette i å delta i prosjektet: Hva er ansvarlig ledelse? Jeg er kjent med hva prosjektet går ut på og at jeg kan trekke meg fra prosjektet når som helst

Dato

Navn

DATAGUIDE

Med bakgrunn i den undervisning dere har fått ønsker jeg at dere samtaler om følgende temaer:

1. Ansvarlig ledelse er en naturlig væremåte ved mennesket
2. Ansvarlig ledelse er danning til indre ansvar
3. Ansvarlig ledelse innebærer nestekjærlighet og godhet
4. Ansvarlig ledelse innebærer å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet
5. Ansvarlig ledelse innebærer sårbarhet og lidelse
6. Ansvarlig ledelse innebærer kraft og vilje
7. Ansvarlig ledelse innebærer relasjon og nærhet
8. Ansvarlig ledelse innebærer forståelse av saken
9. Ansvarlig ledelse innebærer å verne om egen og andres verdighet
10. Ansvarlig ledelse har sitt grunnleggende motiv i nestekjærlighet
11. Ansvarlig ledelse innebærer omsorg
12. Ansvarlig ledelse innebærer vorden i lidelse og helse
13. Ansvarlig ledelse innebærer danning av en omsorgsfull kultur

Berit Foss

Ledelse

En bevegelse i ansvar og kjærlighet

I denne studien er ansvarlig ledelse forstått som en naturlig del av menneskets væren. Ansvarlig ledelse er å føre seg selv og andre frem mot ansvaret for medmennesket og for omsorgens sak. Dette er å gi bevegelse til menneskets naturlige og opprinnelige retningsbestemmelse, og en slik bevegelse og retning innebærer danning. Ansvarlig ledelse er å tjene den andre i stedfortredelse og ydmykhet. Den andre er den egentlige leder og ledestjerne, og den andre er den som avgjør om ledelse er ansvarlig ledelse. Ansvarlig ledelse handler om å gi vekstvilkår for den gode omsorgen. Dette innebærer å ta i mot ansvaret som en gave, og dermed åpne opp for livets muligheter for danning ved og til ansvar og kjærlighet.

9789517656467